

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

**ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ
ЗЕЛЕНОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА БУДІВНИЦТВА**

Навчальний посібник

За загальною і науковою редакцією Т. П. Юр'євої

Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України

Харків
ХНАМГ
2012

УДК [658.115.31:712.4](075)
ББК 65.44я73-6+85.118.7я73-6
Е45

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. О. М. Тищенко
д-р техн. наук, проф. В. І. Торкатюк (ХНАМГ)

Рекомендовано

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів лист № 1/11-14972 від 25.09.2012 р.

Економіка підприємств зеленого господарства та будівництва:

Е45 навч. посіб. / за ред. Т. П. Юр'євої; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 377 с.

ISBN 978-966-695-266-3

Начальний посібник містить систематизоване висвітлення питань теорії та практики економіки підприємств зеленого господарства та будівництва. В ньому викладаються питання, що характеризують роль та місце підприємства в сучасній системі господарювання. Значну увагу приділено основам ринкової економіки, що відповідає сучасним вимогам.

Зміст посібника в логічній послідовності відображає структуру курсу і включає п'ять частин: I – Підприємство в сучасній системі господарювання; II – Ресурси; III – Виробнича діяльність підприємства; IV – Результати та ефективність виробництва; V – Облік та аналіз діяльності підприємства.

У посібнику 19 розділів, в кожному з них є питання для обговорення, значна кількість тестів, ключові теми курсу мають завдання для розв'язання.

Посібник орієнтований на якісне навчання студентів, магістрів, аспірантів, викладачів, а також може бути корисний людям, які вивчають економіку сфери озеленення, займаються бізнесом, практичним працівникам підприємств і організацій зеленого господарства та будівництва.

УДК [658.115.31:712.4](075)
ББК 65.44я73-6+85.118.7я73-6

ISBN 978-966-695-266-3

© Колектив авторів
за ред. Т. П. Юр'євої, 2012
© ХНАМГ, 2012

ВСТУП

Важливою складовою комунального господарства будь-якого поселення є зовнішній благоустрій міст, під яким розуміють сукупність різних міських споруд, що утворюють не тільки гарний загальний вигляд міста, але й головним чином, здорові та культурні умови життя населення.

Зелені насадження включаються до складу зовнішнього благоустрою міста.

Весь комплекс робіт, що пов'язані з озелененням міста, складається з трьох розділів, які тісно пов'язані між собою та доповнюють один одного, але відрізняються за економічним змістом:

1. Виробничий – вирощування посадкового та посівного матеріалів в рослинниках, квіткарських та інших господарствах.

2. Будівельний – роботи з озеленення, спорудження нових зелених об'єктів, реконструкція та ремонт існуючих.

3. Експлуатаційний – догляд за зеленими насадженнями.

Як частина комунального господарства, зелене господарство покликане обслуговувати населення, задовольняти культурнопобутові потреби всього суспільства. Однак у зеленого господарства є специфічні особливості, які відрізняють його від комунального господарства та впливають на економіку сфери озеленення:

тривалість виробничого процесу і наявність в ньому, окрім робочого періоду, природних фізико-хімічних процесів;

постійний зв'язок основного виробничого процесу з живими організмами – рослинами, що потребують повсякденного догляду за ними;

залежність від кліматичних умов;

сезонність виробничого процесу, що не дозволяє рівномірно протягом року використовувати техніку і робочу силу та потребує виконання у стислі строки великих обсягів робіт;

нерівномірний вихід готової продукції протягом року;

розкиданість на значних територіях, що обумовлює необхідність переміщення робітників та засобів праці;

висока трудоемність робіт;

в роботах з озеленення активну участь беруть мешканці міст і поселень.

В умовах процесу урбанізації питання якості середовища життєдіяльності людини і соціально-економічного розвитку територій, стан та розвиток сфери озеленення викликає все більше занепокоєння громадськості і потребує удосконалення процесу регулювання розвитку територій.

Гострота питань економічного регулювання сфери озеленення пов'язана з її незадовільним станом, прояви якого спостерігаються у: недостатньому фактичному рівні озеленення територій України, що призводить до збільшення захворюваності населення; зростанні техногенного і антропогенного тиску на рослинність, що зменшує її позитивний вплив на середовище; відсутності економічно обґрунтованого фінансування заходів з озеленення на всіх рівнях; недосконалості нормативно-законодавчої бази;

незадовільному фінансово-господарському стані підприємств з обслуговування зелених насаджень та ін.

На сьогодні, як показали дослідження, в більшості обласних центрів України фактичні показники з озеленення значно нижчі за нормативні, що не відповідає сучасним еколого-економічним вимогам, спостерігається подальше поглиблення негативних змін: зменшення кількості насаджень і збільшення небажаних наслідків урбанізації.

Для усунення негативів, що накопичились в сфері озеленення та покращення економіко-екологічної ситуації у містах і регіонах України треба значно збільшувати обсяги робіт з озеленення, для чого необхідні величезні витрати матеріальних, фінансових та трудових ресурсів.

У зв'язку з великими обсягами робіт з озеленення та переходом галузі на ринкові відносини, питання економіки, організації і планування зеленого господарства та будівництва набувають все більшого значення. Наявність достатньої кількості кваліфікованих фахівців, які володіють глибокими, різносторонніми знаннями, високим їх рівнем – необхідна умова формування сучасних ринкових структур в галузі.

Економіка підприємств зеленого господарства та будівництва як навчальна дисципліна повинна дати економічну підготовку спеціалістам сфери озеленення.

Навчальний посібник «Економіка підприємств зеленого господарства та будівництва» підготовлений з метою надання допомоги студентам у доскональному вивченні теоретичного матеріалу та набуття практичних навичок виконання практичних розрахунків; формуванню у студентів здатності самостійно мислити.

Предметом вивчення даного курсу є економічні особливості сфери озеленення, умови, що забезпечують досягнення найбільших результатів при найменших витратах, методи підвищення ефективності виробництва в галузі, шляхи покращення економічних показників роботи підприємств.

Посібник складено відповідно до освітніх стандартів, згідно з навчальною програмою та урахуванням державних вимог щодо змісту та рівня підготовки спеціалістів відповідних фахових спрямувань. Він відповідає концепції економічного навчання в сучасних ринкових умовах.

Авторський колектив: к.е.н., професор - Юр'єва Т.П. – керівник (вступ, розділи: 4; 6; 7; 8; 10; 15; 16; 17; підрозділи: 1.4; 11.1; 11.2; 12.1; 12.2; частково задачі до розділів 4; 6; 11; 14; 15; 16; 17).4

Лук'янов В.І. (розділ 13, підрозділи: 1.1; 1.3; 12.3; 12.4; словник);

к.е.н., доц. Костюк В.О. (розділ 19, частково задачі до розділу 17);

к.е.н., доц. Юр'єва С.Ю. (розділи: 2; 3; 5; 9; 14; підрозділ 1.2; частково задачі до розділів 7; 11; 14; 15; 17);

к.е.н. Бурак О.М. (розділ 18);

Кошляк О.М. (підрозділ 1.5; частково задачі до розділів: 4; 6; 7; 11; 13; 14; 15; 16; додатки).

У посібнику теоретичні положення доведені до їх практичного застосування, а зміст пов'язаний із сучасною економіко-екологічною ситуацією в нашій країні. Автори сподіваються, що такий підхід сприятиме випуску фахівців для зеленого господарства та будівництва, добре підготовлених теоретично, методологічно й практично, здатних на високому рівні вирішувати економічні завдання, що стоять перед окремими підприємствами та сфери озеленення в цілому.

ЧАСТИНА 1. ПІДПРИЄМСТВО В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

РОЗДІЛ 1. ПІДПРИЄМНИЦТВО, ЯК ФОРМА ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Основні терміни і поняття: підприємництво; підприємницька діяльність; конкуренція; види та типи підприємницької діяльності; форми власності; стратегія підприємства; ринок; сегментування ринку; партнерські зв'язки; угода; договір; франчайзинг; контракт; асоціація; консорціум; синдикат; трест.

1.1. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

В умовах формування ринкових відносин великого значення набуває розвиток підприємницької діяльності. Підприємництво, як форма господарювання є невід'ємною складовою ринкової економіки, її самостійним сектором.

Економічна наука і практика завжди приділяли велику увагу дослідженню підприємницької діяльності.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Сучасні дослідження показують, що процвітання розвинутих країн світу забезпечує успішна реалізація підприємницького потенціалу як четвертого фактора виробництва (на рівні з землею, працею і капіталом).

Питанням підприємництва присвячені праці вчених економістів: Р.Кантільйона, Ф.Уолкера, Й.Шумпетера, П.Друкера, М.Мескона, М.Альберта, Ф.Хедоурі, А.С.Гальчинського, П.С.Єщенко, Ю.І.Палкіна та багатьох інших.

Економічною основою підприємницької діяльності є власність. *Власність* - це відносини, які складаються між суб'єктами щодо привласнення засобів виробництва і результатів праці.

Становлення ринкової економіки можливе лише за умови існування приватної власності, результатом розвитку якої стали такі форми власності, як: колективна, акціонерна, кооперативна. Володіння власністю забезпечує володіння владою, і ті, хто контролює власність, здатні впливати на дії інших членів суспільства.

Підприємництво розвивається під впливом об'єктивних *рушійних сил*:

- *суперечності* - між продуктивними силами і виробничими відносинами; вони об'єднують цілу систему суперечностей між виробництвом і

споживанням, зростанням потреб і можливістю їх задоволення, між різними формами власності, інтересами, попитом і пропозицією та ін.;

- *ділова творчість людини* - особиста ініціатива, енергія, активність, працьовитість, прагнення реалізувати свої ідеї, винаходи, проявити себе; задовольнити здорове честолюбство є спонукальним мотивом до підприємництва;

- *ризик* - притаманний лише людині; це - гра, обґрунтований розрахунок, змагання в конкурентній боротьбі, радість перемоги або гіркота поразки; він загартовує підприємця, стимулює бізнес;

- *потреби* - випереджають рівень виробництва; розвиток суспільства і стимулює розвиток підприємництва;

- *економічний інтерес* - форма реалізації потреби, це вигода, яка досягається в процесі реалізації економічних відносин; специфіка економічних інтересів, а отже, і підприємництво, визначається економічним та соціальним становищем людей; підприємництво є водночас реалізацією їх інтересів і задоволенням потреб;

- *економічна конкуренція* - суперництво між підприємцями щодо задоволення власних інтересів, пов'язаних з продажем виробленої ними продукції, виконанням робіт, наданням послуг одним і тим самим споживачам; конкуренція є об'єктивною закономірністю становлення і розвитку підприємництва, сприяє витісненню з виробництва неефективних підприємств.

Підприємницька діяльність відбувається на основі принципів:

- вільний вибір видів діяльності, які не заборонені чинним законодавством;
- самостійне визначення напрямів і програми діяльності;
- залучення до заняття підприємницькою діяльністю коштів громадян та юридичних осіб на добровільних засадах;
- самостійний вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється;
- самостійне встановлення цін на продукцію (роботи, послуги);
- вільний найм працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових і природних ресурсів;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення визначених законодавством платежів;
- самостійне здійснення підприємством зовнішньоекономічної діяльності;
- використання підприємцем на власний розсуд належної йому частини валютної виручки та ін.

Умови існування підприємництва чітко визначені Законом України «Про підприємництво» (розділ II).

Передумови підприємницької діяльності представлені на рис.1.1.

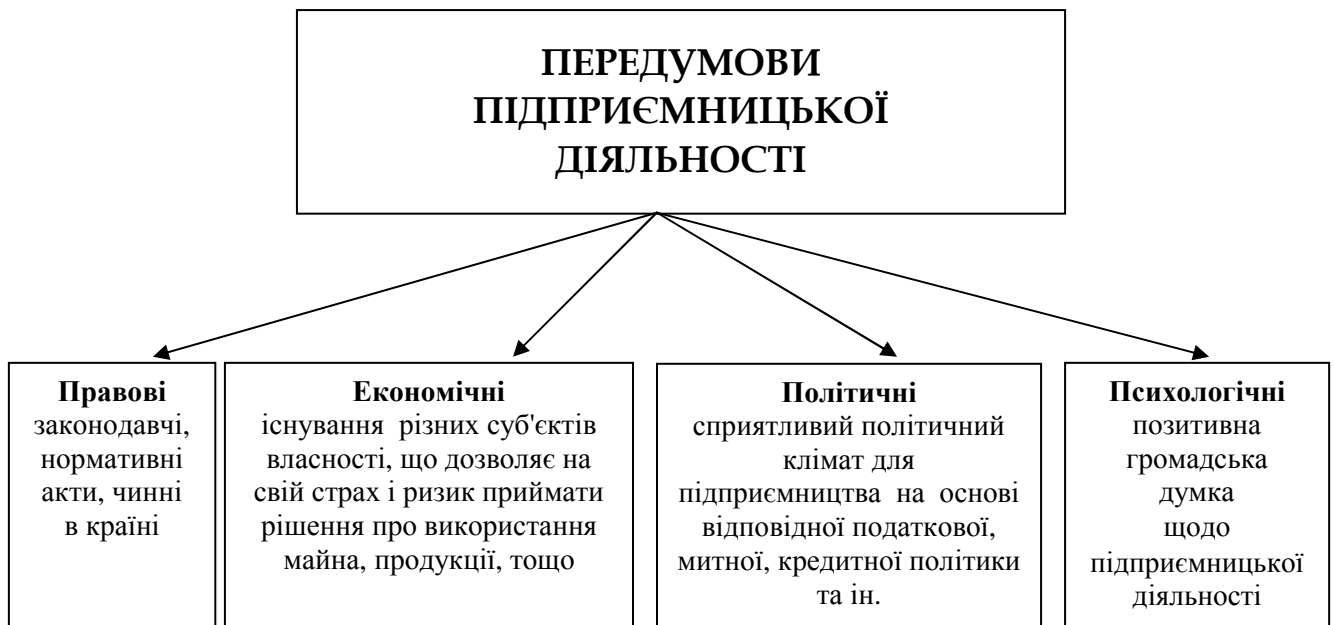

Рис. 1. Передумови підприємницької діяльності

1.2. ВИДИ ТА ТИПИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Підприємництво як форма ініціативної діяльності може здійснюватися у двох основних напрямках:

- шляхом здійснення безпосередньо виробничих функцій;
- шляхом здійснення посередницьких функцій.

Усе різноманіття підприємницької діяльності може бути класифіковане за різними ознаками:

- за формами власності (приватні, державні, комунальні);
- за кількістю власників (індивідуальні, колективні);
- за розмірами (малі, середні, великі);
- за характером діяльності (виробничі, комерційні, посередницькі, фінансові, страхові, консалтингові).

Виробниче підприємництво – найважливіший, провідний вид підприємництва, де здійснюється виробництво продукції або надання послуги. Основними формами виробничого підприємництва є традиціоналістичне (класичне) – це виробництво та пропозиція традиційних товарів та інноваційне – виробництво нових, не існувавших раніше товарів з принципово новими характеристиками, особливостями та сферами використання.

Комерційне підприємництво – найбільш розвинутий вид підприємництва, який характеризується операціями та угодами щодо закупівлі й продажу товарів та послуг. Як правило, розвивається як приватне, так і індивідуальне підприємництво.

Посередництво – це вид підприємницької діяльності, за якого

підприємець представляє на ринку інтереси виробників і споживачів, а не свої власні.

Основні форми:

- агентування (агенти, дистриб'ютори, дилери, торгові маклери, мерчендайзери);
- посилторгівське посередництво (посилторгівці);
- аукціонерство (аукціоністи);
- біржове посередництво (брокери).

Фінансове підприємництво – особливий вид підприємництва, сферою діяльності якого є утворення, обмін вартостей. Фінансова діяльність проникає у виробничу та комерційну сфери, проте вона може бути й самостійною – банківська, страхова справа, аудиторські, фондові біржі.

Страхове підприємництво – вид підприємництва з приводу формування грошових фондів та їх використання на відшкодування збитків у разі непередбачених випадків, а також на допомогу громадянам у певні періоди життя.

Консалтингове підприємництво – вид підприємницької діяльності з надання консультаційних послуг з різноманітних питань виробничої, економічного та соціального життя громадян та суб'єктів господарювання. Воно включає такі напрями: загальне управління, адміністрування, фінансове управління, управління кадрами, маркетинг, виробництво, інформаційна технологія, спеціалізовані послуги.

Форми підприємництва можна поділити на організаційно-правові (товариство, кооперативи, одноосібні підприємці) та організаційно-економічні (концерни, асоціації, корпорації, консорціуми, синдикати, трести, картелі, фінансово-економічні групи та інші).

1.3. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІСНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Основою розвитку підприємництва в Україні є ряд законів, постанов Кабінету Міністрів Країни, указів Президента України. Наведемо деякі з них:

Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» (2000 р.) визначає правові засади державної підтримки суб'єктів малого підприємництва незалежно від форми власності з метою якнайшвидшого виходу з економічної кризи та створення умов для розширеного впровадження ринкових реформ в Україні.

Мета державної підтримки малого підприємництва полягає у створенні умов для позитивних структурних змін в економіці України; сприянні формуванню і розвитку малого підприємництва, становленні малого підприємництва як провідної сили в подоланні негативних процесів в економіці та забезпеченні сталого позитивного розвитку суспільства, підтримці вітчизняних виробників, формуванні умов для забезпечення зайнятості населення України, запобіганні безробіттю, створенню нових

робочих місць.

Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (2003 р.) визначає правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності.

Державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності - це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських, адміністративних відносин між регуляторними органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (2005 р.) визначає правові та організаційні засади функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності і встановлює порядок діяльності дозвільних органів, уповноважених видавати документи дозвільного характеру, та адміністраторів.

Дозвільна система у сфері господарської діяльності - це сукупність урегульованих законодавством відносин, які виникають між дозвільними органами, адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею документів дозвільного характеру.

Положення законів України, які регулюють відносини у сфері підприємництва та створюють для нього відповідну правову базу, знайшли відображення в указах Президента України.

Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення підтримки і дальшого розвитку підприємницької діяльності» (15.07.2000 р.) з метою ефективного використання можливостей підприємництва для розвитку національної економіки, прискорення економічних реформ, вирішення соціальних проблем та забезпечення реалізації конституційного права громадян на підприємницьку діяльність зобов'язує органи виконавчої влади усіх рівнів забезпечити всебічну підтримку та подальший розвиток підприємництва. Для цього необхідно:

➤ здійснити заходи щодо впорядкування перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності:

➤ вжити в установленому порядку заходи щодо передачі на пільгових умовах суб'єктам малого підприємництва не використовуваних, вільних виробничих площ державних, комунальних підприємств, обладнання та іншого майна;

➤ прискорити впровадження сучасних кредитно-інвестиційних механізмів розвитку малого підприємництва, зокрема, шляхом заохочення венчурного бізнесу;

➤ сприяти розвитку франчайзингових відносин;

➤ забезпечити розробку та запровадження програм мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва;

➤ вжити в установленому порядку заходи до спрощення процедури відведення земельних ділянок, отримання дозволів на будівництво, реконструкцію та введення в експлуатацію промислових об'єктів, підприємств громадського харчування та роздрібної торгівлі;

➤ вжити заходи щодо впровадження ефективних форм підготовки, перепідготовки, перекваліфікації незайнятих громадян для роботи у сфері малого підприємництва та ін.

Укази Президента України «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва» (12.05.2005р.) та «Про деякі заходи щодо забезпечення здійснення державної регуляторної політики» (01.06.2005 р.) спрямовані на забезпечення реалізації права громадян на підприємницьку діяльність, створення більш сприятливих умов для розвитку підприємництва на засадах непорушності права приватної власності, підтримання добросовісної конкуренції й обмеження монополізму, додержання принципів державної регуляторної політики. Ці укази зобов'язують органи виконавчої влади усіх рівнів у стислі терміни вжити ряд заходів щодо поліпшення умов для ведення підприємницької діяльності в Україні, включаючи пропозиції про внесення змін до законодавчих актів, скасування цілого ряду регуляторних актів, спрощення процедури оподаткування та ін.

Господарський Кодекс України, прийнятий у 2003 р. зі змінами та доповненнями у наступних роках, став основним законодавчим актом з питань господарювання.

1.4. СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА (ПІДПРИЄМСТВА). ВИДИ РИНКІВ

Підприємець (підприємство), розпочинаючи свою діяльність, ставить перед собою певну ціль. Встановлення цілей відповідає на запитання: до чого підприємство прагне? Стратегія підприємства дає відповідь на запитання: що треба робити, щоб досягти поставленої цілі, яким із можливих способів, як підприємство буде йти до цієї цілі. Вибір стратегії означає вибір засобів, за допомогою яких підприємство буде вирішувати поставлені перед ним завдання.

Стратегія підприємства - це генеральний напрям дії підприємства, фірми, додержання якого в довгостроковій перспективі має забезпечити досягнення ними поставленої мети.

При визначенні стратегії підприємства підприємець, керівництво стикаються з трьома основними проблемами:

- який бізнес розпочати або продовжити;
- який бізнес припинити;
- в який бізнес перейти.

Виходячи з цього, існує три підходи до розроблення стратегії поведінки підприємства на ринку.

Перший підхід пов'язаний з *лідерством у мінімізації витрат виробництва* - коли підприємство забезпечує найнижчі витрати виробництва і реалізацію своєї продукції. В результаті цього воно може за рахунок низьких цін на продукцію добитись завоювання більшої частки ринку.

Підприємці, які мають намір реалізувати таку стратегію, повинні мати добру організацію виробництва і постачання, технологію та інженерно-конструкторську базу, а також ефективну систему розподілу продукції. Щоб добитись найменших витрат, на високому рівні мають реалізовуватися ті заходи, які забезпечують зниження собівартості продукції.

Другий підхід до вибору стратегії пов'язаний із *спеціалізацією у виробництві продукції*. В цьому разі підприємство повинно мати високоспеціалізоване виробництво, якісний маркетинг для того, щоб стати лідером у своїй галузі. Це забезпечує те, що покупці обирають продукцію даного підприємства, навіть якщо ціна на неї досить висока. Підприємства, які реалізують таку стратегію, повинні мати високий потенціал для проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, кваліфікованих дизайнерів, добру систему забезпечення високої якості продукції, а також розвинену систему маркетингу.

Третій підхід пов'язаний із *фіксацією певного ринкового сегмента і концентрацією зусиль підприємства на обраному сегменті*. Це буває тоді, коли підприємство досконало вивчає потреби певного сегмента ринку у певній продукції. Воно може прагнути або до зниження витрат, або проводити політику спеціалізації у виробництві продукту. Можливе поєднання цих двох підходів. Але обов'язковою умовою для обрання стратегії третього типу є те, що підприємство має будувати свою діяльність, передусім, на аналізі потреб споживачів певного сегмента ринку.

Досліджуючи ринок і обираючи відповідну стратегію, підприємство виходить з того, що його продукція не є необхідною для всіх покупців. Тому найважливішим напрямом досліджень є визначення якісних і кількісних характеристик ринку конкретної продукції (послуги), уточнення його структури з метою ефективної реалізації власних можливостей. Насамперед, оцінюються обсяги і структура ринку. Розрізняють наступні види ринків:

Освоєний ринок - це частка покупців, які вже купували продукцію виробника, добре знайомі з нею і віддають їй перевагу.

Обслуговуваний ринок - частина ринку, яку формують покупці, які раніше купували цю продукцію незалежно від того, хто був її виробником.

Реальний ринок - визначається частиною споживачів, які прийняли рішення про купівлю тієї чи іншої продукції.

Потенційний ринок - є тією частиною споживачів продукції, що виявляють інтерес до її придбання.

Таке структурування ринку дає виробникам важливу інформацію про потенційні можливості підприємства на ринку певного товару, стан маркетингової сфери, ефективність заходів підприємства щодо реклами і просування товару тощо.

Подальшими кроками у визначенні цільового ринку є його

сегментування, що дає змогу найбільш повно раціонально пристосувати можливості підприємства до потреб ринку і споживачів продукції.

Мета сегментування ринку - визначення цільового ринку продукції (робіт, послуг), тобто кола споживачів конкретного продукту. Виявлення вільних сегментів доцільне для того, щоб виробник зміг сконцентрувати зусилля на заходах, що найбільше відповідають його можливостям і запитам ринку, а також одержати найбільший економічний ефект. При цьому підприємству необхідно вирішити, скільки сегментів необхідно охопити і визначити найвигідніші для нього сегменти.

Головне призначення сегментування полягає у вирішенні таких *завдань*:

- ♦ вибір сегмента має співвідноситись з виробничими можливостями і планами (цілями) виробника;
- ♦ розмір сегмента повинен забезпечити такий обсяг продажу, що дасть змогу компенсувати витрати на виробництво продукції і принесе певний прибуток;
- ♦ сегмент має бути доступним для продавця продукції;
- ♦ сегмент має піддаватися кількісній оцінці.

1.5. ПАРТНЕРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ У ПІДПРИЄМНИЦТВІ

Взаємодія підприємства із зовнішніми партнерами, організаціями, конкурентами, окремими групами споживачів, постачальниками, органами влади та ін. вимагає дотримання встановлених форм, норм і правил співробітництва. Головною складовою співробітництва у сфері підприємництва є *угода*, тобто *економіко-правова форма* досягнення підприємницької мети. Угода розглядається як дія, спрямована на встановлення, зміну або припинення правовідносин юридичних або фізичних осіб в галузі підприємництва.

Угода - це будь-яка домовленість між підприємцями, в основу якої покладено комерційний інтерес. Угода вважається укладеною відразу після підписання *договору*, зміст і форма якого залежать від напрямів і форми співробітництва партнерів. Такими напрямками можуть бути: сфера виробництва, сфера товарообміну, сфера торгівлі, сфера фінансових відносин.

Найбільш поширеними видами договорів у підприємницькій діяльності є:

- договір поставки товарів;
- договір купівлі-продажу;
- державний контракт на постачання товарів для державних потреб;
- договір консигнації;
- договір контрактації;
- договір франчайзингу;
- зовнішньоекономічний контракт.

Договір поставки товарів є найважливішим договором в діяльності підприємців на внутрішньому ринку. Він є формою регулювання

комерційних відносин між різними суб'єктами ринку, зокрема, між виробниками, між виробниками і торговельними організаціями. Цей договір є найдоцільнішим тоді, коли необхідне тривале і систематичне постачання товарів суб'єктами підприємництва, і має такі особливості:

- між моментом укладення і моментом реального виконання існує великий проміжок часу;
- на момент укладення договору товар у виробника-постачальника може бути ще не виробленим, тобто угода укладається під майбутній товар;
- у договорі сторонами можуть виступати юридичні особи та підприємці - фізичні особи;
- предметом поставки є товар, призначений для господарської або іншої підприємницької діяльності.

За договором поставки одна сторона - постачальник зобов'язується передати в обумовлений строк іншій стороні - покупцеві товар, а останній зобов'язується прийняти товар і оплатити його.

Постачальник передає покупцеві товар для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, домашнім, сімейним використанням.

Договір поставки складається з:

вступ; предмет поставки; ціна; комплектність поставки; строки і порядок поставки; якість товарів; умови платежу; форс-мажорні умови; відповідальність сторін; адреса сторін.

Невід'ємною частиною договору поставки є специфікація, у якій зазначається розгорнутий асортимент товарів, що постачаються, його марки, розміри, стандарти, технічні умови, кількість, ціна за одиницю, ціна партії, строки поставки.

Договір купівлі-продажу товарів є найпоширенішим видом господарських взаємовідносин між продавцями і покупцями, якими можуть бути юридичні або фізичні особи.

Нормативною базою для вітчизняних підприємств при здійсненні купівлі-продажу є Цивільний кодекс України.

Структура договору купівлі-продажу:

предмет договору; кількість товару; асортимент товару; якість товару; комплектність товару; тара та упаковка; ціна товару; оплата товару; обов'язки продавця; обов'язки покупця.

Постачання товарів для державних потреб (наприклад, для різних міністерств, поповнення державного резерву та ін.) здійснюється на основі визначених органами державного управління обсягів замовлень різних товарів підприємствам різних форм власності. Таке постачання здійснюється на основі державного контракту на поставку товарів для державних потреб. Державними потребами визнаються потреби, що визначаються за рахунок бюджетних коштів і позабюджетних джерел фінансування.

Сторонами в державному контракті на постачання товарів є *державний замовник* (орган державного управління) і *постачальник* (виконавець). Державний контракт укладається на основі прийнятого постачальником

замовлення державного органу управління на постачання товарів для державних потреб. Виконання постачальником умов контракту є обов'язковим у випадку, якщо державним замовником будуть відшкодовані всі збитки, що можуть виникнути у зв'язку з виконанням контракту.

Якщо замовлення на постачання товарів для державних потреб розміщується за конкурсом, укладення державного контракту з постачальником-переможцем конкурсу є для державного замовника обов'язковим.

Договір консигнації - це договір, згідно з яким одна сторона (консигнатор) зобов'язується за дорученням іншої сторони (консигнанта) протягом певного строку і на певній території за обумовлену винагороду продавати від свого імені і за рахунок консигнанта поставлені на склад консигнатора товари. Ці товари є власністю - консигнанта до моменту їх продажу третім особам.

Договір консигнації використовується у зовнішньоторговельній сфері, у взаємовідносинах між вітчизняними підприємствами, зокрема, для розширення ринків збуту, при проведенні великих виставок-продажів за участю численних торговельних підприємств.

Використовуються такі договори виробниками товарів при слабкому освоєнні певного ринку, при постачанні нових, маловідомих товарів, виникненні труднощів у реалізації товарів на певній території, нестабільності цін та ін.

Структура договору консигнації:

сторони договору; визначення товару; визначення території; строки консигнації та дії договору; право власності на товари, поставлені на консигнацію; умови ціни; постачання; умови та порядок сплати винагороди консигнаторові; умови платежів; обов'язки консигнатора; обов'язки консигнанта; порядок повернення товарів.

Договір контрактації - одна з форм господарських зв'язків між підприємствами і виробниками сільськогосподарської продукції і заготівельниками цієї продукції (юридичними і фізичними особами) для її переробки, збуту і реалізації населенню.

За договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується передати вироблену (вирощену) ним продукцію заготівельникові для її переробки або продажу.

Договір контрактації забезпечує на основі взаємної співпраці і взаємодопомоги виробничо-господарський зв'язок між виробниками продукції та її заготівельниками. Цей зв'язок виражається в наданні взаємовигідних виробничих і організаційно-фінансових послуг сторонами за договором контрактації.

У такому договорі мають бути точно зафіксовані: предмет договору (вид продукції), її кількість, якість, сторони, порядок і умови доставки, місце здачі продукції, права і обов'язки сторін, майнова відповідальність сторін за неналежне виконання договірних зобов'язань та ін.

Договір франчайзингу. Франчайзинг - це угода, за якої виробник або одноосібний розповсюджувач продукції або послуг, захищених товарним

знаком, надає за певну плату ексклюзивні права на розповсюдження на певній території своєї продукції незалежним підприємцям (роздрібним торговцям) за умови дотримання технологій виробничих та обслуговуючих операцій.

Франчайзинг може поширюватися на будь-яку господарську діяльність, але найбільша кількість фірм, що працюють за цією системою, зосереджена у ресторанному бізнесі, роздрібній торгівлі продуктами, будівельній індустрії, автосервісі тощо.

Однією з головних причин швидкого поширення та успіху франчайзингу є поєднання глибоких знань, досвіду та стійкого фінансового стану франчайзера і франчайзі.

Франчайзер - це організатор справи, власник генеральної ліцензії, патенту, досвідчений постачальник необхідних продуктів, сировини, обладнання, технології, які необхідні для здійснення підприємницької діяльності.

Франчайзі - підприємець, менеджер, діяльність якого є повністю самостійною, але його підприємство функціонує не як відособлений суб'єкт, а як частина єдиного комплексу, об'єданого франчайзером, який є власником нематеріальних активів підприємства франчайзі.

Правові та ділові взаємовідносини між суб'єктами франчайзингу визначаються *договором франчайзингу*. За цим договором франчайзер дає дозвіл франчайзі на використання розробленої ним системи ведення певної діяльності за винагороду на визначений строк або без визначення строку. Договором передбачається використання франчайзі комплексу виключних прав франчайзера, в тому числі права на фірмове найменування, комерційну інформацію, використання ділової репутації, комерційного досвіду тощо.

Договір франчайзингу може передбачати передачу частки прав з володіння, користування та розпорядження іншими об'єктами інтелектуальної власності - винаходами, корисними моделями, ноу-хау.

Договором франчайзингу можуть бути передбачені обмеження прав сторін, зокрема:

- франчайзер не має права надавати іншим особам аналогічні виключні права для їх використання на закріпленій франчайзі території та повинен утримуватися від власної аналогічної діяльності на цій території;
- франчайзі не повинен конкурувати з франчайзером на території дії договору франчайзингу стосовно підприємницької діяльності;
- франчайзі повинен відмовитись від одержання за договором франчайзингу аналогічних прав у конкурентів франчайзера;
- франчайзі повинен погоджувати з франчайзером місце розташування комерційних приміщень для їх використання при здійсненні наданих за договором виключних прав, а також їх внутрішнє і зовнішнє оформлення.

Як правило, франчайзингові договори є довгостроковими.

Зовнішньоекономічний контракт - це письмово оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів з приводу встановлення, зміни або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків.

Договір укладається відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інших законів України з урахуванням міжнародних договорів України. Договір може бути визнаний недійсним у судовому порядку, якщо він не відповідає вимогам цих документів.

Зовнішньоекономічний контракт повинен містити інформацію про: назву, номер контракту, дату і місце його укладення; - преамбулу; предмет договору; кількість та якість товару; базисні умови поставки товарів; ціну та загальну вартість контракту; умови платежів; умови приймання; упаковку та маркування; форс-мажорні обставини; санкції та рекламації; урегулювання спорів у судовому порядку; місцезнаходження (місце проживання), поштові та платіжні реквізити сторін.

За домовленістю сторін у договорі можуть визначатися додаткові умови: страхування, гарантії якості, умови залучення агентів, перевізників, визначення норм навантаження (розвантаження), умови передачі технічної документації на товар, збереження торгових марок, порядок сплати податків, митних зборів, захисні застереження та ін.

Питання для обговорення:

1. Визначте сутність підприємництва?
2. У чому економічне й соціальне значення розвитку підприємницької діяльності для формування ефективної системи господарювання?
3. Назвіть основні параметри формування належного підприємницького середовища в Україні.
4. У чому полягає правове забезпечення підприємницької діяльності? Назвіть основні законодавчі акти.
5. Визначте характеристику Закону України «Про підприємництво».
6. Назвіть класифікацію та сутнісно-змістову характеристику різних підприємницьких договорів.
7. Назвіть конкретні форми партнерських зв'язків за окремими напрямками підприємницької діяльності.
8. Поняття та умови існування підприємництва.
9. Назвіть види підприємницької діяльності та їх сутність.
10. Визначте правові аспекти підприємницької діяльності.
11. Визначте принципи підприємництва.
12. Охарактеризуйте франчайзинг, як особливу форму підприємницької діяльності.
13. Дайте характеристику ринкового середовища підприємницької діяльності.

Тести до розділу 1:

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Ринок у сучасному розумінні - це:

- а) сукупність економічних відносин, які забезпечують обіг суспільного продукту у товарно-грошовій формі;
- б) відносини з приводу укладення угоди купівлі-продажу будь-якого товару;

- в) форма товарного виробництва;
- г) відносини з приводу виробництва і споживання матеріальних благ.

Тест 2. Якщо ринкові відносини мають випадковий, товарний характер, то такий тип ринку називається:

- а) деформованим;
- в) регульованим;
- б) вільним;
- г) нерозвиненим.

Тест 3. Постійне місце, де укладаються угоди щодо продажу як наявних, так і «майбутніх» товарів, має назву:

- а) фондова біржа;
- б) товарна біржа;
- в) торговельно-посередницька компанія;
- г) виставка-ярмарок.

Тест 4. Якщо певного товару на ринку є недостатньо, то його доцільно реалізовувати через:

- а) ярмарок;
- в) аукціон;
- б) оформлення кредиту;
- г) фондову біржу.

Тест 5. Сутність підприємницької діяльності відображають поняття:

- а) самостійність, ініціатива, ризик, прибуток;
- б) децентралізація, державне регулювання;
- в) постійна конкурентна боротьба;
- г) диверсифікація виробництва, завоювання нових ринків.

Тест 6. «Універсальним» видом підприємницької діяльності є:

- а) виробнича;
- б) маркетингова;
- в) споживча;
- г) фінансова.

Тест 7. До економічних передумов підприємницької діяльності належать:

- а) позитивна суспільна думка щодо необхідності розвитку підприємницької діяльності;
- б) сприятливий політичний клімат для підприємництва;
- в) нормативна база підприємництва;
- г) існування на ринку різних суб'єктів власності.

Тест 8. Генеральний план дії, який розрахований на досягнення підприємством поставленої мети, називається:

- а) бізнес-планом;
- б) стратегією підприємства;
- в) довгостроковим інвестиційним планом;
- г) планом виробництва і реалізації продукції.

Тест 9. Спеціалізація у виробництві як підхід до розроблення стратегії обов'язково передбачає наявність на підприємстві:

- а) якісного маркетингу, належного потенціалу для науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;
- б) інформації щодо потреб споживачів певного ринкового сегменту;
- в) прогресивної організації виробництва;
- г) доброї інженерно-технологічної бази.

Тест 10. Частина споживачів, які прийняли рішення про придбання того чи іншого товару, відображає поняття:

- а) потенційний ринок;
- б) реальний ринок;
- в) освоєний ринок;
- г) обслуговуваний ринок.

Тест 11. Визначення цільового ринку конкретної продукції охоплює термін:

- а) сегментування ринку;
- б) дослідження попиту;
- в) соціальна оцінка ринку;
- г) вивчення дефіциту товару на ринку.

Тест 12. Підприємницька угода - це:

- а) договір на постачання певного виду товару;
- б) будь-яка домовленість між підприємцями, в основі якої лежить економічний інтерес;
- в) форма співробітництва у сфері виробництва;
- г) фінансовий документ, який відображає зобов'язання одного підприємця перед іншими.

Тест 13. Цивільний кодекс України є нормативною базою для вітчизняних підприємств при укладенні ними договорів:

- а) на постачання товарів для державних потреб;
- б) купівлі-продажу;
- в) консигнації;
- г) поставки товарів.

Тест 14. Юридичний документ, згідно з яким одна сторона зобов'язується за дорученням іншої сторони протягом певного часу і на певній території реалізовувати від свого імені товари постачальника за певну винагороду, називається:

- а) договором консигнації;
- б) договором контрактації;
- в) договором купівлі-продажу;
- г) договором франчайзингу.

Тест 15. Не є умовою договору франчайзингу:

- а) захищеність товарного знака;
- б) дотримання технології виробництва, якою володіє франчайзер;
- в) дотримання технології обслуговування, розробленої франчайзером;
- г) відсутність аналогічної продукції чи послуги на місцевому ринку.

Тест 16. Дозвіл на використання розробленої системи ведення певної діяльності на визначений строк і за встановлену винагороду є:

- а) договором контрактації;
- б) договором поставки товару;
- в) договором франчайзингу;
- г) зовнішньоекономічним контрактом.

Тест 17. На основі чого укладається договір про здійснення будь-якої підприємницької діяльності?

- а) примірною договору, рекомендованого органом управління;
- б) вільного волевиявлення сторін;
- в) типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади;
- г) договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих партнерів по бізнесу;
- д) досягнення згоди щодо усіх істотних умов щодо здійснення підприємницької діяльності;
- е) погодження предмету, ціни та строку дії договору про здійснення бізнес-процесів;
- ж) всі вказані вище аспекти є підставою для укладення договору про підприємницьку діяльність.

РОЗДІЛ 2. ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Основні терміни і поняття: підприємство; установчі документи: устав та статут підприємства; господарські товариства; юридична особа; функції підприємства; приватне підприємство; державне підприємство; унітарне підприємство; об'єднання підприємств; ринкове середовище; ринкова інфраструктура; біржа; акціонерне товариство; господарські товариства.

2.1. ПОНЯТТЯ, ЦІЛІ Й НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах ринкових відносин економічну діяльність можуть здійснювати різноманітні суб'єкти – окремі особи, сім'я, об'єднання людей, держава тощо, але головні виробничі функції в економіці пов'язані з підприємством.

У структурі української національної економіки підприємство є первинною ланкою. Саме на підприємстві поєднуються різноманітні фактори виробництва для створення матеріальних благ та надання послуг, реалізуються особисті та колективні інтереси. Упорядкована сукупність підприємств та їх об'єднань утворює економічну систему країни.

У ринковій економіці підприємство самостійно планує основні напрямки та умови своєї діяльності, розпоряджається трудовими, матеріальними та фінансовими ресурсами. Воно саме вибирає ділових партнерів, вступає в договірні відносини з ними, здійснює зовнішньоекономічну діяльність. Організаційні форми управління також визначаються підприємством. Воно вільне у виборі видів господарської діяльності та реалізує останню межах чинного законодавства.

Основною організаційною ланкою національного господарства України є підприємство.

Підприємство – самостійний, господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу).

В Україні часто використовують два близьких за змістом, але не тотожних поняття *підприємство* і *фірма*. **Фірма**, як правило, означає загальну назву господарюючого закладу виробничого, торговельного, побутового та іншого профілю. Також фірма може об'єднувати комерційні, виробничі, сервісні підрозділи, філіали, дочірні підприємства, які функціонують під однією назвою і є юридичними особами. Тобто, фірма може бути багатопрофільною організацією.

Підприємство, як правило, не має у своєму складі інших юридичних осіб. На підприємстві здійснюється виробництво продукції, надання послуг, має місце безпосередній зв'язок працівника із засобами виробництва. До *виробничих підприємств* належать: заводи, фабрики, шахти, комбінати,

кар'єри, порти та інші господарські організації виробничого призначення. Також є підприємства *торговельного* або *торговельно-посередницького профілю* (магазини, гуртові склади); *сфери надання послуг* (ремонтні майстерні, автосервіси, ательє, хімчистки, перукарні тощо); сфери будівництва (ремонтно-будівельні дільниці, ремонтно-будівельні управління, трести та ін.); сфери житлово-комунального господарства (теплопостачання, водопостачання, водовідведення, міського електротранспорту, зовнішнього благоустрою, ін.).

Мета функціонування підприємства на ринку - задоволення суспільних потреб у певних видах продукції (роботах, послугах; далі -«продукції») та одержання прибутку. Підприємство повинно одержувати прибуток, але забезпечити досягнення такої цілі можна лише через виготовлення за допомогою наявних у нього ресурсів необхідної споживачам продукції відповідного призначення, профілю і асортименту. Цивілізовані ринкові відносини вимагають розумного поєднання *обох цілей*.

Найважливішими **завданнями** підприємств є:

- одержання доходу власником підприємства (державою, приватною особою, акціонерами);
- забезпечення споживачів продукцією підприємства відповідно до ринкового попиту та укладених договорів;
- забезпечення виплати заробітної плати персоналу підприємства, нормальних умов праці та можливостей підвищення професійного рівня працівників;
- створення робочих місць для населення;
- створення та підтримка потенціалу для майбутнього розвитку, безперервності існування підприємства;
- охорона довкілля (землі, повітряного та водного басейнів);
- недопущення зриву поставок або випуску неякісної продукції, скорочення обсягів виробництва та зниження доходів підприємства.

Завдання підприємства визначаються інтересами власника, розміром задіяного капіталу, умовами внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування.

До **основних функцій** виробничого підприємства можна віднести:

➤ **Виробничо-технологічні функції** підприємства пов'язані із пошуком постачальників, споживачів, матеріально-технічним забезпеченням виробництва, використанням засобів праці для виготовлення продукції (послуг), впровадженням нових технологій, раціоналізацією виробничих процесів, винахідництвом, підвищенням якості продукції.

➤ **Економічні функції** передбачають управління процесами виробництва і збуту товарів, укладання контрактів з постачальниками і споживачами, наймання робочої сили, раціональна організація праці працівників, виплата заробітної плати, розподіл прибутків, сплата податків, зборів та інших платежів, розрахунок економічної ефективності діяльності, ціноутворення, залучення інвестицій.

➤ **Соціальні функції** підприємства полягають у забезпеченні належних

умов праці та відпочинку працівників, створенні сприятливого психологічного клімату у колективі, наданні допомоги та пільг працівникам, членам їхніх сімей та ін.

➤ *Зовнішньоекономічні функції* пов'язані із виконанням підприємством функцій у системі міжнародного обміну товарів, спільному з іноземними партнерами виробництві, науково-технічному співробітництві тощо.

Крім основних, можуть бути виокремлені *допоміжні функції підприємства*, які зводяться до забезпечення документообороту, обліку, гарантування безпеки, статистичної звітності, дослідних операцій та ін.

Функції підприємства конкретизуються і уточнюються залежно від розмірів підприємства, галузевої приналежності, форми власності, наявності соціальної інфраструктури, ступеня спеціалізації і кооперування.

Підприємство як основна організаційна та виробнича ланка національного господарства характеризується такими ознаками:

1) виробничо-технічна єдність:

- спеціалізація на виготовленні певного виду продукції, наявність закінченого циклу її виготовлення, тобто продукція в умовах поділу праці набуває форми товару;

- володіння певним складом виробничих фондів;

- розробка єдиної технічної політики;

- спільність допоміжного і обслуговуючого господарств;

2) організаційно-соціальна єдність:

- наявність єдиного трудового колективу з його специфічними інтересами;

- управління підприємством одним керівником та адміністрацією;

- наділення підприємства реквізитами і правами юридичної особи (самостійний баланс, відокремлення майна, розрахунковий та інші рахунки в банку, печатка, штамп з назвою підприємства, ідентифікаційний код, юридична адреса, фірмовий бланк, товарний знак);

3) фінансово-економічна самостійність:

- вільний вибір виду діяльності;

- можливість самостійного формування програми діяльності, вибору постачальників матеріально-технічних та інших ресурсів і споживачів продукції, що виробляється, встановлення цін на продукцію або послуги відповідно до закону;

- вільний найм працівників залежно від власної потреби;

- самостійний розподіл прибутку, що залишається у підприємства після сплати податків, зборів та інших, передбачених законом платника;

- визначення та обґрунтування форм і розмірів матеріального стимулювання працівників;

- самостійне здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

2.2. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Підприємства є суб'єктами господарювання, які утворені, зареєстровані та функціонують у встановленому законодавством порядку. Вони мають статус юридичної особи.

Основними законодавчими актами, які регулюють діяльність підприємств в Україні, є:

- Господарський кодекс України;

- Закони України «Про власність», «Про інвестиційну діяльність», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про оподаткування прибутку» та інші.

Діяльність підприємств регулюється також відповідними указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, галузевими положеннями та іншими нормативними документами.

Визначальним законодавчим актом є Господарський кодекс України. Він встановлює, відповідно до Конституції України, правові основи господарської діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності. Цей кодекс покликаний забезпечити розвиток підприємництва, зростання ділової активності і підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість.

Діяльність підприємства, крім законодавчих актів, також регулюється його *статутом* і *колективним договором*.

Підприємство може бути утворене за рішенням власника майна (кількох власників) або уповноваженого ним органу; за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового, реорганізації (злиття, виділення, приєднання, поділу, перетворення) діючого суб'єкта господарювання з додержанням вимог законодавства.

Створення підприємства здійснюється з додержанням антимонопольно-конкурентного законодавства.

Установчими документами підприємства є *рішення* про його утворення або *засновницький договір*, а у випадках, передбачених законом, - *статут*.

В *установчих документах* зазначаються найменування і місцезнаходження підприємства, мета і предмет господарської діяльності, склад і повноваження його органів управління, порядок формування майна, розподілу прибутків та збитків, умови його реорганізації та ліквідації.

У *засновницькому договорі* засновники зобов'язуються утворити підприємство, визначають порядок спільної діяльності щодо його утворення, умови передачі йому свого майна, управління підприємством та участі у ньому засновників, порядок вибуття та входження нових засновників, інші умови діяльності підприємства.

Статут підприємства - це зібрання обов'язкових правил, що регулюють його взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання, а також індивідуальну діяльність.

Статут повинен містити відомості: про найменування і місцезнаходження підприємства, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про

органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації підприємства, а також інші відомості, які не суперечать законодавству.

Колективний договір - це угода між трудовим колективом в особі профспілки та адміністрацією або власником, яка щорічно переглядається і регулює їх виробничі, економічні і трудові відносини.

У колективний договір включаються зобов'язання щодо поліпшення умов праці та відпочинку працівників, їх соціального захисту, заходи для забезпечення зростання продуктивності праці, величини матеріального стимулювання, вирішення житлових проблем тощо.

Підприємство підлягає державній реєстрації. **Державна реєстрація** підприємства проводиться у виконавчому комітеті виборчого органу влади або державній адміністрації за місцем знаходження суб'єкта господарювання. Для державної реєстрації підприємством необхідно подати такі документи:

- рішення власника (або власників) майна про утворення підприємства;
- установчі документи, передбачені законом для відповідного виду юридичних осіб;
- рішення Антимонопольного комітету про згоду на створення, реорганізацію підприємства;
- документ, що засвідчує сплату засновником внеску до статутного фонду підприємства у розмірі, встановленому законом;
- реєстраційна картка встановленого зразка;
- документ, що засвідчує сплату коштів за державну реєстрацію.

Державна реєстрація підприємства здійснюється у строк не більше десяти днів з дня подання зазначених документів. Реєструючий орган зобов'язаний протягом цього строку видати суб'єктові господарювання *свідоцтво* про його державну реєстрацію.

Порушення встановленого законодавством порядку створення підприємства або недостовірність чи невідповідність вимогам законодавства документів, що подаються для його реєстрації, є підставою для відмови в державній реєстрації. Відмова у реєстрації з інших мотивів не допускається.

У 2005 році було видано ряд Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, які передбачають спрощення процедури реєстрації підприємств і видачі їм відповідних документів. Цей процес організовується за принципом **єдиного вікна**.

Припинення діяльності підприємства здійснюється шляхом його *реорганізації* (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або *ліквідації*. Це може відбутися за рішенням власника (власників), уповноважених ним органів, засновників, а також в окремих випадках - за рішенням суду.

Оголошення про реорганізацію або ліквідацію підлягає опублікуванню у спеціальному додатку до газети «Урядовий кур'єр» та (або) офіційному друкованому виданні органу державної влади або місцевого самоврядування за місцем знаходження підприємства протягом десяти днів з дня припинення діяльності підприємства.

2.3. КЛАСИФІКАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ

Поділ сукупності підприємств на класифікаційні групи за певними ознаками в реальному економічному середовищі, має стати в нагоді під час вибору, наприклад, системи оподаткування, певних податкових чи інших пільг з боку держави для окремих суб'єктів господарювання або суб'єктів певних видів діяльності, вибору стратегії розвитку бізнесу тощо.

Підприємства - як організаційні форми господарювання - **класифікуються за різними ознаками:**

1. Мета і характер діяльності:

- комерційні - метою яких є одержання прибутку;
- некомерційні - які не ставлять собі за мету отримання грошових економічних результатів (благодійні фонди і організації).

2. Форма господарювання:

- **одноосібні приватні підприємства** - власником є фізична особа або сім'я; отримує дохід (прибуток); несе весь тягар ризику.

- **кооперативні** - добровільні об'єднання громадян з метою спільного ведення господарської діяльності.

- **орендні** - мають в основі функціонування договірні відносини між фізичними або юридичними особами з приводу тимчасового володіння і користування майном.

- **господарські товариства**, які створені юридичними та (або) фізичними особами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності з метою одержання прибутку. Господарські товариства є юридичними особами і можуть здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яка не суперечить законодавству. За ступенем участі партнерів-засновників у діяльності підприємства та відповідальності за її результати розрізняють:

- ♦ **акціонерне товариство** - господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій. Весь прибуток акціонерного товариства належить акціонерам і поділяється на дві частини: одна розподіляється серед акціонерів у вигляді дивідендів, друга - це нерозподілений прибуток, що використовується на реінвестування. Акціонерні товариства можуть бути *публічними* та *приватними*. Акції *публічного акціонерного товариства* можуть розповсюджуватись шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах. Акціонери публічного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів і товариств.

Акції *приватного акціонерного товариства* розподіляються між засновниками або серед заздалегідь визначеного кола осіб. Вони не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися або продаватися на біржі;

- ♦ **товариство з обмеженою відповідальністю** - господарське

товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Таке товариство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах своїх вкладів;

♦ *товариство з додатковою відповідальністю* є господарським товариством, статутний фонд якого поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Воно несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники товариства несуть солідарну відповідальність у розмірах, кратних до вкладу кожного із них;

♦ *повне товариство* - це господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном;

♦ *командитним товариством* є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном (повні учасники), а інші учасники беруть участь у діяльності товариства лише своїми вкладами.

Установчими документами акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю є статут, а повного товариства і командитного товариства - засновницький договір.

Перевагами господарських товариств є: більш широкі можливості для розширення виробництва, збільшення фінансової незалежності та дієздатності шляхом злиття капіталів партнерів, можливість залучення до управління професійних менеджерів; для акціонерних товариств - реальна можливість залучення необхідних інвестицій через ринок цінних паперів, акціонери не можуть зазнати більших втрат, ніж ними було вкладено в акції, простіше збільшувати обсяги виробництва і суми прибутку.

Недоліки: виникнення протиріч між інтересами партнерів спричиняє малоефективну діяльність, а колективний менеджмент - негнучке управління виробництвом; для акціонерних товариств - притаманні розбіжності між функціями власності та контролю, інколи виникають суперечності між акціонерами та менеджерами, наявність подвійного оподаткування (спочатку прибутку акціонерного товариства, а потім дивідендів акціонерів).

3. Форма власності:

- *приватні* - які, в свою чергу, поділяються на *індивідуальні*, засновані на власності однієї особи і функціонують виключно завдяки праці власника без права найму робочої сили; *сімейні*, засновані на власності і праці однієї сім'ї; *приватні*, засновані на власності однієї особи з правом найму робочої сили;

- *колективні* - засновані на власності колективу працівників підприємства, кооперативу, громадської організації, об'єднання громадян;

- **комунальні** - засновані на власності громади адміністративно-територіальної одиниці;

- **державні** - засновані на власності держави, в тому числі *казенні*;

- **змішані** - засновані на змішаній формі власності (на основі об'єднання майна різних форм власності).

4. Спосіб утворення та формування статутного фонду:

- **унітарні** - які створюються одним засновником, який виділяє необхідне майно, формує статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, здійснює керівництво і та ін.; до унітарних належать: *державні, комунальні, колективні та приватні підприємства*;

- **корпоративні** - які утворюються двома або більше засновниками на основі об'єднання майна, їх спільного управління справами на основі корпоративних прав, участі засновників у розподілі доходів та ризиків підприємства; до корпоративних належать:

Кооперативні підприємства, господарські товариства, а також приватні підприємства, засновані на власності двох або більше осіб.

5. Розміри підприємств (за чисельністю працюючих та обсягом валового доходу від реалізації продукції за рік):

- *малі* (незалежно від форми власності) - у яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний рік *не перевищує п'ятдесяти осіб*, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної *п'ятисотам тисячам євро* за середньорічним курсом Національного банку щодо гривні;

- *великі підприємства* - у яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний рік *перевищує тисячу осіб*, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну *п'яти мільйонам євро* за середньорічним курсом Національного банку щодо гривні;

- *середні підприємства* - які не належать до малих або великих.

6. Національна належність капіталу підприємств:

- *національні* (капітал підприємств належить підприємцям своєї країни);
- *іноземні* (капітал підприємств повністю є власністю іноземних громадян);

- *змішані* (капітал підприємств належить громадянам різних країн).

7. Галузево-функціональні види діяльності:

- *промислові*; - *сільськогосподарські*; - *будівельні*; - *транспортні*;
- *торговельні*; - *лізингові*; - *банківські та ін.*

Існують інші класифікаційні ознаки підприємств. Щодо галузі зеленого господарства, то саме перелічена класифікація є найбільш використовуваною.

2.4. ДОБРОВІЛЬНІ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Підприємницькі структури в усіх галузях національного господарства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою інноваційну, виробничу, маркетингову, постачальницько-збутову, фінансову та соціальну діяльність.

Об'єднання підприємств утворюються на невизначений строк або як тимчасові об'єднання. Об'єднання підприємств є *юридичною особою*. Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватись як *господарські об'єднання* або як *державні (комунальні) господарські об'єднання*.

Господарське об'єднання - це об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність. Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та (або) статуту, які затверджуються їх засновниками.

Державне (комунальне) господарське об'єднання - це об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішеннями Кабінету Міністрів України, міністерств або органів місцевого самоврядування. Таке підприємство діє на основі рішення про його утворення і статуту, який затверджується органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Організаційно-правовими формами об'єднання підприємств є:

- **асоціація** - найпростіша форма договірної об'єднання підприємств, створена з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, які об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих чи управлінських функцій, організації спільних виробництв та ін. Асоціація утворюється на основі об'єднання підприємствами фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення своїх господарських потреб. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатись у господарську діяльність підприємств-учасників, а може тільки представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями;

- **корпорація** - договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів підприємств з делегуванням ними окремих повноважень органу управління корпорацією; цей орган використовує ці повноваження для централізованого регулювання діяльності кожного з учасників.

- **консорціум** - тимчасове статутне об'єднання підприємств (найчастіше промислового і банківського капіталу) для досягнення його учасниками певної спільної підприємницької ідеї, господарської мети. Консорціум використовує кошти, наділені його учасниками, а також централізовані ресурси, виділені для реалізації певної програми. В разі досягнення поставленої мети консорціум припиняє свою діяльність.

- **концерн** - це статутне об'єднання підприємств, організацій на основі фінансової залежності від одного або групи учасників з централізацією функцій виробничого і науково-технічного розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Найчастіше при утворенні концернів використовується принцип диверсифікації виробництва. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими господарськими суб'єктами. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

- **холдингова компанія** - суб'єкт господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірніх підприємств, які є учасниками асоційованого підприємства (господарської організації). Асоційовані підприємства - це група суб'єктів господарювання - юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та організаційної залежності у формі участі у статутному фонді. Між холдинговою компанією та її дочірніми підприємствами встановлюються відносини контролю і підпорядкування.

- **промислово-фінансові групи** - об'єднання, які створюються за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк для реалізації певної державної програми розвитку пріоритетних галузей виробництва, структурної перебудови економіки держави, а також з метою виробництва кінцевої продукції. До складу промислово-фінансової групи можуть входити промислові та інші підприємства, наукові, проектні та інші установи та організації різних форм власності, серед яких виділяється головне підприємство, що має виключне право діяти від імені промислово-фінансової групи.

Промислово-фінансова група не є юридичною особою і не підлягає державній реєстрації як суб'єкт господарювання, її діяльність визначається відповідним законодавством.

2.5. РИНКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Докорінні зміни в економіці України, що зумовлені переходом до ринку, визначили необхідність створення такого господарчого механізму, який дасть змогу підприємствам реалізувати принципи ринкових відносин, сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності, забезпечити динамічний розвиток.

В ринкових умовах кожне підприємство є незалежним товаровиробником. Воно може самостійно приймати будь-які рішення у межах чинного законодавства, водночас у своїй діяльності зазнає впливу макроекономічних чинників зовнішнього середовища, є відповідальним за свої дії перед державою, діловими партнерами. Підприємство є відкритою системою, яка взаємодіє з зовнішнім середовищем і залежить від нього. Його виживання часто залежить від успішної взаємодії з цим середовищем,

яке утворюють економічні умови, глобальний розвиток, політична діяльність, технологічний поступ та суспільні традиції.

Під зовнішнім середовищем розуміють сукупність усіх чинників, які впливають на діяльність суб'єкта господарювання. Саме воно на сучасному етапі відіграє роль головного джерела невизначеності функціонування підприємства. З іншого боку, різноплановість напрямків діяльності у портфелі суб'єктів господарювання вимагає застосування специфічних методів регулювання їх розвитку. Відповідно, існує об'єктивна необхідність у створенні компенсаційних управлінських механізмів, які б дозволили підприємствам адаптуватися до нових умов господарювання.

Поняття «**ринок**» є дуже багатогранним і його сутність змінювалась із розвитком суспільного виробництва. На певному етапі розвитку суспільних відносин ринок розглядався як форма товарного і товарно-грошового обміну (обігу). Якщо розглядати ринок з боку суб'єктів ринкових відносин, то виникають нові визначення ринку, а саме: як сукупності покупців або групи людей, які вступають у ділові відносини і укладають угоди з приводу будь-якого товару. Але такі визначення не охоплюють всієї сукупності суб'єктів ринкових відносин - виробників, споживачів, посередників, тобто не включають відносин виробництва, розподілу, споживання у сфері обігу.

Еволюція поняття «ринок» спричинила розширення його розуміння: до сукупності економічних відносин, за допомогою яких здійснюється обіг суспільного продукту в товарно-грошовій формі. Відбувається стійка взаємодія товарного і грошового обігів.

Однак ринок, крім відносин купівлі-продажу, включає соціально-економічні (власності, виробництва, розподілу, споживання тощо) та організаційно-економічні відносини (конкретні форми організації ринку). Це дає підставу розглядати ринок як самостійну підсистему економічної системи, що функціонує. Вся економічна система є сукупністю взаємозв'язаних і взаємозалежних підсистем господарювання: власне ринку, натурального господарювання, держави. Залежно від того, яка із трьох підсистем має найбільшу питому вагу, окреслюється уся економічна система:

- 1) якщо переважає ринок, то система господарювання є ринковою;
- 2) якщо перевагу має держава, то система господарювання є адміністративно-командною;
- 3) якщо переважає натуральне господарство, то такою є і система в цілому.

На початку 2005 р. Україна визнана світовою спільнотою країною з *ринковою економікою*.

Сучасна модель ринкового господарювання, яка склалась у країнах з розвинутою економікою, **характеризується такими загальними закономірностями:**

- максимальна приватизація;
- відкритість ринків;
- високий рівень розвитку економіки в цілому;

- розвиненість інфраструктури ринку;
- конвертованість валюти;
- економічне зростання і циклічний характер розвитку економіки.

Основними видами ринків за суб'єктним складом є:

ринок виробників; ринок споживачів; ринок посередників; ринок державних установ; ринок міжнародних установ, покупців і споживачів.

За елементно-технологічним складом ринки поділяються на:

ринок засобів виробництва; ринок предметів споживання; ринок інвестицій; ринок фінансово-кредитних ресурсів; ринок інновацій та інформації; валютний ринок.

За територіальною ознакою ринки класифікуються на:

- місцевий; - регіональний; - національний; - транснаціональний;
- світовий.

Ринкова інфраструктура покликана забезпечити цивілізований характер діяльності ринкових суб'єктів, її елементи породжені самими ринковими відносинами.

Важливими елементами ринкової інфраструктури є: біржі, аукціони, ярмарки.

Біржа є місцем зустрічі і укладання угод між покупцями і продавцями.

Товарні біржі функціонують на ринку товарів; тут здійснюються угоди з продажу як наявних товарів за представленими зразками і стандартами, так і із зобов'язаннями постачання товарів, що мають бути вироблені в майбутньому (тобто продаються і купуються не самі товари, а контракти на їх постачання).

На *фондовій біржі* перебувають в обігу цінні папери, в основному: акції підприємств, компаній, фірм і облігації, що випускаються урядом країни, органами місцевого самоврядування, комунальними підприємствами, приватними компаніями. Купівля-продаж цінних паперів на фондовій біржі відбувається на основі їх біржового курсу, який коливається залежно від співвідношення між попитом і пропозицією.

Біржа праці - організація, яка спеціалізується на виконанні посередницьких операцій між підприємцями і працівниками з метою купівлі-продажу робочої сили. Вона дозволяє упорядкувати найм підприємствами робочої сили і скоротити для працівників час на пошуки місця роботи. Така біржа також надає послуги особам, котрі бажають перекваліфікуватись, змінити місце праці тощо.

Аукціон - це місце привселюдного продажу товару у наперед визначений час. Аукціони мають справу з продукцією, якої на ринку недостатньо. Головним орієнтиром є одержання максимальної ціни за кожен товар.

Ярмарок є регулярним ринком, який організовується у визначений час і у визначеному місці. Він може бути також місцем періодичної торгівлі або сезонного розпродажу товарів.

Елементом інфраструктури ринку виступає **кредитна система**.

Вона включає банки, страхові компанії, фонди, що володіють правом комерційної діяльності. До кредитної системи входять всі, хто спроможний

мобілізувати тимчасово вільні кошти, спрямувати їх на кредитування підприємницьких структур. У центрі кредитної системи *банки* - центральний, комерційні, іпотечні, інноваційні, інвестиційні.

Питання для обговорення:

1. Дайте визначення поняття „підприємство”.
2. Назвіть мету функціонування підприємства.
3. Які функції підприємств вам відомі?
4. Які ознаки підприємств Ви знаєте?
5. Назвіть основні документи, які утворюють правові основи функціонування підприємств?
6. Назвіть класифікацію підприємств.
7. Визначте поняття „ринок”, „ринкове середовище”, „ринкова інфраструктура”.
8. Назвіть типи ринків та їх характеристики.
9. Назвіть характерні закономірності сучасного ринку господарювання підприємств.
10. Охарактеризуйте ринкову інфраструктуру.

Тести до розділу 2:

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Підприємство - це:

- а) сукупність виробничих підрозділів, які розташовані на спільній території;
- б) організаційно відокремлена й економічно самостійна одиниця виробничої сфери національного господарства;
- в) сукупність працівників, які виготовляють певну продукцію;
- г) організація, яка має власні основні фонди і виготовляє певний вид продукції.

Тест 2. Поняття «фірма» є:

- а) тотожним терміну «підприємство»;
- б) визначенням «великого підприємства»;
- в) означенням багатопрофільної організації, яка може об'єднувати під однією назвою кілька юридичних осіб;
- г) означенням торговельного підприємства.

Тест 3. Мета функціонування підприємства на ринку полягає у:

- а) задоволенні суспільних потреб у певних видах продукції та одержанні прибутку;
- б) насиченні ринку певним видом продукції у максимально можливих обсягах;
- в) створенні конкурентного середовища;
- г) зменшенні безробіття.

Тест 4. З перелічених виберіть ті функції підприємства, які не належать до виробничо-технологічних:

- а) прийняття рішення зборами членів профспілки підприємства про надання окремим працівникам путівок на оздоровлення;
- б) налагодження імпорتنих поставок тканин для пошиття нових моделей одягу;
- в) впровадження нової технології обробки верху взуття;
- г) використання нових засобів вимірювання параметрів якості металовиробів.

Тест 5. Основними ознаками підприємства є:

- а) фінансово-економічна єдність та правовий статус;
- б) виробничо-технічна і територіальна єдність;
- в) виробничо-соціальна відокремленість;
- г) організаційно-соціальна і виробничо-технічна єдність, фінансово економічна самостійність.

Тест 6. Наділення підприємства правами і реквізитами юридичної особи є ознакою:

- а) фінансово-економічної самостійності;
- б) форми власності;
- в) організаційно-соціальної єдності;
- г) способу утворення статутного фонду.

Тест 7. Колективний договір - це угода між:

- а) акціонерами щодо розподілу прибутків акціонерного товариства;
- б) трудовим колективом підприємства та адміністрацією або власником;
- в) засновниками товариства з обмеженою відповідальністю;
- г) колективом підприємства та галузевим міністерством.

Тест 8. Комерційними вважаються підприємства, які:

- а) мають за мету одержання прибутку в результаті своєї виробничо-господарської діяльності;
- б) всі підприємства, крім органів державної влади та місцевого самоврядування;
- в) здійснюють торгівлю засобами виробництва;
- г) мають за мету досягнення економічних та соціальних результатів.

Тест 9. Підприємства споживчої кооперації належать до:

- а) приватних;
- б) колективних;
- в) державних;
- г) казенних.

Тест 10. Казенним є підприємство:

- а) утворене одним засновником, який виділяє необхідне для його роботи майно;
- б) яке має частку державної власності, не меншу 50 відсотків;
- в) утворене в тій галузі, в якій законом дозволено здійснення господарської діяльності тільки державним підприємствам;
- г) одним із засновників якого є держава.

Тест 11. Не належать до ознак унітарного підприємства такі:

- а) засновники беруть участь у розподілі доходів і ризиків підприємства;
- б) утворюється одним засновником;
- в) статутний фонд не розподілений на частки;
- г) засновник одноосібно здійснює керівництво.

Тест 12. Основною перевагою орендного підприємства є:

- а) обмежені можливості для розширення капіталу;
- б) не потребує значних коштів для придбання майна;
- в) повна самостійність і свобода підприємницьких дій;
- г) немає суперечностей між орендарем і орендодавцем.

Тест 13. Акціонерні товариства як форма господарювання мають такий основний недолік:

- а) наявність подвійного оподаткування прибутків товариства;
- б) негнучке управління;
- в) обмежується економічна свобода акціонерів;
- г) неможливість залучення необхідних реальних інвестицій.

Тест 14. Якщо учасники господарського товариства, окрім відповідальності за своїми зобов'язаннями власним майном, несуть солідарну відповідальність у розмірі, кратному їх вкладу, то таке товариство називається:

- а) командитним;
- б) акціонерним;
- в) повним;
- г) з додатковою відповідальністю.

Тест 15. Якщо в господарському товаристві є хоча б один учасник, який несе додаткову відповідальність усім своїм майном, то таке товариство називається:

- а) товариство з обмеженою відповідальністю;
- б) командитним;
- в) повним;
- г) товариством з додатковою відповідальністю.

Тест 16. Тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення спільної господарської мети має назву:

- а) корпорація;
- б) консорціум;
- в) промислово-фінансова група;
- г) концерн.

Тест 17. За правовим статусом і формою господарювання підприємства поділяють на:

- а) господарські товариства, одноосібні, кооперативні;
- б) приватні, державні, змішані, колективні;
- в) комерційні, некомерційні;
- г) унітарні, корпоративні;
- д) промислові, непромислові.

РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Основні терміни і поняття: управління; концепції управління; функції та принципи управління; методи управління; організаційні структури управління; вертикальна структура; департаменталізація; організаційна культура; владні повноваження; норма керованості; дорадчі функції; планування; координація.

3.1. СУТНІСТЬ УПРАВЛІННЯ

Досягнення високих фінансових результатів в ефективності виробництва значною мірою залежить від управлінської діяльності, яка полягає у здійсненні впливу на процес через прийняття рішень.

Управління підприємством є особливим видом діяльності, спрямованою на ефективне функціонування суб'єктів господарювання. При цьому застосовуються різноманітні засоби і методи впливу на усі процеси, що відбуваються на підприємстві.

Необхідність управління пов'язана з процесами поділу праці на підприємстві і відокремленням управлінської праці від виконавчої.

В ринкових умовах господарювання, в епоху науково-технічної революції зростання значення фактора управління послужило основою для появи концепції «менеджеріальної революції», згідно з якою влада переходить від власників до управлінців.

У світовій практиці сьогодні використовують *три інструменти управління: ієрархію, культуру і ринок.*

Ієрархія передбачає чіткий поділ функцій у керованій системі, підпорядкування управлінських ланок за принципом ієрархічного ланцюга, безумовне виконання «вказівок зверху», пряму відповідальність перед вищою ланкою. Ієрархія є характерною для адміністративно-командної економіки.

Культура як інструмент управління ґрунтується на використанні в процесі впливу на людей системи норм, правил і засад, визнаних суспільством. Саме вони визначають стиль поведінки працівників, ставлення до виконання своїх обов'язків, формують відповідальність за результати роботи.

Ринок як інструмент управління використовує в управлінській діяльності: економічні закони і економічні інтереси суб'єктів господарювання, їх економічну свободу і самостійність. Вигідність або не вигідність результату визначає поведінку суб'єкта. Зрозуміло, що «в чистому вигляді» такий інструмент використовуватися в практиці господарювання не може, оскільки існує ряд обмежень з боку держави, інших інституцій щодо економічної поведінки підприємницьких структур, окремих працівників.

Перелічені інструменти управління використовуються в певному поєднанні, хоча кожен з них є домінуючим в тій чи іншій економічній системі. *Особливе місце управління в ринковій економіці* обумовлене тим, що

саме воно повинно забезпечити зв'язок, інтеграцію економічних процесів на підприємстві. Управління пов'язує внутрішні резерви підприємства і зовнішнє середовище, найбільш суттєвими компонентами якого є: державне регулювання економіки, конкуренція, стан соціального середовища тощо. Управління підприємством в такому разі посилює його можливості адаптуватися до середовища, підвищує конкурентоспроможність.

За останні два-три десятиріччя наука управління пережила глибокі зміни. Вдосконаленню управлінської практики посприяв прогрес в оргтехніці. На зміну старій *раціоналістичній* концепції управління приходить нова *неформальна*, яку прийнято називати *маркетинговою, інформаційною*.

Суть раціоналістичної концепції полягає в переконаності, що успіх підприємства залежить від раціональної організації виробництва, зниження витрат за рахунок використання внутрівиробничих резервів, ефективності використання виробничих ресурсів, тобто від *внутрішніх факторів*. Підприємство розглядається як *закрита система*, мета і завдання якої є заданими і стабільними протягом тривалого часу. Основа стратегії такого підприємства - поглиблення спеціалізації виробництва, організаційна структура будується за функціональним принципом, вирішальне значення має контроль.

Неформальна концепція базується на ситуаційному підході до управління. Підприємство розглядається як живий організм, як *відкрита система*, головна передумова успіху якої лежить поза нею. Успіх пов'язується з тим, наскільки успішно підприємство вписується у зовнішнє середовище (економічне, соціально-політичне, науково-технічне) і пристосовується до нього. Ситуаційний підхід до управління означає, що вся внутрішня будова системи управління є відповіддю на різні впливи зовнішнього середовища. Організаційні механізми пристосовуються до нових проблем і вироблення нових рішень.

Реалізацією цього нового підходу стало *стратегічне управління*, яке передбачає врахування майбутніх станів середовища для розроблення стратегії розвитку підприємства.

Кожне підприємство, виходячи із своєї місії, самостійно визначає *мету своєї діяльності*. Найчастіше вона набирає виразу стратегічної мети, яка може полягати у: одержанні доходу; створенні потенційних можливостей для майбутнього розвитку; забезпеченні безпеки життєдіяльності; створенні умов для усебічного розвитку працівників підприємства.

Для досягнення будь-якої мети мають бути сформульовані цілі окремих рівнів управління на підприємстві, окремих структурних підрозділів. Такі цілі мають бути взаємоузгодженими між собою. Ігнорування цієї вимоги спричиняє розбалансування управлінських дій, виникають суперечності між різними рівнями управління підприємством: окремими цехами, підрозділами, вищим керівництвом. Вище керівництво повинно забезпечувати оптимальне поєднання цілей окремих підрозділів із загальними цілями діяльності підприємства з метою забезпечення його ефективної діяльності.

Цілі діяльності підприємства повинні відповідати таким вимогам:

забезпечувати концентрацію ресурсів і зусиль;
має бути зв'язок між коротко - і довгостроковими цілями;
охоплювати усі сфери діяльності підприємства;
періодично переглядатись з метою узгодження внутрішніх можливостей підприємства з мінливими зовнішніми умовами;
бути функціональними, щоб забезпечити трансформацію цілей вищого рівня у конкретні завдання для нижчих рівнів.

Поставлених підприємством цілей можна досягти за умови розроблення системи *конкретних завдань*, вирішення яких повинно забезпечуватись відповідними ресурсами, методами та організаційною структурою управління.

Розроблені конкретні завдання реалізуються через управлінську працю всередині підприємства на основі поділу праці. Праця має бути спрямована на зміну стану об'єкта управління відповідно до поставлених завдань і знаходити відображення у *функціях управління*.

3.2. ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ

Управління визначається суспільною діяльністю людей. Це особливий вид трудової діяльності. Воно виконує ряд функцій:

- *планування* - це процес визначення мети діяльності, передбачення майбутнього розвитку та спрямування індивідуальних і колективних цілей (завдань) на одержання загального кінцевого результату;

- *організація* передбачає формування структури керованої системи, розподіл завдань, повноважень і відповідальності між працівниками підприємства для досягнення загальної мети діяльності;

- *мотивація* - це причина, яка спонукає членів трудового колективу до спільних погоджених дій з метою забезпечення досягнення поставленої мети. На підприємстві повинні бути створені такі умови, за яких виконавці відчуватимуть, що вони задовольняють свої особисті потреби тільки тоді, коли буде досягнута ціль підприємства в цілому;

- *контролююча функція* полягає у встановленні параметрів діяльності підприємства, їх вимірюванні та порівнянні із запланованими, а за необхідності - коригуванні цієї діяльності для поліпшення результатів роботи.

Перелічені функції тісно пов'язані між собою в єдиному процесі управління. Отже, ігнорування вивчення потреб споживачів, можливостей ресурсного забезпечення їх задоволення, незадовільне планування, слабка мотивація тощо негативно впливають на кінцеві показники діяльності.

Основними характерними рисами сучасного управління є:

- поступове висунення на перший план проблем гнучкості та адаптованості до постійних змін зовнішнього середовища (неформальна концепція управління);

- підприємство не є самозабезпечуваною системою, а залежить у своїй

діяльності від ресурсів, інформації, що надходять ззовні. Отже, його слід розглядати як цілісну систему, яка дозволяє дослідити підприємство у єдності складових частин, що пов'язані із зовнішнім середовищем.

- застосування ситуаційного підходу до управління, врахування конкретного набору обставин, які мають значний вплив на діяльність підприємства в даний момент часу;

- визначення необхідності використання інноваційного менеджменту, яке передбачає сприйняття підприємством всього нового, сучасних досягнень науково-технічного прогресу;

- необхідність розроблення і реалізації стратегічного управління підприємством, який поєднує стратегічний підхід щодо формування цілей і завдань підприємства та програмно-цільовий підхід до їх реалізації;

- усвідомлення провідної ролі лідера як носія нового господарського мислення, орієнованого на нововведення, на інтеграцію зусиль працівників, на раціональний ризик;

- визнання соціальної відповідальності управлінця (менеджера) як перед суспільством у цілому, так і перед окремими людьми, які працюють на підприємстві; менеджер повинен так організувати спільну роботу працівників, щоб кожна людина максимально реалізовувала свої здібності, свій потенціал.

***Принципи управління** - це певні засади і правила, якими керуються менеджери в процесі управлінської діяльності. Практично принципи управління реалізуються у сукупності нормативів, правових і моральних норм, соціально-психологічних настанов та ін.*

Серед сучасних принципів управління можна виділити:

- чіткий поділ праці;
- додержання дисципліни і порядку;
- повноваження і відповідальність;
- використання мотивації високопродуктивної праці;
- забезпечення рівної справедливості для всіх;
- впевненість у постійності і стабільності роботи;
- дотримання взаємовідносин з працівниками відповідно до ієрархічного ланцюга;
- заохочення ініціативи;
- цільової сумісності і зосередження;
- ефективності управління.

3.3. МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ

***Методи управління** - це способи цілеспрямованого впливу на працівників і виробничі колективи для досягнення поставлених перед ними завдань.*

Використання тих чи інших методів управління передбачає можливість вибору способу впливу на людей, тобто існує певна альтернатива.

Основою використання методів управління є закони, закономірності і

принципи суспільного виробництва, науково-технічний рівень розвитку підприємства, фірми, соціальні, правові і психологічні відносини між людьми.

Виходячи із змісту управлінських дій, можна виділити такі *групи методів управління*:

Економічні методи - це прийоми і способи управління, в основі яких лежить свідоме використання системи економічних законів, економічний розрахунок, економічні інтереси, передбачення економічних результатів від прийнятих рішень, матеріальна заінтересованість і відповідальність працівників.

Ці методи включають:

- *матеріальне стимулювання працівників чи колективів і матеріальну відповідальність;*

- *ціноутворення* - спосіб і рівень встановлюваних цін на продукцію підприємства є важелем впливу на формування попиту на неї та її пропозиції і, відповідно, на прийняття певних рішень щодо нарощування обсягів виробництва;

- *державне регулювання* - сукупність інструментів впливу держави на підприємницьку діяльність; найчастіше держава встановлює певні обмеження (наприклад, у рівні рентабельності продукції в окремих галузях, у величині торговельних надбавок та ін.);

- *стимулювання* - об'єктами стимулювання можуть бути окремі виробництва, а також окремі працівники підприємства, колективи підрозділів (додаткові матеріальні виплати, підвищення розміру преміювання тощо);

- *оподаткування* - є елементом державного регулювання і має на меті через механізм встановлення диференційованих податкових ставок заохочувати або обмежувати розвиток тих чи інших виробництв, галузей, територій і підприємств.

Адміністративно-правові методи управління передбачають юридичний (правовий) і адміністративний вплив па відносини людей в процесі виробництва, оскільки ці відносини регулюються певними правовими нормами.

Основними рисами цих методів є:

- 1) підпорядкування нижчої ланки управління вищій;
- 2) наділення керівника (або вищий орган) владними повноваженнями;
- 3) вплив на керований об'єкт шляхом прямих завдань, розпоряджень, наказів і директив;
- 4) одноваріантність виконання вказівок;
- 5) обов'язкове виконання вказівок вищих органів управління.

Адміністративно-правові методи передбачають використання законодавчих актів, інструкцій, положень, наказів і розпоряджень, а також застосування відповідних матеріальних, адміністративних і карно-правових санкцій.

Організаційно-розпорядчі методи (підбір і розстановка кадрів, систематичний, щоденний контроль за діяльністю підлеглих) також є

адміністративно-правовими. Ці методи сприяють оперативності управління і координації діяльності усіх ланок на виробництві.

Соціально-психологічні методи управління забезпечують вільний розвиток особистості і колективу, побудову їх діяльності на активній творчій основі. Вони спрямовані на створення у колективі нормального морально-психологічного клімату, реалізують мотиви соціальної поведінки людини, оскільки традиційні форми матеріального заохочення поступово втрачають свій стимулюючий вплив.

Соціально-психологічні методи управління передбачають вивчення соціальних запитів та інтересів членів колективу, середовища виробництва, громадської думки. За змістом і характером впливу на колективи людей ці методи різноманітні. Одні із них мають за основу використання моральних стимулів до праці, критики і самокритики, наставництва тощо. Інші спрямовані на окремого працівника і передбачають використання особистого прикладу керівника, його ініціативність, дисциплінованість, принциповість, доброзичливість в ставленні до підлеглих та ін.

Перелічені групи методів мають поєднуватись і створювати необхідний арсенал засобів для найефективнішого управління підприємством.

Процес організації управління приводить до створення організаційної структури, яка визначає розподіл робочих завдань, розміщення і використання ресурсів.

3.4. ОРГАНІЗАЦІЙНІ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ, ЇХ ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

На ефективність управління підприємством значною мірою впливає його організаційна структура.

Організаційна структура управління - це взаємовідносини підзвітності учасників управлінського процесу, включаючи лінії владних повноважень, відповідальності за прийняті рішення, число рівнів ієрархії, а також розроблення системи ефективної координації діяльності підрозділів і окремих працівників.

Організаційні структури управління підприємством поділяються на дві великі групи залежно від особливостей, які покладено в основу їх побудови:

- вертикальна структура;
- департаменталізація.

*Особливостями **вертикального** типу організаційної структури є:*

- *спеціалізація на виконанні робочих завдань (поділ праці), що приводить до звуження кола виконуваних обов'язків, але підвищення ефективності їх виконання;*

- *командний ланцюг* - нерозривна лінія владних повноважень, яка пов'язує всіх працівників підприємства і визначає їх підзвітність;

- *владні повноваження* - офіційне законне право менеджера приймати рішення, віддавати накази і розподіляти ресурси для досягнення бажаних

результатів; вони визначаються виключно посадою, приймаються підлеглими й їхній обсяг у вертикальній ієрархії розподіляється зверху донизу;

Владні повноваження поділяються на лінійні і дорадчі. **Лінійні** владні повноваження означають, що менеджери мають право керувати і контролювати дії безпосередніх підлеглих. Коло **дорадчих** повноважень є вужчим і передбачає право давати поради, рекомендації і консультації у галузі компетенції персоналу допоміжних відділів;

- *відповідальність владних повноважень* - покладені на працівника обов'язки по вирішенню поставлених завдань; як правило, владні повноваження працівника співрозмірні покладеній на нього відповідальності;

- *делегування* - це процес передачі управлінцями владних повноважень і відповідальності працівникам нижчих рівнів управління;

- *норма керованості* - це число працівників, які безпосередньо підпорядковуються менеджеріві; традиційно така норма не повинна перевищувати семи підлеглих на одного менеджера;

- *централізація і децентралізація* - стосуються ієрархічних рівнів прийняття управлінських рішень; централізація означає, що владні повноваження концентруються на верхніх щаблях управління підприємством; при децентралізації владні повноваження щодо прийняття рішень зміщуються у напрямі до нижчих рівнів управління. Найбільш розповсюдженими вертикальними організаційними структурами управління підприємством є *лінійна* і *лінійно-штабна*, для яких характерними є перелічені вище особливості. Для підприємств зеленого господарства характерна лінійна структура управління.

Лінійна - це структура, між елементами якої існують лише одноканальні взаємодії. Кожен підлеглий має лише одного лінійного керівника, який виконує адміністративні та інші функції у відповідному підрозділі. Така структура використовується у невеликих підприємствах, з нескладною технологією виробництва, незначною чисельністю працюючих і невеликими обсягами випуску продукції.

Перевагами лінійної структури є чіткість взаємовідносин між працівниками, оперативність і несуперечливість управлінських рішень, надійний контроль за їх виконанням.

Недолік - лінійний керівник повинен виконувати, крім основних координуючих, цілий ряд допоміжних функцій: обліку, роботи з кадрами, контролю якості, стратегічного планування тощо.

Лінійно-штабна структура передбачає створення при лінійному керівникові спеціальних функціональних служб - *штабів*, які допомагають йому вирішувати певні виробничі завдання і формувати відповідні управлінські рішення. Керівники штабів виконують дорадчі функції, допомагаючи лінійним керівникам формувати виважені і обґрунтовані управлінські рішення.

Переваги такої структури - лінійні керівники мають можливість сконцентрувати увагу на поточному лінійному керівництві.

Недоліки - зростання управлінських витрат, зниження оперативності

управління. Така структура є ефективною в масовому виробництві з незначними технологічними змінами.

Департаменталізація (поділ на відділи) є базою для групування окремих посад у відділи, а відділів - в організацію в цілому. В процесі формування відділів виділяють *шість основних підходів* до розроблення організаційної структури управління підприємством: функціональний, дивізійний, матричний, командний, мережевий, множинний.

Відповідно до цих підходів розрізняють організаційні структури управління підприємством, сформованих за принципом департаменталізації:

- **функціональна структура;**
- **дивізійна структура;**
- **матрична структура;**
- **командна структура;**
- **мережева структура.**

Згідно із законодавством, підприємства самостійно визначають моделі використовуваних систем управління, його структуру, формують штати працівників та ін. Рішення із соціально-економічних питань, що стосуються діяльності підприємства, розробляються і приймаються його органами управління з участю трудового колективу та уповноважених ним органів.

Удосконалення управління підприємством повинно здійснюватись за такими напрямками:

1) Сучасне управління неможливе без *використання досягнень науково-технічного прогресу*, впровадження засобів оргтехніки, методів психологічного впливу на людей та ін. Цьому мають слугувати розроблення програм інноваційно-інвестиційної діяльності на підприємстві, розвиток кооперованих зв'язків, програма зовнішньоекономічної діяльності і виходу на міжнародні ринки.

Щодо *управління якістю продукції*, то воно повинно базуватись на спрямуванні діяльності всіх підрозділів підприємства на її досягнення. Складовими елементами такого управління є прогнозування і планування виробництва продукції, що відповідає сучасним вимогам стандартів, стимулювання виробництва продукції високої якості, контроль за виробництвом, стандартизація і сертифікація.

2) Прогрес має йти в напрямі *використання різноманітних структурних рішень в управлінні підприємством*, починаючи від лінійно-штабної структури і завершуючи використанням сіткових організаційних форм і максимальної самостійності відділень, ризикових новаторських команд та ін. На сучасному етапі відбувається синтез таких організаційних структур управління, які найбільш повно відповідають принципам і функціям управління, що склалися відповідно до обставин і умов внутрішнього та зовнішнього середовищ функціонування підприємства.

3) За будь-якої структури управління на підприємстві повинна чітко окреслюватись функція контролю за *використанням певних видів ресурсів*. Такі заходи безпосередньо впливають на зниження витрат і зростання конкурентоспроможності продукції.

4) *Планування* - як найважливіша функція управління підприємством - повинно ґрунтуватись на сучасних принципах і методах. Процедури планування мають забезпечувати безпосередній зв'язок показників плану з впровадженням нової техніки і технології, поліпшенням організації виробництва і праці, повинні враховуватись можливості налагодження контрактних відносин з ринковими суб'єктами, контролю над попитом, оптимізації горизонтів планування та ін.

5) Особливого значення сьогодні набуває функція координації, оскільки є дуже значною взаємозалежність підприємств у масштабах регіону, держави. Найбільш ефективними видами координації є: превентивна координація, коли прогнозуються проблеми, труднощі і шляхи їх подолання; ліквідовуюча координація, націлена на ліквідацію перебоїв у господарській системі; регулююча координація, призначена для підтримки встановленої схеми взаємодії суб'єктів господарювання; стимулююча координація, яка підвищує ефективність діяльності підприємства або фірми за відсутності явних відхилень.

При створенні раціональної структури управління підприємством необхідно правильно встановити чисельність зайнятих у сфері управління. Чисельність працівників функціональних підрозділів підприємства визначається на основі відповідних нормативів. Нормативи встановлюються науково-дослідними інститутами праці і відображаються в основних методичних рекомендаціях.

Найчастіше чисельність управлінського персоналу підприємства встановлюється у відсотках до чисельності робітників і фіксується у штатному розписі.

Використовуються для аналізу економічності апарату управління такі показники:

- питома вага чисельності управлінського персоналу в загальній чисельності працюючих;
- кількість робітників, що припадають на одного працівника управління;
- питома вага фонду заробітної плати управлінського персоналу в загальному фонді заробітної плати всіх працюючих.

Питання для обговорення:

1. Назвіть об'єктивну необхідність управління підприємствами та іншими суб'єктами господарювання (діяльності).

2. Назвіть функції управління підприємством (організацією) та їхню адаптація до умов ринкової економіки.

3. Визначте методи управління підприємствами (організаціями): сутність, пріоритет, узгодженість і взаємодія.

4. Дайте наукове обґрунтування доцільного (найбільш ефективного) типу організаційної структури управління щойно утвореним підприємством.

5. Назвіть умови доцільності використання дивізійної та матричної організаційних структур управління суб'єктами господарювання.

6. Охарактеризуйте чинну в Україні систему недержавного управління суб'єктами господарювання і напрями її вдосконалення.

7. Назвіть організаційні структури управління та дайте їх характеристику за планом: сутність, переваги, недоліки.

Тести до розділу 3:

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Суть управлінської діяльності полягає у:

- а) залученні працівників до керівництва підприємством;
- б) впливі на процес через прийняття рішень;
- в) використанні новітніх досягнень НТП в організації виробничих процесів;
- г) незаперечному виконанні доведених «згори» розпоряджень.

Тест 2. Управління підприємством передбачає вплив на процеси:

- а) пов'язані із забезпеченням підприємства матеріально-технічними ресурсами;
- б) спрямовані на ефективне використання трудового потенціалу підприємства;
- в) пов'язані із впровадженням заходів науково-технічного прогресу;
- г) усі, які відбуваються на підприємстві.

Тест 3. У світовій практиці використовуються такі інструменти управління:

- а) ієрархія, культура, ринок;
- б) політичні мотиви;
- в) культура та економічне бачення;
- г) демократичний централізм.

Тест 4. Використання економічних законів і економічних інтересів суб'єктів господарювання є основою такого інструменту управління, як:

- а) економічне бачення;
- б) ринок;
- в) організаційна культура;
- г) нормування.

Тест 5. Якщо успіх підприємства залежить від внутрішніх факторів, то концепцію управління ним називають:

- а) ординалістичною;
- б) раціоналістичною;
- в) соціальною;
- г) виробничою.

Тест 6. Якщо підприємство розглядається як відкрита система, яка вчасно реагує і пристосовується до умов зовнішнього середовища, то концепцію управління таким підприємством прийнято називати:

- а) ринковою;
- б) соціальною;
- в) адміністративною;
- г) неформальною.

Тест 7. Виберіть з переліченого приклад найбільш вдалої, на ваш погляд, стратегічної мети підприємства:

- а) зниження витрат на виробництво продукції за рахунок придбання сировини за зниженими цінами;
- б) захоплення частини ринку за рахунок банкрутства основних конкурентів;
- в) створення потенційних можливостей для майбутнього розвитку підприємства;
- г) зміна співвідношення між попитом і пропозицією продукції в даному регіоні.

Тест 8. Не належить до функції управління підприємством:

- а) вивчення потреб споживачів;
- б) забезпечення стабільності політичної й економічної ситуації в державі;
- в) планування діяльності підприємства та його окремих підрозділів;
- г) контроль за результатами діяльності.

Тест 9. Ефективність управління - як одного із його принципів передбачає:

- а) вибір найоптимальнішого варіанта досягнення однієї і тієї ж мети підприємства;
- б) зменшення витрат на утримання апарату управління;
- в) стимулювання управлінської діяльності;
- г) використання системи мотивації управлінського персоналу.

Тест 10. Методи управління поділяються на:

- а) економічні, адміністративно-правові;
- б) соціально-психологічні, правові;
- в) економічні, організаційно-розпорядчі, соціально-психологічні.

Тест 11. До основних рис адміністративно-правових методів не належать:

- а) обов'язкове виконання вказівок вищих органів;
- б) вплив на керований об'єкт шляхом прямих завдань, розпоряджень, наказів;
- в) наділення керівника владними повноваженнями;
- г) багатоваріантність виконання вказівок.

Тест 12. Підбір і розстановка кадрів, щоденний контроль за діяльністю підлеглих належать до методів управління:

- а) організаційно-розпорядчих;
- б) соціально-психологічних;
- в) юридичних;
- г) нормативних.

Тест 13. Залежно від особливостей побудови організаційні структури управління підприємством поділяються на:

- а) вертикальна і горизонтальна;
- б) внутрішня і зовнішня;
- в) вертикальна і департаменталізація;
- г) функціональна і лінійна.

Тест 14. Зазначені особливості (командний ланцюг, владні повноваження, делегування, норма керованості) «пов'яжіть» із відповідним типом організаційної структури управління:

- а) горизонтальною;
- б) вертикальною;
- в) внутрішньою;
- г) функціональною.

Тест 15. Якщо спеціальні підрозділи при лінійних керівниках виконують дорадчі, а не розпорядчі функції, то така структура управління називається:

- а) штабною;
- б) функціональною;
- в) лінійно-штабною;
- г) матричною.

Тест 16. Якщо підприємство (фірма) не виконує ряду своїх функцій, а залучає до цього спеціалізовані організації на основі укладення відповідних угод, то воно використовує організаційну структуру управління:

- а) командну;
- б) мережеву;
- в) матричну;
- г) функціональну.

Тест 17. Превентивна координація як функція управління означає:

- а) прогнозування майбутніх труднощів у діяльності підприємства та шляхів їх подолання;
- б) підтримку існуючої на підприємстві схеми взаємодії суб'єктів господарювання;
- в) узгодження інтересів членів трудового колективу;
- г) узгодження в часі усіх процедур планування на підприємстві.

Тест 18. Яка з перелічених нижче функцій не відноситься до функцій управління?

- а) планування;
- б) організація;
- в) аналіз;
- г) мотивація;
- д) контроль.

Тест 19. Яким з наведених нижче вимог повинна відповідати організаційна структура управління підприємством?

- а) бути адаптивною;
- б) бути гнучкою;
- в) бути динамічною;
- г) бути адекватною;
- д) бути спеціалізованою;
- е) бути оптимальною;
- є) бути оперативною;
- ж) бути надійною;
- з) бути простою;
- і) повинна відповідати всім визначеним вище вимогам.

ЧАСТИНА 2. РЕСУРСИ

РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ ФОНДИ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ

Основні терміни і поняття: основні засоби; основні фонди; відтворення; засоби виробництва; амортизація; знос основних фондів; структура основних засобів; капітальний ремонт; поточний ремонт; техніко-економічні показники; фізичний знос основних фондів; моральний знос основних фондів; вартісна оцінка основних фондів; амортизаційні відрахування.

4.1. ПОНЯТТЯ, СКЛАД, СТРУКТУРА І ОЦІНКА ОСНОВНИХ ФОНДІВ

Організація будь-якого процесу виробництва передбачає наявність засобів виробництва, що включають засоби праці, предмети праці та труд людини, тобто її цілеспрямовану діяльність. Засоби і предмети праці виступають на підприємствах як виробничі фонди (основні й оборотні).

Основні фонди - це засоби праці, якими володіє підприємство і використовує в процесі виробництва і постачання продукції, надання послуг, для здійснення соціально-культурних і адміністративних функцій або здавання в оренду.

Основні фонди підприємств характеризуються тривалим терміном використання (понад один рік). При цьому вони не змінюють своїх форм і розмірів, мають вартість, не меншу від встановленої державою межі, і переносять її на вартість готової продукції поступово, шляхом амортизаційних відрахувань.

Для чіткого обліку та оцінки ефективності використання основні фонди необхідно правильно класифікувати. Їх можна згрупувати за: галузевою ознакою, функціональним призначенням, використанням, ознакою належності, матеріальним складом.

За *галузевою ознакою* основні фонди поділяються на: промислові, сільськогосподарські, будівельні, транспортні, основні фонди галузі житлово-комунального господарства, благоустрою, шляхового господарства, озеленення, зовнішнього освітлення міст та ін.

За *функціональним призначенням* основні фонди поділяються на виробничі і невиробничі.

Основні виробничі фонди функціонують у сфері матеріального виробництва підприємства, безпосередньо беруть участь у виробничому процесі або сприяють його здійсненню. В зеленому господарстві та будівництві це: трактори, автокрани, газонокосилки, оранжереї, парники, тощо.

Основні невиробничі фонди використовуються у невиробничій сфері

підприємства, не беруть безпосередньої або й побічної участі у виробничому процесі і призначені для обслуговування культурно-побутових і комунальних потреб працівників. В зеленому господарстві та будівництві до них відносять: житлові будинки, гуртожитки, а також будівлі комунального та культурно-побутового призначення.

З точки зору відношення до виробничого процесу основні виробничі фонди в зеленому господарстві та будівництві можна згрупувати так:

- 1) земельні ділянки;
- 2) капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом;
- 3) будівлі виробничого призначення (підвали, котельні та ін.);
- 4) силові машини та обладнання (трансформатори, електромотори і ін.);
- 5) споруди та передавальні пристрої (парники, оранжереї, теплиці, огорожі, басейни, водопровідна мережа та ін.);
- 6) робочі машини та обладнання (газонокосилки, екскаватори, мотороботи, ямобури та ін.);
- 7) вимірювальні прилади, лабораторне обладнання;
- 8) транспортні засоби;
- 9) виробничий та господарський інвентар (борони, плуги, оприскувачі та ін.);
- 10) інструменти;
- 11) інші основні фонди (зелені насадження в експлуатації: маточні та плодові сади, багаторічні квіткові культури, живі огорожі в розсадниках та ін.).

За ознакою належності основні фонди поділяються на *власні* (джерелами формування яких є статутний або акціонерний капітал, прибутки підприємства, цільове фінансування, амортизаційний фонд) та *орендовані* (належать орендодавцеві і перебувають у тимчасовому користуванні підприємства на умовах договору оренди).

За використанням основні фонди поділяються на *діючі*, що використовуються в господарській діяльності, та *недіючі*, які не використовуються в даний час у зв'язку з тимчасовою консервацією окремих виробництв, цехів або й підприємств.

За матеріальним складом основні фонди можна згрупувати за їх натурально-речовими ознаками: площею будівель, кількістю одиниць автотранспорту, видами інструменту тощо.

Елементи основних фондів із наведеної класифікації відіграють не однакову роль у процесі функціонування підприємства. Тому важливе економічне значення має співвідношення окремих видів основних фондів в їх загальній вартості, тобто їх **технологічна (видова) структура**. Часто цю структуру розглядають як співвідношення активної і пасивної частин основних фондів.

До *активної частини* належать основні фонди, які беруть безпосередню участь у процесі виробництва, визначають рівень технічної оснащеності

праці, прямо впливають на величину виробничої потужності та обсяг випуску продукції підприємства (робочі машини і обладнання, прилади та інструменти, обчислювальна техніка).

До *пасивної частини* належать основні фонди, які опосередковано впливають на величину виробничої потужності і обсяг продукції, забезпечують нормальні умови для здійснення процесу виробництва (будівлі, споруди, інвентар та ін.). Прогресивною тенденцією у зміні технологічної структури основних фондів є зростання частки їх активної частини.

На технологічну структуру основних фондів підприємств впливає ряд чинників, а саме:

✓ *Виробничі і матеріально-технічні особливості галузі.* В добувних галузях характер технології обумовлює наявність дорогих споруд - шахт, гірничих виробіток, свердловин; при заготівлі лісу - транспортних засобів; в зеленому господарстві - наявність ділянок, робочих машин та обладнання; в машинобудівній і приладобудівній галузях - коштовного обладнання, пристроїв, вимірювальної техніки тощо. Тому в паливній промисловості у складі основних фондів найбільшу питому вагу становлять споруди; в машинобудуванні, текстильній, паперовій - робочі машини і обладнання; в електро- і теплоенергетиці - силові машини і обладнання; у швейній, м'ясній, молочній - будівлі; в лісозаготівельній і рибній - транспортні засоби; в зеленому господарстві - споруди та передавальні пристрої (оранжереї, теплиці тощо), машини, інвентар і т.д.

✓ *Форми суспільної організації виробництва.* Чим вищою є концентрація (розмір підприємств), рівень спеціалізації, кооперування і комбінування, тим вищою в структурі фондів є питома вага активної частини і нижчою - питома вага пасивних елементів.

✓ *Форми відтворення основних фондів* (будівництво нових, реконструкція, розширення, технічне переоснащення діючих підприємств). Для нового будівництва характерним є зростання пасивної частини основних фондів. Реконструкція, технічне переоснащення приводять до прогресивних змін в їх структурі через нарощування активної частини.

✓ *Технічний рівень виробництва.* Його підвищення супроводжується незначним збільшенням вартості будівель і споруд та значно швидшим зростанням вартості машин, обладнання, приладів та інших активних елементів. Заміна застарілого обладнання новим компактним і високопродуктивним у результаті механізації й автоматизації виробництва дає можливість розмістити більшу кількість обладнання в одних і тих же приміщеннях, відносно знизити вартість площ у розрахунку на одиницю потужності.

✓ *Рівень організації будівельних робіт.* Чим вищим є рівень індустріалізації будівництва, тим нижчою є вартість будівельно-монтажних робіт. При тому ж обсязі інвестицій більша їх частка може бути спрямована на придбання машин, обладнання, приладів тощо.

✓ *Географія розміщення виробництва.* Введення в дію підприємств в неосвоєних районах, районах зі складними природно-кліматичними умовами вимагає збільшення витрат на комунікації, будівлі, споруди, збільшує вартість будівництва, тобто зростає частка пасивної частини основних фондів.

Окрім технологічної, виділяють *галузеву і вікову структуру* основних фондів. Перша з них характеризується співвідношенням питомої ваги основних фондів різних галузей до загальної вартості основних фондів підприємства; друга - це співвідношення основних фондів різних вікових груп у їх загальній вартості.

Найчастіше виокремлюють такі вікові групи основних фондів:

- нові основні фонди, термін експлуатації - до 5 років;
- 5-10 років;
- 10-15 років;
- 15-20 років;
- старі основні фонди, термін експлуатації - понад 20 років.

У високотехнологічних галузях, де темпи оновлення основних фондів досить високі, можуть бути прийняті інші, «вужчі» вікові інтервали.

Облік основних фондів здійснюється у *натуральній і вартісній* формах.

Натуральні показники використовуються при визначенні виробничої потужності, для оцінки технічного складу і стану основних фондів, розробки балансів обладнання та ін. Зміст натуральних показників визначається характером окремих елементів основних фондів, специфікою їх призначення. Тому такі показники не можуть бути однаковими у різних підприємств. Серед них можна виділити показники обліку площі, об'єму, потужності, продуктивності обладнання, кількість одиниць обладнання тощо.

Вартісна форма обліку необхідна для планування відтворення основних фондів, визначення їх загальної величини, динаміки, структури, обчислення розмірів амортизації та калькулювання собівартості продукції.

Залежно від моменту і характеру проведення оцінювання стану основних фондів розрізняють такі види їх оцінювання:

▪ **Первісна вартість** - це фактична вартість основних фондів на момент їх придбання і взяття на баланс.

Первісна вартість складається з таких витрат (згідно з Положенням (стандарту) бухгалтерського обліку 7): суми, що сплачуються постачальникам засобів праці (це фактично ціна придбання основних фондів); реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, що здійснюються у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкти основних фондів; суми ввізного мита; суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних фондів (якщо вони не відшкодовуються підприємству); витрати зі страхування ризиків доставки основних фондів; витрати на встановлення, монтаж, налагодження основних фондів; інші витрати, безпосередньо пов'язані з доведенням основних фондів до стану, в якому вони придатні для використання із запланованою метою.

Первісна балансова вартість об'єкта основних фондів (**Вп**) може бути в загальному вигляді представлена формулою:

$$\mathbf{Вп} = \mathbf{Ц} + \mathbf{З} + \mathbf{С} + \mathbf{М}, \text{ грн.},$$

де **Ц** - ціна обладнання, грн.;

З - збори, мито, непрямі податки, грн.;

С - витрати на страхування ризиків, грн.;

М - витрати на установку, монтаж і доведення до необхідного стану основних фондів, грн.

Первісна вартість основних фондів *збільшується* на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта (добудова, дообладнання, модернізація, реконструкція), які призводять до збільшення майбутніх економічних вигод, очікуваних від його використання. Первісна вартість основних фондів *зменшується* у зв'язку з частковою ліквідацією об'єкта основних фондів.

▪ **Переоцінена вартість (відновна вартість)** - вартість основних фондів після їх переоцінки (індексації первісної вартості основних фондів).

Згідно із згаданим Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку, підприємство переоцінює об'єкт основних фондів, якщо його залишкова вартість більш як на 10% відрізняється від справедливої вартості на дату балансу.

Переоцінену вартість основних фондів (**Впер**) можна визначити за формулою:

$$\mathbf{Впер} = \mathbf{Вп} * \mathbf{Іпер}, \text{ грн.};$$

де **Іпер** - індекс переоцінки основних фондів.

$$\mathbf{Іпер} = \mathbf{Всправ} / \mathbf{Взал},$$

Всправ – справедлива вартість основних фондів, грн.;

Взал – залишкова вартість основних фондів, грн.

▪ **Залишкова вартість** - визначається як різниця між вартістю, за якою об'єкт основних фондів був взятий на баланс підприємства (первісною або переоціненою) та сумою зношення:

$$\mathbf{Взал} = \mathbf{Вп} (\mathbf{Впер}) - \mathbf{Зн}, \text{ грн.},$$

де **Зн** - сума зношення основних фондів, грн.

▪ **Справедлива вартість** - це первісна вартість основних фондів, одержаних в обмін. Вона дорівнює сумі, за якою цей об'єкт може бути обмінено в разі здійснення угоди між зацікавленими і компетентними незалежними сторонами.

Справедливою вартістю, як правило, вважається ринкова вартість основних фондів, яка визначається професійними оцінювачами-експертами. В разі неможливості такої оцінки основні фонди переоцінюються за відновною вартістю або за відновною вартістю з урахуванням зношення. Справедливу вартість ще називають **реальною вартістю основних фондів**.

▪ **Ліквідаційна вартість (Влікв)** - це залишкова вартість основних фондів на час їх вибуття з експлуатації, спричиненого зношенням. За цією вартістю підприємство може реалізувати основні фонди, списати, передати на баланс іншому підприємству.

4.2. ЗНОС ТА АМОРТИЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ. МЕТОДИ НАРАХУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЇ

У процесі експлуатації основні фонди піддаються зношуванню.

Зношування - це втрата основними фондами своєї вартості. Розрізняють два види зношування - фізичне і моральне.

Фізичне зношування - це втрата основними фондами своїх споживчих властивостей, внаслідок чого вони перестають задовольняти вимоги, які до них ставляться.

Фізичне зношування може мати місце внаслідок експлуатації основних фондів - спрацювання деталей, вузлів, блоків, а також у процесі їх бездіяльності і тривалого зберігання під дією зовнішнього середовища (атмосферні впливи, корозія).

На фізичне зношування впливають дві групи чинників:

1) якість самих основних фондів (визначається досконалістю конструкції виробу, дотриманням технологічної дисципліни у процесі його виготовлення, якістю комплектуючих та матеріалів);

2) умови експлуатації основних фондів (ступінь завантаження, якість і своєчасність технічного догляду та ремонтів, режим роботи, захищеність від впливу вологості, тиску тощо).

Фізичне зношування основних фондів може бути **усувне**, яке ліквідується шляхом проведення ремонтів різної складності, аж до капітальних, та **неусувне**, яке призводить до повного руйнування основних фондів та їх ліквідації.

Мірилом фізичного зношення є *коефіцієнт фізичного зношування* основних фондів (**Кф.знош**), який можна обчислити за формулою:

$$\text{Кф.знош} = \text{Вкап.рем} / \text{Вп} \quad \text{або} \quad \text{Кф.знош} = \text{Асум} / \text{Вп},$$

де **Вкап.рем** - вартість капремонтів обладнання від початку служби, грн.;

Асум - сума амортизаційних відрахувань від початку служби (сума зношування), грн.;

$$0 < \text{Кф.знош} < 1$$

Фізичне зношування у відсотках можна обчислити за формулою:

$$\text{Кф.знош} = \text{Тф} / \text{Тн} * 100\%,$$

де **Тф**, **Тн**- відповідно, фактичний та нормативний строк служби обладнання, роки.

Фізичне зношування відбувається нерівномірно, оскільки основні фонди складаються зі значної кількості елементів, виготовлених з різних за якістю матеріалів.

Усувають фізичне зношення основних фондів шляхом проведення ремонтів.

Ремонт основних фондів - це відновлення фізичного зношування окремих конструктивних елементів (вузлів, деталей) і підтримання основних фондів у працездатному стані протягом всього терміну їх служби.

За економічним змістом ремонти поділяються на: поточний; капітальний; відновний.

Поточний ремонт породжується випадковими поломками, що принципово не впливають на нормальне використання основних фондів. Він має характер дрібних налагоджувальних робіт, не відновлює основних фондів, а лише підтримує в робочому стані, тому не є формою їх відтворення.

Капітальний ремонт породжується закономірним зношуванням основних фондів і спрямований на відновлення їх початкових експлуатаційних характеристик. Він є однією із форм відтворення основних фондів. Під час капітального ремонту основні фонди демонтують, замінюють або відновлюють вузли, конструктивні елементи. Цей вид ремонту доволі складний, потребує значних коштів і трудових витрат; здійснюється через порівняно великі проміжки часу.

Відновний ремонт - особливий вид ремонту основних фондів, що породжується їх руйнуванням внаслідок стихійних лих, тривалої бездіяльності.

На практиці розмежувати ремонтні роботи за економічними ознаками досить складно, оскільки неможливо знайти чітку межу між самим ремонтом і відтворенням, витратами на збереження і витратами на відновлення. Тому в основу поділу ремонтів на види кладуть *організаційно-технічні ознаки*: складність, періодичність, обсяг робіт, місце проведення ремонту тощо.

За цими ознаками ремонти поділяються на:

- *капітальний* (повна розбірка агрегатів, заміна певних вузлів, проводиться у спеціалізованих цехах, часто супроводжується модернізацією);
- *середній* (проміжний між капітальним і малим, розбірка основних фондів сягає близько третини, проводиться частіше, ніж капітальний);
- *малий* (часткова розбірка, виконується на місці основними робітниками або робітниками ремонтних служб, заміні підлягають не більш як 15% деталей, найменший за обсягом і складністю).

Загальна вартість ремонтів певного виду обладнання за рік обчислюється як сума вартості замінюваних елементів на проведення ремонтів і витрат на заробітну плату при проведенні ремонтів.

Витрати на проведення різних видів ремонтів по-різному відносяться на витрати виробництва.

Витрати на поточний ремонт є постійними і відносно рівномірними протягом всього періоду експлуатації основних фондів. Їх відносять до поточних витрат і включають у собівартість продукції.

Витрати на капітальний ремонт є значно більшими і одноразовими. Вони визначаються заздалегідь, їх відносять на собівартість продукції рівномірно протягом ремонтного циклу, тобто періоду між двома послідовними капітальними ремонтами. Витрати на капітальний ремонт, які забезпечують поліпшення стану основних фондів (продовжують термін служби, підвищують продуктивність праці), збільшують балансову вартість основних фондів.

Витрати на відновний ремонт фінансуються за рахунок резервного фонду і за характером та обсягом робіт його відносять до капітального будівництва.

Моральне зношування - це передчасне (до закінчення строку фізичної служби) обезцінення основних фондів, спричинене або здешевленням відтворення основних фондів (моральне зношування першого роду), або використанням більш продуктивних засобів праці (моральне зношування другого роду).

Моральне зношування I роду викликане підвищенням продуктивності праці у тих галузях, які виготовляють засоби праці; виробництво у них відбувається з меншими витратами, і вони дешевшають.

Мірилом морального зношування I роду є *коефіцієнт морального зношування I роду* (**Кмор.знош1**), який можна обчислити за формулою:

$$\text{Кмор.знош1} = (\text{Вп} - \text{Впер}) / \text{Вп}.$$

Моральне зношування II роду - це часткова втрата основними фондами своєї вартості в результаті появи нових, більш досконаліх і продуктивних засобів праці. В такому випадку старі основні фонди перестають задовольняти потреби споживачів, їх використання стає економічно не вигідним. Величина цього зношування буде різною у різних споживачів даного виду основних фондів і тому немає можливості врахувати величину морального зношування II роду. Цей вид зношування можна частково усунути шляхом модернізації основних фондів.

Усунути фізичне і частково моральне зношування основних фондів можна за допомогою модернізації. *Модернізація основних фондів*, як правило, поєднується з їх капітальним ремонтом. Вона означає внесення в конструкцію діючого обладнання змін, які підвищують його технічний рівень і поліпшують економічні характеристики. Завдяки модернізації повністю або частково усувається моральне зношення II роду, діюче обладнання за конструктивно-технічними й економічними характеристиками наближається до нового, сучасного і продуктивного. Модернізація, на відміну від капітального ремонту, який проводиться на старій технічній основі і є формою простого відтворення основних фондів, здійснюється з використанням новітніх технічних досягнень, підвищує економічну ефективність обладнання і тому є однією з форм розширеного відтворення.

Доцільність проведення модернізації, порівняно із заміною основних фондів, обґрунтовується ретельними економічними розрахунками.

Амортизація - це перенесення вартості основних фондів на вартість новоствореної продукції протягом терміну їх корисного використання (експлуатації).

Фактично амортизація означає списання протягом терміну експлуатації балансової вартості основних фондів. Амортизаційні відрахування відносять на витрати підприємства, з них формується амортизаційний фонд підприємства, який і використовується для відновлення основних фондів.

З прийняттям Податкового Кодексу України (№2856-VI 2856-17 від 23.12.2010) значно розширено права підприємств щодо амортизаційної політики. Кодекс вміщує низку позитивних зрушень, порівняно з Положенням, що діяло раніше.

1. Облік вартості, яка амортизується, основних фондів та нематеріальних активів має проводитись за кожним із об'єктів, що входить до складу окремої групи. В той час як раніше пооб'єктний облік основних фондів вели тільки за першою групою (будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в т.ч. жилі будинки та їх частини, вартість капітального поліпшення землі). Ведення по об'єктного обліку основних фондів сприятиме удосконаленню планування та управління їх відтворенням.

2. Значно розширена класифікація груп основних засобів для нарахування амортизації. Замість 4х груп запропоновано 16, що відповідає класифікації основних фондів за видовими ознаками (Форма №11 річна). Це дозволить диференціювати строки корисного використання основних фондів за об'єктами і максимально наблизити їх до оптимальних в конкретних умовах експлуатації.

В табл.4.1. наведена нова класифікація груп основних засобів і мінімально допустимих строків їх амортизації.

Таблиця 4.1. Класифікація груп основних засобів і мінімально допустимих строків їх амортизації.

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
група 1 – земельні ділянки	
група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
група 3 – будівлі, споруди, передавальні пристрої	20
	15
	10
група 4 – машини та обладнання з них:	5
електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом) інші інформаційні системи, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 1000 гривень	2

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
група 5 – транспортні засоби	5
група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
група 7 – тварини	6
група 8 – багаторічні насадження	10
група 9 – інші основні засоби	12
група 10 – бібліотечні фонди	
група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи	
група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди	5
група 13 – природні ресурси	
група 14 – інвентарна тара	6
група 15 – предмети прокату	5
група 16 – довгострокові біологічні активи	7

3. Нарахування амортизації здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється наказом по підприємству при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), але не менше ніж встановлено у відповідному в пункті табл. 4.1. і призупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації.

4. При визначенні строку корисного використання (експлуатації) слід ураховувати:

- очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності;
- фізичний та моральний знос, що передбачається;
- правові або інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інші фактори.

5. Строк корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів переглядається в разі зміни очікуваних економічних вигод від його використання, але він не може бути меншим ніж це визначено у табл. 4.1.

Амортизація об'єкта основних засобів нараховується на підставі виданого підприємством наказу, виходячи з нового строку корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни строку корисного використання (крім виробничого методу нарахування амортизації).

Амортизація основних засобів провадиться до досягнення залишкової вартості об'єктом його ліквідаційної вартості.

6. Амортизація основних засобів нараховується із застосуванням таких методів:

1) прямолінійного, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів;

2) зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість;

3) прискореного зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється відповідно до строку корисного використання об'єкта і подвоюється.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості застосовується лише при нарахуванні амортизації до об'єктів основних засобів, що входять до груп 4 (машини та обладнання) та 5 (транспортні засоби).

4) кумулятивного, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання;

5) виробничого, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

7. Нарухування амортизації для оподаткування здійснюється підприємством за методом, визначеним наказом про облікову політику з метою складання фінансової звітності та може переглядатися у разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання.

Нарухування амортизації за новим методом починається з місяця, наступного за місяцем прийняття рішення про зміну методу амортизації.

8. Облік вартості, яка амортизується, ведеться за кожним об'єктом, що входить до складу окремої групи, у тому числі вартість поліпшення основних засобів, отриманих безоплатно або наданих в оперативний лізинг (оренду), як окремих об'єктів амортизації.

9. На основні засоби груп 1 і 13 амортизація не нараховується.

10. Суми амортизаційних відрахувань не підлягають вилученню до бюджету, а також не можуть бути базою для нарахування будь-яких податків, зборів (обов'язкових платежів).

4.3. ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ

Відтворення основних фондів підприємств - складний процес, який включає такі взаємопов'язані стадії, як: створення, використання, амортизація, відновлення і заміщення засобів праці. Всі ці стадії можна поділити на дві частини:

- створення основних фондів, що відбувається поза підприємством у сфері будівельної індустрії, машинобудування, приладобудування.
- інші стадії, які здійснюються всередині підприємства.

Початковою стадією відтворення основних фондів є стадія їх формування шляхом будівництва будівель і споруд, придбання обладнання відповідно до технології, забезпечення якості продукції.

У процесі інвентаризації на вже діючому підприємстві виявляють застарілі та зношені основні фонди. Вони відновлюються проведенням ремонтів за рахунок амортизаційних відрахувань (просто відтворення), а також здійсненням технічного переоснащення, реконструкції та розширення діючого підприємства і нового будівництва (розширене відтворення).

Технічне переоснащення передбачає здійснення заходів щодо впровадження нової техніки і технології на окремих дільницях, механізації й автоматизації виробництва, заміни застарілого обладнання, які здійснюються згідно з планом технічного розвитку підприємства без розширення виробничих площ.

Під час реконструкції основна частина інвестицій спрямовується на вдосконалення активної частини основних фондів при використанні старих виробничих будівель і споруд. Тому вона в багатьох випадках забезпечує збільшення випуску продукції із значно меншими матеріальними витратами і в більш стислі строки порівняно з новим будівництвом.

Розширення підприємства - це спорудження, додаткових виробничих комплексів, цехів, комунікацій, допоміжних і обслуговуючих виробництв на території підприємства.

Нове будівництво - будівництво підприємства, цеху, корпусу на нових будівельних майданчиках за окремо затвердженим проектом; передбачає розширення виробничих площ, значне збільшення потужності. Використовується нове будівництво для організації випуску нової продукції, під час диверсифікації виробництва, переміщення виробництва на іншу територію і т.п.

Остаточний вибір між новим будівництвом та іншим напрямом відтворення основних фондів здійснюється на основі економічного аналізу.

4.4. ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ

Ступінь використання основних фондів в усіх галузях народного господарства, в тому числі і в зеленому господарстві та будівництві, має виняткове важливе значення. Більш повне використання основних фондів

дозволяє збільшити випуск продукції, знизити її собівартість і підвищити рентабельність виробництва за рахунок внутрішніх резервів підприємства без додаткових капіталовкладень, підвищити рівень комунального обслуговування населення при його здешевленні.

Ефективність використання основних фондів характеризується показниками, які поділяються на *загальні* і *часткові*.

Основним із загальних показників використання основних фондів є **фондовіддача (Фп)**:

$$\mathbf{Фв} = \mathbf{V} / \mathbf{Scер}, \text{ грн.},$$

де **V** - обсяг товарної (валової, чистої) продукції підприємства за рік, грн.;

Scер - середньорічна вартість основних фондів підприємства, грн.

Фондовіддача, обчислена за прибутком, характеризує рентабельність основних фондів.

На показники фондовіддачі і рентабельності основних фондів як узагальнюючі показники їх використання впливає ряд як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

Зовнішніми чинниками впливу є збільшення витрат в основні фонди, пов'язані з покращенням умов праці працівників, охороною довкілля, забезпеченням якості продукції на рівні світових стандартів та ін.

Ці чинники впливають на зниження фондовіддачі.

Внутрішніми чинниками підвищення фондовіддачі є зростання екстенсивного та інтенсивного використання основних фондів, головним чином, активної їх частини.

Оберненим показником до фондовіддачі є **фондомісткість (Фм)**:

$$\mathbf{Фм} = \mathbf{Scер} / \mathbf{V}, \text{ грн.},$$

Фондоозброєність праці (Фо) обчислюється за формулою:

$$\mathbf{Фо} = \mathbf{Scер} / \mathbf{Ч}, \text{ грн.},$$

де **Ч** - середньооблікова чисельність персоналу, осіб.

Середньорічна вартість основних фондів (**Scер**) обчислюється за формулою:

$$\mathbf{Scер} = \mathbf{Споч} + \mathbf{Свв} * \mathbf{Твв} / 12 - \mathbf{Свиб} * (\mathbf{12} - \mathbf{Твиб}) / 12, \text{ грн.},$$

Споч. – вартість основних фондів на початок року;

Свв - вартість введених протягом року основних фондів, грн.;

Свиб - вартість виведених основних фондів протягом року;

Твв, Твиб – кількість місяців експлуатації основних фондів, що вводяться (**Твв**) і вибувають (**Твиб**).

Частковими показниками використання основних фондів є:

- коефіцієнт екстенсивного завантаження устаткування ;
- коефіцієнт інтенсивного завантаження;
- коефіцієнт інтегрального використання основних фондів;
- коефіцієнт змінності роботи обладнання .

Крім показників екстенсивного та інтенсивного використання устаткування важливе значення мають показники використання виробничих площ і споруд, коефіцієнти оновлення та вибуття основних фондів.

Найважливішими серед них є:

- коефіцієнт завантаження виробничих площ;
- показник зняття продукції з 1 м² виробничої площі;
- пропускна здатність резервуарів, водонапірних башт тощо.

Основними шляхами поліпшення використання основних фондів підприємств є:

1. Зменшення кількості недіючого устаткування, виведення з експлуатації зайвого і непродуктивного обладнання, швидке залучення у виробництво невстановленого устаткування. Це впливає на суми нарахованої амортизації, обсяги випуску продукції, що, в свою чергу, позначається на витратах її виробництва.

У нормальних умовах все наявне обладнання, за винятком резервного і того, що перебуває в ремонті, повинно працювати.

2. Поліпшення експлуатації машин і обладнання в часі (екстенсивне завантаження), яка досягається підвищенням коефіцієнта змінності роботи обладнання. Цей чинник має важливе значення для галузей з перервним режимом роботи. Більш повне завантаження обладнання можливе за умови скорочення простоїв (як планових, так і позапланових), чого можна досягти вдосконаленням організації виробництва і праці, матеріально-технічного забезпечення. Підвищення змінності не вимагає додаткових вкладень в основні фонди, а забезпечується використанням внутрішніх організаційних резервів підприємства.

3. Підвищення якості ремонтного обслуговування основних фондів. У галузі організації самих ремонтних робіт слід дотримуватися принципів раціональної організації виробництва (паралельності, пропорційності, неперервності тощо), методів календарного і сітьового планування та моделювання на базі комп'ютеризації розв'язання практичних завдань.

Також необхідно підвищити технічний рівень забезпеченості ремонтно-механічних підрозділів підприємства і якості виконання ними ремонтних робіт, посилення мотивації праці.

4. Удосконалення технологічної структури основних фондів з урахуванням тих чинників, які впливають на неї.

5. Використання прогресивних напрямів відтворення основних фондів підприємств через їх реконструкцію, технічне переоснащення, модернізацію. Це супроводжується широким оновленням основних фондів і забезпечує структуру інвестицій на користь збільшення затрат на машини, обладнання.

Питання для обговорення:

1. Дайте визначення поняття «основні фонди».
2. Визначте сутність і загальну характеристику виробничих фондів підприємства.
3. Назвіть види оцінки фондів.
4. Викладіть методику визначення балансової вартості основних фондів на початок розрахункового року.

5. Охарактеризуйте видову класифікацію і структуру основних фондів підприємств зеленого господарства.

6. Розкажіть про фізичне спрацювання й техніко-економічно старіння основних фондів.

7. Назвіть та охарактеризуйте сучасні методи нарахування амортизації основних фондів.

8. Визначте економічне та соціальне обґрунтування форм простого й розширеного відтворення основних фондів підприємств (організацій).

9. Охарактеризуйте загальнозживану систему показників для оцінки ефективності процесів відтворення й використання основних фондів та проблеми її вдосконалення за ринкових умов господарювання.

10. Назвіть проблеми оновлення й використання окремих груп основних фондів на підприємствах зеленого господарства.

Завдання для розв'язання:

Задача 4.1 Розрахувати вартість основних фондів на кінець кварталу. Вихідні дані наведено в таблиці:

Групи основних фондів	Вартість на початок кварталу, тис.грн.	Вартість введених на протязі кварталу, тис.грн.	Вартість фондів, що вибули на протязі кварталу, тис.грн.
Будівлі	715256,25	-	125648,23
Споруди	15268,35	5462,31	10245,6
Передавальні пристрої	25632,12	6789,65	2563,15

Задача 4.2. Визначити балансову вартість основних фондів за видом «будівлі» на кінець року, якщо вартість основних фондів на початок року складає 3526,98 тис.грн., введено в експлуатацію будівель на суму 119,56 тис.грн., передали будинок гуртожитку вартістю 103,25 тис.грн. міськвиконкому, виконали роботи з реконструкції будинку на суму 2546,93 тис. грн.

Задача 4.3. Розрахуйте середньорічну вартість основних фондів, якщо:

Група основних фондів	Вартість на початок року, тис.грн.	Надійшло основних фондів		Вибуло основних фондів	
		термін	Сума, тис.грн.	термін	Сума, тис.грн.
Будівлі	1608,2	01.03	20,3	01.10	5,2
Споруди	257,3	01.10	7,2	01.05	1,8
Передавальні пристрої	30,4	01.07	1,2	01.02	0,7

Задача 4.4. Розрахуйте структуру основних фондів за даними, що наведені нижче:

Групи основних фондів	Вартість на початок кварталу, тис.грн.
Будівлі	15256,25
Споруди	5268,35
Передавальні пристрої	5632,12
Машини і устаткування	5648,26
Виробничий та господарський інвентар	1542,65
Багаторічні насадження	68978,64
Інші основні фонди	456,32

Задача 4.5. Визначте вартість основних фондів на кінець кварталу за наведеними у таблиці даними:

Групи основних фондів	Вартість на початок кварталу, тис.грн	Вартість введених на протязі кварталу, тис.грн.	Вартість фондів, що вибули на протязі кварталу, тис.грн.	Вартість на кінець періоду, тис.грн
Будівлі	715256,25		125648,23	
Споруди	15268,35	5462,31	10245,6	
Передавальні пристрої	25632,12	6789,65	2563,15	

Задача 4.6. Розрахуйте показники ефективності використання основних фондів РБУ зеленого будівництва, якщо обсяг виконаних робіт за рік становить 1954,81 тис.грн., чисельність працюючих – 65 чол. Вартість основних фондів на початок року становить 1547,86 тис.грн., введені в експлуатацію у лютому місяці основних фондів на суму 647,25 тис. грн., у листопаді – 168,25 тис.грн. За рік ліквідовано основних фондів у липні на суму 26,3 тис.грн., продано основних фондів у жовтні на суму 26,54 тис.грн.

Задача 4.7. Визначте первісну вартість комп'ютера, за якою його візьмуть на баланс підприємства, якщо ціна його закупівлі за контрактом - 3600 грн на додану вартість (ПДВ). Крім того, підприємство мало транспортні витрати в розмірі 115 грн, а також були викликані фахівці з налагодження комп'ютера для встановлення спеціалізованого програмного забезпечення. Виклик фахівця обійшовся підприємству в 120 грн.

Задача 4.8. Визначте середню норму амортизації по підприємству зеленого господарства, якщо амортизаційні відрахування по основних

виробничих фондах становили на кінець періоду 112,45 тис.грн, а вартість основних виробничих фондів – 449,8 тис.грн.

Задача 4.9. Як зміниться фондівдача на підприємстві, якщо в звітному періоді обсяг реалізованої продукції зросте на 2,3% при збільшенні середньорічної вартості виробничих фондів на 1,6 %?

Задача 4.10. Визначте залишкову вартість основних фондів, якщо первісна вартість автомобіля становила 36000 тис. грн. Автомобіль експлуатується на підприємстві 3 роки. Щорічний знос складає 2%.

Тести до розділу 4:

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Не є ознаками основних фондів підприємства як економічної категорії:

- а) використовуються у виробничому процесі більше одного року;
- б) переносять свою вартість на готову продукцію за один виробничий цикл;
- в) піддаються амортизації;
- г) втрачають вартість.

Тест 2 . Які з фондів підприємства можна віднести до невиробничих:

- а) складське приміщення основного виробництва;
- б) господарські будівлі транспортного цеху;
- в) корпус санаторію-профілакторію;
- г) потокова лінія монтажного цеху.

Тест 3 . До споруд із об'єктів основних фондів не належать:

- а) водонапірна башта;
- б) адміністративний корпус;
- в) критий перехід між виробничим і складальним цехом;
- г) паропровід виробничого корпусу підприємства.

Тест 4. Передавальні пристрої у складі основних фондів підприємства виконують функції:

- а) здійснюють міжцехові перевезення вантажів;
- б) приводять у рух робочі машини;
- в) виробляють пару;
- г) доставляють пальне з газорозподільної станції до котельні.

Тест 5. Облік основних фондів здійснюється у таких формах:

- а) вартісній і трудовій;
- б) трудовій і натуральній;
- в) натуральній і вартісній;
- г) умовно-натуральній.

Тест 6. Первісна вартість основних фондів - це:

- а) ринкова вартість на момент оцінки;
- б) фактична вартість на момент придбання і взяття на баланс;

- в) вартість основних фондів після їх переоцінки;
- г) початкова вартість основних фондів, що вибувають з експлуатації.

Тест 7. Якщо вартість основних фондів відображає витрати на їх відтворення в сучасних умовах, то вона називається:

- а) початковою;
- в) теперішньою;
- г) відновною;
- д) справедливою.

Тест 8. Фізичне зношування основних фондів можна визначити як:

- а) втрата основними фондами своїх споживчих властивостей;
- б) списання основних фондів за ліквідаційною вартістю;
- в) втрата основними фондами початкових властивостей у результаті появи новіших;
- г) заміна старих основних фондів новими.

Тест 9. Під моральним зношуванням основних фондів слід розуміти:

- а) втрату основними фондами споживчих властивостей внаслідок інтенсивного використання;
- б) появу на ринку імпортних основних фондів аналогічного призначення;
- в) передчасне, до закінчення терміну фізичної служби, обезцінення основних фондів;
- г) втрату вартості основними фондами внаслідок появи на ринку більш дешевих або більш продуктивних основних фондів

Тест 10. Процес амортизації основних фондів можна охарактеризувати як:

- а) вихід з ладу окремих об'єктів основних фондів підприємства;
- б) втрата основними фондами своїх початкових форм, розмірів, властивостей;
- в) перенесення вартості основних фондів на вартість новоствореної продукції;
- г) відшкодування витрат на ремонт основних фондів з прибутку підприємства.

Тест 11. З перелічених виберіть групу основних фондів, на які вони поділяються для здійснення процесу амортизації:

- а) - машини і обладнання;
 - транспортні засоби;
 - виробничий і господарський інвентар;
- б) - будівлі, споруди;
 - передавальні пристрої і транспортні засоби;
 - машини і обладнання;
- в) - активна частина основних фондів;
 - пасивна частина основних фондів;

- невиробничі основні фонди;
- г) - будівлі, споруди, їх компоненти, передавальні пристрої;
- автотранспорт та запчастини до нього, меблі, конторське обладнання, електромеханічні прилади;
- сільськогосподарські машини, робоча худоба та ін.;
- ЕОМ, програмне забезпечення, засоби друку, телефони та ін.

Тест 12. Норма амортизації основних фондів - це:

- а) індекс переоцінки;
- б) щорічний відсоток відшкодування вартості зношеної частини основних фондів;
- в) процент щорічного оновлення основних фондів;
- г) щорічна частка амортизаційного фонду підприємства, яка використовується для ремонту основних фондів.

Тест 13. Прискорена амортизація основних фондів використовується з метою:

- а) пошвидшення процесу відтворення основних фондів;
- б) запобігання проникненню на вітчизняний ринок зарубіжних аналогів основних фондів;
- в) приведення до зіставного виду первісної і відновної вартості основних фондів;
- д) підвищення коефіцієнта фізичного зношування основних фондів.

Тест 14. Фондовіддача основних фондів обчислюється за формулою:

- а) $F_v = S_{ср} / Ч$;
- в) $F_v = V / S_{ср}$;
- б) $F_v = S_{ср} / V$;
- г) $F_v = S_{пч.} - S_{лікв.} / V$

Тест 15. Фондоозброєність праці характеризує:

- а) співвідношення між витратами на утримання основних фондів підприємства та фондом заробітної плати;
- б) забезпеченість працівників підприємства основними фондами;
- в) співвідношення між вартісним виразом активної частини основних фондів та продуктивністю праці;
- г) співвідношення між обсягом продукції і фондом заробітної плати.

РОЗДІЛ 5. НЕМАТЕРІАЛЬНІ РЕСУРСИ Й АКТИВИ

Основні терміни і поняття: нематеріальний актив; права користування природними ресурсами; надра; інформація про природне середовище; права користування земельною ділянкою, будівлею тощо; товарні знаки; торгові марки; фірмові назви; права на об'єкти промислової власності: винаходи, корисні моделі, ноу-хау; авторські та суміжні з ними права: на програми для ЕОМ, бази даних тощо.

5.1. ПОНЯТТЯ ТА ОЦІНКА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТА АКТИВІВ

Нематеріальні ресурси – це такі ресурси, які не мають матеріальної основи, але можуть приносити прибуток або вигоду підприємству на протязі достатньо тривалого періоду.

Головною особливістю таких ресурсів є відсутність можливості обчислення загальної конкретної величини вигоди, яку вони дають підприємству.

За природою свого походження, нематеріальні ресурси виникають завдяки новим, унікальним знанням у будь-якій формі або із-за рідкості ресурсів. Використання таких ресурсів робить їх власників єдиним виробником певної продукції або дозволяє скоротити витрати виробництва продукції. Таким чином, використання таких ресурсів дозволяє підприємству підвищити свою конкурентоспроможність.

Головними рисами нематеріальних ресурсів є:

- відсутність матеріальної основи отримання доходів;
- невизначеність величини майбутнього прибутку від їх використання.

Поняття «матеріальні ресурси» звичайно використовується для характеристики сукупності об'єктів інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність у широкому розумінні – це юридична категорія, яку використовують для:

- визначення результатів творчої праці людини;
- позначення належності результатів творчої праці відповідним суб'єктам творчої діяльності;
- закріплення за цими суб'єктами власних майнових та немайнових прав розробку та використання створених ними інтелектуальних продуктів.

У складі об'єктів інтелектуальної власності звичайно виокремлюють 3 великі групи: *об'єкти промислової власності; об'єкти, що охороняються авторськими правами; інші (нетрадиційні) об'єкти інтелектуальної власності.*

1. Об'єкти промислової власності:

- **винахід** – принципово нове технічне рішення існуючої виробничої проблеми, яке дає позитивний ефект для національного господарства. Об'єктами винаходу можуть бути *продукт* (пристрій, речовина, культура

клітин рослин і тварин тощо) і *спосіб* (процес виконання дій над матеріальним об'єктом за допомогою інших матеріальних об'єктів).

Для визначення патентоспроможності винаходу в Україні використовують такі критерії:

- 1) новизна винаходу;
- 2) наявність винахідницького рівня;
- 3) промислова придатність винаходу.

- **корисна модель** – це результат творчої діяльності людини, об'єктом якої може бути конструктивне вирішення пристрою або його складових частин (просторова композиція, взаємне розташування елементів пристрою, його форма тощо);

- **промисловий зразок** – це результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання (форма, малюнок, кольори або їх поєднання тощо);

- **товарні знаки та знаки обслуговування** – оригінальні позначення, за допомогою яких товари та послуги одних осіб відрізняються від однорідних товарів та послуг інших осіб. Головне завдання товарного знака полягає в ідентифікації товару та його виробника на ринку;

- **зазначення походження товару** – може бути двох видів: просте і кваліфіковане. Просте зазначення походження товару – це будь-яке словесне чи зображальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару (країна, регіон як частина країни, населений пункт, місцевість тощо).

Поняття «кваліфіковане зазначення походження товару» об'єднує такі терміни: назва місця походження та географічне зазначення походження товару. Тобто воно вказує на безпосередню залежність властивостей товару від місця його походження;

- **фірмове найменування** – це стале позначення підприємства (фірми, компанії, тощо) або окремої особи, від імені якої здійснюється виробнича або інша діяльність. Воно використовується для розпізнавання підприємств і виокремлювання їх з-поміж інших.

2. Об'єкти, що охороняються авторським правом та суміжними правами:

- **твори в галузі науки, літератури і мистецтва** незалежно від їхнього призначення, жанру, достоїнства, обсягу, мети;

- **комп'ютерні програми;**

- **бази даних** – сукупність даних матеріалів або творів, систематизованих у формі, яку читає машина;

- **інформаційна діяльність** – зв'язана з одержанням інформаційних матеріалів, їх обробкою, збереженням, використанням та розповсюдженням;

- **суміжні права** – це права, які примикають до авторського права, є похідними від нього. Суміжні права належать до нематеріальних об'єктів та поділяються на три види:

- 1) права виконавців;
- 2) права виробників фонограм;
- 3) права організацій мовлення.

3. Інші (нетрадиційні) об'єкти інтелектуальної власності:

- **раціоналізаторська пропозиція** – це технічне вирішення, яке є новим і корисним для підприємства, до якого воно подано;

- **«ноу-хау»** - не захищені охоронними документами та не оприлюднені (повністю чи частково) знання чи досвід технічного, виробничого, комерційного, фінансового, управлінського характеру, які можуть бути практично використані в наукових дослідженнях та при виготовленні продукції. До «ноу-хау» також відносяться не запатентовані з різних причин винаходи;

- **комерційна таємниця** – відомості, безпосередньо пов'язані з діяльністю підприємства, які не є державними таємницями і розголошення яких може завдати шкоди інтересам підприємства;

- **гудвіл** – сформований імідж підприємства, складовими якого є досвід, ділові зв'язки, престиж товарних знаків, прихильність споживачів тощо.

Нематеріальні активи – це права на використання об'єктів промислової та інтелектуальної власності, а також інші майнові права.

Нематеріальні активи можна поділити на такі *основні групи*:

- об'єкти права інтелектуальної власності;
- об'єкти права використання ресурсів природного середовища;
- об'єкти права користування економічними, організаційними та іншими вигодами тощо.

До *першої групи* належать права власності на:

Винахід; корисну модель; промисловий зразок; товарний знак; фірмове найменування; програми для ЕОМ; бази даних; на „нетрадиційні” об'єкти інтелектуальної власності тощо.

До *другої групи* належать права на:

- користування земельною ділянкою; користування надрами; геологічною та іншою інформацією про природне середовище; користування будь-якими іншими видами природних ресурсів.

До *третьої групи* можна віднести права на:

- економічні вигоди від використання монопольного положення на ринку; використання економічних та інших привілеїв (наприклад, податкові пільги, привілеї на використання майна тощо).

У окрему групу можна виділити «гудвіл» - комплекс заходів, які спрямовані на підвищення прибутку підприємства без відповідного збільшення активних операцій, а саме:

- використання кращих управлінських здібностей;
- використання домінуючої позиції на ринку продукції;
- використання новітніх технологій тощо.

Під час здійснення господарської та економічної діяльності підприємства існує можливість підробки, імітації, копіювання і т.ін. цих

нових знань та розробок безкоштовно. Тому виникає необхідність захисту прав власника. Таким чином, доступ до таких знань та рідких ресурсів захищено правами, які самі по собі і є нематеріальними активами.

Захист об'єктів інтелектуальної власності з юридичної точки зору дуже простий: заборонено використання нематеріальних активів без дозволу власника або їх підробка.

Так, наприклад, право власності на винаходи, корисні моделі та промислові зразки підтверджується патентами.

Патент – виданий державним органом охоронний документ, який підтверджує право його власника на відповідний об'єкт промислової власності.

Патент забезпечує його власнику:

- виключне право використання винаходу;
- право забороняти третім особам використання винаходу;
- можливість передачі на договірній основі права власності на винахід будь-якій особі, яка буде правонаступником власника патенту;
- право видачі дозволу (ліцензії) на використання винаходу тощо.

Правова охорона товарних знаків, фірмового найменування, визначення походження здійснюється на основі їх державної реєстрації. На зареєстрований знак надається свідоцтво, яке забезпечує пріоритет власника.

Ноу-хау, раціоналізаторські пропозиції та гудвіли, які є власністю підприємства, спеціального правового захисту не мають.

Реалізація права власності на матеріальні ресурси можлива як самим власником, або ж видачею дозволу такого права іншій стороні. Така передача права здійснюється у формі ліцензійної угоди.

Ліцензія – це дозвіл на використання нематеріального ресурсу протягом певного терміну за обумовлену винагороду.

Ліцензійна угода – це договір, у відповідності з яким власник винаходу (ліцензіар) надає іншій стороні (ліцензіату) ліцензію на використання в певних межах своїх прав на патенти, ноу-хау, товарні знаки тощо.

Існує багато видів ліцензій: добровільна; примусова; звичайна; виключна; повна; патентна; безпатентна.

За використання об'єкта ліцензійної угоди на практиці використовують кілька видів розрахунків за ліцензії, найбільш поширеними з яких є:

- *роялті* – періодичні відрахування протягом дії ліцензійної угоди, які встановлюються у виді фінансових ставок до обсягів продажу, собівартості і т.ін., в розрахунку на одиницю ліцензійної продукції;
- *паушальна виплата* – одноразова винагорода за право користування ліцензією, фактична ціна ліцензії;
- *комбіновані платежі* – поєднання паушальних платежів і роялті;
- *передача ліцензіару певної частини цінних паперів* ліцензіата тощо.

У практиці підприємницької діяльності все частіше виникають проблеми, пов'язані з оцінкою вартості нематеріальних активів.

Для визначення вартості будь-яких об'єктів інтелектуальної власності і нематеріальних активів взагалі, звичайно використовують три основних підходи: *витратний, прибутковий, ринковий*.

Найбільш поширеним на практиці є *витратний підхід*, сутність якого полягає у розрахунку витрат на відтворення нематеріальних активів. У межах даного підходу можна виділити: *метод початкових витрат, метод вартості заміщення та метод відновної вартості*.

Згідно *методу початкових витрат* вартість нематеріальних активів визначається за бухгалтерською звітністю підприємства за кілька останніх років. При цьому особлива увага звертається на величину таких витрат і термін створення активів.

Ідея *методу вартості заміщення* полягає у тому, що максимальна вартість певного нематеріального активу визначається мінімальною ціною, яку необхідно заплатити за придбання активу аналогічної корисності або аналогічної споживчої вартості.

Найбільш прийнятним способом розрахунку вартості унікальних нематеріальних активів є *метод відновної вартості*. При цьому, вартість активу визначається як сума витрат, необхідних для створення нової точної копії оцінюваного активу (при цьому розрахунки мають ґрунтуватися на сучасних цінах).

Прибутковий (дохідний) підхід ґрунтується на передбаченні, що економічна цінність конкретного активу на поточний момент обумовлена розміром доходів, які сподіваються отримати з цього активу в майбутньому. Прибутковий підхід реалізується за допомогою методів: *капіталізації прибутків, дисконтування майбутніх грошових прибутків, залишкових прибутків*.

Ринковий підхід до оцінки вартості нематеріальних активів реалізується за допомогою *методу порівняльного аналізу продажу та методу звільнення від роялті*.

5.2. АМОРТИЗАЦІЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Згідно з Податковим кодексом, нарахування амортизації нематеріальних активів здійснюється із застосуванням таких методів:

1) *прямолінійного*, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів;

2) *зменшення залишкової вартості*, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість;

3) *прискореного зменшення залишкової вартості*, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється відповідно до строку корисного використання об'єкта і подвоюється.

4) *кумулятивного*, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання;

5) *виробничого*, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

Строки для нарахування амортизації наведено у табл.5.1.

Таблиця 5.1 - Строки для нарахування амортизації

Групи	Строк дії права користування
<i>група 1</i> – права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище)	відповідно до правовстановлювального документа
<i>група 2</i> – права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо)	відповідно до правовстановлювального документа
<i>група 3</i> – права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлювального документа
<i>група 4</i> – права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлювального документа, але не менш як 5 років

Групи	Строк дії права користування
<i>група 5</i> – авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно–обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	не менше як 2 роки
<i>група 6</i> – інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	відповідно до правовстановлювального документа

Облік вартості, яка амортизується, нематеріальних активів ведеться за кожним із об'єктів, що входить до складу окремої групи.

Нарахування амортизації для оподаткування здійснюється підприємством за методом, визначеним наказом про облікову політику з метою складання фінансової звітності та може переглядатися у разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання.

Нарахування амортизації за новим методом починається з місяця, наступного за місяцем прийняття рішення про зміну методу амортизації.

Питання для обговорення:

1. В чому полягає суть і значення нематеріальних ресурсів в сучасній системі господарювання?
2. Дайте визначення поняття “нематеріальні активи”.
3. Охарактеризуйте об'єкти промислової власності і розкрийте особливості їх використання.
4. Які об'єкти інтелектуальної власності відносяться до нетрадиційних?
5. Дайте характеристику сутності та ефективності використання «ноу-хау» в діяльності підприємств.
6. За якими класифікаційними ознаками Ви можете охарактеризувати ліцензії?
7. Які особливості оцінки нематеріальних активів підприємства Ви знаєте? Охарактеризуйте їх.
8. Як визначається первинна вартість нематеріального активу?
9. Як здійснюється переоцінка нематеріальних активів?
10. Хто і як обирає методи амортизації нематеріальних активів?

Тести до розділу 5:

Тест 1. За природою свого походження нематеріальні ресурси виникають завдяки:

- 1) зносу основних виробничих фондів;
- 2) рідкісністю ресурсів;
- 3) новим, унікальним знанням у будь-якій формі;
- 4) наближенню споживачів до виробників продукції.

Тест 2. Вкажіть нематеріальні ресурси, які є об'єктами промислової власності:

- 1) «ноу-хау»;
- 2) гудвіл;
- 3) товарні знаки;
- 4) промислові зразки;
- 5) сировина, матеріали.

Тест 3. Право власності на винахід засвідчується такими документами:

- 1) патентом;
- 2) авторським свідоцтвом;
- 3) ліцензією.

Тест 4. Назвіть матеріальні ресурси, які належать до інтелектуальної власності:

- 1) «ноу-хау»;
- 2) гудвіл;
- 4) товарні знаки;
- 5) промислові зразки;
- 6) сировина, матеріали.

Тест 5. Яка відповідь правильна:

- 1) нематеріальні ресурси підлягають фізичному і моральному зносу;
- 2) нематеріальні активи підлягають фізичному і моральному зносу;
- 3) нематеріальні ресурси підлягають лише фізичному зносу;
- 4) нематеріальні активи підлягають лише фізичному зносу;

Тест 6. Головною особливістю нематеріальних ресурсів є:

- 1) відсутність можливості визначення загального конкретного розміру користі, вигоди, яку вони дають підприємству;
- 2) короткий життєвий цикл;
- 3) неможливість забезпечення їхнього правового захисту; їх обов'язкова наявність на підприємстві.

Тест 7. Яким документом засвідчуються права на інтелектуальну власність?

- 1) патентом;
- 2) авторським свідоцтвом;
- 3) ліцензією.

Тест 8. Які з нижченаведених нематеріальних ресурсів не є об'єктом промислової власності?

- 1) товарні знаки і товарні марки;
- 2) винаходи;
- 3) бази даних;
- 4) раціоналізаторські пропозиції;
- 5) промислові зразки.

Тест 9. Назвіть види нематеріальних ресурсів підприємства:

- 1) акція;
- 2) інтелектуальна власність;
- 3) вексель;

- 4) «ноу-хау»;
- 5) промислова власність;
- 6) товарні знаки.

Тест 10. Роялті – це:

- 1) періодичні відрахування протягом чинності ліцензійної угоди;
- 2) одноразова виплата за використання об'єкта ліцензійної угоди;
- 3) відстрочка терміну платежу за використання об'єкта ліцензійної угоди.

Тест 11. Вкажіть нематеріальні ресурси, які не мають правового захисту:

- 1) «ноу-хау»;
- 2) товарні знаки;
- 3) промислові знаки;
- 4) гудвіл;
- 5) раціоналізаторські пропозиції;
- 6) програмне забезпечення.

Тест 12. Нематеріальні активи оцінюються за:

- 1) собівартістю;
- 2) покупною вартістю;
- 3) відновною вартістю;
- 4) усі відповіді неправильні.

Тест 13. Винахід – це:

- 1) принципове нове технічне рішення існуючої виробничої проблеми, що дає позитивний ефект для народного господарства;
- 2) розроблена автором або авторським колективом модель виробу, яка буде випускатися на даному підприємстві;
- 3) корисна рекомендація, що стосується техніки та технології, які використовуються на даному підприємстві;
- 4) певний досвід підприємства у будь-якій сфері його діяльності.

Тест 14. Назвіть нематеріальні ресурси, які мають правовий захист:

- 1) «ноу-хау»;
- 2) товарні знаки;
- 3) промислові знаки;
- 4) гудвіл;
- 5) раціоналізаторські пропозиції;
- 6) програмне забезпечення.

Тест 15. Товарні знаки і товарні марки – це:

- 1) оригінальні позначення для відрізнення на ринку товарів і послуг одних виробників від однорідних товарів і послуг інших виробників;
- 2) знаки, що характеризують репутацію та становище підприємства в цілому;
- 3) знаки, що вказують на відповідність товару встановленим стандартам;
- 4) знаки, що вказують на приналежність товару певній товарній групі.

Тест 16. Паушальна виплата – це:

- 1) періодичні відрахування протягом чинності ліцензійної угоди;
- 1) одноразова виплата за використання об'єкта ліцензійної угоди;

2) відстрочка терміну платежу за використання об'єкта ліцензійної угоди.

Тест 17. Об'єктом винаходу може бути:

- 1) продукт;
- 2) конструкція виробу;
- 3) технологія виготовлення;
- 4) модернізація діючого устаткування.

Тест 18. Нематеріальні активи – це:

- 1) права на використання об'єктів промислової та інтелектуальної власності;
- 2) різновид нематеріальних ресурсів;
- 3) складова потенціалу підприємства, здатна приносити економічну користь протягом тривалого часу, для якої характерні відсутність матеріальної основи отримання доходів;
- 4) усе перелічене.

Тест 19. Патент – це:

- 1) система правових норм, що визначають виключне право авторів наукових, літературних творів на використання плодів своєї праці;
- 2) договір на строкове і відшкодоване володіння та користування майном;
- 3) документ, яким держава (державний орган), надає особі або підприємству виключне право використання зазначеного в ньому об'єкта промислової власності;
- 4) дозвіл на використання нематеріальних ресурсів.

Тест 20. Об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути:

- 1) продукт;
- 2) конструкція виробу;
- 3) технологія виготовлення;
- 4) модернізація діючого устаткування.

Тест 21. Ліцензіар – це:

- 1) власник, який передає іншій заінтересованій особі ліцензію на використання в певних межах прав на патенти, «ноу-хау» тощо;
- 2) заінтересована особа, якій власник передає права користування об'єктом ліцензії;
- 3) державний орган, що видає ліцензії.

Тест 22. Об'єктом винаходу може бути:

- 1) продукт;
- 2) конструкція виробу;
- 3) технологія виготовлення;
- 4) модернізація діючого устаткування.

Тест 23. Ліцензія, яка передає ліцензіару права виключного користування об'єктом ліцензії, але зберігає за ліцензіаром право користування технічними рішенням, називається:

- 1) звичайною;
- 2) надзвичайною;
- 3) виключною;
- 4) повною.

РОЗДІЛ 6. ОБОРОТНІ КОШТИ ПІДПРИЄМСТВА

Основні терміни і поняття: оборотні кошти; норма оборотних коштів; норматив власних оборотних коштів; матеріально-технічне постачання; система розрахунків; абонентська заборгованість; непродуктивні витрати; втрати; коефіцієнт оборотності; поточний запас; гарантійний запас; прискорення оборотності.

6.1. СУТНІСТЬ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ, ЇХ СКЛАД ТА СТРУКТУРА. КЛАСИФІКАЦІЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ

Складовою виробничих фондів, окрім основних фондів - засобів праці, є **оборотні фонди підприємства** – предмети праці. Оборотні фонди повністю споживаються в кожному технологічному циклі виготовлення продукції і повністю переносять свою вартість на вартість цієї продукції.

В процесі виробництва оборотні фонди зазнають змін своєї натуральної форми і фізико-хімічних властивостей. Вони втрачають свою споживчу вартість у виробничому споживанні, а нова споживча вартість виникає у вигляді виготовленої продукції.

Номенклатура оборотних фондів досить різноманітна і охоплює предмети праці від моменту їх оплати за сировину, матеріали та ін. до перетворення на готову продукцію.

За характером участі у виробництві оборотні фонди поділяються на такі групи: виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів, ін.

Найбільшу питому вагу у складі оборотних фондів підприємства зеленого господарства становлять *виробничі запаси*. До їх складу входять:

- сировина і основні матеріали (предмети праці, що після завершення виробничого процесу складають основну частину готового продукту: насіння рослин, земельні суміші, добрива, вода, квіткові вазони і т. д.);
- допоміжні матеріали (хімікати для боротьби зі шкідниками, вірьовки, кілочки, мастильні матеріали, тощо);
- паливо і електроенергія;
- куповані напівфабрикати і комплектуючі вироби;
- запасні частини для ремонту;
- тара і тарні матеріали;
- малоцінні та швидкозношувані предмети (господарський інвентар, малоцінні та швидкозношувані предмети та ін.); вони хоч і є засобами праці, проте мають термін служби менше одного року і для спрощення обліку їх відносять до оборотних фондів.

Необхідність виробничих запасів зумовлена тим, що процес виробництва відбувається неперервно, а предмети праці надходять на підприємство від постачальників періодично, через певні інтервали часу.

Незавершене виробництво - предмети праці, які вже вступили у виробничий процес і розміщуються безпосередньо на робочих місцях або перебувають у процесі транспортування від одного робочого місця до іншого, тобто це вартість продукції, що на момент розрахунку знаходиться в будь-якій стадії виробництва.

У складі незавершеного виробництва виділяють *напівфабрикати власного виробництва*, тобто предмети праці, які повністю пройшли оброблення в одному цеху підприємства, але потребують подальшого оброблення в інших цехах цього ж підприємства, наприклад, сіянци.

Наявність незавершеного виробництва і напівфабрикатів в оптимальних розмірах на всіх стадіях технологічного процесу є важливою умовою ритмічної роботи підприємства.

Витрати майбутніх періодів не є речовим елементом оборотних фондів, це - грошові витрати, здійснені в даному періоді, але будуть погашені за рахунок собівартості продукції частинами в наступних періодах, тобто це вартість заздалегідь сплачених витрат.

До них відносять витрати на проектування, підготовку і освоєння нових видів продукції, підготовчі роботи, організований набір працівників на сезонні роботи та ін.

Готова продукція - вартість товарів, створених у виробництві і готових до реалізації, вартість товарів, що знаходяться на складі (продукція квітникарства, садженці дерев, чагарників, кімнатні рослини тощо).

Дебіторська заборгованість – сума грошових коштів, пред'явлених до оплати.

Співвідношення окремих елементів оборотних фондів та їх загального обсягу, виражене у відсотках, відображає *виробничо-технологічну структуру оборотних фондів*. У виробничих запасах перебуває близько 70% усіх оборотних фондів підприємства зеленого господарства, у виробничому процесі (незавершеному виробництві і витратах майбутніх періодів) - близько 30%, проте структура оборотних фондів не є незмінною, спостерігається тенденція до зміни структури оборотних фондів підприємств на користь збільшення їх питомої ваги у виробничому процесі.

Структура оборотних фондів залежить від:

- видів продукції, які випускаються підприємством (матеріаломісткі, трудомісткі, унікальні);
- характеру виробництва (неперервне, дискретне, сезонне);
- тривалості технологічного циклу (від кількох годин до кількох років);
- територіального розміщення виробництва (віддаленість від постачальників матеріальних ресурсів збільшує питому вагу виробничих запасів у структурі оборотних фондів, неосвоєність території впливає на витрати майбутніх періодів).

Поряд з оборотними фондами, які функціонують у сфері виробництва продукції, процес її реалізації забезпечується фондами обігу. До фондів обігу належать:

- готова продукція на складах підприємства;
- готова продукція, яка відвантажена і перебуває в дорозі;
- грошові кошти на розрахунковому та інших рахунках;
- грошові кошти у незавершених розрахунках;
- дебіторська заборгованість;
- готівка в касі.

Сукупність грошових коштів підприємства, вкладених в оборотні фонди і фонди обігу, становить **оборотні кошти підприємства**.

Структура оборотних коштів характеризується співвідношенням окремих елементів у загальному їх обсязі, яке виражене у відсотках. Ця структура змінюється в часі, неоднакова вона і в окремих підприємствах галузі. Структура визначається низкою чинників виробничого, постачальницького і збутового характеру.

Виробничими чинниками є: матеріально-технічні особливості галузі, характер організації виробництва, режим роботи підприємства, тривалість виробничого циклу, характер споживаної сировини і продукції, що випускається.

До *чинників постачання і збуту* відносять: розміщення постачальників ресурсів і споживачів продукції, періодичність поставок, використовувані форми розрахунків та ін.

У цілому в зеленому господарстві понад 2/3 оборотних коштів авансується в оборотні фонди, а 1/3 - у фонди обігу.

За джерелами формування оборотні кошти підприємства поділяються на *власні і позикові*. Необхідність такого поділу зумовлена неоднаковою потребою в них у часі. На всіх підприємствах протягом року спостерігається коливання потреби в коштах на відвантажену продукцію, на утворення сезонних запасів сировини та інші потреби. Є періоди, коли потреби підприємства в оборотних коштах різко зростають, в інші періоди - знижуються до мінімуму. Постійна наявність на підприємстві максимальної величини оборотних коштів спричиняє їх надлишки у певні періоди, а мінімальна величина - призводить до їх нестачі і певних труднощів у розвитку виробництва. Тому поділ оборотних коштів на власні і позикові забезпечує їх раціональне використання й оперативне маневрування. На рис. 6.1 надано схему класифікації оборотних коштів.

Ознаки
класифікації

За економічним
змістом

За
призначенням
у виробничому
процесі

За принципом
формування

За джерелом
формування

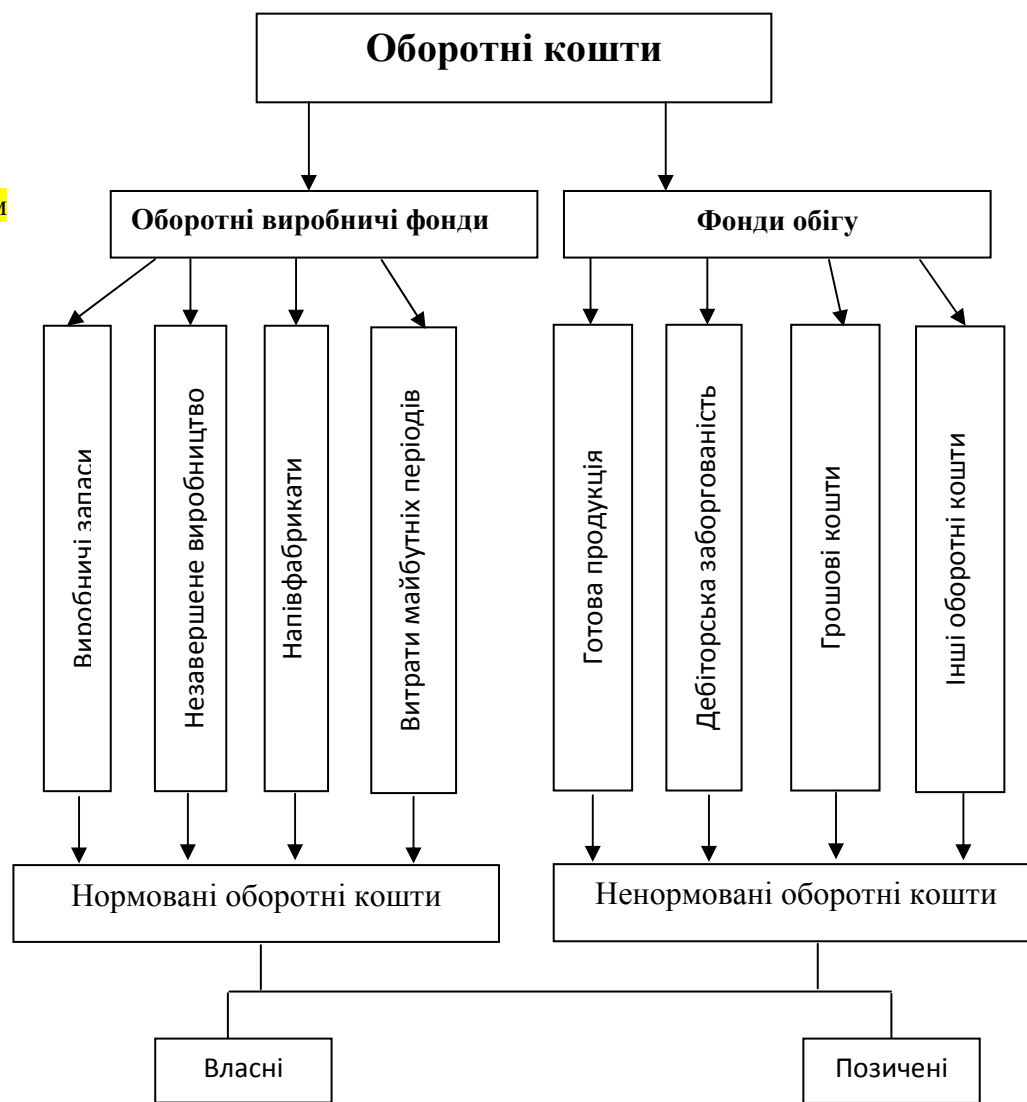

Рис. 6.2 – Схема класифікації оборотних коштів

Власні оборотні кошти - ті, які виділені підприємству при його створенні і поповнені згодом за рахунок прибутку, а також через використання сталих пасивів (тих грошових коштів, які є тимчасово вільними і використовуються в господарському обороті підприємства - резерв майбутніх платежів, внески на соціальне страхування, заборгованість по заробітній платі та ін.).

Позикові оборотні кошти - це кредити банків, кредиторська заборгованість та інші пасиви.

За способом виявлення потреби оборотні кошти поділяються на *нормовані* і *ненормовані*. **Нормованими** є ті оборотні кошти, на які встановлюються нормативи запасів. За економічним призначенням вони повинні забезпечувати безперерійність виробничо-господарської діяльності підприємства. До нормованих належать всі оборотні кошти, які обслуговують сферу виробництва (оборотні фонди), та готова продукція на складах підприємства.

Ненормовані - це ті оборотні кошти, на які нормативи не встановлюються, оскільки потреба в них є тимчасовою. Їх величина контролюється за фактичними даними. До них відносять: відвантажену готову продукцію, готівкові і безготівкові грошові кошти підприємства, дебіторську заборгованість.

6.2. ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБИ В ОБОРОТНИХ ЗАСОБАХ

У сучасних умовах, коли підприємства перебувають на повному самофінансуванні, правильне визначення потреби в оборотних коштах має особливе значення.

Норматив оборотних коштів - це грошовий вираз вартості мінімальних і водночас достатніх запасів товарно-матеріальних цінностей, незнижуваних залишків незавершеного виробництва, готової продукції та інших коштів.

Процес встановлення нормативу оборотних коштів, необхідних для нормальної діяльності підприємства, називається *нормуванням*.

Існують наступні методи нормування оборотних коштів: аналітичний (аналіз наявних товарно-матеріальних запасів та їх коригування і вилучення надлишків); *коефіцієнтний* (у норматив звітнього року вносяться поправки на зміну обсягу виробництва і прискорення оборотності оборотних коштів); *прямого рахунку* (розрахунок нормативу щодо кожного елемента оборотних коштів в умовах досягнутого організаційно-технічного рівня виробництва).

Основним методом нормування оборотних коштів є метод прямого рахунку, інші доповнюють його.

У процесі нормування на підприємстві встановлюються нормативи щодо окремих елементів оборотних коштів у днях і в грошовому виразі. На основі цих часткових нормативів визначається сукупний норматив оборотних коштів у грошовому виразі.

Нормування виробничих запасів передбачає визначення їх норми в днях, у натуральному і грошовому виразі.

Норматив запасу в днях (Здн) включає:

- *транспортний запас (Зтр)* - час на перебування товарно-матеріальних цінностей в дорозі від постачальника до споживача; час знаходження матеріалів у транспортних запасах визначається від моменту їх фізичної передачі транспортним організаціям до моменту передачі матеріалів споживачеві (від 3 до 7 днів);

- *підготовчий запас (Зпідг)* - час на розвантаження матеріалів, здійснення кількісного і якісного приймання, комплектацію і складування; визначається за фактичним часом за звітний період, скоригованим на зміну умов у розрахунковому році;

- *технологічний запас (Зтехн)* - час на підготовку до виробничого споживання матеріалів за існуючої агротехніки (технології): сушіння,

сортування, підготовка до висіву, посадка та ін.; визначається кількістю днів, необхідних у конкретних умовах виробництва;

- **поточний запас (Зпоточ)** - основний вид запасу, який необхідний для безперебійного забезпечення виробництва матеріальними ресурсами в період між двома поставками; його розмір у днях залежить від частоти поставки і дорівнює інтервалу між двома суміжними поставками (**Тпост**); поточний запас постійно змінює величину, в день надходження чергової партії він буває максимальним, напередодні надходження - мінімальним. Тому його норма у днях приймається як половина інтервалу поставок. Сам інтервал поставок визначається на основі домовленостей з постачальниками або на основі аналізу звітних даних за кілька років;

- **страховий (гарантійний) запас (Зстр)** - час на забезпечення безперебійності виробничого процесу на випадок непередбачених перебоїв у постачанні (затримка в дорозі, некомплектність поставок тощо); період зриву поставок у днях (**Тзрив.пост**) визначається на основі аналізу зривів за минулі періоди.

Норматив виробничих запасів в натуральному та вартісному виразі (Нвир.зап) визначається множенням денної потреби в певному виді матеріальних ресурсів (**Д**) у натуральних або вартісних вимірниках на норматив запасу в днях:

$$\text{Нвир.зап} = \text{Д} * \text{Здн.}$$

Денна потреба визначається за формулою

$$\text{Д} = \text{Мзаг} / 360, \text{ натур.один. або грн.},$$

де **Мзаг** – загальна річна потреба в даному виді ресурсів, натур. одиниць, грн.

Нормування незавершеного виробництва.

Величина оборотних коштів у незавершеному виробництві залежить від обсягу самого незавершеного виробництва, тривалості виробничого циклу, характеру розділу витрат на випуск продукції на окремих стадіях виробництва, а також співвідношення середньої собівартості незавершеного виробництва і готової продукції.

Нормування оборотних коштів у витратах майбутніх періодів.

Норматив оборотних коштів у витратах майбутніх періодів розраховується, виходячи із залишків коштів на початок періоду і суми витрат у плановому році за мінусом суми для майбутнього погашення витрат за рахунок собівартості продукції.

Нормування оборотних коштів у запасах готової продукції.

Норматив оборотних коштів у запасах готової продукції (**Нгп**) визначається як добуток одностороннього випуску продукції за виробничою собівартістю (**Вд**) на норму запасу готової продукції на складі, у днях (**Здн**):

$$\text{Нгп} = \text{Вд} * \text{Здн, грн.}$$

6.3. ОБОРОТНІСТЬ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПРИСКОРЕННЯ

Оборотні кошти підприємства постійно перебувають у русі, здійснюючи кругообіг. Вони переходять із однієї стадії в іншу: із сфери обігу у сферу виробництва, із сфери виробництва у сферу обігу і т. д. Кругообіг коштів підприємства починається з моменту оплати ним сировинно-матеріальних та інших ресурсів і завершується поверненням цих коштів у вигляді виручки від реалізації готової продукції.

У загальному виді кругообіг оборотних коштів можна представити схемою:

$$\Gamma - \text{ВЗ} - \text{НЗВ} - \text{ГП} - \Gamma'.$$

$\text{I}_{\text{стадія}} \quad \text{II}_{\text{стадія}} \quad \text{III}_{\text{стадія}}$

На **I стадії** оборотні кошти змінюють грошову форму на товарну (виробничі запаси); на **II стадії** йде процес споживання предметів праці у виробництві та їх перетворення на готову продукцію, включаючи стадію незавершеного виробництва. На **III стадії** обігові кошти у формі готової продукції вступають у сферу обігу і знову перетворюються на грошову форму.

Час, протягом якого оборотні кошти здійснюють один кругообіг, називається *періодом обороту оборотних коштів*.

Оборотні кошти підприємства мають бути розподілені на всіх стадіях кругообігу в мінімальному, але достатньому обсязі. Вони в будь-який момент часу одночасно перебувають в усіх трьох стадіях кругообігу.

Для оцінки оборотності оборотних коштів використовуються показники:

- коефіцієнт оборотності;
- коефіцієнт завантаження;
- тривалість одного обороту.

Коефіцієнт оборотності (Коб) показує кількість оборотів за період (рік, квартал, місяць) і визначається відношенням реалізованої за відповідний період (рік, квартал, місяць) продукції (РП) до середнього залишку нормованих оборотних коштів (S_{ноз}):

$$\text{Коб} = \text{РП} / \text{S}_{\text{ноз}}, \text{ оборотів/рік.}$$

Середньорічний залишок нормованих оборотних коштів (S_{ноз}) можна знайти із залежності:

$$\text{S}_{\text{ноз}} = \text{S}_1 + \text{S}_2 + \dots + \text{S}_{12} / 12, \text{ грн.,}$$

де S₁, S₂, ..., S₁₂ – середньомісячні залишки нормованих оборотних коштів, грн.

Середньомісячний залишок нормованих оборотних засобів (S_{ноз.міс}) обчислюється:

$$\text{S}_{\text{ноз.міс}} = (\text{Sп.} + \text{Sк}) / 2, \text{ грн.,}$$

де Sп., Sк – відповідно залишок нормативних оборотних коштів на початок і кінець місяця, грн.

Коефіцієнт завантаження (Кзав) - величина, обернена коефіцієнту оборотності:

$$\text{Кзав} = \text{Сноз} / \text{РП}$$

Цей показник свідчить про те, скільки оборотних коштів підприємства припадає на одну гривню реалізованої продукції.

Тривалість обороту (Тоб) показує тривалість одного обороту оборотних коштів, у днях, і визначається:

$$\text{Тоб} = 360 / \text{Коб}, \text{ дні.}$$

Чим меншою є тривалість обороту оборотних коштів або більшим число здійснюваних ними кругообігів за одного і того ж обсягу реалізованої продукції, тим менше потрібно оборотних коштів. Чим швидше оборотні кошти здійснюють кругообіг, тим ефективніше вони використовуються.

Економічна ефективність використання оборотних коштів підприємств характеризується прискоренням їх оборотності. Ефект прискорення оборотності виражається у вивільненні, зменшенні потреби в оборотних коштах у зв'язку з поліпшенням їх використання.

У табл. 6.1. наведено приклад розрахунку ефективності використання оборотних коштів.

Таблиця 6.1- Розрахунок ефективності використання оборотних коштів

№ п/п	Показники	Одиниця виміру	2009 р. за звітом	2010 р.		Відхилення від плану (+,-)
				план	факт.	
1	Реалізація продукції (послуг)	тис. грн.	5400,0	5600,0	5900,0	+300,0
2	Середні залишки оборотних коштів	тис. грн.	750,0	780,0	785,0	+5,0
3	Ододенний обсяг витрат	тис. грн.	150,0	156,0	163,5	+7,5
4	Час обороту оборотних коштів	Дні	5	5	4,8	-0,2
5	Коефіцієнт оборотності	Кількість обертів	72	71,8	75,2	+3,4

Суму вивільнених у результаті прискорення оборотності оборотних засобів (Сноз) можна обчислити за формулою:

$$\text{Сноз} = \text{РПзв} / 360 * (\text{Тоб.зв.} - \text{Тоб.баз.}), \text{ грн.},$$

де **РПзв** – обсяг реалізації у звітному році, грн.;

Тоб.баз., Тоб.зв – середня тривалість одного обороту оборотних засобів, відповідно, у базовому і звітному роках, днів.

Оборотність оборотних засобів безпосередньо впливає на кінцеві результати роботи підприємства, зокрема, на приріст прибутку, на рівень рентабельності.

Ефективне використання оборотних коштів є важливим завданням підприємства і повинно забезпечуватися прискоренням їх оборотності на всіх стадіях кругообігу.

На стадії створення виробничих запасів - раціональне використання матеріальних ресурсів, удосконалення нормування, ліквідація наднормативних запасів, налагодження роботи транспорту, оптимальний вибір постачальників та ін.

На стадії незавершеного виробництва – скорочення тривалості виробничого циклу, впровадження прогресивної техніки і технологій, розвиток стандартизації та уніфікації, вдосконалення системи економічного стимулювання тощо.

На стадії обігу - раціональна організація збуту продукції, прискорення документообороту, дотримання договірної платіжної дисципліни, використання маркетингових важелів активізації продажу (реклама) та ін.

У конкретних умовах виробництва і збуту кожне підприємство самостійно обирає найбільш прийнятні шляхи прискорення оборотності оборотних коштів, що дає змогу економити значні суми і збільшити обсяги виробництва та реалізації продукції без залучення додаткових фінансових ресурсів.

Питання для обговорення:

1. Дайте визначення оборотних засобів.
2. Приведіть схему обігу оборотних коштів.
3. Дайте визначення оборотних фондів. Назвіть їх склад.
4. Що відноситься до фондів обігу?
5. Приведіть класифікацію оборотних засобів.
6. Дайте визначення терміну «нормування оборотних засобів».
7. Як здійснюється процес нормування оборотних засобів?
8. Назвіть показники використання оборотних засобів.
9. У чому полягає економічне значення кругообігу оборотних засобів?
10. Назвіть шляхи ефективного використання оборотних засобів.

Завдання для розв'язання:

Задача 6.1 За наведеними у таблиці даними визначте коефіцієнт оборотності оборотних коштів за кожний період, прискорення оборотності в останньому році, вивільнення коштів в результаті зміни оборотності:

Показники	Попередній рік	Поточний рік
Обсяг реалізації продукції, млн.грн	120,0	127,0
Середній залишок оборотних коштів, млн.грн.	13,5	12,8

Задача 6.2 У третьому кварталі звітного року одnodенні витрати сировини та посадкового матеріалу становили 3,9 тис.грн, норма запасу – 25 днів. У плановому періоді передбачається зниження норми запасу на 4 дні при одночасному зростанні одnodенних витрат до 4,4 тис.грн. Визначте зміну нормативу власних оборотних коштів з сировини і основних матеріалів у плановому році в порівнянні з очікуваними даними за звітний рік.

Задача 6.3 Необхідно розрахувати економію оборотних коштів підприємства, якщо тривалість одного обороту вдасться скоротити на 5 днів. Фактична тривалість обороту складає 20 днів, а обсяг реалізованої продукції у поточному періоді – 2,45 млн.грн.

Задача 6.4 Для розрахунку нормативу власних оборотних коштів підприємство має такі дані:

Стаття оборотних коштів	Витрати планового року, тис.грн.	Норма оборотних коштів, днів
Сировина	254,3	34
Паливо	75,0	28
Основні матеріали	124,6	30

Норматив за іншими статтями оборотних коштів на кінець планового періоду складає 55,0 тис.грн. Норматив власних оборотних коштів на початок звітного року 226,0 тис.грн. Визначте зміну нормативу власних оборотних коштів на кінець планового року.

Задача 6.5 Необхідно визначити, як зміниться коефіцієнт оборотності оборотних коштів, якщо обсяги надання послуг зростуть у звітному році в порівнянні з базовим на 3,5%, а середньорічний залишок оборотних коштів зменшиться на 4,5%?

Задача 6.6 Визначте тривалість одного обороту оборотних коштів підприємства в днях, якщо підприємство за звітний рік надало послуг на суму 120 тис.грн. Середньорічний залишок оборотних коштів склав 2 тис.грн. При розрахунках необхідно врахувати, що рік містить 360 днів. Як

зміниться тривалість одного обороту оборотних коштів, якщо обсяг надання послуг збільшиться на 1,5%?

Задача 6.7 Визначте, як зміниться тривалість одного обороту оборотних коштів підприємства, якщо коефіцієнт оборотності збільшиться з 5 до 6 оборотів на рік? При цьому слід врахувати, що рік містить 360 днів.

Задача 6.8 У 1-му кварталі підприємство реалізувало продукції на 600,0 тис. грн., середньоквартальні залишки обігових коштів склали 28,0 тис. грн. У 2-му кварталі обсяг реалізації продукції збільшився на 12%, а час одного оберту оборотних коштів буде скорочено на 1 день.

Визначити:

1. коефіцієнт оборотності оборотних коштів та час одного обороту в днях у 1-му кварталі;
2. коефіцієнт оборотності оборотних коштів, їх абсолютну величину у 2-му кварталі;
3. вивільнення оборотних коштів у результаті скорочення тривалості одного оберту оборотних коштів.

Задача 6.9 На основі звітних даних за рік і планових варіантів підвищення ефективності використання виробничих запасів на підприємстві розрахувати показники та заповнити наведену таблицю. Зробити висновки.

№ п.п	Показники	Звітний рік	Варіанти підвищення ефективності		
			Перший	Другий	Третій
1.	Обсяг реалізації продукції, тис. грн.	14 411		14 400	18 000
2.	Середньоденний залишок виробничих запасів, тис. грн.	400	400		550
3.	Тривалість одного обороту, дн.	10	8	8	

Задача 6.10 За звітними даними підприємства зеленого господарства, що наведені в таблиці нижче, визначити коефіцієнт оборотності оборотних коштів.

№ п.п.	Показники	Одиниця виміру	Кількість
1.	Собівартість річного випуску товарної продукції	тис. грн.	1000,0
2.	З них на матеріали:	тис. грн.	500,0
3.	Норма у виробничих запасах	днів	15
4.	Норма запасу готової продукції	днів	10
5.	Витрати на гривню товарної продукції	грн/грн.	0,7
6.	Тривалість виробничого циклу	днів	30

Тести до розділу 6:

Виберіть правильну відповідь (одну або декілька).

Тест 1. Оборотні фонди підприємства - це частина виробничих фондів підприємства, яка:

- а) підлягає амортизації протягом періоду корисного використання;
- б) відшкодовується з прибутку підприємства;
- в) переносить свою вартість на вартість готової продукції за один виробничий цикл;
- г) створює належні умови для нормального протікання основних виробничих процесів.

Тест 2. На виробничо-технологічну структуру оборотних фондів не впливають такі чинники:

- а) тривалість технологічного циклу виготовлення продукції;
- б) номенклатура продукції;
- в) характер виробництва;
- г) рівень фондівіддачі.

Тест 3. До фондів обігу підприємства не належать:

- а) продукція, виробництво якої ще не завершено;
- б) готова продукція на складах підприємства і та, що перебуває в дорозі;
- в) готівкові і безготівкові грошові кошти підприємства;
- г) дебіторська заборгованість.

Тест 4. Оборотні кошти підприємства складаються із:

- а) різниці між оборотними фондами і фондами обігу;
- б) суми оборотних фондів і готової продукції на складах підприємства;
- в) суми оборотних фондів і фондів обігу підприємства;
- г) суми оборотних фондів і готівкових грошових коштів підприємства.

Тест 5. Власні оборотні кошти підприємства - це ті, які формуються за рахунок:

- а) виділених підприємству при його створенні грошових коштів та поповнені за рахунок прибутку;
- б) дебіторської заборгованості;
- в) державних дотацій;
- г) банківських кредитів.

Тест 6. Норматив оборотних коштів - це грошовий вираз вартості:

- а) мінімальних запасів товарно-матеріальних цінностей;
- б) максимально допустимих запасів сировини і матеріалів;
- в) оборотних фондів підприємства;
- г) готової продукції підприємства;
- д) оборотних фондів і фондів обігу підприємства.

Тест 7. Нормуванню не підлягають такі елементи оборотних коштів підприємства:

- а) виробничі запаси і готова продукція підприємства;

- б) готівкові і безготівкові кошти;
- в) незавершене виробництво;
- г) витрати майбутніх періодів.

Тест 8. Поточний виробничий запас утворюється з метою забезпечення:

- а) підготовки сировини до виробничого споживання;
- б) доставки сировини від постачальника до споживача;
- в) приймання і складування сировини;
- г) безперебійного процесу виробництва між двома черговими поставками матеріальних ресурсів.

Тест 9. За формулою RP/S ноз обчислюється:

- а) коефіцієнт завантаження оборотних коштів;
- б) коефіцієнт обороту по прийому;
- в) коефіцієнт оборотності оборотних коштів;
- д) тривалість одного обороту.

Тест 10. Тривалість одного обороту оборотних коштів показує:

- а) на скільки днів прискорилась оборотність порівняно з попереднім роком;
- б) скільки днів становить період між поставками товарно-матеріальних цінностей;
- в) за скільки днів оборотні кошти здійснять один кругооберт;
- г) скільки днів іде на реалізацію готової продукції й одержання грошових коштів за неї.

Тест 11. На підставі методики розрахунку визначте, яке з наведених нижче визначень відповідає показнику тривалості одного обороту оборотних коштів?

- а) відношення вартості реалізованої продукції до середніх залишків оборотних коштів у відповідному періоді;
- б) відношення середніх залишків оборотних коштів до вартості реалізованої продукції за відповідний період;
- в) відношення тривалості календарного періоду до кількості оборотів продукції.

Тест 12. До складу оборотних фондів включають:

- а) виробничі запаси, напівфабрикати власного виготовлення, витрати майбутніх періодів, витрати на придбання обладнання;
- б) виробничі запаси, незавершене виробництво та напівфабрикати власного виготовлення, витрати майбутніх періодів;
- в) незавершене виробництво та напівфабрикати власного виготовлення, витрати майбутніх періодів, витрати на інновації.

Тест 13. Яке з наведених нижче тверджень найбільш повно розкриває зміст категорії оборотних фондів підприємства?

- а) частина засобів виробництва;
- б) предмети праці, які повністю споживаються у кожному виробничому циклі, змінюють або ж втрачають свою натуральну форму і

повністю переносять свою вартість на вартість виробленої продукції;

в) предмети та засоби праці, які повністю споживаються у виробничому процесі.

Тест 14. Визначте вид виробничого запасу, якщо він створюється на період, який дорівнює половині інтервалу між суміжними постачаннями матеріальних ресурсів:

- а) страховий запас;
- б) підготовчий запас;
- в) поточний запас;
- г) транспортний запас.

Тест 15. Визначте вид виробничого запасу, якщо він створюється на період відхилення фактичних строків постачання фактичних строків постачання від передбачених договором постачання:

- а) страховий запас;
- б) підготовчий запас;
- в) поточний запас;
- г) транспортний запас.

Тест 16. Визначте вид виробничого запасу, якщо він створюється на період від укладання договору або оплати рахунку постачальника до прибуття вантажу на склад підприємства:

- а) страховий запас;
- б) підготовчий запас;
- в) поточний запас;
- г) транспортний запас.

Тест 17. Показниками оборотності оборотних коштів підприємства є:

- а) коефіцієнт оборотності, коефіцієнт завантаження, тривалість одного обороту;
- б) коефіцієнт екстенсивного завантаження обладнання;
- в) суми вивільнених грошових коштів;
- г) відносна економія чисельності працівників.

Тест 18. Вкажіть шляхи підвищення ефективності використання оборотних фондів:

- а) скорочення тривалості виробничого циклу;
- б) підвищення продуктивності праці;
- в) оптимізація запасів ресурсів;
- г) прискорення реалізації товарної продукції;
- д) поліпшення організації матеріально-технічного забезпечення;
- с) усі відповіді вірні.

РОЗДІЛ 7. ТРУДОВІ РЕСУРСИ

Основні терміни і поняття: трудові ресурси (кадри); працівник; робітник; службовець; керівник; фахівець; професія; кваліфікація; обліковий склад працівників; явочна чисельність; умови праці; виробничий стаж; галузева приналежність; трудові навички; раціональна організація праці; професійно-кваліфікаційна структура кадрів; продуктивність праці; трудомісткість; норма-година; виробіток; резерви зростання продуктивності праці; кадрова політика; оборот кадрів; плинність кадрів; вакансія; підвищення кваліфікації; мотивація праці; важелі мотивації; класифікація потреб людини; форми мотивації.

7.1. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КАДРІВ ПІДПРИЄМСТВА

Для успішного розвитку суб'єктів господарювання важливими є питання забезпечення їх діяльності персоналом, виявлення джерел надходження, раціонального використання та форм підготовки кадрів.

Персонал підприємства можна означити як сукупність його працівників.

Персонал підприємства - сукупність постійних працівників, які отримали необхідну професійну підготовку та (або) мають практичний досвід і навички роботи. Крім постійних працівників, у роботі підприємства можуть брати участь на основі контракту інші працездатні особи.

Роль трудових ресурсів в умовах ринкової економіки суттєво зростає. Вони є найважливішим елементом продуктивних сил. Інвестиційно-інноваційний характер виробництва, за ринкових умов його висока наукомісткість, пріоритетність питань якості продукції підвищили значимість творчого ставлення до праці і високого професіоналізму, змінили комплекс вимог до працівників.

Трудові ресурси – це частина працездатного населення, яка за своїми віковими, фізичними, освітніми даними відповідає певній сфері діяльності. Поняття «трудові ресурси» включає реальні – тобто ті особи, які вже працюють та потенційні - ті, що колись можуть бути залучені до конкретної праці, ресурси.

На будь-якому підприємстві саме його персонал є визначальним чинником зростання продуктивності праці, поліпшення використання основних і оборотних фондів. Тому добре підібрати трудовий колектив є важливим завданням підприємця. Це має бути команда односторонців, партнерів, здатних усвідомлювати, розуміти і реалізовувати задуми керівництва підприємства.

Персонал підприємства, що розвивається, повинен бути здатним виробляти нові ідеї і на основі тісної взаємодії впроваджувати їх у життя. Людський капітал є наріжним каменем забезпечення

конкурентоспроможності, економічного зростання й ефективної діяльності підприємства.

Для характеристики всієї сукупності працівників підприємства застосовують терміни – персонал, кадри, трудовий колектив.

Найбільш узагальнюючим, універсальним є термін «**персонал**». Термін «**трудоий колектив**» має соціально-політичний відтінок.

Термін «**кадри**» часто ототожнюється лише з частиною працівників - спеціалістами або працівниками, що мають достатньо високий рівень кваліфікації та значний стаж роботи на даному підприємстві.

Весь персонал підприємства поділяється на *дві великі групи*:

- 1) промислово-виробничий персонал (ПВП);
- 2) непромисловий персонал (НПП).

До ПВП належать:

- зайняті в основних і допоміжних підрозділах підприємства;
- зайняті в лабораторіях і дослідних установах підприємства;
- апарат управління;
- працівники охорони.

Ця група охоплює працівників, що зайняті у виробництві або його обслуговуванні.

До НПП належать ті працівники, які безпосередньо не пов'язані з процесом виробництва, а працюють у підрозділах невиробничої сфери підприємства - закладах культури, охорони здоров'я, житлово-комунальному господарстві тощо.

Поділ персоналу на такі дві групи необхідний для узгодження трудових показників з показниками результатів трудової діяльності (при визначенні продуктивності праці враховується чисельність промислово-виробничого персоналу), для розрахунків заробітної праці і формування фонду оплати праці.

Залежно від виконуваних функцій персонал підприємства поділяється на чотири категорії:

- робітники;
- службовці;
- спеціалісти;
- керівники.

Основну групу ПВП складають *робітники*. Залежно від стосунків до процесу створення продукції вони поділяються на основні і допоміжні. *Основні робітники* беруть безпосередню участь у процесі виготовлення продукції; вони або впливають за допомогою засобів праці на предмети праці, перетворюючи їх, або контролюють роботу механізмів і машин за умов автоматизованого виробництва.

Допоміжні робітники виконують функції допомоги і обслуговування основного виробництва; вони зайняті виконанням ремонтних робіт, транспортуванням сировини і готової продукції, енерго- і

теплозабезпеченням підприємства, підготовкою сировини до виробничого споживання та інші.

Віднесення робітників до основних або допоміжних обумовлюється галузевою приналежністю підприємства. До категорії «робітники» також належать прибиральники, гардеробники, кур'єри, чергові сторожі, телефоністи, оператори зв'язку, листоноші та ін..

До *службовців* належать працівники, які здійснюють господарське обслуговування, підготовку й оформлення документації, функції обліку і контролю (обліковці, табельники, касири, діловоди, архіваріуси, коректори технічної документації, креслярі, стенографісти та ін.).

Спеціалістами вважаються працівники, які займаються інженерно-технічними, економічними, юридичними та іншими видами робіт, які вимагають спеціальної фахової підготовки високого рівня. До них належать: інженери, агрономи, соціологи, технологи, ревізори, товарознавці та ін. Кваліфікаційний рівень цієї категорії персоналу має бути достатньо високим, оскільки саме вони безпосередньо впливають на формування рішень керівного складу працівників підприємства, доводять ці рішення до безпосередніх виконавців (або ж самі є виконавцями), контролюють їх виконання, за необхідності коригують та ін.

Керівники - працівники, які посідають посади керівників підприємства та його структурних підрозділів. Це: директори (генеральні директори), начальники, завідувачі, головні спеціалісти (головний економіст, головний інженер, головний агроном, головний бухгалтер тощо), майстри, а також заступники керівників, що посідають перелічені посади. Керівники підприємства визначають принципові засади функціонування і напрями розвитку підприємства, затверджують його стратегію поведінки на ринку, формують основи взаємовідносин з конкурентами, постачальниками, споживачами та іншими ринковими суб'єктами. Одночасно керівники підприємства несуть повну відповідальність за ефективність і результати його функціонування.

Слід відзначити важливість класифікації персоналу за *професіями, спеціальностями і кваліфікацією*.

Професія характеризує вид трудової діяльності, яка потребує спеціальних знань, підготовки і практичних навичок. Вона вказує на галузеву приналежність і відображає особливості технології виготовлення продукції та специфічні умови праці у певній галузі (машинобудівники, будівельники, текстильники і т. ін.).

Спеціальність виділяється в межах певної професії і характеризує відносно вузький різновид трудової діяльності, яка вимагає від виконавця робіт вужчої, але глибшої підготовки(машинобудівники-фрезерувальники, токарі-інструментальники, слюсарі та ін.).

Кваліфікація - характеризує якість, складність праці. Вона (на відміну від професії і спеціальності, які відображають лише галузь прикладання праці), є сукупністю спеціальних знань і навичок, які визначають ступінь

підготовленості працівника до виконання професійних функцій обумовленої складності.

За рівнем кваліфікації робітники поділяються на чотири групи:

- некваліфіковані (не мають спеціальної підготовки);
- малокваліфіковані (мають незначну спеціальну підготовку);
- кваліфіковані (які одержали спеціальну підготовку на виробництві, тривалістю не менше шести місяців);
- висококваліфіковані (які одержали спеціальну підготовку у спеціальних навчальних закладах або на виробництві протягом 2-3 років).

Рівень кваліфікації робітників визначається на основі тарифно - кваліфікаційних довідників і характеризується *розрядами*.

Рівень кваліфікації керівників, спеціалістів, службовців характеризується рівнем освіти, досвідом роботи.

Спеціалістів розрізняють:

- *найвищої кваліфікації* (що мають наукові ступені та звання);
- *вищої кваліфікації* (зі значним досвідом практичної роботи та вищою спеціальною освітою);
- *середньої кваліфікації* (з певним практичним досвідом та середньою спеціальною освітою);
- *спеціалісти-практики* (не мають спеціальної освіти, але мають практичний досвід і посідають відповідні посади).

Співвідношення між окремими групами і категоріями працівників підприємства відображає структуру персоналу. За класифікаційними ознаками розрізняють такі види структури персоналу:

функціональна структура персоналу підприємства - кількісне співвідношення між різними категоріями працівників, що відрізняються за характером виконуваних на підприємстві функцій; тут найшвидшими темпами зростає чисельність спеціалістів і службовців, що пояснюється підвищенням технічної оснащеності виробництва, збільшенням обсягів науково-дослідних і управлінських робіт, ускладненням виробничих процесів та ін.;

професійно-кваліфікаційна структура - процентне співвідношення груп працівників різних професій та кваліфікаційних рівнів у загальній чисельності персоналу. Зміни у такій структурі спричиняються якісними і кількісними змінами у галузевій структурі виробництва, якісними змінами у технології виробництва та організації праці, в індивідуальних характеристиках самої робочої сили (набуття вмінь, навичок). Кваліфікаційна структура визначається окремо для різних категорій персоналу, оскільки вони мають різні кваліфікаційні ознаки;

статева структура персоналу - характеризується співвідношенням працівників різних статей у загальній чисельності персоналу підприємства. Є галузі і виробництва, у яких переважає «жіноча» праця (зелене господарство, текстильна, трикотажна, швейна промисловість), тоді виникає

необхідність вирішення цілого ряду проблем соціально-економічного характеру;

вікова структура персоналу - відображає співвідношення чисельності працівників відповідних вікових груп у загальній чисельності персоналу підприємства; розрізняються такі вікові групи:

16 - 19 років, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39 і т. д., 65 і старші.

На зміну професійно-кваліфікаційного складу та структури персоналу підприємств впливають такі чинники:

1) зростання попиту на кваліфіковану робочу силу, що пов'язано із швидкими темпами оновлення продукції, ускладненням технологічних процесів тощо;

2) перерозподіл працівників із сфери промислового та сільсько-господарського виробництва у сферу побутового обслуговування населення, торгівлі, інформаційну сферу;

3) досить висока питома вага зайнятих ручною та некваліфікованою працею, що пов'язано із сповільненням темпів технічного переоснащення підприємств;

4) включення до складу трудових ресурсів працівників з більш високим освітнім рівнем, ніж ті, які вибувають за межі працездатного віку;

5) неврахування системою освіти сучасних вимог і потреб у кваліфікованій робочій силі, що породжує невідповідність між реальним попитом підприємств у кадрах та їх пропозицією на ринку праці.

7.2. ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБИ ЧИСЕЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

Основна мета кадрової політики кожного підприємства полягає в забезпеченні кожного робочого місця і посади персоналом відповідної професії, спеціальності і, головне, - кваліфікації.

Щодо чисельності працюючих на підприємстві, то перш за все слід розрізняти їх облікову, середньооблікову і явочну чисельність.

До **облікової чисельності** включаються всі постійні, тимчасові і сезонні працівники, які прийняті на роботу на один і більше днів, незалежно від того, чи перебувають вони на роботі, у відпустці, відрядженні, звільнені з роботи у зв'язку з непрацездатністю та ін.

Середньооблікову чисельність працівників за місяць розраховують сумуванням облікової чисельності за всі дні місяця і діленням на число календарних днів у місяці.

Середньооблікову чисельність працівників за квартал (рік) визначають як середньоарифметичну величину середньооблікової чисельності за відповідні місяці.

Явочна чисельність включає всіх працівників, які з'явилися на роботу у певному періоді (протягом робочого дня, тижня, місяця тощо).

Планова потреба загальної чисельності у працівниках підприємства складається із чисельності промислово-виробничого і непромислового персоналу.

Розрахунок планової чисельності промислово-виробничого персоналу (Ч пвп.пл) здійснюється за формулою:

$$\text{Ч пвп. пл.} = \text{Ч пвп.б.} * \text{Iv} / \text{Iпп, чол.},$$

де **Ч пвп.б.** – базова чисельність промислово-виробничого персоналу, чол.;

Iv – індекс росту обсягу виробництва в плановому році;

Iпп – запланований індекс росту продуктивності праці.

Планова чисельність основних робітників (Чор) визначається трьома методами:

1. *За трудомісткістю виробничої програми:*

$$\text{Чор} = \text{Тсум} / \text{Фд} * \text{Квн, чол.},$$

де **Тсум** - сумарна трудомісткість виробничої програми, чол.-год.;

Фд - дійсний фонд часу роботи одного середньооблікового робітника, год. (визначається за балансом робочого часу середньооблікового робітника);

Квн - середній коефіцієнт виконання норм по підприємству.

2. *За нормами обслуговування:*

$$\text{Чор} = n * \text{Зм} * \text{Ксс} / \text{Но, чол.},$$

де **n** - загальна кількість одиниць устаткування, яка обслуговується, одиниць;

Зм - кількість змін роботи устаткування;

Но - норма обслуговування на одного робітника, одиниць.

Ксс – коефіцієнт облікового складу, який характеризує співвідношення між ефективним (Феф) і номінальним (Фном.) фондом робочого часу, відпрацьованим одним працівником у певному періоді.

За нормами обслуговування чисельність основних робітників можна обчислити ще так:

$$\text{Чор} = n * \text{Зм} * \text{Ксс} * \text{На, чол.},$$

де **На** - кількість основних робітників, які одночасно обслуговують один складний агрегат, чол.

3. *За нормами виробітку:*

$$\text{Чор} = \text{N} / \text{Фд} * \text{Квн} * \text{Нвир, чол.},$$

де **N** - планова кількість виробів, натур. один.;

Нвир - годинна норма виробітку одного робітника, натур. один.

Планова чисельність допоміжних робітників (Чдр) визначається аналогічно чисельності основних робітників, якщо для них встановлені певні норми виробітку чи обслуговування.

Якщо ж такі норми не встановлені, то облікова чисельність допоміжних робітників обчислюється:

$$\text{Чдр} = \text{нд} * \text{Зм} * \text{Ксс, чол.},$$

або на основі звітних даних за попередні періоди шляхом коригування чисельності відповідно до зміни виробничих умов.

Для обчислення чисельності робітників підприємства важливим є правильне встановлення *дійсного (ефективного, корисного) фонду часу роботи одного середньооблікового робітника*. Ефективний фонд визначається шляхом складання *балансу робочого часу середньооблікового робітника* (табл.7.1).

Таблиця 7.1 - Баланс робочого часу середньооблікового працівника

№ п/п	Показники балансу	Значення показника
1	2	3
1	Календарний фонд робочого часу, днів	365
2	Кількість вихідних та святкових днів, днів	110
3	Номінальний фонд робочого часу, днів	255
4	Цілоденні невиходи на роботу, всього днів	36
4.1	З них: чергові відпустки	21
4.2	у зв'язку з непрацездатністю	6
4.3	виконання державних обов'язків	2
4.4	з дозволу адміністрації	1
4.5	додаткова відпустка	3
4.6	прогули	1
4.7	цілоденні простої	1
4.8	страйки	1
5	Явочний (реальний) фонд робочого часу, днів	219
6	Середня тривалість робочого дня, годин	7,65
7	Ефективний (дійсний) фонд робочого часу, годин	1675,35

Чисельність спеціалістів і службовців визначається на основі затвердженого на підприємстві штатного розпису, яким встановлюється чисельність працівників кожної із зазначених категорій згідно з чинними нормативами чисельності та з урахуванням асигнувань на їх утримання. Нормативи чисельності розробляються науково-дослідними інститутами праці.

Чисельність керівників всіх рівнів (вищої, середньої і нижчої ланок) визначається на основі середніх *норм керованості* з урахуванням галузевих особливостей виробництва. Зокрема, на одного керівника *нижчої ланки* (завідувачі секторів, майстри) *припадає в середньому 25 робітників*; на одного керівника *середньої ланки* (керівники функціональних служб, начальники цехів, відділів) - 10 спеціалістів; на одного керівника *вищої ланки* - 6-8 керівників середньої ланки.

Чисельність непромислового персоналу визначається аналогічно розрахунку основних і допоміжних робітників.

Додаткова потреба у працівниках різних категорій визначається на основі *балансу робочої сили*. Він відображає наявну чисельність персоналу на кінець звітної періоду, планову потребу у працівниках у розрахунковому періоді і «нестачу» працівників. Така додаткова потреба у працівниках (**Ч пвп дод.**) обчислюється за формулою:

$$\text{Ч пвп. дод.} = \text{Ч пвп. пл.} - \text{Ч пвп. б., чол.}$$

Рух кадрів на підприємстві характеризується за допомогою коефіцієнтів:

а) обороту робочої сили по прийому (**К оп.**):

$$\text{К оп.} = \text{Чп} / \text{Чсс},$$

де **Чп** - чисельність прийнятих на роботу за відповідний період, чол..

Чсс - середньооблікова чисельність працівників у цьому ж періоді, чол.;

б) обороту робочої сили по звільненню (**Коз**):

$$\text{Коз} = \text{Ч зв.заг} / \text{Чсс},$$

де **Чзв.заг.** - загальна чисельність звільнених за відповідний період з будь-яких причин, чол.;

в) коефіцієнту плинності (**Кпл**):

$$\text{Кпл} = \text{Чзв} / \text{Чсс},$$

де **Чзв** - чисельність звільнених за власним бажанням, за порушення трудової дисципліни або з інших причин, не пов'язаних з виробництвом, чол.

Економічний ефект від зниження плинності персоналу визначається через економію робочого часу та додатковий випуск продукції.

Економія робочого часу (**Ечасу**) визначається за формулою:

$$\text{Ечасу} = \text{Чзв} * t, \text{ днів},$$

де **t** – втрати часу у зв'язку із плинністю, тобто час на заміщення необхідною робочою силою одного звільненого, днів.

7.3. ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ

Продуктивність праці є узагальнюючим показником ефективності використання робочої сили на підприємстві. Продуктивність праці характеризує співвідношення результатів та витрат праці, тобто обсягу вироблених матеріальних або нематеріальних благ і кількості затраченої на це праці.

Зростання продуктивності праці забезпечує збільшення обсягу виробленої продукції (послуг) без збільшення трудових витрат. Отже та ж чисельність працівників може дати за одиницю часу більшу кількість продукції. Витрати часу (праці) на одиницю продукції у міру зростання продуктивності праці знижуються.

Це забезпечує зростання реального продукту і доходу підприємства і є показником його економічного зростання.

Продуктивність праці - це показник, що характеризує її ефективність і відображає співвідношення обсягу продукції, робіт, послуг та кількості праці, затраченої на його виробництво.

Слід розрізняти *продуктивність індивідуальної та суспільної праці*. Продуктивність *індивідуальної праці* відображає витрати лише живої праці працівників і визначається шляхом зіставлення обсягу продукції (робіт, послуг) з кількістю витраченої живої праці. Продуктивність *суспільної праці* враховує сукупні витрати праці на виробництво продукції, тобто витрати праці живої та уречевленої (минулої) праці. Критерієм її зростання є зниження вартості продукції.

Рівень продуктивності праці характеризується показником **виробітку**, який визначається кількістю продукції (робіт, послуг), виробленої одним працівником за одиницю часу, та розраховується за формулою:

$$\Pi = В/Р ,$$

де Π – рівень продуктивності праці, грн;

$В$ – валова продукція підприємства, грн.;

$Р$ - чисельність працюючих (кількість всіх робітників, виробничих робітників, кількість відпрацьованих людино-днів, людино-годин).

Методи визначення виробітку можуть бути різними залежно від того, якими одиницями вимірюється обсяг продукції і витрати праці: натуральний; вартісний; трудовий.

Натуральні показники продуктивності праці визначаються шляхом ділення обсягу виробленої продукції у фізичних одиницях (штуках, метрах, тоннах тощо) на кількість витраченого часу в нормо-годинах. Натуральний метод є достатньо точним, достовірним і наочним. Однак такі показники можуть застосовуватись в умовах виробництва підприємством однорідної продукції.

Якщо підприємство випускає кілька видів продукції, яка є схожою, але відрізняється окремими параметрами і характеристиками (об'ємом, розмірами, калорійністю, продуктивністю тощо), доцільно використовувати **умовно-натуральні показники** вимірювання продуктивності праці. Вони дозволяють привести до зіставного виду різнорідну продукцію (наприклад, умовне паливо, умовні банки, умовні га пахоти та ін.).

Вартісні показники продуктивності праці визначаються діленням обсягу виробленої продукції в грошовому виразі на витрати праці, виражені в середньообліковій чисельності робітників або відпрацьованій ними кількості людино-днів, людино-годин. Ці показники є найбільш універсальними, дають можливість оцінювати рівень продуктивності праці при виробництві принципово різної продукції.

Трудові показники продуктивності праці визначаються діленням обсягу продукції, представленого у витратах робочого часу в нормо-годинах, на кількість робітників. Такі показники найчастіше використовуються на робочих місцях при оцінці незавершеного виробництва; сфера їх

застосування є досить обмеженою, вони вимагають суворої наукової обґрунтованості використовуваних норм.

Оберненим показником до показника виробітку є *трудоємність*, що характеризує кількість робочого часу, витраченого на виробництво одиниці продукції, і визначається діленням витрат праці на обсяг виробництва продукції.

Резервами зростання продуктивності праці є ті можливості її підвищення, які виявлені на підприємстві, але поки що не використані з тих чи інших причин.

Резерви зростання продуктивності праці поділяються на *три групи*:

1) соціально-економічні (визначають можливості підвищення якості використовуваної робочої сили);

2) матеріально-технічні (передбачають застосування більш ефективних засобів виробництва);

3) організаційно-економічні (визначають можливості більш ефективного поєднання робочої сили із засобами виробництва).

Використання резервів за переліченими вище факторами підвищення продуктивності праці і є практичною їх реалізацією в конкретний момент часу.

Питання для обговорення:

1. Дайте визначення поняття «персонал» підприємства.
2. У чому полягає системний аналіз якісного складу персоналу підприємства?
3. Які тенденції динаміки структури персоналу підприємств спостерігаються в різних галузях національного господарства України?
4. Як визначити необхідну кількість персоналу?
5. У чому полягає сучасна кадрова політика підприємств та організацій?
6. Як здійснюється процес формування системи управління персоналом підприємства за сучасних умов господарювання?
7. Що характеризує зарубіжний досвід управління персоналом?
8. Як Ви вважаєте, чи можливе використання зарубіжного досвіду на підприємствах України?
9. Дайте класифікацію кадрів.
10. Визначте поняття «продуктивність праці».
11. Назвіть методи визначення «продуктивності праці».
12. Розкрийте сутність показника «трудоємність».
13. Що собою являє баланс робочого часу?
14. Назвіть шляхи зростання продуктивності праці.

Завдання для розв'язання:

Задача 7.1. Складіть баланс робочого часу РБУ зеленого будівництва, якщо кількість вихідних днів 108, святкових днів 7, невиходи на роботу становили 20,5 днів на одного працівника, на підприємстві існують

внутрішньозмінні простої робочого часу кількістю 0,35 год. на день. У році 366 днів, тривалість робочого дня 8,2 години.

Задача 7.2. Розрахуйте чисельність працівників з благоустрою території, якщо ефективний фонд часу 1656,9 годин; коефіцієнт виконання норм 1,55:

Назва роботи, одиниця виміру	Обсяг робіт у од. виміру	Норма часу, чол.-год./на од. виміру
1	2	3
Устрій корита, м ²	652,3	176,25
Устрій шару з піску, м ³	65,23	43,56
Устрій шару з щебеню, м ³	130,15	80,21
Устрій слою з пісковуку, м ²	652,3	245,6

Задача 7.3. Визначити кількість працівників для виконання робіт з озеленення, якщо нормативна трудомісткість робіт складає 20458,25 чол-год, роботи виконуються на протязі 120 днів при середній тривалості робочого дня 8 годин. Коефіцієнт перевиконання норм - 1,18.

Задача 7.4. У штаті підприємства працюють: директор – 1 чол., заступник директора – 2 чол., головний бухгалтер – 1 чол., заступник гол. бухгалтера – 1 чол., головний інженер – 1 чол., інженер-технолог – 2 чол., економіст – 2 чол., бухгалтер – 3 чол., механік – 2 чол., агроном – 2 чол., газозварювальник – 3 чол., слюсар – 3 чол., озеленювачі: 5 р. – 5 чол., 4р. – 5 чол., 3р. – 10 чол., 2р. – 6 чол., водій – 3 чол., секретар – 1 чол. Визначте структуру персоналу.

Задача 7.5. Визначте трудомісткість виконання робіт на устрій основи садової доріжки з піску товщиною 150 мм при устрої доріжки площею 256,8 м², якщо витрати часу на устрій 100 м³ основи з піску складає 26 чол-годин.

Задача 7.6. Приватне підприємство з озеленення території почало працювати з 17 травня. Облікова чисельність робітників становила (осіб): 17 травня – 30; 18 травня 33; 19 травня – 35; 20 травня – 36; з 21 по 31 травня – 38; з 1 червня по 30 жовтня – 40 осіб. Визначити середньооблікову чисельність робітників у травні та за рік.

Задача 7.7. Середньооблікова чисельність працівників комунального підприємства з зеленого будівництва за звітний період становила 200 осіб. На протязі року прийнято на роботу 30 осіб, звільнено 45 осіб, в тому числі за порушення трудової дисципліни 17 осіб, за власним бажанням 15 осіб. Визначити коефіцієнт прийому, вибуття та плинності кадрів.

Задача 7.8. Втрати робочого часу через плинність на одного працівника склали 4 дні, а плинність по підприємству – 45 осіб. Плановий виробіток на людину-день становить 5,5 тис.грн. Розрахувати економію робочого часу і можливий додатковий обсяг виконання робіт у результаті усунення плинності.

Задача 7.9. У минулому році було виготовлено продукції на суму 2210 тис.грн. У році, що планується, її випуск збільшиться на 5%. Чисельність працюючих у минулому році становила 250 осіб, планом передбачено скоротити її на 50 осіб. Визначити, яке заплановано зростання продуктивності праці на підприємстві.

Задача 7.10. Визначити приріст обсягу продукції підприємства за рахунок росту продуктивності праці за даними таблиці:

Показник	Базовий рік	Звітний рік
Обсяг товарної продукції, тис.грн.	1180,0	1290,0
Чисельність персоналу, чол.	43	44

Задача 7.11. Скласти баланс робочого часу одного працівника і розрахувати чисельність робітників, необхідних для виконання виробничої програми трудомісткістю 33635 нормо-годин. Відомо, що режим роботи однозмінний у п'ятиденному робочому тижні. Цілоденні невиходи на роботу становлять (днів): на чергові відпустки – 15,6; відпустки на навчання – 1,2; через хворобу – 6,6; декретні – 2,1; виконання державних обов'язків - 0,5. Витрати часу у зв'язку із скороченням робочої зміни становитимуть для підлітків -0,05, для матерів-годувальниць – 0,15. Вихідні та святкові дні складатимуть 110 днів/рік. середній відсоток виконання норм заплановано на рівні 110%. У році - 365 днів.

Тести до розділу 7:

Виберіть правильну відповідь. (одну або декілька)

Тест 1. Персонал підприємства - це:

- а) працівники, які мають значний стаж роботи на підприємстві;
- б) працівники, які мають високий рівень кваліфікації;
- в) постійні працівники, які отримали необхідну професійну підготовку (або) мають практичний досвід і навички роботи;
- г) промислово-виробничий персонал підприємства.

Тест 2. Умовність поділу робітників на основні і допоміжні пояснюється:

- а) зростанням продуктивності праці основних робітників;
- б) збільшенням обсягу робіт по ремонту обладнання;
- в) підвищенням рівня механізації і автоматизації виробництва;
- г) зростанням складності робіт по обслуговуванню виробництва.

Тест 3. Хто з перелічених працівників належить до службовців:

- а) фінансовий директор підприємства;
- б) змінний майстер цеху;
- в) механік механічного цеху;
- г) архівний працівник підприємства.

Тест 4. Професія характеризує:

- а) можливість опанування суміжних професій;
- б) вид трудової діяльності;
- в) стаж роботи на даному підприємстві;
- г) співвідношення між працівниками різних спеціальностей.

Тест 5. Зростання питомої ваги чисельності спеціалістів на підприємстві пояснюється:

- а) зниженням трудомісткості продукції;
- б) ускладненням виробничих зв'язків та підвищенням технічної оснащеності виробництва;
- в) збільшенням частки підприємства в загальних обсягах випуску продукції галузю;
- г) підвищенням кваліфікації робітників.

Тест 6. За трудомісткістю виробничих програм чисельність робітників обчислюється:

- а) $Ч = N / Фд * Нв * Квн$;
- б) $Ч = n * Зм * Кос / Н обсл$;
- в) $Ч = Тсум / Фд * Квн$;
- г) $Ч = Чяв / Ксс$

Тест 7. Чисельність спеціалістів і службовців визначається:

- а) аналогічно чисельності основних і допоміжних робітників;
- б) за встановленими нормами трудомісткості виконання певних робіт;
- в) на основі затвердженого на підприємстві штатного розпису, в якому встановлюється кількість працівників у кожній з указаних груп згідно з чинними нормативами чисельності;
- г) за аналогією з попередніми календарними періодами.

Тест 8. Чисельність керівників розраховується на основі:

- а) норм керуваності з врахуванням галузевих особливостей виробництва;
- б) середньої галузевої чисельності;
- в) даних звітного періоду;
- г) чисельності керівників на найменших підприємствах галузі.

Тест 9. Підсумок балансу робочого часу середньооблікового робітника

відображає:

- а) кількість робочих днів у календарному періоді;
- б) мінімальний робочий час у годинах за рік;
- в) максимальний фонд робочого часу за рік у годинах;
- г) дійсний фонд робочого часу за рік у годинах.

Тест 10. Продуктивність праці як показник її ефективності відображає:

- а) співвідношення між промислово-виробничим і непромисловим персоналом підприємства;
- б) кількість продукції, яка вироблена підприємством за рік;
- в) співвідношення між обсягом продукції та кількістю витраченої на її виробництво праці;
- г) співвідношення між основними фондами підприємства та чисельністю промислово-виробничого персоналу.

Тест 11. Рівень продуктивності праці можна охарактеризувати показником:

- а) темпи зростання продуктивності праці;
- б) виробіток;
- в) норма часу;
- г) зниження витрат.

Тест 12. Naturalні показники оцінки рівня продуктивності праці застосовуються в умовах:

- а) масового виробництва;
- б) виробництва однорідної продукції;
- в) незначних обсягів виробництва;
- г) невисокої трудомісткості продукції.

Тест 13. Методом прямого рахунку плановий рівень продуктивності праці обчислюється за формулою:

- а) $Pr\text{ пр-ть} = V_{\text{план}} / Ч_{\text{баз}}$;
- в) $Pr\text{ пр-ть} = V_{\text{план}} / Ч_{\text{план}} - Ч_{\text{баз}}$;
- б) $Pr\text{ пр-ть} = V_{\text{план}} - V_{\text{баз}} / Ч_{\text{баз}}$;
- г) $Pr\text{ пр-ть} = V_{\text{план}} / Ч_{\text{план}}$

Тест 14. Кількість працівників облікового складу на визначену дату з урахуванням прийнятих і вибулих протягом певного періоду працівників є :

- а) штатною чисельністю працівників;
- б) явочною чисельністю працівників;
- в) середньообліковою чисельністю працівників;
- г) обліковим штатом працівників.

Тест 15. Дайте визначення кваліфікації:

- а) вид трудової діяльності, здійснення якої потребує комплексу спеціальних знань та практичних навичок;
- б) вузький різновид трудової діяльності;
- в) сукупність спеціальних знань та практичних навичок, які обумовлюють виконання завдань різної складності;
- г) рівень професійної майстерності.

РОЗДІЛ 8. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ

Основні терміни і поняття: *самоокупність; самофінансування; фінансові ресурси; фінансові резерви; фінансові результати; власні та позичені кошти; фінансовий контроль; статутний капітал; фонд розвитку виробництва; заохочувальні фонди; фінансовий механізм; фінансові важелі; фінансові методи; фінансові операції; джерела фінансування; грошові фонди та резерви.*

8.1. ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ

В умовах ринкових відносин для успішного господарювання кожне підприємство повинно мати достатні фінансові ресурси.

Фінансові ресурси - це кошти, що знаходяться в розпорядженні підприємства і призначені для здійснення поточних витрат і витрат по розширеному відтворенню, для виконання фінансових зобов'язань і економічного стимулювання працюючих. Фінансові ресурси спрямовуються також на утримання і розвиток об'єктів невиробничої сфери, споживання, нагромадження, у спеціальні резервні фонди та ін.

Формування фінансових ресурсів здійснюється за рахунок низки джерел. На основі права власності розрізняють дві великі групи джерел: власні і чужі кошти. Можлива більш детальна класифікація: власні й прирівняні до них засоби; ресурси, що мобілізуються на фінансовому ринку; грошові надходження в порядку перерозподілу.

Первісне формування фінансових ресурсів відбувається в момент створення підприємства, коли утворюється статутний капітал (акціонерний чи складовий капітал). **Статутний капітал** — це майно підприємства, створене за рахунок внесків засновників.

Фінансові ресурси формуються головним чином за рахунок прибутку (від основної та інших видів діяльності), а також виторгу від реалізації вибулого майна, сталих пасивів, різних цільових надходжень, пайових та інших внесків членів трудового колективу. До стійких пасивів відносяться статутний, резервний та інший капітали; довгострокові позики; постійно знаходиться в обороті підприємства кредиторська заборгованість (по зарплаті через різницю в термінах нарахування і виплати, по відрахуваннях у позабюджетні фонди, у бюджет, по розрахунках з покупцями і постачальниками та ін.).

Значні фінансові ресурси, особливо в знову створюваних і реорганізованих підприємствах, можуть бути мобілізовані на фінансовому ринку за допомогою продажу акцій, облігацій та інших видів цінних паперів, що випускаються підприємством; дивідендів і відсотків по цінних паперах інших емітентів, доходів від фінансових операцій, кредитів.

Підприємства можуть одержувати фінансові ресурси від асоціацій і

концернів, в які вони входять; від вищестоящих організацій при збереженні галузевих структур; від органів державного управління у вигляді бюджетних субсидій; від страхових організацій. У складі цієї групи фінансових ресурсів, сформованих у порядку перерозподілу, все більшу роль відіграють виплати страхових відшкодувань, і все меншу — бюджетні й галузеві фінансові джерела, призначені на чітко обмежений перелік витрат.

Структура фінансових ресурсів підприємства наведена на рис. 8.1.

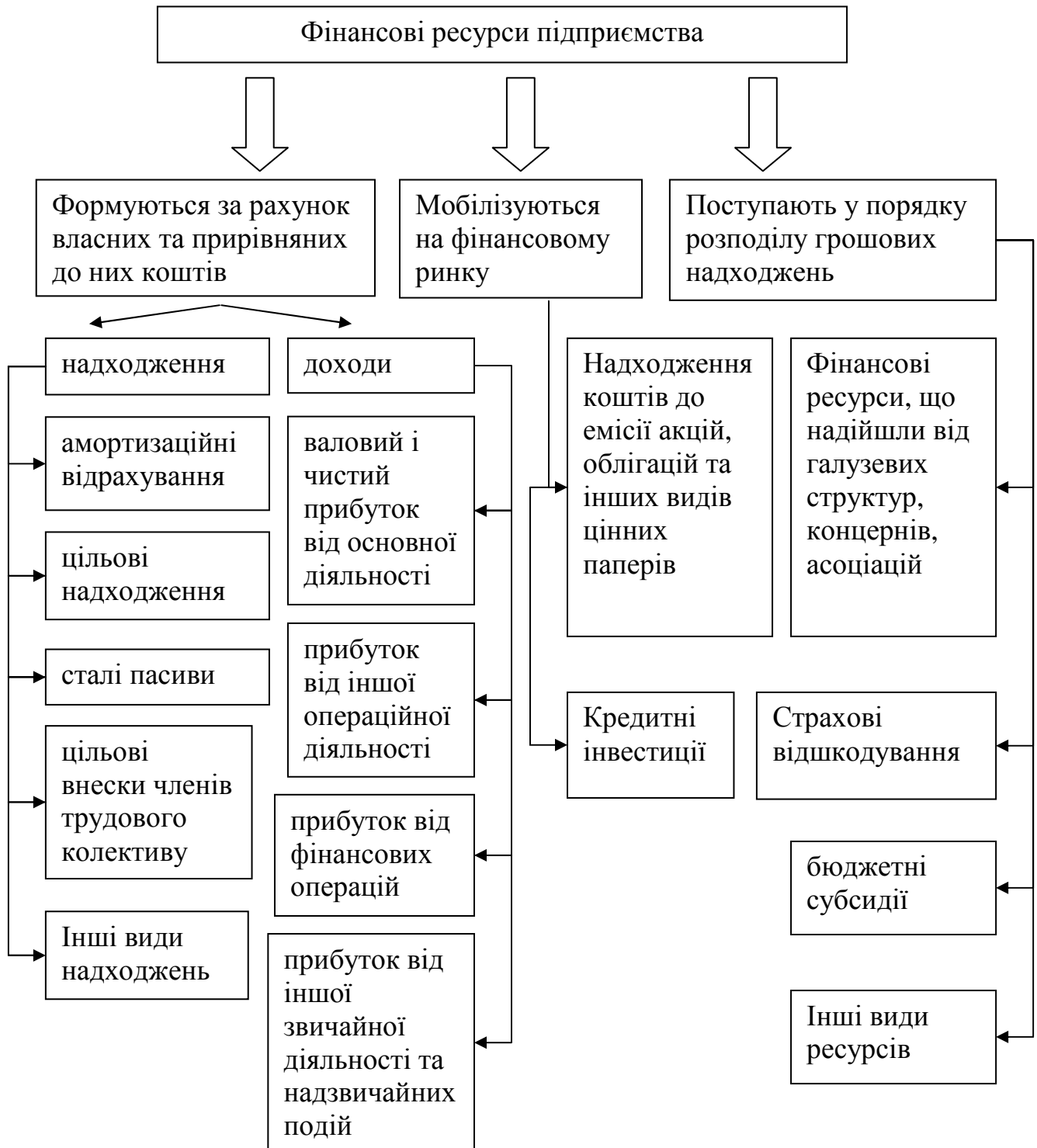

Рис.8.1 - Структура фінансових ресурсів підприємства

Використання фінансових ресурсів підприємства здійснюється за такими напрямками:

- поточні витрати на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг);
- інвестування засобів у капітальні вкладення, зв'язані з розширенням виробництва і його технічним відновленням, використанням нематеріальних активів;
- інвестування фінансових ресурсів у цінні папери;
- платежі фінансовій, банківській системам, внески в позабюджетні фонди;
- утворення різних грошових фондів і резервів (на розвиток, а також заохочувального і соціального характеру);
- благодійні цілі, спонсорство і т.п.

8.2. ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВА

В основу організації фінансів підприємств закладено такі принципи:

- самостійність в області фінансово-господарської діяльності;
- самофінансування;
- зацікавленість у результатах роботи;
- відповідальність за ці результати;
- утворення фінансових резервів;
- поділ засобів на власні й позикові;
- першочерговість виконання зобов'язань перед бюджетом і державними позабюджетними фондами;
- фінансовий контроль за діяльністю підприємства.

У складі фінансових відносин виділяють такі групи грошових відносин підприємств:

○ з контрагентами — із приводу формування первинних доходів, утворення і використання цільових фондів внутрішньогосподарського призначення (статутного капіталу, фонду розвитку виробництва, заохочувальних фондів та ін.);

○ з підприємствами - із приводу розподілу фінансових ресурсів; при цьому рух фінансових ресурсів здійснюється в нефондовій формі (сплата й одержання штрафів при порушенні договірних зобов'язань, внесення різних пайових внесків, участь у розподілі прибутку від спільної діяльності, придбання цінних паперів інших підприємств і держави, одержання по них дивідендів і ін.);

○ із споживачами продукції, вступаючи в контакти з якими, підприємства самостійно вибирають форму і вид договорів, визначають умови виконання зобов'язань і порядок установаження санкцій, формують ціни на свою продукцію і послуги й оцінюють обґрунтованість цін

постачальників. Перераховані фактори істотно впливають на кінцеві фінансові результати;

- зі страховими організаціями — з приводу різних видів обов'язкового і добровільного страхування;

- з банківською системою — з приводу розрахунково-касового обслуговування у зв'язку з одержанням і погашенням позичок, сплатою відсотків, і так само наданням банкам у тимчасове користування вільних коштів за визначену плату;

- з державою — з приводу утворення і використання бюджетних і позабюджетних фондів. Ця група грошових відносин реалізується через внесення в бюджет і позабюджетні фонди різних податків, зборів, внесків та ін. З іншого боку, здійснюється бюджетне фінансування невикробничої сфери, цільових програм та ін.;

- з вищестоящими управлінськими структурами — "вертикальні" й "горизонтальні" взаємозв'язки з приводу внутрішньогалузевих перерозподілів фінансових ресурсів.

Ці групи грошових відносин і складають у цілому зміст фінансів підприємств, що являють собою грошові відносини, зв'язані з формуванням і розподілом грошових доходів і нагромаджень у суб'єктів господарювання та їх використанням на виконання зобов'язань перед фінансовою і банківською системами, на фінансування поточних витрат і витрат по розширеному відтворенню, соціальному забезпеченню і матеріальному стимулюванню працюючих.

Фінансовий механізм — це п'ять взаємозалежних елементів, що сприяють організації, плануванню і стимулюванню використання фінансових ресурсів: *фінансові методи, фінансові важелі, правове, нормативне й інформаційне забезпечення.*

Фінансові методи — способи впливу фінансових відносин на господарський процес, що діють у двох напрямках: по лінії *керування рухом фінансових ресурсів* і по лінії *ринкових відносин*, зв'язаних з порівнянням витрат і результатів, матеріальним стимулюванням і відповідальністю за ефективне використання коштів. Вплив на ринкові відносини обумовлений тим, що функції фінансів у сфері виробництва і обігу тісно зв'язані з комерційним розрахунком - це порівняння у грошовій (вартісній) формі витрат і результатів фінансово-господарської діяльності. Мета застосування комерційного розрахунку в найбільш загальному вигляді — одержання максимального прибутку при мінімальних витратах, хоч в різні періоди діяльності підприємства цілі можуть змінюватися.

Фінансові важелі — це прийоми дії фінансових методів.

Правове забезпечення функціонування фінансового механізму містить у собі законодавчі акти, постанови, накази та інші правові документи.

Нормативне забезпечення функціонування фінансового механізму - це інструкції, нормативи, норми, тарифні ставки, методичні вказівки і роз'яснення й ін.

Інформаційне забезпечення функціонування фінансового механізму — це різна економічна, комерційна, фінансова та інша інформація. До фінансової інформації відносяться зведення про фінансову стійкість і платоспроможність партнерів і конкурентів, ціни, курси, дивіденди, відсотки на товарному, фондовому, валютному ринках, зведення про стан справ на біржовому і позабіржовому ринках, фінансову і комерційну діяльність суб'єктів, що хазяюють, і ін. Володіння інформацією допомагає визначати ситуацію на ринках. Різна інформація (наприклад, зведення про постачальників, покупців і ін.) може бути одним з видів інтелектуальної власності (ноу-хау) і вноситися як внесок у статутний капітал підприємства.

Питання для обговорення:

1. Дайте визначення фінансових ресурсів.
2. Назвіть елементи фінансового механізму.
3. Які Ви знаєте фінансові методи впливу на господарську діяльність підприємства?
4. Назвіть принципи організації фінансів підприємства
5. Визначте поняття “Фінансові важелі”.
6. Назвіть групи фінансових відносин підприємства.
7. Назвіть джерела формування фінансових ресурсів.
8. Охарактеризуйте склад та структуру фінансових ресурсів підприємства.
9. Напрямки використання фінансових ресурсів в умовах ринкових відносин.
10. Дайте визначення поняття «власні фінансові ресурси».

Тести до розділу 8:

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Фінансові ресурси підприємства – це:

- а) готівкові кошти у касі підприємства;
- б) кошти на розрахункових і поточних рахунках підприємства;
- в) всі джерела коштів, акумульовані підприємством для формування необхідних йому активів з метою здійснення усіх видів діяльності як за рахунок власних доходів, нагромаджень і капіталу, так і різного виду надходжень;
- г) основні й оборотні фонди підприємства.

Тест 2. Джерелами формування фінансових ресурсів є:

- а) власні кошти;
- б) позикові кошти;
- в) статутний капітал;

- г) кредиторська заборгованість, що постійно знаходиться у розпорядженні підприємства (сталі пасиви);
- д) цільове фінансування з бюджету;
- е) власні й позикові засоби.

Тест 3. Фінансовий потік – це:

- а) платежі з бюджету;
- б) асигнування з бюджету;
- в) перерозподільна частина грошових потоків, акумульована у бюджеті чи позабюджетних фондах, тобто у сфері державних фінансів;
- г) відтік частини грошового потоку підприємства у формі платежів до бюджетів і позабюджетні фонди.

Тест 4. Принципи організації фінансів підприємства – це:

- а) планування і контроль;
- б) мінімізація фінансових витрат;
- в) раціональність;
- г) дивідендна політика;
- д) плановість, фінансове співвідношення термінів, маневрування, мінімізація фінансових витрат, фінансова стійкість, раціональність.

Тест 5. Фінансова політика підприємства включає такі основні елементи:

- а) дивідендна політика та формування доходів⁴
- б) політика керування коштами;
- в) моніторинг витрат та прибутків;
- г) облікова, кредитна, дивідендна політика, політика керування коштами, витратами;
- д) національні стандарти бухгалтерського обліку;
- е) розмір власних оборотних коштів.

Тест 6. Фінансові ресурси підприємства витрачаються на:

- а) відтворення виробничого процесу;
- б) розвиток виробництва;
- в) платежі до бюджетів;
- г) благодійні цілі;
- д) фінансування витрат на виробництво і реалізацію продукції, робіт, послуг; реальні й фінансові інвестиції; утворення грошових фондів спеціального призначення; платежі до бюджетів чи позабюджетних фондів; погашення кредитів і позичок; благодійні цілі .

Тест 7. Фінансові ресурси є джерелом утворення цільових умовних фондів підприємства:

- а) фонду споживання;
- б) фонду нагромадження;
- в) резервного фонду;
- г) фондів нагромадження, споживання, резервного.

Тест 8. Наявність фінансових ресурсів у необхідних розмірах визначає фінансове благополуччя підприємства:

- а) фінансова стійкість;
- б) платоспроможність;
- в) фінансова стійкість та платоспроможність у будь-якій період року.

Тест 9. Власними фінансовими ресурсами підприємства є:

- а) статутний капітал;
- б) нерозподілений прибуток;
- в) фонди спеціального призначення;
- г) емісійний доход;
- д) засоби підприємства, сформовані в момент його створення у вигляді статутного капіталу, нерозподілений прибуток звітного і минулих років, фонди спеціального призначення, емісійний доход, засоби нових інвесторів (власників), сталі пасиви.

Тест 10. Особливістю витрат фінансових ресурсів в умовах ринкових відносин є:

- а) підприємство самостійно розподіляє свої власні й позичені кошти;
- б) підприємство має можливість мобілізувати кошти на фінансовому ринку;
- в) підприємство має можливість самостійно розподіляти свої власні й позичені кошти, мобілізувати кошти на фінансовому ринку;
- г) усі відповіді правильні.

РОЗДІЛ 9. ІНВЕСТИЦІЙНІ РЕСУРСИ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ

Основні терміни і поняття: інвестиції; капітальні вкладення; інвестиційна діяльність; проектна документація; стадії проектування; вартість будівництва; система ціноутворення; питомі капітальні вкладення; кошторисна вартість; ресурсні елементні кошторисні норми; економічний ефект; економічна ефективність; загальна ефективність капіталовкладень; порівняльна економічна ефективність; грошовий потік; індекс прибутковості; внутрішня норма рентабельності.

9.1. ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Значну роль у формуванні ресурсного потенціалу підприємства відіграють інвестиційні ресурси. Вони визначають наявні чи приховані можливості підприємства для здійснення простого і розширеного відтворення.

Формування, використання і поповнення інвестиційних ресурсів регулюється чинним законодавством України, зокрема Законом України «Про інвестиційну діяльність».

Інвестиційна діяльність - це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави стосовно реалізації інвестицій.

У Законі України «Про інвестиційну діяльність» **інвестиції** визначаються як сукупність усіх видів майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

До інвестиційних цінностей належать:

- ♦ кошти, цільові банківські вклади, паї, акції, інші цінні папери; рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування, інші матеріальні цінності);
- ♦ сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у виді: технологічної документації, навичок, виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);
- ♦ права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;
- ♦ інші цінності.

Метою інвестиційної діяльності є забезпечення ефективного здійснення інвестиційної стратегії підприємства, яка досягається шляхом вирішення наступних завдань:

- 1) досягнення високих темпів економічного розвитку підприємства;
- 2) максимізація доходів (прибутків) від інвестиційної діяльності;

- 3) мінімізація інвестиційних ризиків;
- 4) забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства.

Об'єктами інвестиційної діяльності є основні фонди і оборотні кошти підприємств і організацій, цінні папери, цільові грошові внески, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права.

Суб'єктами інвестиційної діяльності є інвестори, тобто юридичні та фізичні особи, які здійснюють вкладення капіталу (інвестування) у згаданих вище формах цінностей у відповідні об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати у ролі вкладників, кредиторів, покупців, виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності.

Здійснюється інвестиційна діяльність на основі:

- інвестування, яке організовують громадяни, недержавні підприємства, громадські організації, спілки, товариства, громадські, релігійні організації, інші юридичні особи;
- державного інвестування, яке здійснюють органи влади і управління, місцеві ради народних депутатів за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних коштів і кредитів, а також державні підприємства та установи за рахунок власних і кредитних ресурсів;
- іноземного інвестування, яке організовують іноземні громадяни, юридичні особи і держава;
- спільного інвестування, яке здійснюють громадяни і юридичні особи України та іноземних держав.

Незалежно від форм власності, всі інвестори мають рівні права, а саме:

- самостійне визначення мети, напрямів, форм і обсягів інвестиційної діяльності, залучення для їх реалізації будь-яких виконавців, зокрема на основі конкурсів і торгів;
- можливість передачі прав володіння, користування і розпорядження інвестиціями, а також результатами їх реалізації відповідно до чинного законодавства;
- залучення фінансових ресурсів у формі кредитів, випуску цінних паперів і позик;
- використання власного майна для виконання взятих зобов'язань та ін.

Взаємовідносини між суб'єктами інвестиційної діяльності регулюються договором. Законодавством не дозволяється обмежувати права інвесторів у виборі об'єктів інвестування, за винятком випадків, передбачених законом.

Призупинення або припинення інвестиційної діяльності приймаються за рішенням інвесторів, які відшкодовують збитки учасникам інвестиційної діяльності; державного органу, який має на це певні права. Рішення про

припинення або призупинення інвестиційної діяльності може бути прийняте за умови:

- якщо інвестиційна діяльність веде до порушення передбачених законодавством санітарно-гігієнічних, архітектурних, екологічних та інших норм, прав та інтересів громадян, юридичних осіб і держави;
- якщо інвестора внаслідок неплатоспроможності визнано банкрутом;
- стихійного лиха або надзвичайного стану.

Інвестиції класифікуються за ознаками :

Фінансові інвестиції - це використання капіталу для придбання облігацій, акцій, інших цінних паперів, що випускаються державою або підприємствами. В умовах ринкової економіки найбільш поширеним видом фінансових інвестицій є купівля акцій з метою одержання доходу у вигляді дивідендів, хоча також використовується інвестування у спеціальні цільові банківські вклади, депозити та ін.

Реальні інвестиції - вкладення капіталу у різні сфери національного господарства з метою відтворення реальних матеріальних (будинки, споруди, обладнання, передавальні пристрої) і нематеріальних (технічна, технологічна, науково-практична документація, патенти, ліцензії, ноу-хау) активів підприємства. Такі реальні інвестиції називаються виробничими, оскільки вони спрямовані у виробництво, але частіше їх називають просто капітальними вкладеннями.

Прямі інвестиції - це вкладення капіталу в певні об'єкти самим інвестором без участі фінансових посередників;

Непрямі інвестиції - передбачають участь в інвестиційному процесі різного роду фінансових установ (банків, фондів) як посередників.

Короткострокові інвестиції, як правило, здійснюються на термін від декількох місяців до декількох років (близько 3 років);

Середньострокові охоплюють термін 3 - 10 років;

Довгострокові інвестиції здійснюються на термін більш ніж 10 років.

Приватні інвестиції здійснюються окремими особами або фірмами недержавної форми власності.

Державні інвестиції фінансуються з державного або місцевих бюджетів, вони є стабільнішими, ніж приватні, і мають більший термін окупності.

Іноземні інвестиції - це всі види цінностей, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності в Україні.

Спільними є інвестиції у вигляді інвестиційних сертифікатів, які випускаються в обіг інвестиційними компаніями, фірмами або фондами.

Інвестиційна діяльність є процесом довготривалим, на який впливає як ряд внутрішніх чинників підприємства, так і чинники мінливого зовнішнього середовища. Отже кожне підприємство має не лише конкретні форми і методи організації інвестицій, а й визначитись із загальними принципами прийняття *стратегічних рішень щодо інвестування*.

Інвестиційна стратегія - це формування системи довгострокових цілей інвестиційної діяльності і вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення.

Процес *стратегічного управління* інвестиційною діяльністю підприємства, повинен дістати свою подальшу конкретизацію в процесі *тактичного управління* цією діяльністю шляхом формування інвестиційного портфеля підприємства. На відміну від інвестиційної стратегії, формування інвестиційного портфеля є середньостроковим управлінським процесом, який здійснюється в рамках стратегічних рішень і поточних фінансових можливостей підприємства.

Процес тактичного управління інвестиційною діяльністю набуває свого найбільш детального завершення в *оперативному управлінні* реалізацією окремих інвестиційних програм і проектів. Таким чином, розроблення інвестиційної стратегії є першим етапом управління інвестиційною діяльністю підприємства.

Формування інвестиційної стратегії базується на прогнозуванні інвестиційного клімату і кон'юнктури інвестиційного ринку. Підґрунтям формування інвестиційної стратегії є *загальна стратегія розвитку підприємства*. Стосовно неї інвестиційна стратегія має підпорядкований характер і повинна узгоджуватися з нею за цілями й етапами реалізації. Інвестиційна стратегія при цьому розглядається як один з головних чинників забезпечення ефективного розвитку підприємства відповідно до обраної загальної стратегії.

Основні етапи формування інвестиційної стратегії підприємства:

- визначення періоду формування інвестиційної стратегії
- формування стратегічних цілей інвестиційної діяльності;
- розроблення найбільш ефективних шляхів реалізації стратегічних цілей інвестиційної діяльності: розроблення стратегічних напрямів інвестиційної діяльності, розроблення стратегії формування інвестиційних ресурсів;
- конкретизація інвестиційної стратегії за періодами реалізації;
- оцінювання розробленої інвестиційної стратегії.

Основними критеріями оцінювання розробленої інвестиційної стратегії можуть виступати:

- ◆ збалансованість самої інвестиційної стратегії;
- ◆ узгодженість інвестиційної стратегії із загальною стратегією розвитку підприємства та зовнішнім середовищем його функціонування;
- ◆ відповідність ресурсного потенціалу підприємства сформованій інвестиційній стратегії;
- ◆ прийнятність рівня ризику;
- ◆ одержані після реалізації інвестиційної стратегії економічні результати.

9.2. ПЛАНУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Зростання обсягів виробництва та освоєння нових ринків вимагають чітко налагодженої роботи щодо планування його інвестиційної діяльності.

Слід відмітити *основні етапи планування виробничих інвестицій підприємства:*

- обчислення необхідного обсягу виробничих інвестицій на розрахунковий період;

- визначення джерел фінансування капіталу.

Встановлення необхідного обсягу капіталовкладень *залежить від економічної ситуації на ринку.*

Визначення необхідного обсягу капіталовкладень, як правило, ведуть *методом прямих розрахунків* за даними кошторису технічного переозброєння, реконструкції або розширення виробництва;

Інвестиційна діяльність підприємств може здійснюватися за рахунок таких джерел:

Власні кошти підприємств є основним джерелом інвестування. Їх частка в загальному обсязі інвестицій в Україні становить близько 65%. Такі кошти виступають у формі: залучення частини нерозподіленого прибутку, амортизаційних відрахувань, іммобілізованої в інвестиції частини надлишкових оборотних активів, реінвестованої в результаті продажу частини основних фондів.

Амортизаційні відрахування - це частина виторгу від реалізації продукції, що її відносять до собівартості (не оподатковується податком на прибуток) і яка використовується для реновації основних фондів. Чим вищою є величина амортизаційних відрахувань, тим меншою буде сума податку на прибуток, тим більше коштів залишається у розпорядженні підприємства для власного розвитку.

Значним джерелом коштів для інвестицій на підприємствах є *прибуток*. Але для забезпечення рентабельної роботи підприємства необхідно впроваджувати, насамперед, організаційні, а згодом - технічні, конструкторські і технологічні інновації.

Іншим джерелом інвестування підприємства можуть бути кошти, одержувані ним у результаті *реалізації* не використовуваних або неефективно використовуваних *основних фондів*. Це питання вимагає індивідуального розв'язання у кожному конкретному випадку.

Ще одним джерелом фінансування інвестиційної діяльності підприємств є *іммобілізація частини оборотних коштів*. Це простий шлях залучення власних ресурсів в інвестиційну діяльність. Однак при цьому дуже складно зберегти дієздатність підприємства на попередньому рівні, відновити витрачені не за прямим призначенням оборотні кошти. Тому іммобілізувати в інвестиції можна лише частину оборотних коштів, які вивільнились у результаті прискорення їх оборотності.

Позикові інвестиційні кошти можуть бути представлені у формі довгострокових кредитів банків, емісії облігації підприємства, цільових державних кредитів на певні види інвестування.

В умовах ринку одним із найефективніших інструментів впливу на інвестиційну діяльність підприємств є *кредитний механізм*. Зростання ролі банківських кредитів в інвестиційній діяльності спричинене об'єктивними макроекономічними передумовами: з одного боку, у вітчизняній економіці сформувався досить високий рівень інвестиційного попиту, який необхідно задовольняти, а з іншого - залишається гострою проблема фінансування інвестицій. Тому банківські установи постійно перебувають у стадії пошуку нових форм довгострокового кредитування. Такими формами є синдиковане кредитування (перевагами є диверсифікація і перерозподіл кредитних ризиків між банками-кредиторами), проектне фінансування (позика, забезпечена самим проектом). Підвищенню ролі банківського кредиту у фінансовому забезпеченні інвестиційних проектів повинна сприяти відповідна підтримка держави за рахунок надання державних гарантій банкам у поєднанні з компенсацією процентної ставки за кредитами для підприємств.

Основними перешкодами, що стримують сьогодні активність банків на ринку інвестиційних кредитів, є низька капіталізація (нагромадження коштів), яка автоматично звужує можливості банків на ринку кредитування.

Емісія облігацій підприємства як джерело інвестування використовується досить рідко.

Цільові державні кредити надаються під конкретні інвестиційні проекти, що мають стратегічне значення для держави, окремого регіону. Держава забезпечує часткове відшкодування відсоткових ставок за такими кредитами. Цільові державні кредити надаються під державні гарантії.

Залученими інвестиціями є: кошти Державного бюджету, тобто централізовані капіталовкладення, внески іноземних інвесторів та створення спільних підприємств, внески вітчизняних інвесторів до статутного фонду підприємства, доходи від реалізації цінних паперів підприємства (акцій).

За рахунок коштів *Державного бюджету* фінансуються інвестиційні програми, які реалізуються у пріоритетних видах економічної діяльності. Всі інвестиційні програми підлягають обов'язковій державній експертизі в повному обсязі. Експертиза виконується комплексно спеціалізованою державною організацією, яка утворюється і функціонує у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Іноземні інвестиції можуть вкладатись у будь-які об'єкти, інвестування яких не заборонено законодавством України. Вони можуть здійснюватись у вигляді: іноземної конвертованої валюти, національної валюти України, будь-якого рухомого і нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав, акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також корпоративних прав (прав власності на частку) у статутному фонді юридичної особи, прав на здійснення господарської діяльності, включаючи права на користування надрами та використання природних ресурсів та ін.

Іноземні інвестиції можуть здійснюватись у *таких формах*: часткової участі у спільних підприємствах, створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, придбання рухомого і нерухомого майна, прав на користування землею та використання природних ресурсів на території України, придбання інших майнових прав.

Доходи від реалізації цінних паперів (акцій) підприємства є важливим джерелом інвестування за умови розвитку фондового ринку. Потенціал цього джерела у вітчизняній економіці на сьогоднішній день використовується ще недостатньо.

9.3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЧИХ ІНВЕСТИЦІЙ. ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙ

Офіційною методикою оцінки економічної ефективності капітальних вкладень, яка затверджена у 1988 році передбачено визначення понять та показників загальної (абсолютної) і порівняльної ефективності виробничих інвестицій. Ця методика має в основі два поняття - «ефект» і «ефективність».

Ефект - це корисний результат реалізації проекту капітальних вкладень. Розрізняють такі види ефектів:

- економічний;
- соціальний;
- екологічний;
- науково-технічний;
- ресурсний.

З перелічених видів ефекту найлегше піддається вартісній оцінці економічний. Його вимірником найчастіше виступають вартісне вираження економії виробничих ресурсів, яка забезпечується за певний період, і прибуток.

Ефективність виробничих інвестицій формується під впливом значної кількості і різноманітності чинників, які взаємодіють і взаємообумовлюють один одного. *Всі ці чинники доцільно класифікувати за чотирма основними ознаками:*

- за джерелами (складовими) підвищення ефективності інвестицій;
- за стадіями реалізації інвестиційних проектів;
- за основними напрямками розвитку і вдосконалення капітального будівництва;
- за рівнем реалізації чинників підвищення ефективності інвестицій.

Класифікація *за джерелами підвищення ефективності* виробничих інвестицій дозволяє встановити, за якими видами витрат і ресурсів очікується підвищення ефективності (вдосконалення механізму підготовки проектної документації та кошторисів будівельно-монтажних робіт; зниження кошторисної вартості будівництва, яке залежить, в свою чергу, від зниження трудомісткості, матеріаломісткості, фондомісткості виробництва в

машинобудуванні, промисловості будівельних матеріалів, самій будівельній індустрії та інших галузях).

Класифікація чинників підвищення ефективності виробничих інвестицій *за основними етапами їх реалізації* передбачає аналіз і врахування змін ефективності на стадіях планування, проектування об'єктів, будівництва й освоєння введених в дію об'єктів. На підвищення ефективності виробничих інвестицій «працює» скорочення тривалості інвестиційного циклу.

Основні напрями розвитку та вдосконалення капітального будівництва характеризують комплекс технічних, організаційних і економічних заходів, які забезпечують підвищення ефективності виробничих інвестицій. Такими напрямками є:

- ✓ індустріалізація будівництва;
- ✓ вдосконалення технологічної структури капіталовкладень;
- ✓ поліпшення відтворювальної структури виробничих інвестицій;
- ✓ підвищення якості обладнання, машин, механізмів і будівельно-монтажних робіт;
- ✓ поліпшення організації матеріально-технічного забезпечення та ін.

Шляхи активізації інвестиційної діяльності базується на *аналізі визначальних чинників*, що формують специфічні умови здійснення інвестиційної діяльності у різних сферах економіки України (*рівень інфляції; наявність прибутку у господарюючих суб'єктів; розмір ставки банківського відсотка; приплив іноземного капіталу; стан податкового законодавства; інституційні зміни; дефіцит Державного бюджету*).

У зростанні величини абсолютного інвестиційного потенціалу першочергова роль належить *амортизаційному фонду*. Його формування і використання повинно сприяти ефективному відтворенню основних фондів підприємств.

Інвестиційна діяльність *банківського сектору* зосереджена на спрямуванні коштів у невиробничу сферу. Довгострокове кредитування інвестиційних проектів супроводжується високим рівнем кредитних ризиків, великою часткою «проблемних» кредитів у структурі кредитного портфеля.

Провідну роль в активізації інвестиційної діяльності можуть відігравати *страхові компанії*. На сьогодні їхні інвестиційні можливості обмежені, насамперед, через недостатню кількість страхових операцій, що здійснюються страховальниками, незначні страхові резерви їхніх власних коштів, законодавчі перешкоди.

Одним із напрямів активізації інвестиційної діяльності може стати залучення коштів із зовнішніх джерел, використання *інструментів фондового ринку*. На сучасному етапі фінансові інвестиції є дуже незначними.

Великою перепоною на шляху залучення *іноземних інвестицій* в Україну є відсутність інструментарію проведення міжнародних операцій з цінними паперами і розвинутої інфраструктури фондового ринку. Проте в

Україні створена відповідна законодавча база для розвитку цього виду інвестиційної діяльності.

Необхідною умовою активізації інвестиційної діяльності є її **ресурсне забезпечення**. Слід створити механізми, які сприяли б формуванню як традиційних (прибуток, амортизаційний фонд, довгострокові банківські кредити, кошти від емісії цінних паперів та ін.), так і нових децентралізованих джерел інвестиційної діяльності.

Державна інвестиційна політика відіграє вирішальну роль у формуванні та розвитку **механізму активізації інвестиційної діяльності**. Цей механізм об'єднує систему важелів і стимулів як з боку держави, так і ринкових, спроможних забезпечити формування інвестиційного потенціалу країни, окремих суб'єктів господарювання; створення соціально-економічних і соціально-правових умов інвестиційної діяльності, залучення вільних коштів в інвестиції; забезпечення інвестиційними ресурсами суб'єктів економіки.

Для успішного забезпечення інвестування підприємств виробничої сфери потребують вирішення **три ключові проблеми**:

- визначення джерел і обсягів інвестиційних ресурсів, що можуть бути залучені до виробничої сфери;
- обґрунтування інвестиційних пріоритетів;
- розроблення ефективних механізмів залучення і використання інвестицій.

Важливо забезпечити мобілізацію всіх можливих інвестиційних ресурсів. Однак слід зазначити, що основою технологічної перебудови виробничої сфери є **власні засоби підприємства**.

Основними внутрішніми джерелами інвестицій в Україні є тіньовий капітал, кошти фізичних осіб та власні кошти підприємств. «Притягнення» усіх інвестицій в господарський обіг є необхідною умовою подолання кризи, стабілізації економіки.

Конкретні результати інвестиційної діяльності залежать, насамперед, від обраних пріоритетів економічного розвитку і механізму залучення інвестиційних ресурсів.

Пріоритетними будуть ті напрями інвестування, які спроможні у порівняно короткий час забезпечити суттєві зрушення в економіці. Такими напрямками є галузі виробництва, що характеризуються:

- коротким терміном окупності витрат;
- істотним мультиплікативним ефектом, тобто розвиток яких дає значний поштовх для економічного зростання супутніх виробництв;
- значним експортним потенціалом і конкурентоспроможністю.

Важливим аспектом інвестиційної політики є розвиток системи захисту і механізмів повернення інвестиційних коштів, їх страхування, дотримання задекларованих умов повернення залучених коштів.

9.4. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ КАПІТАЛЬНИХ ВКЛАДЕНЬ

Загальна (абсолютна) ефективність капіталовкладень

Для оцінки *загальної (абсолютної) економічної ефективності* капітальних вкладень може використовуватись система таких показників: інтегральний ефект, індекс і норма рентабельності капіталовкладень, термін окупності.

Інтегральний ефект ($E_{\text{інт}}$) – це сума різниці результатів, витрат і капітальних вкладень за розрахунковий період, приведених до одного (початкового) року:

$$E_{\text{інт}} = \frac{\sum_{t=0} (P_t - B_t - \text{ИС}_t) \times k_{\text{дт}}}{t=0}$$

де P_t - результат у t -й рік;
 B_t - витрати у t -й рік;
 ИС_t - капіталовкладення у t -й рік;
 $k_{\text{дт}}$ - коефіцієнт дисконтування;
 t_p - розрахунковий період.

Коефіцієнт дисконтування ($k_{\text{дт}}$) при постійній нормі дисконту (E_k).

При змінній в часі нормі дисконту коефіцієнт дисконтування $k_{\text{дт}}$ визначають з урахуванням значення E_k окремо для кожного року розрахункового періоду.

$$k_{\text{дт}} = \frac{1}{(1 + E_k)^t}$$

На підприємствах капітального будівництва як економічний результат (R) приймають виручку від реалізації будівельної або іншої продукції, а також від надання різноманітних видів послуг.

У витрати (B) при визначенні показників економічної ефективності капіталовкладень зараховують поточні витрати (без амортизації), податки і інші некапітальні витрати.

При одноразових капіталовкладеннях у вихідний рік (K_0), а також постійних в часі результатах витрат і нормі дисконту інтегральний ефект визначається виразом

$$E_{\text{інт}} = (P_t - B_t) / K - K_0,$$

де P - річний результат;
 B - річні витрати.

Річний інтегральний ефект за тривалий період визначається за формулою:

$$E_{\text{інт}}^P = P_t - B_t - EK_0.$$

Індекс рентабельності капіталовкладень (I_p) - відношення суми дисконтової різниці результату і витрат до величини капітальних вкладень:

$$I_p = \frac{\sum_{t=0}^{tp} (P_t - B_t) \times k_{dt}}{\sum_{t=0}^{tp} k_t \times k_{dt}}$$

Якщо інтегральний ефект капіталовкладень $E_{\text{інт}}$ позитивний, то індекс рентабельності $I_p > 1$ - проект вважається економічно ефективним.

При $E_{\text{інт}} < 0$ та $I_p < 1$ - проект неефективний.

Норма рентабельності капіталовкладень (E_p) являє ту норму дисконту, при якій величина дисконтової різниці результату і витрат дорівнює дисконтованим капітальним вкладенням. Норму рентабельності капіталовкладень знаходять шляхом рішення рівняння

$$\sum_{t=0}^{tp} (P_t - B_t) / (1 + E_p)^t = \sum_{t=0}^{tp} k_t / (1 + E_p)^t$$

Одержану розрахункову величину E_p порівнюють з потрібною інвестору нормою рентабельності вкладень. Питання про прийняття інвестиційного проекту може розглядатися, якщо значення E_p не менше потрібної інвестору величини. При фінансуванні із бюджету норму рентабельності встановлює Міністерство економіки України.

Якщо інвестиційний проект цілком фінансується за рахунок позики банку, то значення E_p вказує верхню межу припустимого рівня банківської процентної ставки, перевищення якого робить проект економічно неефективним.

У випадку, коли має місце фінансування з різних джерел, нижня межа значення E_p відповідає «ціні» капіталу, що авансується. Вона може розраховуватись як середньозважена величина виплат за користування капіталом, що авансується.

Термін окупності капіталовкладень (Ток) - період від початку реалізації проекту, за який капітальні вкладення покриваються сумарною різницею результатів і витрат. Термін окупності іноді називають терміном відшкодування, або повернення витрат. Для визначення величини Ток розраховують період, за межами якого інтегральний ефект стає ненегативним. Для цього використовують рівняння:

$$\sum_{t=0}^{tp} (P_t - B_t) \times k_{dt} / \sum_{t=0}^{tp} K_t \times k_{dt}$$

Оцінку ефективності інвестиційних проектів доцільно проводити з використанням всієї сукупності показників. Перевагу слід віддавати інтегральному ефекту капіталовкладень, тому що взаємозв'язок між показниками при позитивному значенні інтегрального ефекту забезпечує індекс рентабельності капіталовкладень $I_p > 1$, норму рентабельності вкладень вище «ціни» авансованого капіталу.

Порівняльна економічна ефективність капіталовкладень

Для вибору варіантів капіталовкладень використовують показники порівняльної економічної ефективності, які враховують лише ті вартісні частини, що змінюються за порівнюваними варіантами. Такими показниками виступають: порівняльна величина інтегрального економічного ефекту вкладень, суми приведених будівельно-експлуатаційних витрат, термін окупності і коефіцієнт ефективності додаткових капіталовкладень. Порівнювана величина інтегрального ефекту відрізняється від загальної його величини тим, що не враховує незмінні за варіантами складові. Критерієм вибору варіанта служить максимум інтегрального ефекту. Якщо порівнювані варіанти відрізняються один від іншого тільки розмірами потрібних капітальних вкладень і експлуатаційними витратами (поточними витратами), то найбільш ефективне рішення відповідатиме мінімуму модифікованої суми приведених будівельно-експлуатаційних витрат. Модифіковані приведені витрати (B_p) є окремим випадком інтегрального ефекту капіталовкладень.

При плановій економіці річні приведені будівельно-експлуатаційні витрати (B_p) визначались за формулою

$$B_p = E \times K + C,$$

де E - постійна норма дисконту;

K - капітальні вкладення ;

C - річні поточні витрати.

Якщо порівнювались два варіанти, то приймався той варіант, який мав мінімальне значення приведених витрат.

Розмір економії поточних витрат обумовлює приріст прибутку. З огляду на податок з прибутку не всю величину економії поточних витрат у загальному випадку варто відносити на приріст чистого прибутку, а лише їх частку.

Термін окупності додаткових капіталовкладень показує період, за який додаткові капітальні вкладення у більш дорожчий варіант відшкодовуються за рахунок приросту економічних результатів, обумовленого реалізацією капіталовкладень. Розрахунковий термін окупності визначається у загальному випадку.

Обернена величина терміну окупності являє собою коефіцієнт ефективності додаткових капітальних вкладень (коефіцієнт порівняльної ефективності), що показує, як ефект у вигляді перевищення річних результатів над витратами викликає збільшення на одиницю капіталовкладень.

Розрахункове значення коефіцієнта ефективності (E_k) порівнюють з його нормативним значенням, що відповідає задовольняючим інвестора нормам доходу на капітал. При $E_k > E_n$ приймається більш капіталомісткий варіант.

Оцінка ефективності інвестицій

Загальним критерієм ефективності інвестиційного проекту є рівень одержуваного прибутку на вкладений капітал.

Під *прибутковістю* (*доходністю*) розуміють не просто приріст капіталу, а такий темп його приросту, який повністю компенсує зміну купівельної спроможності грошей (інфляцію) протягом усього періоду експлуатації об'єкта інвестування; забезпечує мінімальний рівень прибутковості і покриває ризик інвестора, зв'язаний із здійсненням проекту; враховує ставку позичкового проценту, виплату дивідендів і т.п.

Проблема оцінки привабливості інвестиційного проекту полягає у визначенні рівня його доходності.

Методи оцінки ефективності інвестицій:

- прості (статичні);
- динамічні (методи дисконтування).

Розрахунок ефективності інвестицій полягає в оцінці *витрат* і *результатів*. Результатом впровадження проекту є: економія від зниження собівартості, чисті грошові потоки в теперішній вартості (як перевищення вхідного грошового потоку над вихідним), чистий дисконтований (приведений) доход, прибуток та ін.

Статичні методи

До статичних методів оцінки ефективності інвестицій відносять такі показники як звичайний строк окупності капіталовкладень і просту норму прибутку.

1. Звичайний строк окупності інвестицій ($T_{ок}$), років – це розрахунковий період відшкодування капіталовкладень (інвестицій) за рахунок прибутку

$$T_{ок} = \frac{ИС}{П_p}$$

де $ИС$ – інвестиції, капітальні вкладення;

$П_p$ – прибуток від інвестиційної діяльності, чистий доход, економічна оцінка результату впровадження проекту тощо.

До переваг цього методу можна віднести простоту і наочність розрахунків.

Проте в даному методі є серйозні недоліки:

- вибір бази порівняння - нормативного терміну окупності - може бути суб'єктивним;

- метод не враховує доходність проекту за межами терміну окупності і тому не може застосовуватись при порівнянні варіантів з однаковими періодами окупності, але з різними термінами життя;

- метод не придатний для оцінки проектів, пов'язаних з принципово новими продуктами, або продуктами інноваційного характеру;

- точність розрахунків за таким методом значною мірою залежить від частоти розбиття терміну інвестування проекту на інтервали планування.

Незважаючи на ці недоліки, показник терміну окупності знаходить широке розповсюдження у практиці оцінки ефективності інвестицій.

2. Проста норма прибутку (рентабельність капіталу)

$$P_n = \frac{P_p}{IC} \times 100 \%$$

Коефіцієнт, який розраховують за даним методом, аналогічний коефіцієнту рентабельності капіталу (Return on Investment – ROI). Він показує ту частину інвестиційних витрат, що відшкодовується інвестором у вигляді прибутку протягом одного інтервалу планування. На попередній стадії, порівнюючи розрахований розмір норми прибутку з мінімальним або середнім рівнем доходності (прибутковості), інвестор може дійти висновку про доцільність подальшого аналізу даного інвестиційного проекту.

Перевагою цього методу є простота розрахунків і оцінки прибутковості проекту.

Але в нього є і істотні недоліки:

- не враховується цінність майбутніх надходжень;
- існує досить велика залежність від обраного для порівняння базового розміру чистого прибутку;

- отримана при цьому норма прибутку відіграє роль середнього за весь період, тобто він досить неточний.

Динамічні методи оцінки ефективності інвестицій

У динамічних методах використовують рекомендації Організації Об'єднаних націй з промислового розвитку (ЮНІ ДО), міжнародні стандарти, світовий досвід підготовки інвестиційних проектів у різних країнах і вимоги, що ставлять до цих проектів фахівці іноземних банків і іноземні інвестори.

Динамічні методи базуються на цілому ряді принципів.

Перший з таких принципів - оцінка відшкодування інвестиційного капіталу за рахунок чистого грошового потоку (надходжень), сум чистого

доходу (прибутку), економії собівартості, одержуваних у процесі експлуатації об'єкта, а також суми амортизаційних відрахувань.

Другий принцип - обов'язкове дисконтування (приведення до теперішньої вартості) як інвестиційного капіталу, так і сум грошового потоку.

Третій принцип - вибір диференційованої ставки відсотка (дисконтної ставки) у процесі дисконтування грошового потоку. Сума доходів (грошового потоку) від капітальних вкладень формується з урахуванням таких факторів: середньої реальної депозитної ставки; ставки позичкового проценту; темпу інфляції (премія за інфляцію); премії за ризик; премії за низьку ліквідність.

Більш висока ставка проценту, прийнята за ставку дисконту, повинна бути використана у варіанті з більш високим рівнем ризику і тривалістю реалізації.

Четвертий принцип - варіація значень використовуваної ставки проценту для дисконтування залежно від цілей оцінки.

Як ставку процента для дисконтування можна прийняти: середню депозитну або кредитну ставку; ставку позичкового проценту; індивідуальну норму прибутковості (рентабельності) капіталовкладень з урахуванням рівня інфляції, рівня ризику і ліквідності інвестицій; альтернативну норму прибутковості за іншими можливими видами інвестицій або за поточною експлуатаційною діяльністю та ін.

Алгоритм оцінки ефективності інвестицій містить такі етапи:

перший етап - розрахунок обсягу інвестицій і суми майбутніх грошових надходжень (потоків);

другий етап - оцінка рівня ризику інвестицій, очікуваних грошових потоків, за якими визначається відповідна вартість капіталу;

третій етап - очікувані грошові надходження зводяться до теперішньої вартості шляхом дисконтування (множення на ставку дисконту, рівну ціні капіталу).

Порівнюючи поточну вартість дисконтованих очікуваних грошових надходжень і витрат, оцінюють ефективність інвестицій. Якщо дисконтована вартість надходжень (притоків) від інвестицій вище, ніж витрати (відтоки), то проект приймають до реалізації - у противному разі відхиляють.

Четвертий етап - варіація видів використовуваної ставки дисконту для дисконтування залежно від цілей оцінки.

Питання для обговорення:

1. В чому полягає сутнісна характеристика і структура інвестицій?
2. Назвіть методи визначення необхідного обсягу та джерел фінансування капітальних вкладень на підприємстві.

3. Визначте характеристику і роль окремих видів цінних паперів у фінансуванні розвитку виробництва та економічної діяльності різних суб'єктів господарювання.

4. Розкажіть про організаційно-правове забезпечення та механізм державного регулювання випуску і обігу цінних паперів.

5. В чому полягає об'єктивна необхідність та ефективність залучення іноземних інвестицій для розвитку виробничих підприємств.

6. Назвіть методичні основи визначення ефективності виробничих інвестицій за умов ринкових взаємовідносин.

7. Дайте визначення поняття «ефективність інвестицій».

8. Дайте визначення понять «загальна (абсолютна)» та порівняльна ефективність інвестицій.

9. Назвіть види ефектів від капітальних вкладень.

10. Охарактеризуйте основні напрямки розвитку та вдосконалення капітального будівництва.

Тести до розділу 9:

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Згідно з чинним вітчизняним законодавством поняття інвестицій визначається як:

а) сукупність грошових коштів підприємства, яка використовується ним для одержання прибутку;

б) грошовий вираз матеріальних і нематеріальних активів підприємства;

в) сукупність майнових та інтелектуальних цінностей, що використовується об'єктом підприємницької діяльності з метою одержання прибутку;

г) сукупність усіх видів майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкт підприємницької діяльності з метою створення прибутку або досягнення соціального ефекту.

Тест 2. Інвестиційна діяльність підприємства - це:

а) пошук потенційних інвесторів та вивчення можливостей практичного одержання інвестицій;

б) вивчення можливостей одержання кредитів для вкладення грошових коштів у розширення виробництва;

в) практичні дії інвесторів та учасників інвестиційного процесу щодо здійснення інвестицій з метою одержання доходу (прибутку);

г) сукупність практичних дій щодо максимізації прибутку підприємства.

Тест 3. Якщо капітал використовується для інвестування у спеціальні цільові банківські вклади, придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів, то такі інвестиції називаються:

а) прямими;

в) виробничими;

б) реальними;

д) фінансовими.

Тест 4. Врахування чинника часу при визначенні ефективності інвестицій необхідне для:

- а) встановлення терміну довгострокового кредитування підприємства;
- б) передбачення майбутніх змін у ставках процента;
- в) визначення терміну окупності капітальних вкладень щодо кожного з представлених інвестиційних проектів;
- г) приведення різночасових капітальних вкладень до одного розрахункового періоду.

Тест 5. До найважливіших показників оцінки економічної ефективності виробничих інвестицій з урахуванням вимог ринку не належать:

- а) сума приведених витрат;
- б) чиста дисконтова вартість;
- в) індекс дохідності інвестицій;
- є) період окупності інвестицій.

Тест 6. До ефектів від реалізації проекту інвестування не належать:

- а) економічний;
- в) соціальний;
- б) трудовий;
- г) екологічний.

Тест 7. Під інвестиційним ризиком розуміють:

- а) можливість виникнення несприятливої події, що спричиняє втрату частини інвестиційних ресурсів або виникнення додаткових витрат;
- б) можливе відносне вивільнення чисельності працюючих у результаті зростання продуктивності праці;
- в) зменшення витрат ресурсів порівняно з кошторисом;
- г) збільшення попиту на продукцію підприємства.

Тест 8. Фінансові інвестиції – це вкладення капіталу для :

- а) простого і розширеного відтворення основних фондів;
- б) відшкодування витрат виробництва;
- в) простого відтворення основних фондів;
- г) придбання цінних паперів.

Тест 9. Реальні інвестиції - це вкладення капіталу з метою:

- а) простого і розширеного відтворення основних фондів;
- б) відшкодування витрат виробництва;
- в) простого відтворення основних фондів.

Тест 10. Капітальні вкладення – це:

- а) грошові засоби, спрямовані на закупівлю сировини, матеріалів комплектуючих виробів;
- б) грошові засоби, спрямовані на створення нових основних фондів;
- в) грошові засоби, що вкладаються у реконструкцію діючих основних фондів.

ЧАСТИНА 3. ВИРОБНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

РОЗДІЛ 10. ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Основні терміни і поняття: сутність планування; план; суб'єкт планування; об'єкт планування; вплив на плани чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, переваги планової діяльності, планування в системі менеджменту; пріоритетність функції планування; класифікація планів; методологічні засади планування; виробнича програма; особливості формування показників розвитку підприємств міського господарства; бізнес-план.

10.1. СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ПРОГНОЗУВАННЯ

Важливість прогнозування в умовах ринку пояснюється тим, що, по-перше, ринкове господарство відзначається коливанням ринкової кон'юнктури і необхідно ці коливання передбачати і згладжувати, по-друге, в цих умовах при розробленні стратегічних програм присутній високий ступінь невизначеності і можна прогнозувати лише окремі показники.

Прогнозування - це процес передбачення майбутнього стану підприємства, його внутрішнього і зовнішнього середовища, а також можливих термінів і способів досягнення очікуваних кількісних та якісних результатів.

Суть прогнозування полягає в науковому передбаченні стану об'єкта прогнозування, в основі якого лежить або аналіз тенденцій його розвитку та їх екстраполяція (проекція) на майбутній період, або використання нормативних розрахунків.

Змістом прогнозування є розроблення прогнозів із різними часовими рамками. У передбаченні майбутнього прогнозування, з одного боку, передують плануванню, а з іншого - є його складовою, здійснюється на різних стадіях планової діяльності, а саме:

- використовується на етапі аналізу середовища і визначення передумов для формування стратегії підприємства (як загальної, так і функціональних: виробничої, маркетингової, фінансової);

- здійснюється на стадії реалізації планів для оцінки можливих результатів та їх відхилення від планових показників і має за мету ліквідацію цих відхилень за допомогою додаткових управлінських дій.

За своїм змістом, прогнозування є ширшим, ніж планування, оскільки містить не тільки показники діяльності підприємства, фірми, а й різноманітні дані про їх зовнішнє середовище.

Найважливішими функціями прогнозування в системі стратегічного планування є:

- 1) визначення можливих цілей і напрямів розвитку підприємства;
- 2) оцінка економічних, соціальних, технічних, наукових, екологічних результатів реалізації кожного з можливих варіантів розвитку підприємства;
- 3) визначення заходів щодо забезпечення реалізації можливостей та послаблення загроз кожного з можливих варіантів розвитку прогнозованих подій;
- 4) оцінка необхідних витрат та ресурсів для впровадження розроблених заходів.

Для передбачення майбутнього стану підприємства використовуються такі типи прогнозування:

- прогнозування, яке ґрунтується на суб'єктивних знаннях людини, на її творчому баченні майбутнього та власній інтуїції; може використовуватись як передбачення менеджерами підприємства його майбутнього стану в тих чи інших умовах зовнішнього середовища;

- пошукове прогнозування, яке спирається на наявну в цей час інформацію і передбачає поступовий перехід від теперішнього стану до майбутнього; може бути двох видів:

- екстраполятивним (традиційним);
- альтернативним (новаторським).

Екстраполятивне прогнозування передбачає, що економічний розвиток підприємства відбувається рівно і безперервно, тому прогноз може бути простою проекцією (екстраполяцією) минулого у майбутнє. При цьому оцінюються минулі показники діяльності підприємства і тенденції їх зміни та переносяться ці тенденції на майбутнє.

Альтернативне прогнозування - вид пошукового прогнозування виходить з того, що зовнішнє і внутрішнє середовища підприємства є мінливими і тому розвиток підприємства може бути не лише рівним і неперервним, а й стрибкоподібним і перервним. Крім того, існує певна кількість варіантів майбутнього розвитку підприємства, тобто різкі сценарії.

Нормативне прогнозування, яке передбачає формування загальних цілей і стратегічних орієнтирів підприємства на майбутнє, а потім - оцінку розвитку підприємства, виходячи із цих цілей. Найчастіше використовується тоді, коли відсутні необхідні дані за минулі періоди розвитку підприємства.

Методи прогнозування поділяються на такі групи:

1. Фактографічні - ґрунтуються на використанні фактичних даних, які характеризують зміни в об'єкті прогнозування.

Основними в цій групі є:

- метод екстраполяції; базується на гіпотезі схожості умов існування підприємства в минулому, теперішньому і майбутньому. Тому проектується закономірності розвитку об'єкта в минулому на майбутнє. Обмеженість цього методу в тому, що чим тривалішим є період прогнозування, тим більшою є ймовірність зміни тенденцій розвитку підприємства під впливом різних чинників;

- метод корекційно-регресійних моделей; передбачає дослідження залежності певної величини або ряду величин. Використовується у середньо - і довгостроковому прогнозуванні, оскільки саме ці періоди дають можливість встановити зміни у середовищі функціонування підприємства і врахувати вплив цих змін на досліджуваний показник (обсяг інвестицій, обсяг продажу, прибуток тощо).

- методи економіко-математичного моделювання; передбачають використання моделей внутрішнього середовища підприємства, макроекономічних (економетричних) моделей, моделей «витрати - випуск», матричних моделей та ін.

2. Евристичні - розроблення прогнозів здійснюється з використанням логічних прийомів, правил і методів досліджень.

До цієї групи належать:

- метод експертних оцінок; передбачає врахування суб'єктивної думки експертів про майбутній стан об'єкта або середовища. Тут враховуються як раціональні аргументи і докази, так і інтуїтивні знання експерта.

Експертні оцінки поділяються на:

індивідуальні (методи розробки сценаріїв, інтерв'ю, аналітичних доповідних записок) та

колективні (метод Дельорі (анкетне опитування фахівців у певній галузі), «мозкових атак» (колективне вироблення ідеї в результаті проведеної дискусії), метод «комісій» (організація «круглого столу» для узгодження думок експертів) та ін.;

- метод оптимізації; дає можливість врахувати максимально можливу кількість чинників, що впливають на кінцеві показники діяльності підприємства, і обрати найкращий варіант прогнозу;

- метод «дерева цілей»; використовується з метою поділу основних завдань на підзавдання і виявлення зв'язків між ними.

Можливе використання й інших методів прогнозування розвитку підприємств, але надійне передбачення майбутнього може дати лише поєднання різних методів.

Прогноз є результатом процесу прогнозування, який може бути представленим у словесній, математичній, графічній або іншій формі. Прогноз відображає можливий стан підприємства та його середовище в майбутньому.

Види прогнозів можна *класифікувати за кількома ознаками.*

1. *Часовий інтервал:*

- короткострокові (наприклад, тижневі і місячні прогнози руху готівки);
- середньострокові;
- довгострокові.

2. *Тип прогнозування:*

- прогнозування «на творчому баченні»;
- пошукові;
- нормативні.

3. *Можливість впливу підприємства на своє майбутнє:*

- активні - передбачають можливість активних дій підприємства щодо проектування власного майбутнього, його реального впливу на зовнішнє середовище;

- пасивні - передбачають можливість самостійного, незалежного від дії підприємства розвитку зовнішніх процесів, і підприємство через ряд причин (відсутність коштів, присутність сприятливих в цілому тенденцій розвитку та ін.) не має наміру впливати на своє середовище.

4. *Ступінь імовірності:*

- інваріантні (ймовірність прогнозованих подій велика, підприємство розраховує на високий ступінь визначеності майбутнього середовища, прогноз містить тільки один варіант розвитку і переважно базується на екстранормативному підході до прогнозування, продовженні ситуації, що склалась);

- варіантні (мають в основі передбачення велику невизначеність майбутнього середовища і тому наявні кілька ймовірних станів підприємства в майбутньому).

Кожен із варіантів враховує специфічні стани підприємства і, виходячи з цього, визначає основні параметри діяльності. Такі варіанти майбутнього стану підприємства називаються *сценаріями*. Як правило, розробляють три види сценаріїв: оптимістичний, песимістичний, очікуваний (найбільш імовірний).

5. *Способи представлення результатів:*

- *точкові* – передбачають, що певний варіант прогнозу містить одне значення прогнозованого показника;

- *інтервальні* – передбачається деякий інтервал, діапазон значень прогнозованого показника.

Прогнозування в рамках підприємства першопочатково виникло як передбачення *економічних параметрів* функціонування підприємства (як внутрішніх, так і зовнішніх).

Пізніше виникло *технологічне прогнозування*, яке має значення, передусім, для підготовки стратегії наукових досліджень і розробок. Технологічні прогнози вказують на те, на яких технологіях повинно зосередитись підприємство, а від яких відмовитись. Такі прогнози використовуються також у короткостроковому плануванні для оцінки використовуваної технології, визначення її можливостей, меж застосування, необхідності заміни тощо.

Всі охарактеризовані вище види прогнозів можуть мати застосування при економічному і соціально-політичному прогнозуванні.

10.2. ПЛАНУВАННЯ ЯК ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Процес управління підприємством є поєднанням багатьох функцій: планування, організація, координація, регулювання, облік, контроль,

стимулювання та ін. Ці функції завжди спрямовані на досягнення цілей управління. Оскільки ціль управління формується в рамках функцій планування і прогнозування, то ця функція є центральною в системі функцій управління.

Планування - це процес встановлення цілей підприємства і вибору найефективніших способів їх досягнення.

Мета планування - ліквідувати негативний вплив на підприємство мінливості середовища, в якому воно функціонує.

Ринкова економіка «вимагає» від підприємств самостійного здійснення всього комплексу планової роботи.

Підприємства можуть самостійно визначати шляхи розвитку виробництва, використовувати системи мотивації праці, встановлювати виробничу програму тощо. В основі розроблення планів підприємства лежить співвідношення між попитом і пропозицією, конкретні договори на поставку продукції між господарюючими суб'єктами, між підприємствами і державою, серед системи показників планів найважливішими є натуральні показники, показники якості, а також кінцеві показники діяльності підприємства.

Поряд із широкими правами і можливостями, в умовах ринку підприємства несуть відповідальність за результати своєї діяльності, повинні постійно стежити за зміною ринкової кон'юнктури, враховувати ризик.

Планування - як управлінський процес - характеризується такими специфічними рисами:

- планування має дві сторони: соціально-економічну та організаційно-технічну; перша з них визначається соціально-економічними умовами суспільства, друга обумовлюється кооперацією праці і залежить від рівня розвитку засобів і методів планування; соціально-економічна сторона планування повинна бути провідною в поставці цілей планування і виборі засобів їх реалізації;

- планування як елемент управління має інформаційний характер; у процесі виробництва перед органами планування підприємства виникають певні проблеми. Їх виявлення і формулювання пов'язане із збором і обробленням інформації, прийняттям планових рішень, оцінкою результатів. Інформація про одержані результати передається в плановий орган і є основою для прийняття нових рішень;

- планування на підприємстві є важливим чинником інтенсифікації виробництва; ефект спільних дій групи людей є більшим від суми ефектів їх розрізнених дій (ефект синергізму); джерелом додаткового ефекту є планомірність, яка має місце в процесі кооперування праці і породжує нову продуктивну силу.

Створення системи планування на підприємстві вимагає певних затрат, але ефект від раціональної організації виробництва завжди перевищує їх. Тому не можна трактувати планування на підприємстві як сферу непродуктивних витрат і скорочувати витрати на нього, що часто спостерігається в практиці господарювання вітчизняних підприємств.

10.3. ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ПЛАНУВАННЯ

Якість планування на підприємстві значною мірою залежить від врахування його принципів.

Основними принципами планування є:

1) **необхідність** - обов'язкове використання планів при виконанні будь-якого виду трудової діяльності; особливо актуальний в умовах вільних ринкових відносин, оскільки його дотримання відповідає сучасним економічним вимогам раціонального використання обмежених ресурсів на підприємстві;

2) **єдність** - передбачає розроблення загального плану соціально-економічного розвитку підприємства; на його виконання мають бути спрямовані часткові плани виробничих підрозділів і функціональних служб; єдність планів передбачає спільність економічних цілей і взаємодію різних підрозділів підприємства на горизонтальному та на вертикальному рівнях управління і планування;

3) **безперервність** - полягає в тому, що на кожному підприємстві процеси планування, організації й управління виробництвом є взаємопов'язаними і повинні здійснюватися постійно і без перерв; на зміну одному плану приходять інші, один товар змінюється іншим на вимогу ринку. Крім того, неперервність планування означає поступовий перехід від стратегічних планів до тактичних, а від них - до оперативних;

4) **оптимальність** - багатоваріантність планів, які передбачають розроблення альтернативних варіантів досягнення поставленої мети та вибір оптимального з них;

5) **гнучкість** - передбачає можливість коригування планових показників і координації планово-економічної діяльності підприємства; постійні зміни в техніці, технології, організації виробництва, коливання попиту, зміна цін і тарифів тощо спричиняють необхідність відповідних поправок у різних планах;

6) **точність** - врахування при складанні планів певного ступеня точності передбачень і розрахунків, яка залежить від рівня невизначеності зовнішніх умов господарювання; ступінь точності планів може бути різним, він визначається використовуваними системами і методами планування; при оперативному і короткостроковому плануванні необхідний високий ступінь точності планових показників, при стратегічному і довгостроковому плануванні можна обмежитись наближеними розрахунками;

7) **принцип участі** - кожен працівник підприємства має бути учасником планової роботи незалежно від функції і посади; плани підприємства мають перетворюватись на особисті плани кожного працівника; це сприяє підвищенню мотивації до праці, формуванню корпоративного руху, посилює довіру до планування як ефективного важеля управління;

8) **ефективність** - вимагає розроблення такого варіанта виробництва, який за існуючих обмежень ресурсів забезпечує одержання найбільшого економічного ефекту.

Підприємства використовують такі **методи планування** - це способи встановлення планових показників. До методів планування пред'являються певні вимоги. Вони мають бути адекватними зовнішнім умовам ринку, враховувати різноманітність шляхів досягнення основної мети підприємства - максимізації прибутку, повинні відрізнятися залежно від виду плану, який розробляється.

Методи планування:

1) *ресурсний* - використовується при монопольному становищі підприємства на ринку або слабкій конкуренції; планові показники встановлюються, виходячи з ресурсних можливостей підприємства;

2) *статистичний* - показники встановлюються з використанням середніх статистичних величин, за статистичними даними минулих періодів;

3) *факторний* - вплив різних техніко-економічних факторів визначає величину планового показника;

4) *балансовий* - полягає у використанні в планових розрахунках системи таблиць-балансів, в яких відображаються потреби в певних видах ресурсів та джерела їх покриття;

5) *економіко-математичні* - здійснюється оптимізація плану підприємства за допомогою математичних залежностей і прийнятого критерію оптимізації;

6) *графоаналітичний* - використання графіків і діаграм при визначенні певних показників.

7) *нормативний* - планові показники встановлюються на основі використання прогресивних норм витрат ресурсів з урахуванням зміни цих норм у плановому році.

У нинішніх умовах на підприємствах доцільно використовувати не один метод планування, а поєднувати їх залежно від реальних умов зовнішнього і внутрішнього середовищ підприємства та їх зміни (наприклад, за слабкої конкуренції використовується ресурсний метод планування, а в умовах сильної конкуренції - факторний, економіко-математичні тощо).

В практиці функціонування вітчизняних підприємств склалася певна система планування, яка полягає у розробленні та взаємоузгодженості планів різних видів. Кожен із них має свої особливості щодо об'єкта, змісту планування, тривалості періоду планування, масштабності завдань тощо.

Директивне планування є процесом прийняття обов'язкових для виконання рішень. Система соціалістичного народногосподарського планування мала директивний характер, плани мали силу закону. Проте таке планування не є антиподом ринку, його елементи використовуються як державою, так і бізнесовими структурами.

Індикативне планування має результатом індикативний план, який не є обов'язковим для виконання, а має скеровуючий, рекомендаційний

характер. У його складі є обов'язкові для виконання окремі завдання, але їх кількість обмежена.

Як інструмент управління індикативне планування найчастіше використовується на макрорівні із застосуванням індикаторів - параметрів, які характеризують стан і напрями розвитку економіки, вироблені органами державного управління.

Індикативне планування використовується також на макрорівні для розроблення перспективних планів; у поточному плануванні доцільним є директивне планування.

10.4. ІНДИКАТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ

Перспективне планування охоплює період більший ніж п'ять років. Такі плани покликані визначати довгострокову стратегію підприємства і за формою є прогнозуванням, але за змістом вони відмінні, оскільки прогнозування є передбаченням, побудованим на ймовірності, дозволяє виявити альтернативні варіанти розвитку процесу або об'єкта і обґрунтувати вибір прийняттого варіанта. Тому прогнозування є одним із етапів перспективного планування.

Результатом перспективного планування є стратегічні плани, які окреслюють найбільш віддалену перспективу в діяльності підприємства і є сукупністю взаємоузгоджених заходів і дій, що відображають довгострокові цілі та основні напрями діяльності з обґрунтуванням ресурсного забезпечення.

Види планів наведено на схемі 10.1.

Схема 10.1 - Види планів

Основними розділами перспективного (стратегічного) плану підприємства є:

- план маркетингу;
- план виробництва;
- план кадрового забезпечення;
- фінансовий план;
- планування ризиків;
- створення і підтримання іміджу фірми.

Перспективний план озеленення міста чи селища, як і інші види планів, тісно пов'язаний з проектуванням об'єктів озеленення – садів, скверів, парків, бульварів та інших насаджень. Розробляють його на основі спеціальних нормативних показників, затверджених господарськими нормами проектування населених міст.

Середньострокове планування охоплює період від одного до п'яти років. Середньострокові плани деталізують перспективні щодо хронологічного порядку досягнення цілей, ресурсного забезпечення їх досягнення, відповідальних за виконання осіб. Чіткої межі між перспективним і середньостроковим планами немає.

Також інколи середньострокове планування може збігатися з поточним плануванням на підприємстві.

Поточне планування охоплює період до одного року, включаючи піврічне, квартальне, місячне планування. Поточні плани розробляються на рік і регулюють діяльність підприємства по виробництву продукції, її збуту, матеріально-технічному забезпеченню, фінансових питаннях тощо. Такі плани дозволяють швидко реагувати на будь-які відхилення у діяльності підприємства, приймати необхідні рішення. Участь у розробленні такого плану беруть усі виробничі підрозділи, а керівництво здійснює керівник підприємства разом з головним економістом.

Основними розділами тактичного плану є:

- план маркетингу;
- виробничий план;
- науково-дослідна діяльність і підвищення технічного рівня виробництва;
- план щодо праці і заробітної плати;
- план щодо інвестицій і капітального будівництва;
- план матеріально-технічного забезпечення;
- план соціального розвитку колективу;
- план з охорони навколишнього середовища;
- план щодо собівартості, прибутку і рентабельності;
- план зовнішньоекономічної діяльності;
- фінансовий план.

Етапи розроблення поточного плану такі:

- 1) аналіз результатів діяльності підприємства;
- 2) розроблення заходів щодо підвищення ефективності діяльності підприємства та підвищення його конкурентоспроможності;

3) дослідження ринку і формування портфеля замовлень на продукцію підприємства;

4) обґрунтування окремих розділів плану;

5) розгляд проекту плану радою трудового колективу та його затвердження;

б) доведення техніко-економічних показників до структурних підрозділів підприємства.

Місячні поточні плани містять той самий набір техніко-економічних показників, але з розбивкою за окремими місяцями календарного року.

Оперативно-виробниче планування є завершальним етапом в плануванні господарської діяльності підприємства. Основне завдання оперативно-виробничого планування полягає в конкретизації показників тактичного плану з метою організації щоденної планомірної і ритмічної роботи підприємства та його структурних підрозділів, а також контролі за їх діяльністю. Тому оперативно-виробниче планування включає *календарно-виробниче планування і диспетчерування*.

Календарно-виробниче планування передбачає розробку планів графіків виробництва, відвантаження продукції на зміну, добу, місяць і доведення їх до структурних підрозділів підприємства. *Диспетчерування* передбачає оперативний контроль за виконанням поставлених завдань, виявлення відхилень у виробничому процесі, мобілізацію ресурсів на їх усунення, а також запобігання відхиленням.

Оперативно-виробниче планування покликане забезпечити ритмічну роботу підприємства, що особливо важливо для своєчасного виконання договірних зобов'язань. Цим видом планування займаються економісти планово-економічних відділів, відділів збуту, диспетчери цехів, а на великих підприємствах - виробничо-диспетчерський відділ.

Планування капітального будівництва зелених насаджень

Зелене господарство і будівництво включає процес створення зелених насаджень у вигляді розгалуженої системи об'єктів озеленення і різних допоміжних та обслуговуючих об'єктів - розсадників, оранжерей, парників, будинків і споруд.

Для створення садів, парків, бульварів, скверів, а також супутніх об'єктів необхідні капіталовкладення. Капітальні вкладення - це витрати на створення нових об'єктів зеленого господарства і будівництва, реконструкцію старих парків, будівництво квітково-оранжерейних комплексів, баз механізації, будинків, споруджень.

У плані капітальних вкладень відбивають такі показники: приріст виробничих площ на діючих підприємствах за рахунок їхнього технічного переозброєння і реконструкції, введення в експлуатацію виробничих потужностей і основних фондів, впровадження в дію допоміжних споруд і будинків, загальна кошторисна вартість, у тому числі вартість будівельно-монтажних робіт.

Поточне планування зеленого господарства і будівництва

Поточне планування - це планування виробничої діяльності підприємства. План виробничої діяльності є конкретною програмою виробництва на рік, квартал, місяць, декаду, тиждень. Тижневі й декадні плани, а також добові завдання і графіки по ділянках, бригадах і пооб'єктно є оперативними формами планування.

Підприємства зеленого господарства розробляють такі показники: обсяг вирощування рослин, продуктивність праці, чисельність робітників і всіх працюючих, середня місячна заробітна плата, собівартість продукції, що випускається, і незавершеного виробництва, кошторис накладних витрат. Для підприємств зеленого будівництва встановлюють такі показники: впровадження в дію об'єктів будівництва відповідно до проекту і титульного списку, обсяги робіт по об'єктах у плановий період за їх кошторисною вартістю. Для організацій, які здійснюють нагляд за насадженнями, складають і затверджують виробничу програму з експлуатації об'єктів озеленення з переліком і обсягом робіт.

Особливості планування робіт з вирощування квіткових культур

Характерною рисою квіткового виробництва є розмаїтість продукції, що випускається, різні терміни вирощування, трудомісткість та агротехніка вирощування, випуск квіткової продукції в різні календарні терміни, що істотно впливає на її собівартість.

При плануванні робіт необхідно враховувати розмаїтість культур і сортів рослин, тривалість виробничого циклу, термінів вирощування (від декількох тижнів до декількох років), різне призначення вирощуваних рослин, їхній рух з оранжерей у парники і відкритий ґрунт. Як правило, квіти реалізує в короткий термін саме господарство, минаючи процес збереження, залежно від попиту. Особливість виробництва обумовлюють:

- наявність незавершеного виробництва ;
- залежність термінів виконання завдань від календарного часу, необхідного для вирощування ;
- наявність сезонності використання площ різного типу - парників, оранжерей;
- процес переміщення культур по площах при вирощуванні (парники, оранжереї, відкритий ґрунт).

Основними завданнями підприємства при плануванні виробництва є:

- найбільш повне задоволення потреби населення в квітах;
- ефективне використання капітальних вкладень;
- поліпшення використання наявних виробничих фондів;
- зниження витрат на виробництво одиниці продукції;
- збільшення випуску квітів з 1 м. кв. виробничої площі.

Підприємства планують такі показники:

- експлуатаційна площа (наявність на початок року, введення і списання протягом року);
- закладка культур, (в тис.шт.) рослин, що надходять на підприємство для розмноження: розведених за допомогою посіву - кількість на

- момент першого пікірування, розведених живцями - кількість на момент посадки укорінених живців у горщики;
- випуск квіткової продукції за асортиментом, тис. шт;
- витрати на вирощування квітів, що включають витрати на процес від посадки укорінених рослин до їхньої реалізації;
- середньооблікове число працівників, визначене розподілом відпрацьованої кількості людино-днів на кількість робочих днів у році;
- вихід рослин з 1 м. кв. інвентарної площі, у тисячах зрізаних квітів, розсади, горщиків з рослинами;
- доходи з 1 м. кв. інвентарної площі теплиць, у гривнях від реалізації продукції, отриманої з цієї площі;
- прибуток з 1 м кв. інвентарної площі - різниця між доходами і витратами. Характеризує ефективність використання оранжерейних приміщень;

Вихідною базою для планування діяльності квіткового підприємства є науково обґрунтовані нормативи як первинні елементи планування. Так, при розробці:

розділу «Виробнича програма» використовують такі нормативи: норми розміщення і посадки рослин, довідник культурооборотів, норми виходу продукції з 1 м. кв. з вказівкою періоду реалізації, норми виходу продукції по товарних сортах;

розділу «План матеріально-технічного постачання» - норматив з висіву насіння культур і висадки живців, норми витрати матеріалів на культури: насіння, посадкового матеріалу, добрив, ядохімікатів;

розділу «План з праці і заробітної плати» - нормативна трудомісткість по культурах з розбивкою за розрядами, норми часу на роботи з квітництва, тарифні ставки, норми обслуговування виробничих площ, нормативи чисельності фахівців і службовців, штати підприємства зеленого господарства;

розділу «План із собівартості» розраховують за нормативною собівартістю культур з розбивкою за статтями. По основних культурах складають калькуляції.

Основним документом обґрунтування головних показників фінансового плану квіткового господарства є виробничо-технологічні карти.

10.5. БІЗНЕС - ПЛАН

Бізнес-план - це комплексний плановий документ підприємницької діяльності, в якому передбачені заходи, спрямовані на реалізацію підприємницької ідеї, на одержання прибутку.

Бізнес-план може розроблятися як для новоствореного підприємства, так і для функціонуючих підприємств, фірм і організацій на черговому етапі їх розвитку.

Бізнес-планування покликане *розв'язати такі проблеми підприємства:*

- 1) визначити ступінь життєздатності і стійкості підприємства, знизити ризик підприємницької діяльності;
- 2) конкретизувати перспективи бізнесу як систему кількісних і якісних показників;
- 3) привертати увагу та породжувати інтерес з боку потенційних інвесторів;
- 4) розвивати перспективний погляд на підприємство та його середовище.

На відміну від традиційного поточного плану підприємства, бізнес-план враховує не лише його внутрішні цілі, а й зовнішні цілі суб'єктів ринкових відносин, які можуть бути корисними для підприємства. Крім інвесторів, заінтересованими сторонами бізнесу можуть бути потенційні постачальники і споживачі.

Рівень розроблення бізнес-плану є показники серйозності і надійності підприємця та його справи. Бізнес-план є відправною точкою для початку перемовин і *розвитку ділових відносин з можливими інвесторами* (банками, іноземними фірмами). Бізнес-план, на відміну від інших планів підприємства, має зовнішню спрямованість, є фактично специфічним «товаром», реалізація якого повинна принести підприємству максимальну вигоду.

Бізнес-план розробляється не лише з метою залучення інвесторів. Такою метою може бути *техніко-економічне обґрунтування доцільності створення і функціонування підприємства, обґрунтування пропозицій щодо доцільності приватизації підприємства.*

Проте, за останні роки найчастіше бізнес-плани розробляються для залучення інвестиційних ресурсів ринку у розвиток підприємництва.

Бізнес-план розробляється на тривалий термін, найчастіше на 3-5 років, хоча часові рамки бізнес-планування можуть бути значно ширшими.

Вихідною інформацією при розробленні бізнес-плану є:

- *інформація про попит на продукцію (послуги)* (про ємність ринку, географію ринку, демографічну характеристику потенційних споживачів);

- *виробнича інформація* (про технологію виготовлення продукції, необхідні виробничі площі, обладнання, сировину, чисельність і кваліфікаційний склад персоналу та ін.);

- *фінансова інформація* (про необхідні грошові кошти для реалізації проекту, джерела та умови їх одержання).

Структура бізнес-плану може відрізнитися залежно від мети його розроблення. Для внутрішнього використання розробляється бізнес-план з досить високим ступенем деталізації техніко-економічних показників, а для пред'явлення інвесторам - наводяться найважливіші показники ефективності проекту.

Найчастіше використовується така **структура бізнес-плану:**

I. Резюме (зведений розділ)

У ньому обґрунтовується необхідність організації нового підприємства, переваги майбутньої продукції порівняно з продукцією потенційних

конкурентів, прогнозні обсяги продажу на найближчі роки, виторг від продажу, витрати на виробництво, валовий прибуток і ефективність вкладеного капіталу, термін окупності капіталовкладень. Цей розділ часто називають «міні-бізнес-планом».

II. Основна частина

2.1. *Опис товару (послуги), характеристика фірми* (характеристика товару, особливості продукції, патенти та свідоцтва, якими захищені ці особливості, зразок товару, орієнтовна ціна на продукцію або витрати на її виробництво, упаковка; характеристика виду і форм діяльності фірми, її репутація, засновники та ін.).

2.2. *Аналіз галузі* (темпи розвитку галузі, нові продукти галузі, перспективи її розвитку на найближчі роки, вхідні бар'єри, життєвий цикл товару та ін.).

2.3. *Аналіз ринку* (результати вивчення ринку збуту, дані, що характеризують структуру і сегменти ринку, потенційні споживачі, можливі конкуренти, їх товари, якість продукції, орієнтовні ціни та умови продажу).

2.4. *План маркетингу* (засади ціноутворення, організація і вартість реклами, канали збуту продукції, форми продажу товару, методи стимулювання продажу та ін.).

2.5. *План виробництва* (величина виробничих потужностей, умови їх нарощування, умови забезпечення виробництва сировинно-матеріальними ресурсами, види необхідних для виробництва ресурсів, устаткування підприємства, план його закупівель, кооперовані зв'язки із суміжниками, величина витрат на виробництво, організація контролю якості продукції).

2.6. *Організаційний план* (організаційна схема управління підприємством, професійно-кваліфікаційна характеристика персоналу, форми найму працівників та їх оплата праці, форми стимулювання працівників різних категорій).

2.7. *Оцінка ризику і страхування* (типи ризиків, джерела ризиків і момент їх виникнення, заходи щодо зменшення ймовірності та масштабів ризику і мінімізації збитків від нього, програма страхування від ризиків).

2.8. *Юридичний план* (форма власності і статут підприємства, дольова участь партнерів, їх відповідальність; якщо підприємство є акціонерним товариством, то пояснюється розподіл капіталу між акціонерами, тими, хто володіє контрольним пакетом акцій).

2.9. *Фінансовий план* (прогноз обсягів реалізації, баланс грошових видатків і надходжень, зведений баланс активів і пасивів, графік беззбитковості).

III. Стратегія фінансування

У цьому розділі обґрунтовується план одержання коштів для організації підприємства, передусім кількість необхідних коштів для організації продажу, вказується, звідки надійдуть ці кошти і в якій формі. Також зазначається період повернення інвесторам вкладеного капіталу та доходу від нього, джерела розширення виробництва тощо).

Оптимальною є ситуація, коли бізнес-план розробляється самим підприємцем або відповідними фахівцями підприємства, що дає змогу повно і систематично відобразити сильні і слабкі сторони підприємства, одержати навички планової роботи, опанувати механізм доведення і демонстрування переваг свого проекту майбутнім інвесторам.

Однак часто до розроблення бізнес-плану залучаються консалтингові фірми, самі інвестори (комерційні банки, фонди, компанії та ін.).

Оформлення і стиль бізнес-плану не менш важливі для його успіху, ніж зміст. Неакуратно і неграмотно оформлений, надто стислий або обширний бізнес-план не знайде підтримки у потенційних інвесторів проекту. Тому існують *певні правила складання і оформлення бізнес-плану*:

- речення мають бути короткими, зрозумілими і чіткими, без зайвої «наукоподібності»;
- не слід захоплюватися технічними або іншими спеціальними термінами; текст має бути дохідливим;
- бізнес-план має містити лише ту інформацію, яка стосується справи;
- ідеї бізнес-плану не повинні бути надто амбіційними, слід урахувувати реалії ринку;
- доречним є використання діаграм, графіків, таблиць і фотографій, які допомагають створити позитивне враження про бізнес-ідею;
- структура бізнес-плану повинна бути чіткою, з поділом на невеликі параграфи; доцільно виділяти кольором, шрифтами основні положення і висновки бізнес-плану;
- титульний листок має містити: заголовок (назву) бізнес-плану, дату підготовки, юридичну адресу підприємства, його реквізити (номер телефону, факсу, електронну адресу), прізвище та ініціали підприємця;
- загальний обсяг бізнес-плану не повинен перевищувати 100 аркушів, хоча оптимальним вважається бізнес-план на 30-35 сторінок з урахуванням титульної сторінки і змісту.

Питання для обговорення:

1. Що таке «прогноз»?
2. Які види прогнозів існують?
3. Назвіть принципи прогнозування.
4. У чому полягає сутність стратегічного прогнозування?
5. Що означає тактичне планування (прогнозування)?
6. Охарактеризуйте бізнес-план.
7. Назвіть методи прогнозування та планування.
8. Які види планів ви знаєте?
9. У чому полягає сутність директивного, індикативного планування?
10. Охарактеризуйте оперативно-виробниче планування.

Тести до розділу 10:

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Основні принципи державного регулювання економіки не включають:

- а) максимальне використання впливу державних органів на господарюючі суб'єкти;
- б) мінімальне втручання державних органів в економічні процеси;
- в) вплив державних органів на соціально-економічні процеси за допомогою економічних важелів;
- г) використання економічних нормативів у процесі регулювання.

Тест 2. Методи державного регулювання економіки покликані:

- а) створити умови для ефективного функціонування підприємницьких структур відповідно до напрямів державної економічної політики;
- б) забезпечити виключне задоволення державних інтересів в економіці;
- в) визначити напрями економічної політики держав-сусідів;
- г) забезпечити підпорядкованість інфраструктури ринку державним інтересам.

Тест 3. До методів державного регулювання прямого впливу не належать:

- а) формування інвестиційної політики;
- б) розроблення і затвердження нормативно-правових актів;
- в) розроблення цільових комплексних програм;
- г) розміщення державних замовлень.

Тест 4. Непрямі методи державного регулювання мають забезпечити:

- а) створення економічного середовища функціонування підприємств;
- б) максимально вигідні умови господарювання для великих підприємств;
- в) урахування інтересів держав-сусідів при формуванні економічної політики;
- г) вирівнювання темпів зростання окремих галузей промисловості.

Тест 5. Прогнозування діяльності підприємства передбачає:

- а) вирішення ключових цілей підприємства;
- б) проектування моделі майбутнього зовнішнього середовища підприємства;
- в) адаптацію до мінливих умов середовища;
- г) ймовірну оцінку майбутнього стану підприємства та його середовища.

Тест 6. В основу пошукового прогнозування покладено:

- а) творче бачення людиною майбутнього стану підприємства та її функція;
- б) наявна в даний час інформація про підприємство та його середовище і перехід до майбутнього стану;
- в) оцінка необхідних майбутніх витрат і ресурсів для впровадження накреслених заходів;

г) визначення цілей підприємства.

Тест 7. Метод екстраполяції базується на:

а) дослідженні залежності певної величини від іншої величини або ряду величин;

б) проектуванні закономірностей розвитку об'єкта в минулому на майбутнє;

в) використанні моделей зовнішнього середовища підприємства;

г) формуванні стратегічних цілей підприємства та оцінці його розвитку, виходячи з цих цілей.

Тест 8. Якщо в прогнозуванні враховується максимальна кількість чинників, які впливають на кінцеві показники діяльності підприємства, і обирається один з варіантів прогнозу, то такий метод називається:

а) експертних оцінок;

б) оптимізації;

в) Дельфи;

г) «дерева цілей».

Тест 9. Під плануванням діяльності підприємства розуміють:

а) порівняння основних показників його розвитку у звітному і базовому періодах;

б) розрахунок майбутньої величини прибутків;

в) процес визначення цілей підприємства, а також засобів і шляхів їх досягнення;

г) аналіз перспектив розвитку підприємства порівняно з іншими підприємствами цієї ж галузі.

Тест 10. Ресурсний метод планування використовується при:

а) значних обсягах випуску продукції;

в) незначній ємності ринку;

г) при монопольному становищі підприємства або слабкій конкуренції;

д) обмеженій номенклатурі продукції.

Тест 11. Нормативний метод планування передбачає розрахунок планових показників на основі:

а) прогресивних норм використання ресурсів з відрахуванням зміни цих норм у плановому році;

б) середніх норм використання ресурсів у плановому році;

в) норм використання матеріальних ресурсів на одиницю продукції;

г) середньогалузевих норм витрат ресурсів.

Тест 12. Якщо показники плану мають необов'язковий, а рекомендаційний характер, то таке планування називається:

а) директивним;

в) індикативним;

б) імовірнісним;

г) інформаційним.

Тест 13. З перелічених виберіть оперативно-виробничі плани підприємства:

а) план мобілізаційної роботи на підприємстві на рік;

б) план-графік відвантаження готової події на першу декаду місяця;

- в) план матеріально-технічного забезпечення на рік;
- г) інвестиційна програма підприємства.

Тест 14. Стратегічне планування - це:

- а) сукупність процедур і рішень, за допомогою яких розробляється стратегія підприємства;
- б) бачення майбутнього стану підприємства;
- в) використання інформації про стан зовнішнього середовища функціонування підприємства для формування його цілей;
- г) прогнозування обсягів випуску продукції на віддалену перспективу.

Тест 15. Бізнес-план підприємства - це:

- а) план виробництва і реалізації продукції на наступний рік;
- б) план економії матеріальних ресурсів на поточний рік;
- в) комплексний план соціально-економічного розвитку підприємства на рік;
- г) комплексний плановий документ підприємницької діяльності, що містить заходи, спрямовані на одержання прибутку.

Тест 16. Зміст і структура бізнес-плану законодавчо визначена:

- а) Кабінетом Міністрів України;
- б) Фондом держмайна України;
- в) не регламентується;
- г) Верховною Радою України.

Тест 17. Виробнича програма підприємства - це:

- а) розрахунок максимально можливого обсягу випуску продукції;
- б) система завдань з виробництва і доставки споживачам продукції в розгорнутій номенклатурі і асортименті, відповідної якості і в певні терміни;
- в) обчислення планового обсягу випуску продукції, що поставляється на зовнішній ринок;
- г) встановлення термінів виробництва окремих видів продукції.

РОЗДІЛ 11. ВИРОБНИЧІ ПОТУЖНОСТІ ТА ВИРОБНИЧА ПРОГРАМА ПІДПРИЄМСТВ ЗЕЛЕНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА БУДІВНИЦТВА

Основні терміни і поняття: виробнича потужність (розсадників, квітникових господарств); випуск продукції; коефіцієнт використання виробничих площ; агротехніка вирощування культур; сівооборот; культурооборот; норми розміщення рослин; коефіцієнт завантаження площ, почів; висадка в горщечки; перевалка; винесення в парники; винесення у відкритий ґрунт; занесення в оранжерею; строки реалізації рослин.

11.1 СУТНІСТЬ ТА РОЗРАХУНОК ВИРОБНИЧИХ ПОТУЖНОСТЕЙ ПІДПРИЄМСТВ ЗЕЛЕНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА БУДІВНИЦТВА

Під виробничою потужністю господарств декоративного садівництва (розсадників і квітникарських господарств) розуміють максимально можливий випуск продукції за рік при найбільш високому коефіцієнті використання виробничих площ, застосуванні раціональних сіво- і культурооборотів, передової агротехніки й організації виробничого процесу, передових науково обґрунтованих норм живлення і розміщення рослин на 1 м. кв. площі.

Виробнича потужність підприємства зеленого господарства і будівництва має специфічні особливості. Насамперед необхідно враховувати тривалість виробничого процесу, вплив зовнішнього середовища і сезонності виробництва, розбіжність виробничого процесу з робочим періодом, наявність природних біохімічних процесів і т. п.

Особливою обставиною є те, що в розсадниках, квіткових і насінневих господарствах земля є найважливішим, постійним і майже незамінним засобом праці. У зв'язку з цим упровадження прогресивних сівозмін значно підвищує ефективність виробництва

Ефективність використання земельної площі характеризується коефіцієнтом ($K_{вз}$), що дорівнює відношенню площі, зайнятої під основними культурами ($S_{ок}$), до загальної площі господарства ($S_{заг}$).

$$K_{вз} = S_{ок} / S_{заг}$$

При збільшенні цього показника зростає випуск продукції.

Виробнича потужність розсадників декоративного садівництва і квітникарських господарств залежить головним чином від наявності земельної, оранжерейної і парникової площ, сіво- і культурооборотів, характеру застосовуваної агротехніки й організації виробництва, асортименту вирощуваних рослин.

У квітникарських господарствах для характеристики виробничих потужностей важливою є наявність оранжерейних і парникових площ, що обумовлюють розмір випуску квіткової продукції.

Використання оранжерейної і парникової площі характеризується двома показниками: коефіцієнтом завантаження ($K_{зав}$) і випуском продукції з 1 м² площі (при визначенні випуску продукції умовно приймають випуск промислових культур з 1 м² оранжерейної площі, а випуск квіткової розсади - з 1 м² парникової площі).

Розрахунок потреби в оранжерейній і парниковій площі має бути основою для річного виробничо-фінансового плану квітникарського господарства. Він дозволяє визначити ступінь використання оранжерейної площі і одночасно встановити оптимальний культурооборот. Під культурооборотом розуміють встановлення оптимальних кількісних співвідношень окремих культур у загальному випуску, календарні строки, порядок переміщення по культивуваційних площах і конкретну агротехніку вирощування.

Окремі культурообороти потребують відповідних співвідношень виробничих площ у господарстві.

Для квітникарських господарств важливо ефективно використовувати площі закритого ґрунту, головним чином оранжерейні площі, бо їх експлуатація є дорогою.

Завантаження оранжерейної площі має бути максимальним, але без перебільшення, бо це порушує режим вирощування і погіршує якість рослин.

Культурооборот, обґрунтований розрахунком використання оранжерейної площі, дає змогу перевірити, чи правильно встановлено співвідношення між оранжерейною площею, площею парників і площею відкритого ґрунту. Розрахунок необхідної площі парників і відкритого ґрунту дозволяє встановити правильне співвідношення між виробничими площами і виявити потребу в нових виробничих площах закритого ґрунту.

Потребу в оранжерейній і парниковій площі розраховують виходячи із завдання закладки і випуску рослин по місяцях і культурах. Для розрахунків треба мати такі дані:

- залишки незавершеного виробництва на початок року;
- завдання закладки і випуску рослин за рік по культурах;
- діючі норми відходу рослин при вирощуванні і норми виходу готової продукції;
- діючі норми розміщення рослин на 1 м² оранжерейної і парникової площ за періодами вирощування;
- прийняту для місцевих умов агротехніку й строки виконання основних робіт (посів, висадка в горщечки, перевалка, винесення в парники, у відкритий ґрунт, занесення в оранжерею, строки реалізації рослин і т.ін.);
- залишки незавершеного виробництва на кінець року.

Приклад використання оранжерейної площі наведено в таблиці 11.1.

Загальний середній K_{op} за рік можна визначити, поділивши S за 10 місяців (виключивши липень і серпень, коли оранжерею ремонтують, дезинфікують) на S_1 , тобто

$$K_{op} = \frac{S}{S_1}$$

Таблиця 11.1 - Використання оранжерейної площі

Місяць року	Потрібно оранжерейної площі (S), м ²	Фактична наявність у господарстві (S ₁), м ²	Коефіцієнт використання оранжерейної площі (K _{ор})=S:S ₁
Січень	1980	1800	1,1
Лютий	2250	1800	1,25
Березень	2196	1800	1,22
Квітень	2052	1800	1,14
Травень	1908	1800	1,06
Червень	1692	1800	0,94
Липень	270	1800	0,15
Серпень	450	1800	0,25
Вересень	2286	1800	1,27
Жовтень	2124	1800	1,18
Листопад	2196	1800	1,22
Грудень	2070	1800	1,15

Підвищення коефіцієнта використання оранжерейної площі протягом року свідчить про збільшення загального випуску продукції, а отже і зниження її собівартості. Таких результатів досягають завдяки впровадженню нових, передових методів і дотримання сучасної агротехніки. Чим швидше настає цвітіння, тим коротші терміни перебування рослин в оранжерейі. А це означає, що зростає можливість використання оранжерейної площі під інші культури, а це в свою чергу, приводить до збільшення випуску продукції по підприємству в цілому і з 1 м² площі.

Виробнича потужність комунальних контор зеленого будівництва і ремонтно-будівельного управління (РБУ) визначається як максимально можливий обсяг робіт, виконуваних за рік, при повному використанні наявного обладнання, прогресивних норм його завантаження, передової організації праці і виробничого процесу.

Виробничу потужність обладнання $V_{пу}$ визначають за формулою

$$V_{пу} = Z_0 \times K_{тгм} \times K_{всм} \times D_{ор} \times T_k \times K_3 \times П_3,$$

де Z_0 - облікове число обладнання;

$K_{тгм}$ - коефіцієнт технічної готовності обладнання;

$K_{всм}$ - коефіцієнт використання справних машин (обладнання);

$D_{ор}$ - коефіцієнт використання обладнання на основних роботах,

T_k - число календарних днів роботи обладнання,

K_3 - коефіцієнт змінності;

$П_3$ - змінна продуктивність одиниці обладнання.

Отже, на виробничу потужність устаткування впливають два основних фактори: ступінь використання календарного часу (екстенсивний фактор) і рівень змінної продуктивності (інтенсивний фактор).

Розрахунки виробничої потужності є основою для визначення виробничої програми, вони показують величину випуску продукції, до якої треба прагнути.

Для характеристики використання виробничої потужності виявляють фактичний коефіцієнт ($K_{вп}$) її використання. Він дорівнює відношенню обсягу продукції (Q), виробленої за рік, до середньорічної потужності ($V_{ср.р}$):

$$K_{вп} = Q / V_{ср.р}.$$

11.2. ВИРОБНИЧА ПРОГРАМА. ЇЇ СУТНІСТЬ ТА РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Виробнича програма зеленого господарства відбиває всі сторони його господарської діяльності по вирощуванню дерев, чагарників, квітів, виконання ремонтно-будівельних робіт з благоустрою скверів, парків, бульварів, і т.п., експлуатації зелених насаджень.

Склад виробничої програми для різних підприємств залежить від їх виробничих функцій.

Розсадники. Показниками виробничої програми є реалізація і випуск продукції (дерев, чагарників у тис. шт.) за асортиментом і в цілому; закладка і випуск продукції в натуральних показниках (площа, m^2 , кількість, тис. шт.), за асортиментом; посів у розплідницькому відділенні (га); зелене живцювання (тис. шт.); пересадження зі школи в школу (шт., га); площі (основна виробнича: оранжереї, парники, відділи).

Виробничу програму по закладках і випуску встановлюють за календарними термінами - кварталах, місяцях. При цьому точно вказують асортимент рослин, враховують початок чи закінчення періоду вегетації. Сума завдань із закладки по відділеннях (чагарники, парники, цех деревних і щеплених форм) і випуску повинна відповідати загальному завданню підприємства.

Обсяг випуску продукції визначає закладка (розсади і живців). Вимірники закладки і випуску продукції встановлюють у натуральному (m^2 , шт., га) і вартісному (грн.) вираженні.

Квіткові й насінницькі господарства. Основними показниками виробничої програми є реалізація і випуск продукції у вартісних і натуральних вимірниках в цілому і по основних групах (розсада, зрізання квітів з ґрунту, горщечні), нові закладки і посіви культур в натуральних вимірниках (тис. шт., m^2), наявність залишку чи незавершеного виробництва на початок року. В плані посівів і посадок вказують найменування культур, їх кількість, норму посіву і посадок на 1 га, потрібну для вирощування даної культури площу. Складовою частиною плану є *кількісний баланс руху рослин по культурах*. У кількісному балансі в розрізі культур вказують рік посіву,

наявність на початок планованого року посівів і посадок поточного року, плановий відхід, наявність рослин у виробництві, вихід рослин з виробництва (на реалізацію і потреби виробництва) і залишок на кінець року.

Виробничу програму узгоджують з наявністю площ оранжерей, парників, відкритого ґрунту, а також з термінами ротації багаторічних культур.

Облік потреби оранжерейної площі визначають на підставі завдання по закладці і випуску рослин на поточний рік за місяцями і культурами.

У зеленому господарстві у зв'язку з довгим терміном виробничого процесу виробничу програму розраховують не тільки з реалізації та випуску товарної продукції у вартісному і натуральному вираженні (як у цілому, так і за асортиментом), але і по “закладці” нової продукції (у натуральному вираженні за асортиментом). Завдання з реалізації та випуску продукції на плановий рік визначає обсяг необхідних робіт в цьому ж році тільки по однолітніх культурах. По культурах з терміном вирощування більше одного календарного року обсяг робіт в плановому році визначається “закладками” нової продукції, а також залишками незавершеного виробництва попередніх років (рослини, що знаходяться в стадії вирощування).

Розмір реалізації і випуску по таких культурах визначається наявністю рослин, термін вирощування яких закінчується у плановому році.

Зважаючи на наведені вище обставини, завдання по “закладках” продукції набуває в зеленому господарстві такого ж важливого значення, як і завдання з реалізації та випуску. “Закладка” визначає напрямок випуску в майбутньому.

Закладки можна підрахувати за формулою

$$З = (В \times 100) / (100 - О),$$

де З - закладка;

В - випуск;

О - процент відходу рослин при вирощуванні.

Виробнича програма з реалізації, випуску і закладок продукції в розсадниках і квітникарських господарствах має складатися з урахуванням попиту на дерева, чагарники і квіти як для оздоблення міста, так і для населення.

Календарні строки закладок та випуску в розсадниках узгоджують з часом настання або закінчення вегетативного періоду. В квітникарських господарствах як у закритому, так і у відкритому ґрунті випуск узгоджують з часом цвітіння культур, із закладки - з прийнятими способами вирощування.

При розробці виробничої програми для квітникарських господарств треба узгодити її з розрахунками використання оранжерейних і парникових площ, а також можливістю використання тимчасових виробничих площ (підвісні полиці, підстелажні простори і т.ін.).

Необхідно використовувати обґрунтовані норми площ живлення і розміщення рослин, а також норми природного відходу при вирощуванні.

Уся продукція в зеленому господарстві, у розсадниках, насінницьких і квітникарських господарствах підрозділяється на **валову** і **товарну**.

До *товарної продукції* входять:

- продукція основного виробництва - саджанці й сіянці дерев і чагарників, розсада квітів, горщечні культури, квіти на зрізання, черешки, бульби, цибулини, насіння квіткових культур і газонних трав. Продукція вважається готовою, якщо повністю закінчений цикл вирощування рослин і вони відповідають стандартам;

- продукція допоміжного виробництва - горщики і контейнери, кошики, вазони, сільськогосподарські культури;

- напівфабрикати від основного виробництва, наприклад, сіянці для масових посадок у лісопарках;

- продукція (результат) капітального ремонту машин, механізмів, обладнання, транспортних засобів, коли капітальний ремонт здійснюють працівники самого підприємства;

- вироби і матеріали, виготовлені на підприємстві для робіт з капітального ремонту.

Обсяг валової продукції складається з обсягу товарної продукції і приросту (зменшення) незавершеного виробництва. Розраховується за формулою:

$$V_n = H_1 + T - H_2,$$

де V_n - валова продукція;

H_1 - залишок незавершеного виробництва на початок року;

T - товарна продукція;

H_2 - залишок незавершеного виробництва на кінець року.

Спеціалізовані будівельні підприємства із озеленення

Склад виробничої програми в ремонтно-будівельних організаціях зеленого господарства визначається:

1) переліком об'єктів, що вводяться в експлуатацію;

2) загальним обсягом озеленювальних робіт у кошторисних цінах і по окремих об'єктах озеленення, грн. ;

3) кількістю чагарників, дерев (шт.), що висаджуються, площею (m^3) квітників, газонів, доріжок і ін.

Приклад виробничої програми ремонтно-будівельного управління зеленого господарства наведений нижче (табл. 11.2):

Таблиця 11.2 - Виробнича програма РБУ

Найменування робіт	Поточний рік		Плановий рік
	план	очікуване виконання	
1. Роботи з озеленення			
Створення нових зелених насаджень, га.	7,0	7,5	8,5
Ландшафтна реконструкція зелених насаджень, га.	10,3	13,0	11,0
Посадка дерев, тис. шт.	17	18	19
Посадка чагарників, тис. шт.	16	15	18
Посадка троянд, тис. шт.	30	30	30
Посадка живоплоту, тис. п.м.	2	2	3
Посадка рослин, тис. шт.	10	10	15
Створення газонів, га	5,0	5,0	5,0
Посадка квітів, тис. м ²	24,1	25,6	29,1
Усього, тис. шт.	1205,0	1870,0	1360,0
в тому числі			
з літників, тис. м ² / тис. шт.	-	-	-
з багатолітників	24,1/1205	25,6/870	26,1/1300,0
з дволітників	-	-	1,5/24,0
з килимових	-	-	-
з цибулинних	-	-	1,5/36,0
рослин дикої флори	-	-	-
посадка почвоковрових рослин, тис. м ²	0,5	0,5	0,5
дернування відкосів, тис. м ²	1057,9	913,9	865,0
2. Обсяг ремонтно-будівельних робіт, грн.			
в тому числі: міськкомунуправління з них	881,9	575,6	374,0
створення нових зелених насаджень	-	-	-
ландшафтна реконструкція зелених насаджень	-	-	-
будівництво власних виробничих баз	324,0	162,0	214,0
ремонт зелених насаджень:			
поточний ремонт	450,0	230,0	65,0
роботи з утримання об'єктів	95,0	165,0	55,0
інші міністерства і відомства за договором, тис. грн.	176,0	338,0	491,0
Загальний обсяг ремонтно-будівельних робіт (за винятком робіт з утримання) – доходи, тис. грн.	962,9	748,6	810,0

Спеціалізовані будівельні підприємства з озеленення складають виробничу програму по виробничих потужностях і об'єктах, які необхідно ввести в експлуатацію в плановий період.

Підприємства з експлуатації об'єктів і догляду за насадженнями
Експлуатаційна діяльність зеленого господарства визначається такими показниками:

- перелік об'єктів, що знаходяться в експлуатації, із вказівкою загальної площі (га) і по окремих конструктивних елементах (газони, квітники, дерева, чагарники і т.д.);
- календарний план догляду за рослинами з вказівкою кратності операцій;
- переліком об'єктів і конструктивних елементів у них для капітального і поточного ремонтів(заміна усохлих дерев, шт., площа газонів, доріжок, м² і т п.).

Показники об'єднують у дві групи:

- обсяги робіт з утримання поточного ремонту. Види технологічних операцій і графік робіт визначають на підставі технологічних карт. Обсяги робіт з догляду за насадженнями повинні відповідати середньому інвентарному числу дерев і чагарників на початок планованого періоду з урахуванням введення в експлуатацію нових посадок. Обсяги робіт на рік складають на основі дефектних відомостей.
- крім того, складають план капітального ремонту насаджень по окремих об'єктах, що включає: перелік об'єктів, обсяг робіт у натуральному вираженні; вартість (тис.грн.), проектно - кошторисну документацію і терміни виконання робіт за кварталами і щомісячно, необхідну кількість робочої сили.

До складання виробничих програм по підприємствах зеленого господарства аналізують виконання плану по закладках і випуску продукції , а також по використанню виробничих площ за минулий рік. Випуск продукції аналізують з урахуванням змін в асортименті і збільшення вирощування культур з більш тривалим терміном вирощування. Збільшення термінів вирощування культур призводить до уповільнення процесу і так званої оборотності культури по площах і до зменшення випуску продукції з 1 м² площі, що експлуатується.

11.3. ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ (ПОСЛУГ) ПІДПРИЄМСТВ

Сьогодні у світі конкурентоздатність продукції зв'язана з двома показниками - рівнем цін та рівнем якості продукції, причому другий чинник поступово виходить на перше місце. Продуктивність праці, економія ресурсів усіх видів сьогодні поступаються місцем якості продукції.

Якість продукції - один з найважливіших показників діяльності підприємства.

Поняття якість продукції регламентовано ГОСТом 15 467-79 "Управление качеством продукции. Основные понятия. Термины и определения."

Якість - це сукупність властивостей продукції, які обумовлюють її здатність задовольняти певні потреби відповідно до її призначення.

Поняття якості тісно зв'язане з поняттям технічного рівня продукції - відносної характеристики якості продукції, що базується на співвідношенні показників, які визначають її технічну досконалість з відповідними базовими показниками.

Якість продукції, як було сказано вище, - це сукупність її властивостей. Властивості продукції кількісно відображаються у показниках якості. Загальновизнаною є класифікація десяти груп властивостей і відповідно показників.

Показники призначення характеризують корисний ефект від використання продукції за призначенням і обумовлюють область застосування продукції. Для продукції виробничо-технічного призначення основним є показник продуктивності, який визначає обсяг продукції, що може бути вироблена за допомогою продукції, яку оцінюють, або обсяг виробничих послуг, який може бути надано за певний проміжок часу.

Показники надійності - це безвідмовність, збереженість, ремонтпридатність, а також довговічність виробу. Надійність продукції може бути охарактеризована або всіма чотирма цими показниками, або тільки деякими з них. Так, для виробів, зв'язаних з безпекою людей, безвідмовність є головним, а іноді і єдиним показником надійності. Надзвичайно важливою є безвідказність побутових електроприладів, деяких механізмів автомобілів та ін. Для літаків безвідказність є єдиним і основним показником якості. Для характеристики збереженості - властивості виробу зберігати свої показники протягом зберігання та транспортування - розповсюджені такі показники, як середній строк збереженості. Збереженість, наприклад має важливе значення для харчової промисловості. Ремонтпридатність визначають такі показники, як середня вартість технічного обслуговування, вірогідність виконання ремонту в заданий час. Довговічність визначається величиною витрат на підтримання виробу в роботопридатному стані.

Показники технологічності характеризують ефективність конструкторсько-технологічних рішень для забезпечення високої продуктивності праці при виготовленні й ремонті продукції. Саме за допомогою технологічності забезпечується масовий випуск продукції, раціональний розподіл матеріальних і трудових витрат, а також витрат часу при технологічній підготовці виробництва, виготовленні та експлуатації продукції.

Показники стандартизації та уніфікації - це насиченість продукції стандартними, уніфікованими й оригінальними складовими частинами, а також рівень уніфікації порівняно з іншими виробами. Усі деталі виробу поділяються на стандартні, уніфіковані й оригінальні. Чим менше оригінальних виробів, тим краще. Це важливо як для виробника продукції, так і для споживача.

Ергономічні показники відображають взаємодію людини з виробом, комплекс гігієнічних, антропометричних, фізіологічних та психологічних властивостей людини, що виявляються при користуванні виробом. Це

можуть бути освітлення, температура, вологість, запиленість, вібрація, випромінювання, концентрація водяної пари та ін.

Естетичні показники характеризують інформаційну виразливість, раціональність форми, цілісність композиції, досконалість виконання і стабільність товарного виду виробу.

Показники транспортабельності виражають пристосованість продукції для транспортування.

Патентно-правові показники характеризують патентозахист і патентну чистоту продукції. Вони є суттєвим фактором при визначенні конкурентноздатності. При визначенні патентно-правових показників треба враховувати наявність у виробках нових технічних рішень, а також рішень, що захищені патентами в країні, наявність реєстрації промислового зразка та товарного знака як у країні-виробнику, так і в країнах-експортерах.

Екологічні показники - це рівень шкідливих впливів на навколишнє середовище, що виникають при експлуатації або споживанні продукції, наприклад, вірогідність викидів шкідливих часток, випромінювання при зберіганні, транспортуванні та експлуатації продукції.

Показники безпеки характеризують особливості продукції для безпеки покупця та обслуговуючого персоналу, тобто створюють безпеку при монтажі, обслуговуванні, ремонті, зберіганні, транспортуванні й споживанні продукції.

Сукупність наведених вище показників формує якість продукції. Виріб має бути надійним, естетичним, добре виконувати свої функції, тобто задовольняти ті потреби, для яких він призначений. Окрім усіх цих показників важлива також ціна виробу. Саме з ціною зв'язане питання економічно-оптимальної якості або економічно-раціональної якості. Покупець завжди порівнює чи компенсує ціну виробу тим набором властивостей, які останній має. Окрім ціни важливі також експлуатаційні характеристики виробу, бо вони зв'язані з витратами на його експлуатацію та ремонт. Добре, якщо строк служби виробу довгий, а витрати на його експлуатацію відносно невеликі і навпаки.

Економічно оптимальну якість визначають як співвідношення якості та витрат за формулою

$$K_{\text{опт.}} = Q / C_E ,$$

де $K_{\text{опт}}$ - економічно оптимальна якість;

Q - якість виробу;

C_E - витрати на придбання та експлуатацію виробу, грн.

У наведеній формулі легко визначити знаменник і досить важко - чисельник, тобто якість, оскільки він включає різні показники. На сьогодні наука *кваліметрія* розробила достатньо прийнятні методи щодо кількісної оцінки якості, тобто приріст одиниці якості виробу на 1 грн. витрат.

Діяльність працівників комунально-побутових підприємств зв'язана з невинними витратами. Облік витрат праці на обслуговування та підвищення його якості здійснюється економічними системами, в яких кількісними виразниками витрат виступає ціна. Ціна послуг і якість - поняття взаємозв'язані. Рівень ціни послуг визначається витратами на їх виробництво.

Рівень якості обслуговування повинен бути соціально і економічно виправданим і відповідати загальнонародним інтересам. Якість матеріальних і нематеріальних послуг, що надаються комунально-побутовими підприємствами, повинна не тільки задовольняти специфічні потреби споживача, але і відповідати інтересам суспільства в цілому.

Комунально-побутові послуги, як засіб задоволення певних запитів потреб населення, повинні мати такі якісні складові:

- у соціальному відношенні - відповідати рівню добробуту людей, місцевим традиціям, бути максимально зручними, естетичними, придатними для користування, не завдавати шкоди довкіллю і т.ін.;

- у технічному відношенні - забезпечувати надійність і довговічність виробів, комплексність та своєчасність виконання робіт, якнайширше впровадження механізації та автоматизації технологічних процесів з метою оптимізації потужностей і т.ін.;

- у правовому відношенні - відповідати договірним умовам між замовником і виконавцем, технології виконання, стандартам, нормативно-технічній документації і т.ін.;

- в економічному відношенні - бути економічними, максимально використовувати зворотні відходи виробництва, мати мінімальну матеріалоємність і т. ін.

Якість продукції в умовах сучасного виробництва - одна з найважливіших складових ефективності, рентабельності підприємства, тому їй необхідно постійно приділяти увагу. Опікуватися якістю повинні всі - від директора підприємства до конкретного виконавця будь-якої операції. Усі процеси по проектуванню, збереженню якості повинні складати систему управління якістю.

Управління якістю - це дії, що виконуються при створенні та експлуатації або споживанні продукції з метою установлення, забезпечення та збереження необхідного рівня її якості.

При управлінні якістю продукції об'єктами управління, як правило, є процеси, від яких залежить якість продукції.

Успішна діяльність підприємства повинна забезпечуватися виробництвом продукції або послуг, які:

- відповідають чітко визначеним потребам, застосуванню або призначення;

- задовольняють потреби споживача;

- відповідають діючому законодавству та іншим вимогам суспільства;

- пропонуються споживачеві за конкурентноздатними цінами;

- націлені на одержання прибутку. (Международные стандарты. Управление качеством продукции. ИСО 900 – ИСО 9004, ИСО 8402. – М.: Изд-во стандартов, 1988. – С. 41)

Питання управління якістю, захисту прав споживачів у розвинутих країнах регламентуються законами. В Україні зроблено перші кроки в цьому напрямку і прийнято закони “Про стандартизацію”, “Про захист прав споживачів”, “Про сертифікацію продукції та послуг” та ін.

Показники якості роботи підприємств характеризують якість виготовленої на підприємстві продукції (послуг), ефективність використання виробничих потужностей, виконання планів виробництва, рівень автоматизації процесів виробництва та ін.

У галузях комунального обслуговування застосовують такі показники: кількість видів послуг; асортимент і номенклатура послуг, що надаються споживачам: населенню, підприємствам та організаціям; обсяг робіт підприємств комунального господарства, розрахований на кількість мешканців населеного пункту.

Всі ці показники можна об’єднати в три групи:

1) показники, що характеризують загальний розвиток якості в масштабах галузі, відомства (обсяг послуг на одного мешканця, рентабельність, асортимент, номенклатура та ін.);

2) показники, що визначають виробнично-технічну характеристику якості обслуговування в конкретних спеціалізованих галузях, наприклад, відповідність ГОСТам: питної води на підприємствах водопровідного господарства, продукції, що вирощена на підприємствах зеленого господарства і т.ін.;

3) показники, що характеризують якість обслуговування певними підрозділами підприємств конкретних споживачів, показники якості конкретних послуг, наприклад, своєчасність обслуговування, якість виконання технологічних операцій, повнота та комплексність виконання замовлень, естетика та культура обслуговування.

Різноманітність якісних показників підприємств комунального та побутового обслуговування обумовлює різні шляхи поліпшення якості їх продукції (послуг), підвищення рівня якості обслуговування.

Кожне підприємство повинно розробляти стратегічні напрямки удосконалення якості, приймаючи як вихідні показники своєчасність, повноту, комплектність, культуру обслуговування, якість технологічних операцій, робіт, послуг і продукції на підприємстві (в галузі). Такими напрямками є:

- організація досконалої системи оцінки та контролю якості за розробленими критеріями з метою попередження неякісного обслуговування;

- удосконалення морального й матеріального стимулювання заходів з підвищення якості обслуговування;

- створення умов для застосування прогресивних технологій, новітніх досягнень науки й техніки, що сприятимуть покращенню якості

обслуговування (своєчасність, повнота, комплексність, якість технологічних операцій, культура обслуговування).

Питання для обговорення

1. Що являє собою виробнича потужність розсадника, квітникарського господарства, спеціалізованої організації зеленого хазяйства?
2. Назвіть основні показники виробничої програми розсадника, квітникарського господарства, спеціалізованої організації зеленого будівництва, експлуатаційної організації.
3. Дайте визначення товарної й валової продукції зеленого господарства.
4. Чи є зв'язок між виробничою потужністю та виробничою програмою? В чому він полягає?
5. Як розраховується коефіцієнт завантаження виробничих площ?
6. Які фактори впливають на виробничу потужність обладнання та устаткування?
7. Назвіть натуральні вимірники реалізації і випуску продукції квітникарських і насінницьких господарств.
8. В чому полягає сутність терміну «закладка»?
9. На підставі яких показників ведуть облік потреби оранжерейної площі?
10. Як розраховується обсяг валової продукції підприємства зеленого господарства?

Завдання для розв'язання:

Задача 11.1. Визначити обсяг реалізованої продукції у вартісному виразі виходячи з таких даних:

- Річний випуск продукції в натуральних одиницях по виробу А – 550 шт., Б – 730 шт., В – 600 шт., Г – 400шт.;
- Гуртова ціна за виріб А – 100 грн., Б – 1800 грн., В – 1200 грн., Г – 900 грн.;
- Залишки готової продукції на початок планового року – 2530 тис. грн.;
- Вартість річної продукції, відвантаженої споживачеві, але не оплаченої ним у базовому періоді, - 1700 тис. грн.;
- Залишки нереалізованої продукції на кінець року склали 4880 тис. грн.

Задача 11.2. Обчислити величину реалізованої продукції та її приріст у плановому році, якщо у звітному обсяг реалізації становив 600 тис. грн.

У плановому році підприємство передбачає виробити продукції на суму 740 тис. грн.. Частина її на суму 30 тис. грн.. піде на внутрішні потреби. Незавершене виробництво за плановий рік зменшиться на 5 тис. грн.. Додатково до програми випуску готових виробів підприємством будуть надані послуги ремонтного характеру на 45 тис. грн. і виготовлено напівфабрикатів для реалізації на сторону на 12 тис. грн.

Задача 11.3. Обчислити на основі звіту за минулий рік обсяги валової і товарної продукції підприємства. Вихідні дані наведені в таблиці.

Показники	Обсяг випуску, тис. шт.
Виріб 1	250
Виріб 2	150
Виріб 3	130
Гуртова ціна виробу	грн.
Виріб 1	35
Виріб 2	25
Виріб 3	15
Послуги і роботи промислового характеру іншим підприємствам у гуртових цінах, тис. грн.	180
Капітальний ремонт власного обладнання в гуртових цінах, тис. грн.	250
Зміна залишків незавершеного виробництва в гуртових цінах, тис. грн.	350

Задача 11.4. Визначити річний обсяг реалізованої продукції, якщо виробництво товарної продукції всього за рік 10 тис. шт., залишок нереалізованої продукції на початок року 500 шт., залишок нереалізованої продукції на кінець року 300 шт. Гуртова ціна підприємства за 1 шт. продукції 25 грн.

Задача 11.5. За даними таблиці проаналізуйте виконання плану з номенклатури і асортименту.

Вироби	Трудомісткість 1 шт. н-год.	План		Звіт	
		кількість, шт.	сума, н-год.	кількість, шт.	сума, н-год.
А	20	100	2000	110	2200
Б	80	450	36 000	500	40 000
В	5	200	1000	150	750
Г	30	120	3600	60	1800
		ВСЬОГО	42 600		44 750

Задача 11.6. У базовому періоді обсяг випуску валової продукції у зіставних гуртових цінах склав 800 млн. грн., товарної – у діючих гуртових цінах підприємства – 700 млн. грн.

У плановому періоді передбачається виготовити валової продукції на 840 млн. грн., товарної – на 785,5 млн. грн. Передбачалось також, що в плановому періоді чисельність працюючих становитиме 1200 чол., а фактично було зайнято 1286 чол.

Визначити:

1. Виконання плану з виготовлення валової і товарної продукції.
2. Темпи зростання обсягу валової та товарної продукції і пояснити економічну суть їх відмінності.
3. Вплив зміни чисельності працюючих і зростання продуктивності праці на виконання плану виробництва валової і товарної продукції.

Задача 11.7. За рік завод виготовляє 490 виробів. Трудомісткість виробу 840 н-год., тривалість циклу виготовлення виробу – 25 днів, планова собівартість – 1300 грн., матеріальні затрати дорівнюють у ній 60%. Проведена інвентаризація показала, що в незавершеному виробництві є в середньому 65 виробів загальною трудомісткістю 35 490 н-год. Розрахувати обсяг незавершеного виробництва на кінець планового періоду у вартісному та трудових вимірах.

Задача 11.8. Річним планом підприємства передбачено такий випуск продукції:

Виріб	Кількість, шт.		Гуртова ціна, грн.
	план	факт.	
А	200	310	10
Б	1000	1250	2,5
В	450	300	9,2
Г	135	245	5,7

Задача 11.9. Визначити виконання плану з обсягу випуску і асортименту продукції за наступними даними:

Виріб	Випуск продукції, млн. грн.	
	план	факт.
А	1200	1180
Б	2700	2780
В	-	470
Г	1210	1350
Д	500	390

Задача 11.10. Визначити обсяг закладки квіткової розсади на ПП «Квітковий стиль», якщо відпад при вирощуванні 15%, плановий обсяг робіт та норма садіння згідно проектно-кошторисної документації складає:

№ пп	Назва матеріалів	Площа, м ²	Норма садіння, шт./м ²
1	Хлорофітум	156	5
2	Ахирантес	129	3
3	Альтернантера	129	4
4	Сальвія	128	4

Задача 11.11. Обчислити величину реалізованої продукції підприємства зеленого господарства та її приріст у плановому році, якщо у звітному році обсяг реалізації склав 700,0 тис. грн.

У плановому році підприємство передбачає використати продукції на суму 920,0 тис. грн. На внутрішні потреби підприємства з них буде використано продукції на суму 70,0 тис. грн. Незавершене виробництво за плановий рік зменшиться на 15,0 тис. грн. Крім готової продукції (квіти)

підприємством буде вирощено «напівфабрикатів» для реалізації на сторону на 17,0 тис. грн. і виготовлено лозових виробів на 18,0 тис. грн.

Задача 11.12. Обчислити обсяги валової і товарної продукції підприємства зеленого господарства за минулий рік. Вихідні дані:

Показники	Кількість
1. Випуск квітів, тис. шт. - Всього з них: А Б В	270,0 180,0 110,0
2. Гуртова ціна за 1 шт., грн. А Б В	3,5 2,7 1,1
3. Послуги і роботи промислового характеру іншим підприємствам в гуртових цінах, тис. грн.	230,0
4. Капітальний ремонт власних теплиць в гуртових цінах, тис. грн.	310,0
5. Зміна залишків незавершеного виробництва в гуртових цінах, тис. грн.	470,0

Тести до розділу 11

Виберіть правильну відповідь

Тест 1. Виробнича програма підприємства – це:

- а) система завдань з виробництва і реалізації продукції споживачам в розгорнутій номенклатурі і асортименті, відповідної якості і в певні терміни;
- б) розрахунок максимально можливого обсягу випуску продукції;
- в) встановлення термінів виробництва окремих видів продукції.

Тест 2. Виробничою потужністю розсадників і квітникарських господарств є:

- а) наявність земельної, оранжерейної і парникової площ;
- б) сіво- і культурообороту;
- в) характер застосування агротехніки й організації виробництва;
- г) асортимент вирощуваних рослин;
- д) максимально можливий випуск продукції за рік при найбільш високому коефіцієнті використання виробничих площ, застосуванні раціональних сіво- і культуро оборотів, передової агротехніки й організації виробничого процесу, передових науково обґрунтованих норм живлення і розміщення рослин на 1 м кв. площі.

Тест 3. Використання оранжерейної і парникової площі характеризується:

- а) асортиментом продукції;
- б) агротехнікою вирощування;
- в) коефіцієнтом завантаження;
- г) випуском продукції з 1 м. кв. площі;
- д) коефіцієнтом завантаження та випуском продукції з 1 м.кв. площі.

Тест 4. При плануванні виробничої програми використовують показники:

- а) вартісні (валова, товарна, чиста, реалізована продукція, тис.грн.);
- б) натуральні (шт., га, ін.);
- в) трудові (нормо-години);
- г) умовно-натуральні;
- д) усі відповіді вірні.

Тест 5. Яку з наведених відповідей слід вважати правильною:

- а) виробнича програма має відповідати виробничій потужності;
- б) виробнича програма має перевищувати виробничу потужність;
- в) виробнича програма має бути меншою, ніж виробнича потужність?

Тест 6. Асортимент продукції – це:

- а) перелік виробів за назвами, сортами, профілями у заданій кількості;
- б) склад і співвідношення виробів у загальному обсязі;
- в) обидва визначені правильні;
- г) перелік видів продукції, що виробляються.

Тест 7. Виробнича програма обґрунтовується:

- а) обсягом капітальних вкладень;
- б) виробничою потужністю;
- в) потребою в продукції;
- г) вартістю основних виробничих фондів;
- д) матеріальними ресурсами;
- е) трудовими ресурсами.

Тест 8. Виробнича програма підприємства відображає:

- а) обсяг випуску продукції;
- б) собівартість;
- в) асортимент і номенклатуру;
- г) чисельність працюючих;
- д) питому вагу продукції вищої категорії якості;
- е) рентабельність виробництва.

Тест 9. Номенклатура продукції підприємства – це:

- а) перелік передбачених для виготовлення видів продукції;
- б) співвідношення окремих виробів у їх загальному обсязі;
- в) обидва визначенні правильні.

Тест 10. До вартісних показників виробничої програми належать:

- а) товарна продукція;
- б) обсяг незавершеного виробництва;
- в) валова продукція;
- г) чиста та умовно-чиста продукція;
- д) номенклатура та асортимент;
- е) реалізована продукція.

РОЗДІЛ 12. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА

Основні терміни та поняття: озеленення; сади; сквери; парки; бульвари; вуличні насадження; насадження загального користування; насадження обмеженого користування; насадження спеціального призначення; лісопарки, смуги відводу автodorіг; смуги відводу залізниць; водоохоронні насадження; декоративні розсадники; квітково-оранжерейні господарства; ботанічні сади; дослідні станції; дерева; чагарники; квіти; продукуючі площі; оранжерей; парники; відкритий ґрунт; маточники; живці; насіння; продукція допоміжного виробництва; контейнери; кошики; вазони; сіянці; саджанці; коефіцієнт використання земельної площі.

12.1. ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ОЗЕЛЕНЕННЯ МІСТ

Озеленення у загальній системі зовнішнього благоустрою міст має велике значення. Перш за все зелені насадження значно зменшують наявність пилу й диму в повітрі міста, відіграють роль своєрідного фільтру. Вони впливають на формування мікроклімату в місті, бо діють на тепловий режим, вологість і ступінь рухомості повітря. Безліч видів декоративних рослин створюють широкі можливості для архітектурних композицій і планування міста у цілому.

Зелені насадження є місцями активного й пасивного відпочинку населення. Особливо великою є роль парків культури і відпочинку. Окрім них у містах влаштовують сквери, бульвари, дитячі парки, міські сади, ботанічні сади, вуличні зелені насадження уздовж тротуарів, прибудинкові зелені насадження, палісадники, зелені насадження на промислових підприємствах, в лікарнях, школах і т. ін.

Зважаючи на значущість та особливість галузі, дуже важливим є планування комплексного озеленення міст.

Перспективний план озеленення міста чи селища, а також поточне планування, зв'язане з проектуванням об'єктів озеленення - садів, скверів, парків, бульварів та інших насаджень, розробляють на основі спеціальних нормативних показників, затверджених господарськими нормами проектування населених міст. Слід зазначити, що зелені насадження в містах і селищах, у приміських і зелених зонах треба передбачати у вигляді єдиної системи з урахуванням величини і значення міста, його планувальної структури, архітектурно-площинної композиції забудови і природно-кліматичної зони. При визначенні площі насаджень за основу приймають чисельність населення міста чи селища. Міста з населенням більше 500 тис. жителів відносяться до найкрупніших, з населенням 250-500 тис. жителів - до крупних, з населенням 100-250 тис. жителів до великих, з населенням

50-100 тис. жителів до середніх, з населенням до 50 тис. чоловік - малих міст і селищ міського типу.

Важливим фактором, що визначає специфічні особливості озеленення населеного пункту і впливає на кількісну сторону цього питання, є місцезнаходження населеного пункту: біля великих водоймів, лісових масивів, на безлісних і пустельних територіях і т.д. Систему насаджень і розміри територій, що озеленюються, у містах і селищах визначають з урахуванням специфіки їхнього місцезнаходження і народногосподарського профілю. Оптимальна кількість зелених насаджень у населеному пункті, співвідношення цих насаджень у загальному балансі територій і їх раціональне розміщення визначаються **нормами і прийомами** проектування. Норми проектування виражаються в абсолютних і відносних одиницях. Число зелених насаджень на одного міського жителя в метрах квадратних показує *забезпеченість міста зеленими насадженнями*. Площа зелених насаджень у місті, районі, мікрорайоні, що обчислюється у відсотках до загальної площі забудови міста, району, мікрорайону, показує *рівень озеленення території*.

Згідно з нормами рівень озеленення селитебної території міста має складати 50%, території житлового району - 55-58, території мікрорайону - 65-70 %. Рівень озеленення території є основою для визначення нормативних показників озеленення міської забудови.

Система озеленення сучасного міста включає до свого складу комплекс міських і приміських насаджень. Ті й інші підрозділяються за функціональною ознакою на насадження *загального, обмеженого користування і спеціального призначення*. Загальний норматив витрат міської території на зелені насадження визначають, виходячи з площ озеленення загального користування, тобто скверів, садів, бульварів, парків. Саме ці території створюють основу системи озеленення міста.

Структура системи зелених насаджень великого міста і норми озеленення на 1 жителя залежать від природно - кліматичних умов, рельєфу селитебної території та ін.

Поряд з питомими нормативами також встановлені мінімально допустимі площі об'єктів озеленення: загальноміських парків - 15 га, спеціалізованих парків -10 га, садів житлових районів - 3 га; скверів-0.5 га. Площу загальноселищного саду приймають не менше 2 га. У загальному балансі територій парків, садів, скверів площа озеленення повинна складати не менше 70%.

На схемі наведена структура системи озеленення міста (рис. 12.1).

Внутрішньоміські зелені насадження:	Приміські зелені насадження:
<p>Насадження загального користування: - загальноміські парки, сади, сквери, бульвари, набережні (3-8 м²); - районні парки, сади (4-8 м²), бульвари, сквери (4-14 м²); - озеленені території ярів, мікрорайонів, сади житлових груп (3-10м²);</p> <p>Насадження обмеженого користування: на житлових територіях: - дитячі сади-ясла (2,2 м²), школи (3,5 м²); - спортивні комплекси (2,7-3,8 м²); установи: - охорони здоров'я (2-2,7 м²); - культурно-просвітницькі (0,7-1,2 м²); - вищі навчальні заклади (0,34 м²); - технікуми, профтехучилища (0,24-0,34 м²); - насадження на промислових територіях (промислові площадки) (8 м²);</p> <p>Насадження спеціального призначення: - насадження вулиць і майданів; - комунально-складські території (0,5-0,8 м²); - санітарно-захисні зони (7 м²); - ботанічні й зоологічні сади, дослідні станції (3-5 м²); - інші території в зонах забудови (5 м²).</p>	<p>- лісопарки (50- 200 м²); - смуги відводу автодоріг (5-9 м²); - смуги відводу залізниць (4-8 м²); - меліоративні насадження, піски, незручні землі (15-80 м²); - водоохоронні насадження (5-15 м²); - місто захисні насадження (0,77 м²); - території цвинтарів; - декоративні розсадники (5 м²); - квітково-оранжерейні господарства (0,3-0,5 м²); - інші насадження (3-4,5 м²);</p>

Рис. 12.1 - Структура системи озеленення міста

Виходячи з перспективної потреби в посадковому матеріалі, визначають потрібну площу розсадників.

Необхідною умовою успішного розвитку розсадника є закріплення за ним площі на тривалий термін - до 50 років і більше.

Розрахунок виробничих площ розсадників і квітникарських господарств – важлива частина перспективного плану озеленення населених міст. Розмір площі розсадника і його продукуючої площі для міста чи області визначають залежно від потреб у посадковому матеріалі.

Усі розрахунки повинні проводитись на основі *виробничо-технологічних карт* на вирощування декоративних деревинно-чагарникових саджанців. Спочатку розраховують розмір продукуючої площі, за яким визначають :

- обсяг виробництва в натуральному і грошовому вираженні;
- трудомісткість вирощування посадкового матеріалу ;
- обсяг механізованих робіт;
- чисельність механізаторів і фонд їхньої заробітної плати;

- витрати на паливомастильні матеріали;
- прями виробничі витрати.

При розрахунку виходять з основного асортименту деревинно-чагарникових рослин, що рекомендуються для даного регіону, співвідношення дерев і чагарників у загальному випуску саджанців, співвідношення в групі дерев і чагарників, прогресивних технологічних нормативів.

Співвідношення дерев і чагарників за нормами щільності посадок на різних об'єктах озеленення визначають виходячи з нормативних показників озеленення міст. Його приймають як 1:8. Співвідношення рослин, що випускаються у групі дерев і групі чагарників, приймають на підставі досвіду проектування об'єктів озеленення та існуючих рекомендацій.

Для всіх шкіл розсадників приймають єдину сівозміну. Число полів сівозміни дорівнює числу років вирощування саджанців у школі та одне поле - під чорною парою. Розмір повної сівозміни розраховують за кількістю рослин кожної групи в загальному випуску і нормою виходу саджанців з 1га. Щоб забезпечити закладку дерев і чагарникових шкілок, треба визначити кількість продукуючої площі відділу розмноження. Така кількість повинна складати за розрахунками приблизно 5-6 % площі шкілок.

Визначивши продукуючу площу розсадника (базисний варіант), розраховують обсяг виробництва в натуральному і грошовому вираженні, трудомісткість вирощування посадкового матеріалу, обсяг механізованих робіт, рівень прямих виробничих витрат.

За обсягами механізованих робіт визначають склад машино - тракторного парку, чисельність механізаторів і експлуатаційні витрати по парку машин. Відповідно до обсягів виробництва і трудомісткості встановлюють чисельність адміністративно-управлінського персоналу по функціях керування. Далі розраховують потребу в площах для квітничково-оранжерейних господарств. За нормативами встановлюють загальну площу будівництва нових квітників на перспективу. Крім того, визначають потребу в квітах на зрізання і у декоративно-листяних горшочних культурах для озеленення інтер'єрів. Установлюють склад (асортимент) вирощуваних культур озеленення (внутрішнього і зовнішнього) і для зрізання. Потім розраховують площі відкритого і закритого ґрунту для вирощування відібраного асортименту. При розрахунках виходять з норм висіву насіння і пікірувальних норм, вирощування в ґрунті на 1 м.кв, виходу живців з маткової рослини, розміщення маточників, норм висадження живців. Визначають потреби в площах для вирощування квіткового матеріалу в оранжереях, парниках і у відкритому ґрунті за місяцями і сумарно за рік.

Розсадник і квіткове господарство на площі, визначеній перспективним планом, організують поетапно.

12.2. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ГОСПОДАРСТВА

Міське зелене господарство включає три тісно зв'язані між собою галузі:

а) *зеленого будівництва* - створення нових зелених об'єктів, реконструкція і капітальний ремонт існуючих об'єктів;

б) *експлуатації* - нагляд та утримання зелених насаджень, що є важливою частиною загальної системи благоустрою міста;

в) *виробничу* - вирощування посадкового матеріалу для озеленення міста.

Витрати на будівництво і експлуатацію міських зелених насаджень загального користування фінансуються з міського бюджету. Виробничі підприємства зеленого господарства - розсадники, квітникарські й насінницькі господарства покривають свої витрати з виручки від реалізації продукції.

Зелене господарство має особливості, обумовлені характером процесу вирощування рослин: довготерміновість виробничого процесу, що коливається від декількох тижнів до багатьох років (вирощування квітів, чагарників, дерев) і потребує значних оборотних коштів; сезонність у роботі підприємства; велике розмаїття продукції (дерева, чагарники, насіння, цибулини, квіти і т.п.), велика питома вага земляних робіт (обробка і підготовка ґрунту, копання ям і канавок, заготівля рослинної землі тощо).

Зелені насадження міст розподіляють на дві великі групи:

- *об'єкти озеленення загального користування* (парки, лісопарки, сквери, бульвари, сади, вуличні насадження). Ці насадження знаходяться в безпосередньому віданні органів міського благоустрою;

- *зелені насадження на територіях промислових підприємств, шкіл, лікарень, дитячих садків тощо є насадженнями обмеженого користування* і експлуатуються відповідними відомствами. Однак організації, що відають міським благоустроєм, контролюють зберігання зелених насаджень, що належать різним відомствам, а також проведення робіт з озеленення.

Організаційна структура управління зеленим господарством в містах залежить від обсягів робіт з озеленення, місцевих традицій, і має такі форми: управління озеленення, управління або відділи благоустрою, трести зеленого будівництва, експлуатаційні контори (дільниці) з озеленення, окремі виробничі підприємства: розсадники, оранжерейно-квітникарські господарства та ін.

Соціальна структура зеленого господарства (співвідношення комунальних, орендних, акціонерних, приватних підприємств) в містах теж різна.

Слід сказати, що роботи із зеленого будівництва та експлуатації зелених насаджень в містах ведуть, як правило, комунальні підприємства. Що ж до виробничої галузі, тобто вирощування посадкового матеріалу для озеленення, квітів та вічнозелених рослин для прикраси приміщень, квітів для букетів, вирощування цибулин, рослин дикої флори та ін., то тут поряд з

комунальними підприємствами все більшої ваги набувають акціонерні й приватні підприємства.

Комунальні підприємства з великим обсягом робіт із озеленення мають складну організаційну структуру. До їх складу входять управління та дільниці зеленого будівництва, організації з експлуатації зелених насаджень, виробничі підприємства.

12.3. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВІ

12.3.1. Поняття та класифікація виробничого процесу

В основу діяльності підприємства покладено виробничі процеси, в яких беруть участь люди, засоби праці, предмети праці, а також природа. Всі ці чинники мають бути ефективно поєднані в єдиний виробничий процес з метою виконання основного завдання підприємства - виготовлення продукції для задоволення ринкових потреб.

***Виробничий процес** - це сукупність дій людей, засобів праці та природи, внаслідок яких вихідні матеріали і напівфабрикати перетворюються на готову продукцію.*

Основну частину виробничого процесу становить технологічний процес, який забезпечує зміну форм, розмірів і властивостей оброблюваних предметів праці і одержання готових виробів (продукції).

Будь-який технологічний процес може бути поділено на певну кількість технологічних ланцюгів або операцій і представлено технологічною схемою.

Виробничі процеси *класифікуються за різними ознаками*, основною з яких є їхня *роль у загальному процесі виготовлення продукції*. За цією ознакою виробничі процеси поділяються на основні, допоміжні, обслуговуючі, управлінські.

***Основні процеси** - це технологічна зміна форм, розмірів і фізико-хімічних властивостей виробів, випуск яких передбачено профілем підприємства.*

***Допоміжні процеси** забезпечують безперебійність основних процесів; передбачають виготовлення і ремонт інструменту та оснащення, ремонт устаткування, вироблення енергоносіїв тощо.*

***Обслуговуючі процеси** призначені для обслуговування основних і допоміжних процесів (складування і зберігання, транспортування та ін..).*

Виділяють на підприємстві ***управлінські процеси***, які переплітаються з виробничими і пов'язані з розробленням і ухваленням рішень, координацією і регулюванням виробництва, обліком і аналізом роботи та ін.

Управлінські процеси інколи вважають специфічними виробничими процесами, оскільки сучасні засоби праці оснащені контрольно-керуючими механізмами, інтегрованими з робочими машинами (наприклад, автоматизовані поточкові лінії, автоматизовані системи управління

технологічними процесами тощо).

Основні виробничі процеси залежно від стадії виготовлення готового виробу поділяються на:

- *заготівельні (підготовчі)* - забезпечують одержання різних заготовок, поковок, відливок, розкрій тканин за лекалами, очищення сировини, порізку металу та ін.;

- *обробні (перетворюючі)* - відбуваються на стадії перетворення заготовок, сировини на готову продукцію шляхом механічної, термічної або хімічної обробки;

- *складальні (завершальні)* - характеризують отримання складальних одиниць або готових виробів з деталей, вузлів; також включають регулювальні, випробувальні, пакувальні та інші операції.

За складністю виробничі процеси поділяються на:

- *прості* - послідовність операцій, результатом яких є готовий виріб;
- *складні* - поєднання декількох простих виробничих процесів;

За масштабом виробництва однорідної продукції розрізняють виробничі процеси:

- ♦ *масові* - випуск однорідної продукції протягом тривалого часу;
- ♦ *серійні* - випуск широкої номенклатури продукції, що періодично повторюється;
- ♦ *одиничні* - випуск обмеженої (досить вузької) номенклатури продукції, що постійно змінюється.

За перебігом у часі виробничі процеси поділяються на:

♦ *дискретні (перервні)*- характерна наявність перерв в організаційно-технологічному ланцюжку виготовлення продукції (виробництво машин, приладів, швейних виробів, взуття і т. п.);

♦ *неперервні* - продукція не має сталого об'єму і форми, а технологічний процес не має чітко окреслених часових обмежень (хімічне виробництво, металургія і т. д.)

Іншими ознаками класифікації виробничих процесів є:

- ♦ рівень механізації,
- ♦ характер устаткування;
- ♦ характер впливу на предмет праці;
- ♦ тощо.

12.3.2. Структура та принципи організації виробничого процесу

Основною структурною одиницею виробничого процесу є **виробнича операція** - завершена його частина, яка виконується на одному робочому місці без переналагодження устаткування відносно одного й того ж самого предмета праці одним або кількома робітниками.

Виробничі операції поділяються на основні (технологічні), внаслідок яких змінюються форма, розміри, властивості виробів, та допоміжні, пов'язані зі зміною просторового розміщення виробів (транспортування, складування) або контролем якості продукції.

Операції розрізняються також залежно від застосовуваних засобів праці: ручні; машино-ручні; машинні; автоматизовані.

Хоча виробничі процеси є досить різноманітними, проте усіх їх можна організувати за такими загальними принципами:

- *спеціалізація* - розчленування виробничого процесу на складові частини і закріплення за кожним підрозділом (цехом, дільницею, робочим місцем) виготовлення певного виробу (предметна спеціалізація) або певної операції (технологічна спеціалізація); дає змогу використовувати високопродуктивне устаткування і передові форми організації виробництва;

- *пропорційність* - однакова відносна продуктивність усіх виробничих підрозділів; передбачає рівномірне і повне завантаження усіх видів устаткування, яке необхідне для ліквідації «вузьких місць» і виконання в повному обсязі виробничої програми, і для ліквідації надлишків устаткування; роль цього принципу зростає в умовах автоматизованого виробництва;

- *паралельність* - одночасне виконання частин виробничого процесу (операцій, стадій), тобто здійснення процесів із «перекриттям»; продуктивність підрозділів при цьому визначають тривалістю процесу, який є меншим від тривалості циклу на величину «перекриття»; для реалізації цього принципу має бути забезпечений достатній обсяг виробництва для повного завантаження устаткування; він дозволяє суттєво скоротити тривалість циклу виготовлення виробів, зменшити потребу в обігових коштах;

- *ритмічність* - означає рівномірний випуск продукції у певні проміжки часу; чим менший проміжок часу, тим важче досягти рівномірності. Якщо досягається місячна ритмічність, то декадної і добової досягти важче, це залежить від внутрішньозаводського планування. Ритмічність є важливою умовою успішного виконання завдань за кількісними і якісними показниками;

- *прямоточність* - означає забезпечення найкоротшого шляху проходження виробами всіх стадій і операцій виробничого процесу - від запуску матеріалів до виходу готової продукції; цей принцип використовується в масштабах всього підприємства, цехів, дільниць;

- *безперервність* - означає зменшення перерви під час виробництва конкретних виробів;

- *диференціація* - означає поділ виробничого процесу виготовлення однойменних виробів між окремими підрозділами підприємства (наприклад, по технологічному);

- *комбінування* - це об'єднання всіх або частини різнохарактерних процесів з виготовлення певного виду виробу або наданих послуг в межах однієї ділянки виробництва;

- *концентрації* - означає зосередження виконання виробничих операцій з виготовлення технологічно однорідної продукції або виконання функціонально однорідних робіт на окремих ділянках і робочих місцях;

- *універсалізації* - певне робоче місце або виробничий підрозділ зайнятий виготовленням виробів і послуг різноманітного асортименту або виконання різних виробничих операцій;

- *стандартизації* - розуміють розробку, установлення й застосування одноманітних умов, що забезпечують найкраще його протікання.

Перелічені принципи організації виробничих процесів «співіснують» між собою у суперечності, оскільки дотримання одних здійснюється за рахунок інших. У такому разі слід шукати компромісний варіант на підставі економічних міркувань. Суть їх у тому, що невиконання одних принципів за рахунок виконання інших пов'язане з певними втратами і перевагу надають тому з них, невиконання якого пов'язане з меншими втратами. Найповніше всі ці принципи втілюються в умовах потокового виробництва. Диференціація виробничого процесу на підприємстві характеризується насамперед співвідношенням трьох основних факторів:

- обсягом і змістом виробничої програми;
- часом, який є у розпорядженні підприємства для виконання цієї виробничої програми та зумовлений наявним режимом роботи;
- простором, який виражений у виробничій площі.

Виробничий процес, організований у просторі, визначає виробничу структуру підприємства. Формування виробничих підрозділів підприємства у просторі відбувається переважно за двома напрямками спеціалізації:

1) **технологічна спеціалізація** (за однорідністю виконуваних ними технологічних процесів); виробничі дільниці виокремлюються як певна група технологічно однорідних робочих місць;

2) **предметна спеціалізація** (на основі технологічної послідовності операцій з виготовлення виробів); виробничі дільниці формуються з певної кількості технологічно однорідних робочих місць, які встановлюються відповідно до послідовності операцій виробничого процесу.

За *технологічної форми спеціалізації* у виробничих підрозділах виконують частину технологічного процесу, яка складається з однієї або декількох операцій при дуже широкій номенклатурі деталей, виробів. Коли різноманітність операцій і обладнання невелика, полегшується технічне керівництво і створюються широкі можливості регулювання завантаження обладнання. Але тоді подовжуються маршрути руху предметів праці з багаторазовим їх поверненням в одні і ті ж самі дільниці. Це порушує принцип прямоочності, утруднює узгодження роботи дільниць і призводить до збільшення тривалості виробничого циклу.

Предметна спеціалізація виробничих підрозділів характерна для заводів з вузькою номенклатурою продукції. Для підрозділів характерні різноманітне обладнання і оснащення при вузькій номенклатурі оброблюваних деталей (вузлів). Узгодження роботи виробничих дільниць значно простіше, оскільки всі операції обробки сконцентровані в одному цеху, на одній ділянці. Це спрощує оперативно-календарне планування, територіально зближує окремі стадії процесу і скорочує виробничий цикл.

12.3.3. Організація виробничого процесу у часі

Виробничий процес у часі характеризується структурою і тривалістю виробничого циклу.

Виробничий цикл - це період часу, протягом якого виріб або партія виробів проходить усі стадії виробничого процесу і перетворюється на готовий продукт.

Тривалість виробничого циклу визначається в одиницях календарного часу (год, дні, місяці).

Виробничий цикл $T_{ц}$ складається з тривалості *виробничих операцій* (технологічних, контрольних, транспортних, вантажно-розвантажувальних, складських, природних та ін.) - назвемо їх *часом оброблення* ($T_{об}$), а також перерв, зумовлених створенням запасів, нерівномірністю виробництва, міжзмінними та іншими перервами - назвемо їх *часом простоїв* ($T_{пр}$).

Отже, будь-який виробничий цикл можна представити:

$$T_{ц} = T_{об} + T_{пр}$$

Тобто, виріб у виробничому процесі перебуває лише у двох станах: *або його обробляють, або він простоює.*

У виробничому процесі бере участь ще один елемент - *обладнання* (і все, що з ним пов'язане: площі, оснащення, пристрої), яке в цьому процесі також перебуває тільки у двох станах: *або воно працює, або воно простоює.*

Тривалість виробничого циклу має велике економічне значення, оскільки впливає на прискорення оборотності обігових коштів, темп випуску продукції, використання виробничої площі, устаткування та інших основних фондів. Скорочення тривалості виробничого циклу дає змогу одержати великий економічний ефект: зменшення потреби в обігових коштах внаслідок прискорення їх обіговості, підвищення продуктивності праці, зменшення трудомісткості виробу, зниження собівартості.

Оскільки виробничий цикл складається з двох видів часу, можна визначити два основних напрями скорочення тривалості виробничого циклу: часу оброблення і часу простоювання.

Скорочення $T_{об}$ досягається за рахунок технічних (для основних операцій) і частково організаційних (для допоміжних операцій) заходів. До технічних заходів належать різні пристрої, які дають змогу зменшити витрати часу на оброблення; до організаційних - заходи, які сприяють зміні організації виробничого процесу і робочого місця.

Скорочення $T_{пр}$ досягається зміною *виду руху* предметів праці у виробництві, який може бути послідовним, паралельним, послідовно-паралельним.

12.3.4. Наукова організація виробничого процесу

Праця на будь-якому підприємстві повинна бути організована з дотриманням норм і положень наукової організації праці.

Науковою є така організація праці, яка ґрунтується на досягненнях науки і техніки, передовому досвіді і дозволяє найкращим чином об'єднати в єдиному процесі виробництва техніку і людей, забезпечити ефективне використання ресурсів та збереження здоров'я працівників.

Наукова організація праці (НОП) має вирішувати такі завдання:

- *економічні* (ефективне використання ресурсів і зростання продуктивності праці);
- *психофізіологічні* (створення умов для підвищення працездатності людини без шкоди її здоров'ю);
- *соціальні* (праця повинна бути задоволенням).

Основні напрями НОП:

- вдосконалення форм розподілу і кооперування праці;
- вдосконалення нормування праці, її морального і матеріального стимулювання;
- поліпшення умов праці;
- підготовка і підвищення кваліфікації кадрів;
- зміцнення трудової дисципліни.

12.3.5. Нормування виробничого процесу

Процес праці на підприємстві відбувається в просторі і часі. Регламентация праці в часі здійснюється на основі врахування норм праці (норма часу, норма виробітку, норма чисельності, норма обслуговування).

Норма часу в умовах серійного і масового виробництва виступає як норма штучного часу ($T_{шт}$):

$$T_{шт} = T_{опер} + T_{обсл} + T_{відп}, \text{ н-год.},$$

де $T_{опер}$ - оперативний час, н-год.;

$T_{обсл}$ – час на обслуговування робочого місця, н-год.;

$T_{відп}$ - час на відпочинок і особисті потреби, н-год.

Норма часу в умовах дрібносерійного і одиничного виробництва виступає як норма штучно-калькуляційного часу ($T_{шт-к}$):

$$T_{шт-к} = T_{шт} + T_{пз}/n$$

де $T_{пз}$ - підготовчо-заклучний час на партію деталей, н-год.;

n - кількість деталей в партії, шт.

Норма виробітку (Нвир) - це кількість продукції, яка має бути вироблена за одиницю часу:

$$N_{вир} = 1 / T_{шт}$$

Змінна норма виробітку ($N_{вир зм}$) обчислюється за формулою:

$$N_{вир зм} = T_{зм} / T_{шт}, \text{ шт./зм},$$

де $T_{зм}$ - тривалість зміни, год.

Якщо норма виробітку збільшується на $a\%$, то норма часу зменшується на

$$(100 * a) / (100 + a), \%$$

а якщо норма виробітку зменшується на $a\%$, то норма часу зростає на

$$(100 * a) / (100 - a), \%$$

Середній процент виконання норм виробітку (Нвир %) обчислюється як відношення кількості нормо-годин на виготовлення продукції до кількості годин фактично відпрацьованого часу.

Норма чисельності - це необхідна для виконання певної роботи чисельність персоналу.

Норма обслуговування - встановлена кількість одиниць обладнання (робочих місць, квадратних метрів площі), яка обслуговується одним робітником або бригадою протягом зміни.

Методами нормування праці є: сумарний; аналітично-розрахунковий (аналітичний); аналітично-дослідницький.

Найточнішим є **аналітично-дослідницький метод**, який передбачає встановлення норми часу шляхом спостереження, тобто хронометражу.

Процес хронометражу передбачає ряд етапів:

- підготовка до хронометражу;
- спостереження і вимірювання часу;
- оброблення одержаних даних і висновки.

На останньому етапі одержують ряд числових значень про тривалість кожного елемента операції (хроноряд), стадією оброблення хроноряду є його перевірка на стійкість.

Стойкість хроноряду визначається за допомогою *коефіцієнта стійкості (Кст)*:

$$K_{ст} = t_{max} / t_{min}.$$

t_{max} - максимальний час на виконання операції, н-год.;

t_{min} мінімальний час на виконання операції, н-год.

Тоді порівнюють **Кст** із нормативним коефіцієнтом стійкості (**Кст н**). Якщо **Кст > Кст н**, хроноряд є нестійким. У такому разі слід відкинути одне або максимальне, або мінімальне значення тривалості операції (один замір) і знову перевірити хроноряд на стійкість. Якщо і тепер хроноряд виявиться нестійким, то заміри слід повторити (зробити повторне спостереження).

Якщо **Кст < Кст н**, то хроноряд вважається стійким і, визначивши середню тривалість операції, можна встановити відповідну норму часу.

На основі встановлених норм праці визначають необхідну чисельність працівників підприємства.

Крім хронометражу можна використовувати і такі способи встановлення норм праці як фотографія робочого дня, самофотографія, метод миттєвих спостережень.

12.4. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБІТ НА ДІЛЬНИЦІ ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА

В містах та поселеннях міського типу ремонтно-будівельні роботи з озеленення виконуються, в основному, двома методами.

Перший – послідовне виконання всіх стадій будівництва зеленого об'єкта, починаючи з підготовки ділянки для озеленення до встановлення

урн та лав.

Другий – паралельне виконання елементів будівництва, наприклад, одночасне садіння дерев та улаштування газонів або детальне розпланування доріжок та площадок.

При виборі того чи іншого методу необхідно в першу чергу врахувати сезонність робіт, для чого необхідно максимальну частину робіт з насадження дерев та чагарників виконувати весною та восени і скорочувати обсяги таких робіт літом та зимою.

Слід також врахувати, що в зеленому будівництві використовуються матеріали (саджанці дерев, чагарників тощо), які потребують особливого догляду після висадки, особливо в перший рік. Ці обставини впливають на потреби в робочій силі, транспорті, матеріалах, інструментах та ін., що лімітує розгортання робіт.

У даний час в Україні в основному застосовується паралельний метод виконання робіт, який дозволяє краще маневрувати робочою силою та транспортом.

Виконанню робіт з озеленення має передувати проект організації робіт, в якому необхідно передбачити:

- 1) строки виконання тих бо інших конструктивних елементів будівництва та їх обсяги;
- 2) календарний графік надходження матеріалів на об'єкт;
- 3) потреба у робочій силі за строками робіт, професіями та кваліфікаціями;
- 4) потреби в механізмах та режимів їх роботи;
- 5) розмір перевезень, вид транспорту, графік потреби в ньому;
- 6) потреба в інструментах та інвентарі;
- 7) організація території ділянки та черговість її освоєння.

Проект організації є основою для виробничого планування та матеріало-технічного постачання об'єкта, що будується, і підставою для проведення всіх підготовчих робіт: заготівля посадкових матеріалів, установлення пунктів тимчасового прикопу, заготовка деревини для кілків, рослинного ґрунту, розподілу робочої сили.

У роботах з озеленення міст і створення нових зелених об'єкт беруть участь мешканці міст та поселень міського типу. Ця обставина зобов'язує організації з озеленення правильно організувати працю громадськості і з урахуванням цього розробляти проект організації робіт.

Основною частиною проекту організації робіт є виробничо-календарний план, або графік робіт, в якому вказано: коли, скільки та які роботи треба виконати при будівництві об'єкта.

Виробничо-календарний план, або графік робіт, необхідно складати з урахуванням нового завантаження роботою колектив робітників, що сприяє закріпленню робочих кадрів та забезпеченню рівномірної зайнятості адміністративно-технічного персоналу.

Складаючи графік робіт слід врахувати розподіл робіт на:

1) взаємопов'язані, коли одна робота є підготовка до іншої (копання ям і садіння дерев);

2) сезонні, що виконуються в чітко встановлені строки (садіння дерев, чагарників, квітів);

3) роботи, що виконуються протягом усього періоду.

Спочатку в графіку розподіляються роботи, які залежать від кліматичних умов, потім – всі останні.

Розподіл робіт за строками залежить від обсягів робіт та можливого розміщення робочих на даній ділянці. Для прискорення будівництва об'єкта в календарному плані слід скорочувати розриви між початком одного і кінцем іншого виробничого процесу.

Дуже важливим для виробничо-календарного плану є його відповідність встановленим строкам закінчення будівництва об'єкта із забезпеченням високої якості робіт без порушення технічних умов.

Графік робіт складається за місяцями, а на весну, літо та осінь - за декадами, а також на п'ять і один день в найбільш відповідальні періоди. Перелік робіт надається за конструктивними елементами та їх окремим складовим, що мають самостійне значення.

Виробничо-календарний план містить всі дані для визначення потреби в робочій силі, витрат матеріалів та потреби в транспорті. Виходячи з графіка робіт складають графіки потреби в робочій силі, матеріалах, транспорті та механізмах.

Строки надходження матеріалів на об'єкт слід визначати з запасом до п'яти днів на будівельних матеріалах та до десяти днів на посадкових матеріалах.

Графік потреби в робочій силі може складатися так, як виробничо-календарний план, за місяцями та декадами і прийнятими конструктивними елементами та їх окремим складовим, згідно графіку робіт. Графік потреби в робочій силі має бути пов'язаний з календарним планом щодо строків потреби в робочій силі згідно з розподілом обсягів робіт за календарним планом. Після переліку всіх конструктивних елементів і визначення по ним необхідної кількості людино-годин визначається загальний обсяг потреби в людино-годинах для будівництва всього об'єкта з подальшим перерахунком людино-годин в середньооблікове число робочих.

Графік потреби в робочій силі слід складати без різких змін чисельності з поступовим нарощуванням, а в подальшому – з поступовим зменшенням кількості до моменту завершення робіт на об'єкті.

Аналогічно графіку потреби в робочій силі складають графік потреби в матеріалах, механізмах та транспорті.

Після завершення всіх робіт на об'єкті озеленення виконані роботи необхідно здати замовнику. Відповідність об'єкта затвердженому проекту перевіряє комісія з представників замовника і підрядника, яка складає акт про приймання-здачу робіт за формою, що наведено в додатку «А». Акт приймання-здачі робіт є основним документом для розрахунку замовника з підрядником.

Питання для обговорення:

1. У чому полягає діалектичний зв'язок побудови виробничого процесу згідно з принципами його раціональної організації та загальної ефективності виробництва?
2. Як здійснюється вплив типу виробництва на методи його організації та виробничо-організаційну структуру підприємства?
3. Чому необхідно обирати та економічно обґрунтовувати способи поєднання операцій технологічного процесу за конкретних умов виробництва?
4. Які на Вашу думку перспективи застосування різних методів організації виробництва на підприємствах України?
5. Дайте класифікацію виробничого процесу.
6. Розкрийте поняття наукової організації праці.
7. Приведіть визначення норм часу, виробітку, обслуговування.
8. Як здійснюється взаємозв'язок норм?
9. Назвіть та розкрийте сутність різних методів встановлення норм праці.
10. Поясніть, чому в умовах ринкової економіки необхідно здійснювати процес диверсифікації виробничого процесу на підприємствах зеленого будівництва.

Завдання для розв'язання:

1. Визначте тривалість виробничого циклу з устрою підгрунтя з піску товщиною 150 мм при устрої доріжки площею $256,8 \text{ м}^2$. якщо тривалість дня 7,95 годин, норма часу на устрій підгрунтя з піску 21 чол.-год./ 100 м^3 , роботу виконують бригада з 10 чоловік.
2. На окраску однієї лави витрачалось 25 хв. Після перегляду норм часу на цю операцію була встановлена норма 20 хв. Обчислити, на скільки днів скоротиться виробничий процес з фарбування 20 лав, якщо тривалість роботи 8 год.

Тести до розділу 12:

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Спеціалізація виробництва характеризує:

- а) перепрофілювання частини чи всього виробничого потенціалу підприємства на виробництво іншої продукції під впливом зміни ринкового середовища;
- б) процес органічного поєднання на одному підприємстві виробництв, що відносяться до різних галузей промисловості;
- в) процес зосередження діяльності підприємства на виготовленні певної продукції або виконанні окремих видів робіт.

Тест 2. Процес безпосереднього виготовлення основної продукції відносяться до:

- а) обслуговуючих;

- б) допоміжних;
- в) основних.

Тест 3. До якого типу виробництва відносяться роботи з озеленення та благоустрою території:

- а) одиничне виробництво;
- б) серійне виробництво;
- в) масове виробництво.

Тест 4. Які виробничі процеси виконуються без нагляду робітника:

- а) механізовані;
- б) автоматизовані процеси;
- в) автоматичні процеси;
- г) ручні процеси.

Тест 5. Як виконуються роботи з садіння дерев та чагарників з великою грудкою для швидкоростучих порід:

- а) вручну;
- б) механізовано;
- в) автоматизовано;
- г) автоматично.

Тест 6. Яке виробництво характеризується обмеженою номенклатурою продукції, виготовлення якої періодично повторюється партіями:

- а) одиничне виробництво;
- б) серійне виробництво;
- в) масове виробництво.

Тест 7. Яке з наведених нижче визначень розкриває зміст допоміжних процесів:

- а) процеси безпосереднього виготовлення цільової продукції підприємства;
- б) процеси виготовлення продукції, використовуваної для забезпечення власних потреб підприємства;
- в) процеси, що забезпечують нормальні умови здійснення основного виробництва.

Тест 8. Робочі місця якого типу виробництва характеризуються постійним виконанням однієї операції над одним предметом праці:

- а) одиничного виробництва;
- б) серійного виробництва;
- в) масового виробництва.

Тест 9. Сукупність взаємопов'язаних дій людей, засобів праці та природних процесів, необхідних для виготовлення продукції, - це:

- а) технологічний процес;
- б) виробничий процес;
- в) технологічна операція.

Тест 10. При якому способі організації наступна операція починається тільки після закінчення обробки всіх предметів праці на попередній операції:

- а) послідовному;
- б) паралельно-послідовному;

в) паралельному.

Тест 11. Час, протягом якого відбувається перетворення предметів праці на готову продукцію:

- а) виробничий цикл;
- б) виробничий процес;
- в) технологічний цикл.

Тест 12. Паралельність як принцип організації виробничих процесів передбачає:

- а) рівномірний випуск продукції у певні проміжки часу;
- б) одночасний випуск продукції декількох видів продукції;
- в) одночасне виконання виробничих операцій;
- г) відсутність перерв під час виробництва певних видів продукції.

Тест 13. Паралельність як принцип організації виробничих процесів передбачає:

- а) рівномірний випуск продукції у певні проміжки часу;
- б) одночасний випуск продукції декількох видів продукції;
- в) одночасне виконання виробничих операцій;
- г) відсутність перерв під час виробництва певних видів продукції.

Тест 14. Забезпечення найкоротшого шляху проходження виробами всіх стадій виробничого процесу відображає такий принцип його організації:

- а) спеціалізація;
- б) економічність;
- в) ритмічність;
- г) прямоточність.

Тест 15. Виробництво являє собою процес, спрямований на створення продукції або надання послуг з метою:

- а) отримання прибутку;
- б) задоволення суспільних та особистих потреб;
- в) поєднання дій працівників, засобів праці та природних ресурсів, які необхідні для виготовлення продукції або надання послуг.

Тест 16. Основною структурною одиницею виробничого процесу є:

- а) цех;
- б) дільниця;
- в) робоче місце;
- г) операція.

Тест 17. Процес виконання робіт, які використовуються на самому підприємстві для забезпечення нормального перебігу основних процесів, називають процесом:

- а) технологічним;
- б) допоміжним;
- в) виробничим;
- г) обслуговуючим.

Тест 18. Основними вважаються виробничі процеси, які:

- а) безпосередньо пов'язані з виготовленням продукції, надання послуг, виконання робіт, які визначають профіль підприємства;

б) пов'язані з виготовленням продукції, надання послуг, виконання робіт, які займають найбільшу частку в обсязі виробництва;

в) здійснюються на завершальному етапі виготовлення товарної продукції.

Тест 19. До допоміжних процесів не відносять:

а) транспортні роботи, що виконують у межах підприємства;

б) виготовлення виробів, призначених для продажу;

в) виготовлення продукції, призначених для власних потреб підприємства;

г) правильні «а» і «б»;

д) правильні «а» і «в»;

с) правильні «б» і «в».

Тест 20. До обслуговуючих процесів не відносять:

а) складські;

б) транспортні;

в) ремонтні;

г) усі відповіді правильні.

Тест 21. Дискретні процеси – це виробничі процеси:

а) які не потребують технологічної циклічності;

б) яким притаманна циклічність, пов'язана –з виготовленням виробів певної форми;

в) які виконуються робітником за допомогою машин;

г) які здійснюються машинами без участі робітника.

Тест 22. До принципів організації виробничого процесу не відносять:

а) спеціалізації;

б) пропорційності;

в) синхронізації;

г) ритмічності.

Тест 23. Принцип ритмічності виробництва передбачає, що у рівні проміжки часу:

а) виготовляється однакова кількість продукції;

б) виготовлюється рівномірно зростаюча кількість продукції;

в) забезпечується рівномірне завантаження робочих місць;

г) правильні відповіді «б» і «в»;

д) усі відповіді правильні.

Тест 24. Процес одночасного розвитку багатьох технологічно не пов'язаних між собою видів виробництва, значного розширення номенклатури та асортименту вироблюваних підприємством виробів, наданих послуг та виконаних робіт називається:

а) спеціалізацією виробництва;

б) концентрацією виробництва;

в) диверсифікацією виробництва;

г) комбінуванням виробництва.

РОЗДІЛ 13. ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА ТА МАТЕРІАЛЬНА БАЗА ВИРОБНИЦТВА

Основні терміни та поняття: технічний рівень виробництва; технічна складова виробництва; техніко-технологічна база; науково-технічний прогрес; автоматизація виробництва; науко-місткість засобів праці; технологічні універсальні системи; технологічна диференціація виробництва; механізація виробництва; матеріальне забезпечення виробничого процесу.

13.1. СУТНІСТЬ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БАЗИ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ

Можливості випуску продукції за обсягом та якістю залежать від рівня розвитку техніко-технологічної бази підприємства.

Техніко-технологічна база – системна сукупність найбільш активних елементів виробництва, яка визначає технологічний спосіб одержання продукції, здійснюваний за допомогою машинної техніки, різноманітних транспортних, передавальних, інформаційних засобів, організованих у технологічні системи виробничих підрозділів і підприємства в цілому (ТТБ).

Техніко-технологічна база підприємства реалізується безпосередньо у виробничому процесі і складає основу цього процесу. Її використання покликане забезпечити належні умови для здійснення господарської діяльності підприємства, збереження необхідного обсягу виробничих і товарних запасів, проведення транспортних, вантажно-розвантажних і інших операцій, пов'язаних з виконанням виробничих функцій, наданням послуг, підвищенням продуктивності праці працівників й ефективності господарської діяльності всього підприємства.

До складу ТТБ входять ті види знарядь і засобів праці, які беруть безпосередню участь у реалізації виробничих технологій.

Загальна характеристика ТТБ передбачає виокремлення складників її елементної структури (рис.13.1).

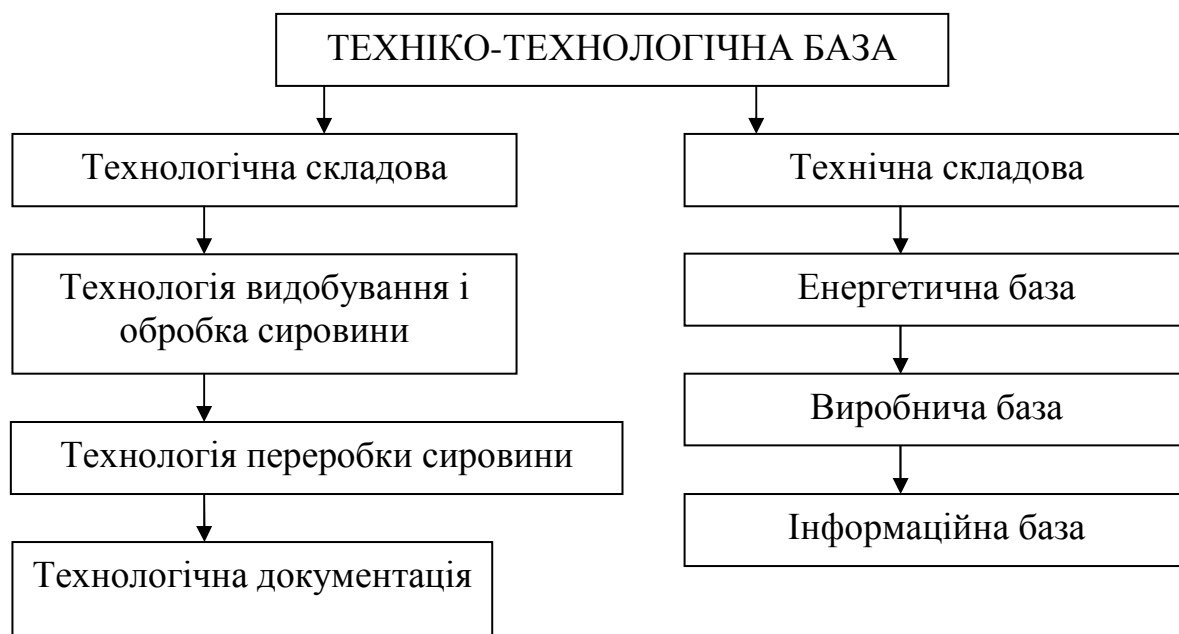

Рис.13.1 – Елементи техніко-технологічної бази

У зеленому господарстві ТТБ являє собою сукупність виробної техніки (машин, механізмів, устаткування та ін.) та технологій. При цьому питання технологій в галузі зеленого господарства розширюються, включаючи до них агротехніку вирощування рослин.

Джерелом розвитку ТТБ є впровадження досягнень технічного прогресу. Під технічним прогресом розуміють удосконалення виробничої техніки, технологій, організації будівництва, створення та використання нових видів матеріалів, ефективніше використання виробничих фондів та виробничих потужностей.

На сучасному етапі суспільного виробництва об'єктивно існують певні тенденції розвитку ТТБ. Визначальними є:

- підвищення наукомісткості засобів праці, рівня фонду ментальності;
- зростання масштабів і розширення спектра мікроелектронного устаткування.

13.2. НАПРЯМКИ ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА БУДІВНИЦТВА

Основними напрямками розвитку технічного прогресу в зеленому господарстві та будівництві є:

1. комплексна механізація та автоматизація;
2. електрифікація й широке застосування хімії;
3. удосконалення технологій та організації виробництва;
4. впровадження досягнень біологічної науки та удосконалення агротехніки.

Одним з найважливіших джерел зростання продуктивності праці є механізація виробництва. З нею також пов'язане полегшення умов праці, необхідність підвищення рівня технічних знань робітників.

Розрізняють три ступені механізації виробництва:

1. часткова механізація;
2. комплексна механізація;
3. автоматизація виробничих процесів.

Часткова механізація – заміна ручної праці, у певному виробничому процесі, на використання механізованого інструменту.

Комплексна механізація – впровадження системи машин, що замінюють ручну працю в основних і допоміжних виробничих процесах.

Автоматизація виробничих процесів – така організація виробництва, коли за робітником залишаються тільки функції наладки режиму роботи машин та нагляд за ними.

У зеленому господарстві часто використовують машини й механізми сільського та лісового господарства; наприклад, трактори для обробки ґрунтів; культиватори – у процесі вирощування рослин; оприскувачі та опилувачі – для внесення добрив, при боротьбі з шкідниками тощо.

На роботах по зеленому будівництву в містах широко застосовують будівельні механізми: екскаватори, бульдозери, автокрани, моторні катки, автомобілі та ін.

Зважаючи на особливості зеленого господарства та будівництва галузь потребує багато спеціальних машин: для садіння дорослих дерев, чагарників; виконання ям та каналів під насадження та ін.

Велике значення для технічного розвитку галузі мають також електрифікація, хімізація, удосконалення агротехніки і ін.

Стратегічними напрямками технічного розвитку підприємств зеленого господарства та будівництва є :

1. підвищення якості вирощуваної продукції, забезпечення її конкурентоспроможності;
2. розробка й впровадження новітніх технологій і агротехніки;
3. скорочення до максимуму ручної праці, поліпшення її умов і безпеки;
4. здійснення екології виробництва.

На конкретних підприємствах галузі складають стратегічні та поточні плани розвитку, в яких відображено перелік обґрунтованих заходів щодо розвитку ТТБ. Розробці таких планів передують аналіз чинного технічного рівня підприємства. Для цього розраховують та аналізують показники, що наведено в табл. 13.1.

Таблиця 13.1 – Основні показники технічного рівня підприємства

<i>Ознаки групування показників</i>	<i>Показники</i>
Ступінь технічної оснащеності праці	- Енергоозброєність праці - Фондоозброєність праці
Рівень прогресивності технологій	- Структура технологічних процесів за трудомісткістю - Частка нових технологій за обсягом або трудомісткістю продукції - Середній вік застосовуваних технологічних процесів - Коефіцієнт використання сировини і матеріалів
Технічний рівень устаткування	• Продуктивність (потужність) • Надійність, довговічність • Питома металомісткість • Середній строк експлуатації • Частка прогресивних видів обладнання в загальній кількості • Частка технічного та економічно застарілого обладнання в загальному парку
Рівень механізації та автоматизації виробництва	• Ступінь охоплення робітників механізованою працею • Частка обсягу продукції, що виробляється за допомогою автоматизованих засобів праці

Щодо заходів, які включаються до плану розвитку ТТБ, то їх вибір базується із чинного технічного рівня та умов, що склалися на підприємстві.

Впровадження запланованих заходів може здійснюватись через різні форми, що надано на рис. 13.2. Форми технічного розвитку підприємства.

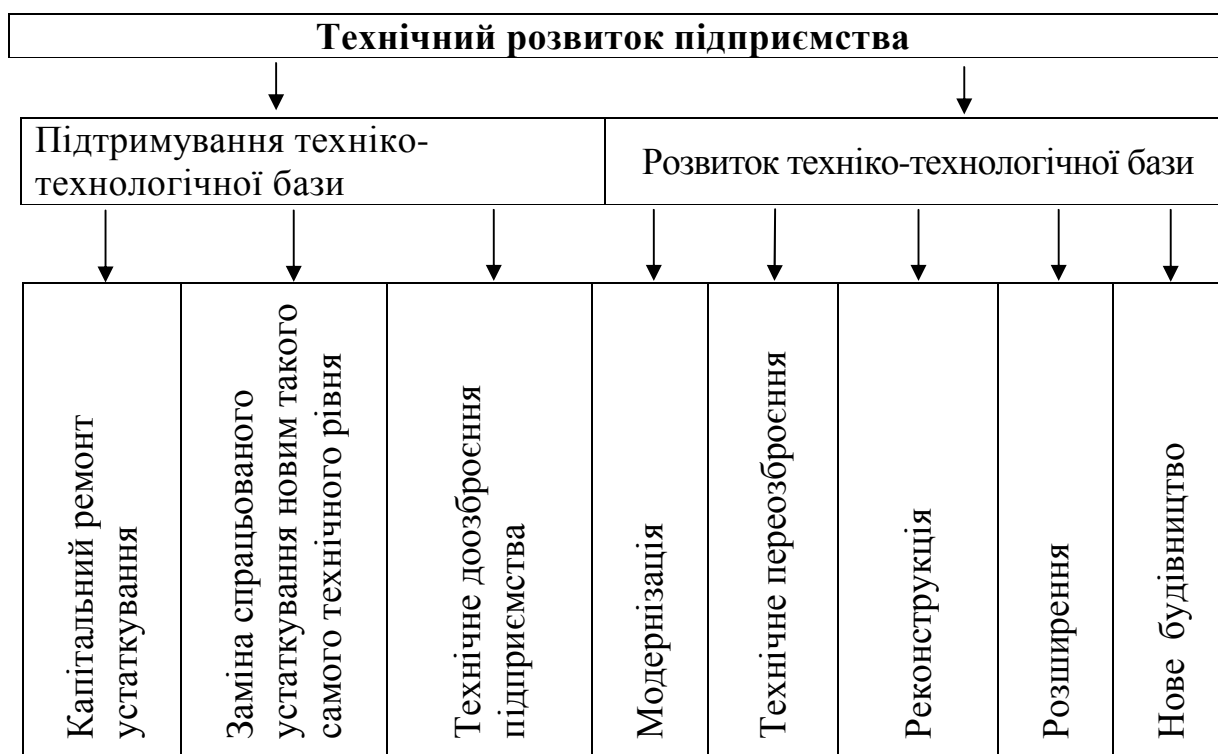

Рис.13.2 - Форми технічного розвитку підприємства

13.3. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У своїй діяльності підприємство використовує різноманітні матеріально-технічні ресурси (сировину, матеріали, паливо, енергію, комплектуючі вироби тощо). Вони в процесі виробництва перетворюються на продукцію (послуги) і підлягають постійному поповненню.

Матеріально-технічне забезпечення підприємства являє собою раціонально організоване забезпечення виробництва знаряддями й предметами праці.

Воно включає: **визначення потреби в матеріально-технічних ресурсах, пошук і купівлю ресурсів, організацію доставки, зберігання й видачі окремим споживачам на підприємстві. Постачання матеріально-технічних ресурсів має бути своєчасним, комплектним і з мінімальними витратами.** Виконує цю роботу відділ матеріально-технічного постачання.

Для ефективної роботи підприємства матеріальне забезпечення повинно відповідати основним вимогам: бути своєчасним, безперебійним, комплексним та економічним і інше.

Відповідність матеріального забезпечення основним вимогам залежить від його організації та правильного визначення потреби (обсягів та якості).

Матеріально-технічні ресурси підприємство купує на ринку, де продавцями і постачальниками є безпосередньо підприємства-виробники або організації-посередники. Купівля матеріально-технічних ресурсів безпосередньо у виробників, тобто організація постачання за **прямими зв'язками**, має ті переваги, що вона забезпечує можливість оперативного врахування спеціальних вимог покупця до продукції, конкретних побажань щодо її складу, конструкції, оформлення, планування тощо. За прямими зв'язками поставляються передусім ті матеріально-технічні ресурси, які потрібні постійно та у великій кількості, а також вироби за індивідуальними замовленнями й складне устаткування. Проте вся номенклатура матеріально-технічних ресурсів, потрібних у виробництві, яка сягає іноді десятків тисяч найменувань і типорозмірів, не може поставлятися за прямими зв'язками. Ті ресурси, які потрібні в невеликій кількості, періодично або нерегулярно, економічніше буває купувати у посередників - оптових фірм і магазинів. Вони комплектують певний асортимент товарів для продажу і територіально розміщуються неподалік від підприємств та організацій споживачів.

Нерегулярна або періодична купівля матеріально-технічних ресурсів, передусім з однорідними стандартизованими властивостями, може здійснюватися на товарних біржах, де концентрується інформація про продаж продукції та рівень поточних цін.

Для підприємств некомерційної сфери господарювання, підприємств державної форми власності постачання матеріальних ресурсів здійснюється згідно Закону України «Про закупку товарів, робіт та послуг за державні

кошти». Мається на увазі *тендерна форма* забезпечення матеріальними ресурсами.

Коло основних постачальників підприємства є досить стабільним, особливо за умов масового та серійного виробництва, коли існує постійна потреба у великій кількості тих самих матеріалів. Але періодично виникають нові завдання, які потребують нових матеріально-технічних ресурсів і нових постачальників (освоєння нової продукції, заміна та вдосконалення технологічних систем, нове будівництво тощо). Проте і без цього може виявитися потреба замінити окремих постачальників, розширити їхнє коло. Тому важливою є проблема **вибору постачальників**.

Вибираючи постачальників матеріально-технічних ресурсів, слід враховувати низку чинників:

- ♦ відповідність виробничої потужності постачальників потреби підприємства в матеріалах;
- ♦ якість і ціну матеріалів;
- ♦ репутацію постачальника;
- ♦ територіальну віддаленість постачальника;
- ♦ оперативність поставок;
- ♦ швидкість реакції на потреби покупця;
- ♦ умови розрахунків;
- ♦ можливість надання кредиту тощо.

Характеристики постачальників ретельно аналізуються й вибирається той партнер, який забезпечує найліпші умови постачання за мінімальних витрат.

Між постачальником і споживачем матеріально-технічних ресурсів укладається договір, що регламентує всі умови постачання: кількість, якість, ціну товарів, термін доставки, форму розрахунків, відповідальність за порушення договору. Матеріально-технічні ресурси надходять на склад підприємства, з якого далі подаються в цехи й на робочі місця.

Об'єкти техніки (машини, устаткування, пристрої тощо), які потрібні епізодично, зберігаються на складі підприємства до моменту введення в експлуатацію. Щодо матеріалів, то постачання їх на робочі місця є регулярним і вважається завершальним етапом матеріального забезпечення. Воно здійснюється за певною системою. Для кожного цеху чи іншого підрозділу службою матеріально-технічного забезпечення встановлюється ліміт витрат матеріалів на підставі норм витрат і планового обсягу робіт. У межах ліміту матеріали видаються зі складу цехам.

Залежно від типу виробництва застосовуються різні системи лімітування та забезпечення цехів матеріалами. На підприємствах одиничного і дрібносерійного виробництва поширено *децентралізовану (пасивну) систему постачання цехів*. Склад видає матеріали на підставі разових вимог цехів, які самостійно їх одержують і транспортують. За умов масового та великосерійного виробництва зі стабільною номенклатурою продукції й ритмічним споживанням матеріалів застосовується *централізована (активна) система забезпечення робочих місць*. Склад

доставляє матеріали в цех безпосередньо на робочі місця в потрібній кількості й у належний час згідно з календарним графіком у межах встановленого ліміту. Централізована система дає змогу ефективніше використовувати складські приміщення, транспортні засоби, успішніше механізувати та автоматизувати транспортно-складські операції.

Вищої форми набуває централізоване постачання матеріалів у цехи й на робочі місця за *інтегрованої системи виробництва й постачання «точно за часом»* (японський варіант «канбан»), коли всі процеси та їхнє забезпечення здійснюються згідно з чітким календарним графіком. В єдиний графік роботи включаються також і постачальники, які забезпечують виробничий процес часто прямо «з коліс», зводячи запаси матеріалів масового споживання до мінімуму.

Отже, організація матеріального забезпечення залежить від організації роботи складського господарства.

Складське господарство включає комплекс складів, спеціалізованих за видами матеріальних ресурсів і організованих з урахуванням вимог щодо їхнього зберігання й переробки.

Завданнями складського господарства є:

- організація належного зберігання матеріальних цінностей;
- безперебійне обслуговування виробничого процесу;
- відвантаження готової продукції.

Структура складського господарства залежить від специфіки виробничого процесу, типу виробництва й обсягу випуску продукції.

До функцій складського господарства відносять:

- планування робіт;
- приймання, обробка (у тому числі сортування) вантажів;
- організація належного зберігання (створення умов для виключення ушкоджень псування; підтримка необхідної температури, вологості);
- постійний контроль і облік руху матеріальних цінностей;
- своєчасне забезпечення виробничого процесу матеріалами, комплектуючими виробами тощо; створення умов, що запобігають розкраданню матеріальних цінностей;
- чітке дотримання протипожежних заходів безпеки (особливо на складах фарб і лаків, технічних виробів, хімікатів і т.п.).

Склад – це виробниче приміщення або виробнича площа, що призначені для тимчасового розміщення матеріальних цінностей, зберігання нормативних запасів сировини й матеріалів і виконання господарських операцій з підготовки цих категорій до виробництва. Він складається з вертикальних стелажних конструкцій (нормальна висота до 10 і більше метрів); спеціальної тари, технічних засобів систем автоматичного керування складом і т.д. Розрізняють спеціалізовані й універсальні склади; постачальницькі, виробничі й збутові склади; закриті, напівзакриті й відкриті склади; загальногосподарські й цехові склади.

При організації складського господарства необхідно встановити кількість і розміри складів, їхнє розташування щодо виробничих об'єктів,

вибрати найбільш раціональні у кожному конкретному випадку види складського устаткування й інвентарю.

Прийом, зберігання й відпуск сировини й матеріалів на складі здійснюється таким чином, щоб забезпечити повне збереження матеріальних цінностей, швидке їх знаходження за заданою номенклатурою, відпуск за вимогою виробничих ділянок, протипожежну безпеку.

13.4. РОЗРАХУНОК ПОТРЕБИ У МАТЕРІАЛАХ

Організація матеріального забезпечення залежить від точного визначення потреби в матеріальних ресурсах за напрямками їх використання.

Потреба в матеріально-технічних ресурсах визначається по-різному, залежно від їхнього призначення. Кількість технічних засобів, тобто машин та устаткування, обчислюється епізодично за проектування виробничих систем. Розрахунки потреби в матеріалах є регулярними і здійснюються на єдиній методичній основі. Кількість матеріалів певного різновиду, яка потрібна підприємству в розрахунковому періоді в натуральному вимірі (**Мп**) і яку слід закупити, обчислюється за формулою:

$$\mathbf{Mп = Mв + Mз.к. + Mз.п. ,}$$

де **Мв** — витрати матеріалів за розрахунковий період;

Мз.п., **Мз.к** — перехідний запас матеріалів відповідно на початок і кінець розрахункового періоду.

Матеріали витрачаються (**Мв**) на такі потреби: основне виробництво, виготовлення технологічного оснащення, ремонтно-експлуатаційні роботи, заходи з підвищення технічного рівня виробництва, капітальне будівництво власними силами.

Існує кілька методів розрахунку потреби в основних матеріалах, застосовуваних у різних галузях національного господарства:

- **метод прямого рахунку** (нормативний), заснований на використанні двох показників: норми витрат матеріальних ресурсів на одиницю продукції (робот, послуг) і обсягу виробництва продукції (виконання робіт, послуг). Цей метод найбільш розповсюджений у зеленому будівництві.

Витрати матеріалів обчислюються множенням обсягу продукції (робіт) (**V**) на норму витрати матеріалу (**Нв**). Цей загальний принцип конкретизується відповідно до того чи іншого об'єкта нормування. При визначенні норм витрат матеріалу використовують ресурсні норми. (ДБН Збірник 18 «Благоустрій»):

$$\mathbf{Mп = V * Нв}$$

Так підраховуються витрати на виробництво продукції: основних матеріалів, напівфабрикатів, комплектувальних виробів і тих допоміжних матеріалів, які нормуються на окремі вироби.. Об'єктами нормування витрат матеріалів у цьому разі можуть бути час роботи устаткування (мастильні, охолоджуючі матеріали, енергія), тонно-кілометри перевезень (матеріали для обслуговування транспортних засобів), одиниця ремонтоскладності

устаткування (матеріали для ремонту, запасні частини), кількість працівників (спецодяг, спецхарчування тощо).

Норма витрат - максимально припустимі абсолютні величини витрат сировини і матеріалів, палива й електроенергії тощо на виробництво одиниці продукції.

- **метод аналогії.** Виріб, на який ще немає норм витрат, порівнюється до аналогічного виробу, на який норми вже затверджені, але вводяться поправочні коефіцієнти. Наприклад: виконання робіт з озелення на ґрунтах III групи; перенесення вантажів на відстань 25 метрів.

- **метод типових представників** – припускає використання середньозваженої норми витрат матеріалів на типовий представник цілої групи виробів. Наприклад, розрахунок потреби малих архітектурних форм та обладнання для дитячих майданчиків; норми висіву газонної травосуміші на різних типах газону, тощо.

- **метод динамічних коефіцієнтів.** Потреба в матеріальних ресурсах встановлюється, виходячи з фактичних витрат даного матеріалу в минулому періоді, індексу програми виробництва й індексу норм витрат матеріалів.

- **засіб, що враховує відсотковий вміст кожного компонента в готовій продукції.** Наприклад розрахунок витрат газонних трав у травосуміші.

Інтервали поставок матеріалів на підприємство та інтервали їхнього використання, за рідкісними винятками, не збігаються: багато з них поступають у виробництво безперервно, тобто щоденно. Тому виникає потреба в запасах матеріалів. За призначенням запаси поділяються на поточні, підготовчі й страхові, транспортний запас. Зберігаються вони на складах разом, але нормативні величини обчислюються окремо.

Поточний запас забезпечує роботу підприємства в період між двома черговими надходженнями партій матеріалів. Він є величиною змінною: досягає максимуму в момент надходження партії матеріалів, поступово зменшується внаслідок їхнього використання і стає мінімальним безпосередньо перед черговою поставкою.

Різновидом поточного є сезонний запас, який утворюється за умов сезонного використання, сезонної заготівлі або сезонного транспортування матеріалів.

Підготовчий запас створюється тоді, коли перед використанням матеріали потребують спеціальної підготовки (сушіння, розкрою, правки тощо).

Страховий запас потрібний на випадок можливої затримки надходження чергової партії матеріалів.

Транспортний запас – формується виходячи з дня оплати рахунка постачальника до прибуття вантажу на склад.

Усі визначені види виробничих запасів матеріалів обчислюється:

➤ для транспортного запасу він дорівнює тривалості періоду від укладання договору або оплати рахунку постачальника до прибуття вантажу на склад підприємства.;

- для підготовчого запасу він дорівнює часу необхідному для приймання, складування і підготовки до виробничого використання матеріальних ресурсів;
- для поточного запасу він дорівнює половині інтервалу між суміжними постачаннями;
- для страхового (резервного) запасу він дорівнює середньому відхиленню фактичних строків постачання від передбачених договором.

Важливе значення для підтримування поточних запасів на належному рівні має система регулювання запасів. На вибір системи регулювання впливає багато факторів, і передовсім величина потреби в матеріалах, регулярність запуску у виробництво, форма постачання тощо. Регулювання запасів може здійснюватися за системами «максимум-мінімум», «стандартних партій», «стандартних інтервалів» тощо.

У нас найбільш відома система «максимум-мінімум», згідно з якою запаси поповнюються до рівня не нижчого за їхню мінімальну величину, а після надходження чергової партії не бувають більшими за встановлену максимальну кількість. Для забезпечення цих умов замовлення на чергову поставку матеріалів видається за такої величини поточного запасу, якої вистачить для роботи аж поки замовлений матеріал надійде. Ця величина запасу називається «точкою замовлення»

Інші системи регулювання запасів, як видно з їхніх назв, жорстко регламентують величини партій поставок або інтервал між ними.

13.5. ЕКОНОМІЯ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ. ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Величина запасів матеріалів істотно впливає на ефективність роботи підприємства і вплив цей неоднозначний. З одного боку, збільшення запасів унаслідок постачання великими партіями потребує більше оборотних коштів, додаткових витрат на зберігання матеріалів, компенсацію можливого псування та втрат. Ці втрати й витрати можна вважати пропорційними величині запасу, тобто партії поставки. З іншого боку, постачання великими партіями зменшує кількість поставок і, відповідно, транспортно-заготівельні витрати, бо останні відносно мало залежать від величини партії поставки, а в більшій мірі обумовлені кількістю партій (витрати на оформлення, пересилання документів, роз'їзди агентів, транспортування тощо). Зменшення величини партії поставок спричиняє зворотний ефект: втрати й витрати, зв'язані зі зберіганням запасів, зменшуються, а транспортно-заготівельні витрати зростають

Відомо, що матеріальні ресурси не тільки утворюють найбільшу частину обігових коштів підприємства, а і мають найбільшу питому вагу в структурі собівартості продукції. Це обумовлює необхідність розробляти заходи щодо економії матеріальних ресурсів на підприємстві.

Питання для обговорення:

1. Визначте поняття «техніко-технологічна база» (ТТБ).
2. Назвіть складові елементи ТТБ.
3. Дайте визначення поняття «матеріальне забезпечення».
4. Назвіть основні риси матеріального забезпечення.
5. Які чинники треба враховувати при виборі постачальника?
6. Які форми матеріального забезпечення Вам відомі? У чому їх сутність?
7. Назвіть вимоги до постачальників.
8. Що треба враховувати при визначенні потреби у матеріалах?
9. Як визначають потребу в матеріалах для створення доріжок та площадок?
10. Назвіть джерела економії матеріальних ресурсів.
11. Назвіть шляхи економії матеріалів.
12. У чому полягає економічне значення економії матеріальних ресурсів?

Завдання для розв'язання:

Задача 13.1. Визначити потребу у матеріалах для створення асфальтового покриття на площі 250 м^2 , якщо товщина шару асфальту складає 40 мм, підстиляючого шару з щебеню 15 мм, вирівнюючого і підстиляючого шару з піску 12 мм.

Задача 13.2. Розрахуйте потребу в насінні газонних трав, якщо площа газону $18544,4 \text{ м}^2$, норма висіву травосуміші складає 50 г/м^2 , склад травосуміші включає тонконіг звичайний – 40%, вівсяниця красна – 25%, райграс пасовищний – 35%.

Задача 13.3. Визначити потребу води для поливу рулонного газону на протязі трьох місяців площею 250 м^2 , якщо полив здійснюють один раз у три дні при нормі поливу 10 л/м^2 .

Задача 13.4. Визначити норму висіву райграсу пасовищного, якщо норма висіву у чистому вигляді 150 кг/га , процент участі у травосуміші 45%, господарська придатність 80%.

Тести до розділу 13:

Виберіть правильну відповідь.

1. Норма витрат матеріальних ресурсів визначається як:

- а) середня норма витрат на одиницю продукції у попередньому періоді;
- б) мінімальна величина витрат матеріальних ресурсів на один виріб;
- в) гранично допустима кількість спожитих сировини і матеріалів при виробництві одиниці продукції;
- г) величина споживання сировини і матеріалів, яка коливається в межах встановленого кількісного інтервалу.

2. До основних принципів нормування витрат матеріальних ресурсів належать принципи:

- а) порівняльності;
- б) динамічності і прогресивності;
- в) комплексності;
- г) плановості і раціональності.

3. До методів нормування витрат матеріальних ресурсів належать:

- а) розрахунково-аналітичний;
- б) пофакторний;
- в) дослідно-експериментальний;
- г) звітно-статистичний.

4. Що включає визначення матеріального забезпечення:

- а) визначення потреби;
- б) пошук ресурсів;
- в) купівля ресурсів;
- г) організація доставки;
- д) зберігання на підприємстві;
- е) видача споживачам;
- ж) всі відповіді вірні.

5. Яким повинно бути матеріальне забезпечення:

- а) своєчасним;
- б) комплектним;
- в) з мінімальними витратами;
- г) об'ємним;
- д) вірно а і в;
- е) вірно б і г;
- ж) вірно а, б, в.

6. Яким законодавчим актом забезпечується тендерна форма організації матеріальних ресурсів:

- а) Закон України «Про підприємства»;
- б) Закон України «Господарський кодекс України»;
- в) Закон України «Про закупку товарів, робіт та послуг за державні кошти».

7. Які чинники треба враховувати при виборі постачальників:

- а) своєчасність;
- б) комплектність;
- в) якість і ціну;
- г) транспортні витрати;
- д) швидкість реакції на потреби покупця;
- е) вірно в, г, д.

8. Який документ заключається між постачальником і споживачем:

- а) договір;
- б) угода;
- в) акт;
- г) вірно а і б.

9. Що визначається за формулою $M_p = V * N_v$:

- а) потреба у оборотних коштах;
- б) потреба у матеріальних ресурсах;
- в) потреба у основних засобах.

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Техніко-технологічна база це:

а) сукупність елементів, які визначають технологію одержання продукції;

б) сукупність інформаційних, передавальних засобів, організований у технологічні системи;

в) системна сукупність найбільш активних елементів виробництва, яка визначає технологічний спосіб одержання продукції, здійснюваний за допомогою машинної техніки, різноманітних транспортних, передавальних, інформаційних засобів, організованих у технологічні системи виробничих підрозділів підприємства в цілому.

Тест 2. Техніко-технологічна база має такі складові:

1) енергетична база;

2) сукупність способів і прийомів переробки ресурсів та одержання готової продукції;

3) технічна база інформаційних процесів;

4) операції з переміщення, складування, контролю використання ресурсів;

5) комплекс технологічної документації;

6) виробничі машини та устаткування.

Тест 3. Показники технічного рівня підприємства за ознаками їх групування:

А. Ступінь технічної оснащеності праці; 1) енергоозброєність праці;

Б. Технічний рівень устаткування; 2) середній вік застосування

В. Рівень механізації; технологічних процесів;

С. Рівень прогресивності технології; 3) середній строк експлуатації;

4) ступінь охоплення робітників механізованою працею;

5) фондоозброєність;

6) середній вік застосування технологічних процесів;

7) коефіцієнт використання

сировини і матеріалів;

8) продуктивність праці;

9) питома металомісткість;

10) частка обсягу продукції, що виробляється за допомогою автоматизованих засобів праці.

Тест 4. Норма витрат матеріальних ресурсів визначається як:

а) середня норма витрат на одиницю продукції у попередньому періоді;

б) мінімальна величина витрат матеріальних ресурсів на один виріб;

в) гранично допустима кількість спожитих сировини і матеріалів при виробництві одиниці продукції;

г) величина споживання сировини і матеріалів, яка коливається в межах встановленого кількісного інтервалу.

Тест 5. До основних принципів нормування витрат матеріальних ресурсів належать принципи:

а) порівняльності;

в) комплексності;

б) динамічності і прогресивності;

г) плановості і раціональності.

Тест 6. До методів нормування витрат матеріальних ресурсів належать:

- а) розрахунково-аналітичний;
- б) пофакторний;
- в) дослідно-експериментальний;
- г) звітно-статистичний.

Тест 7. Що включає визначення матеріального забезпечення:

- а) визначення потреби;
- б) пошук ресурсів;
- в) купівля ресурсів;
- г) організація доставки;
- д) зберігання на підприємстві;
- е) видача споживачам;
- ж) всі відповіді вірні.

Тест 8. Яким повинно бути матеріальне забезпечення:

- а) своєчасним;
- б) комплектним;
- в) з мінімальними витратами;
- г) об'ємним;
- д) вірно а і в;
- е) вірно б і г;
- ж) вірно а, б, в.

Тест 9. Яким законодавчим актом забезпечується тендерна форма організації матеріальних ресурсів:

- а) Закон України «Про підприємства»;
- б) Закон України «Господарський кодекс України»;
- в) Закон України «Про закупку товарів робіт та послуг за державні кошти».

Тест 10. Які чинники треба враховувати при виборі постачальників:

- а) своєчасність;
- б) комплектність;
- в) якість і ціну;
- г) транспортні витрати;
- д) швидкість реакції на потреби покупця;
- е) вірно в, г, д.

Тест 11. Який документ укладається між постачальником і споживачем:

- а) договір;
- б) угода;
- в) акт;
- г) вірно а і б.

Тест 12. Який показник визначається за формулою $M_p = V * N_v$:

- а) потреба у оборотних коштах;
- б) потреба у матеріальних ресурсах;
- в) потреба у основних засобах.

ЧАСТИНА 4. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

РОЗДІЛ 14. МОТИВАЦІЯ ТА ОПЛАТА ПРАЦІ

Основні терміни та поняття: продуктивність праці; оплата праці; тарифна система оплати праці; відрядна форма оплати праці; погодинна форма оплати праці; робітники-відрядники; норма виробітку; норма часу; тарифна ставка; тарифний коефіцієнт; тарифна сітка; розцінка; премія; основна заробітна плата; додаткова заробітна плата; доплата; надбавка; гарантійні та компенсаційні виплати.

14.1. МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИ РОБОТИ

Досягнення основної мети підприємством (підприємцем) можливе за умов ефективного використання всіх його функцій, і насамперед, трудових.

Забезпечити ефективність використання праці на підприємстві можна завдяки використанню відповідної системи мотивації.

Мотив - це внутрішній стимул людини до діяльності, пов'язаний із задоволенням певних потреб.

Мотивація - це сукупність взаємопов'язаних заходів, які стимулюють працівника або колектив працівників до досягнення індивідуальних та спільних цілей діяльності підприємства.

З метою ефективного управління персоналом, на підприємствах розробляють системи мотивації. Система мотивації повинна формувати свідоме ставлення до праці, яка є джерелом не лише матеріальних виплат, а й самовдосконалення, професійного та службового зростання.

Моделі мотивації слід будувати за багатофакторним принципом.

Моделі можуть бути наступними:

1) що ґрунтуються на теорії потреб:

- фізіологічні;
- безпеки та захищеності;
- соціальні;
- поваги;
- самовиявлення;

2) що ґрунтуються на теорії очікування:

- щодо співвідношення витрат праці і результатів;
- щодо співвідношення результатів праці та винагороди;
- ступінь відносного задоволення отриманою винагородою;

3) що ґрунтуються на теорії справедливості:

- суб'єктивне визначення співвідношення винагороди та витрат праці;
- порівняння особистої винагороди із заохоченням інших працівників, що виконують аналогічну роботу;

- зняття соціального напруження на основі дотримання принципу справедливості.

Система мотивації на рівні підприємства повинна базуватись на таких вимогах:

- надання однакових можливостей щодо зайнятості та посадового просування за критерієм результативності праці;
- узгодження рівня оплати праці з її результатами та визнання особистого внеску в загальний успіх;
- створення належних умов для захисту здоров'я, безпеки праці та добробуту всіх працівників;
- забезпечення можливостей для зростання професійної майстерності, реалізації здібностей працівників;
- підтримання в колективі атмосфери довіри, заінтересованості в реалізації спільної мети, можливості двосторонньої комунікації між керівниками і працівниками.

Методи мотивації:

1. Прямі економічні:

- відрядна оплата;
- погодинна оплата;
- оплата навчання;
- премії за раціоналізацію;
- участь у прибутках.

2. Непрямі економічні:

- пільгове харчування;
- пільгове користування житлом, транспортом;
- доплати за стаж роботи.

3. Негрошові:

- гнучкі робочі графіки;
- охорона праці;
- просування по службі;
- участь у прийнятті рішень на більш високому рівні.

Означені методи можна також поділити на *індивідуальні* та *групові*.

У системі мотивації особливого значення набуває термін **винагорода**, **тобто** все те, що людина вважає для себе цінним. Розуміння цінностей у людей неоднакове, тому різною є оцінка винагороди та її відносного рівня.

Персоналізація форм і методів винагороди є *фундаментом ефективності будь-якої моделі мотивації*, хоча матеріальні потреби працівників є, як правило, домінуючими.

14.2. ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Оплата праці має важливе значення як для працівників, бо для більшості з них вона є основним джерелом доходів, так і для підприємства, оскільки частка заробітної плати в додатковій вартості досить вагома,

витрати на оплату праці в сукупних витратах на виробництво продукції досить значні.

Оплата праці - це грошовий вираз вартості і ціни робочої сили, який виплачується працівникові за виконану роботу або надані послуги і спрямований на мотивацію досягнення бажаного рівня продуктивності праці.

Заробітна плата працівника незалежно від виду підприємства визначається його особистим трудовим вкладом, залежить від кінцевих результатів роботи підприємства, регулюється податками і максимальними розмірами не обмежується.

Порядок нарахування, розміри і виплати заробітної плати регулюються чинним законодавством України, відповідними указами і постановами, галузевими інструкціями і, насамперед, *Господарським кодексом України* (ст. 44), що визначає як один з принципів підприємницької діяльності вільний найм підприємцем працівників, а також забезпечення певних соціальних гарантій щодо використання праці найманих працівників (ст. 46).

Підприємці мають право укладати з громадянами договори щодо використання їхньої праці. При укладанні трудового договору (контракту, угоди) підприємець зобов'язаний забезпечити належні і безпечні умови праці, її оплату, не нижчу від визначеної законом межі, своєчасне одержання працівниками заробітної плати, а також інші соціальні гарантії, включаючи соціальне і медичне страхування та соціальне забезпечення відповідно до законодавства України.

Закон України «Про оплату праці» (1995 р. із змінами і доповненнями, внесеними протягом 1997-2010 рр.) визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання, а також з окремими громадянами на підставі трудового договору. Цей закон визначає сфери державного і договірної регулювання оплати праці і спрямований на забезпечення функцій заробітної плати.

Підприємства самостійно можуть встановлювати форми, системи і розміри оплати праці, а також інші види доходів працівників згідно із чинним законодавством; використовувати тарифні сітки і шкали співвідношень посадових окладів, що визначаються галузевими угодами як орієнтири для диференціації оплати праці залежно від професії, кваліфікації працівників, складності та умов виконуваних ними робіт.

Заробітна плата, як соціально-економічна категорія, служить основним засобом задоволення особистих потреб працюючих, економічним важелем, що стимулює розвиток суспільного виробництва, ріст продуктивності праці, скорочення витрат на виробництво, є засобом перерозподілу кадрів за галузями народного господарства.

Розрізняють номінальну і реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата означає суму грошей, яку отримують працівники за свою працю. Реальна - засвідчує кількість товарів і послуг, які працівник може

придбати за зароблену суму грошей. Реальна заробітна плата перебуває в певному співвідношенні із номінальною:

$$I_{рзп} = I_{нзп} / I_{ц};$$

де **I_{рзп}** - індекс реальної заробітної плати, визначений за певний період;

I_{нзп} - індекс номінальної заробітної плати за цей же період;

I_ц - індекс цін, обчислений за період.

Оплата праці складається з *основної заробітної плати і додаткової заробітної плати*

Основна заробітна плата працівника визначається тарифними ставками, посадовими окладами, відрядними розцінками, а також доплатами у розмірах, встановлених чинним законодавством, її розмір залежить від результатів роботи самого працівника.

Додаткова заробітна плата - це винагорода за працю понад встановлені норми, за трудові успіхи, винахідливість, особливі умови праці; включає доплати, надбавки, компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих функцій і завдань.

Інші заохочувальні та компенсаційні виплати - виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні, гарантійні та інші грошові та матеріальні виплати, які не передбачені чинним законодавством або перевищують встановлені чинним законодавством норми; визначаються не кінцевими результатами роботи працівника, а результатами діяльності підприємства.

В умовах ринкових відносин заробіток працівника все більше залежить від кінцевих результатів і доходів від діяльності підприємства. Сам працівник також часто виступає співвласником підприємства. Його винагорода визначається не лише за кількістю витраченої праці, але й за розміром вкладеного у підприємство капіталу.

Зростання заробітної плати може бути абсолютним і відносним.

Під **абсолютним** розуміють зростання всієї частини суспільного продукту, яка виділяється суспільством у грошовій формі для задоволення матеріальних і духовних потреб працюючих, а також непрацюючих членів їх сімей.

Відносне зростання заробітної плати - це збільшення тієї частини, яка припадає на кожного працівника.

Абсолютне і відносне зростання заробітної плати може бути забезпечене за умов:

- зростання всього обсягу суспільного продукту, який виготовляється в країні за один і той самий проміжок часу (рік);
- зростання суспільного продукту головним чином за рахунок підвищення продуктивності праці;

- підвищення продуктивності праці має випереджати зростання заробітної плати.

Заробітна плата виконує ряд функцій.

Відтворювальна функція заробітної плати полягає в тому, що вона забезпечує нормальне відтворення робочої сили відповідної кваліфікації.

Стимулююча функція передбачає встановлення таких розмірів оплати праці, які спонукали б працівників до підвищення продуктивності праці, досягнення найкращих результатів на робочих місцях.

Регулююча функція оплати праці реалізує принцип диференціації рівня заробітної плати залежно від кваліфікації, складності праці, напруженості завдань, фаху.

Соціальна функція спрямована на забезпечення однакової оплати праці за однакоvu роботу, тобто реалізацію принципу соціальної справедливості щодо одержуваних доходів.

14.3. ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ

В основу організації оплати праці на підприємствах закладено наступні принципи:

- *гарантованість* - передбачає гарантовану й регулярну оплату праці у завчасно визначених розмірах і у певні строки;
- *диференціація* - реалізується через систему тарифікації, яка передбачає встановлення певного співвідношення в оплаті праці і залежить від її кількості і якості;
- *матеріальна зацікавленість* - забезпечує особисту і колективну заінтересованість у результатах праці; стимулює зростання продуктивності праці та економію ресурсів;
- *плановість* - дозволяє формувати фонд оплати праці, строки і періодичність виплати заробітної плати, дає можливість регулювати нагромадження і споживання на підприємстві;
- *раціональне співвідношення темпів зростання продуктивності праці та оплати праці* - підвищення рівня оплати праці має забезпечуватися випереджаючими темпами зростання продуктивності праці;
- *простота і доступність* - форми і системи оплати праці повинні бути зрозумілими для працівників, такими, щоб розкривали зв'язок між заробітною платою і продуктивністю праці;
- *вирівнювання рівня оплати праці* - повинен забезпечувати скорочення різниці в доходах між низько - і високооплачуваними категоріями працівників.

Державна політика оплати праці практично реалізується через механізм її регулювання, а останній має забезпечувати її відтворювальну і соціальну функції. Це здійснюється через встановлення мінімального рівня заробітної плати, розрахованого на основі прожиткового мінімуму, рівня оподаткування

доходів працівників, міжгалузевих співвідношень в оплаті праці, умов і розмірів оплати праці в бюджетних установах тощо, а також через тарифно-кваліфікаційну систему оплати праці.

Політика оплати праці реалізується в межах чинного законодавства України, насамперед Закону України «Про оплату праці».

Цей Закон передбачає, крім державного, договірне регулювання оплати праці через механізм укладення системи тарифних угод різних рівнів:

- *державний* - генеральна тарифна угода (міжгалузєва);
- *галузевий* - галузева тарифна угода;
- *регіональний* - регіональна тарифна угода;
- *виробничий* - тарифна угода як складова частина колективного договору.

Тарифна угода - це договір між представниками сторін переговорів з питань оплати праці та соціальних гарантій.

Предметом **генеральної тарифної угоди** є:

- диференціація мінімальних тарифних ставок;
- єдині мінімальні ставки компенсаційних доплат;
- єдині тарифні умови праці;
- взаємні зобов'язання сторін щодо виконання угоди.

Предметом **галузевої угоди** є:

- єдині для підприємств відповідної галузі тарифні сітки для робітників;
- шкала співвідношень мінімальних посадових окладів.

Форми і системи оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, схеми посадових окладів, розміри надбавок, премій, доплат, винагород та інших виплат *встановлюються підприємствами у колективному договорі*.

Всі підприємства, які використовують найману працю, повинні укладати *колективний договір* (між власником і трудовим колективом), яким регулюються виробничі, трудові та соціальні відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства. Вимоги до змісту і порядок укладення колективних договорів визначаються законодавством про колективні договори.

Основою організації оплати праці є **тарифна система, яка є сукупністю таких елементів:**

- тарифні сітки;
- тарифні ставки;
- тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники);
- схеми посадових окладів.

Тарифна сітка є сукупністю кваліфікаційних розрядів і відповідних їм тарифних коефіцієнтів.

В Україні в 1993 році затверджено Єдину тарифну сітку оплати праці робітників, службовців, спеціалістів, керівників за загальними (наскрізними) професіями та посадами, що забезпечує єдині умови оплати праці цих категорій працівників незалежно від галузей виробництва. Тарифна сітка містить 15 тарифних розрядів з діапазоном тарифних коефіцієнтів від 1 до 4,01.

Розміри тарифної ставки першого розряду визначаються на рівні встановленого державою мінімального розміру заробітної плати, нижче якого не може проводитись оплата за фактично виконану працівником норму праці. Вона визначається за формулою:

$$T_1 = T_{\min} / 166,83;$$

Де T_{\min} – розмір мінімальної оплати праці на рівні держави, який скорегований на коефіцієнт відповідної галузі (для підприємств зеленого будівництва і господарства – 1,2);

166,83 – нормативна кількість годин роботи за місяць на одного працівника.

Тарифні ставки інших розрядів T_i визначаються множенням тарифної ставки першого розряду (T_1) на тарифний коефіцієнт відповідного тарифного розряду (K_i):

$$T_i = T_1 * K_i;$$

Тарифні коефіцієнти відповідних розрядів зазначені у тарифній сітці.

Тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники) розробляються Міністерством праці України і містять систему «цензів», яким повинні відповідати робітники певної професії і кваліфікації.

«Цензи» - це вимоги, яким повинен задовольняти робітник кожної професії (спеціальності) і кожної кваліфікації. Таких «цензів» є три:

- що робітник повинен знати;
- що робітник повинен уміти;
- взірєць роботи, яку робітник повинен виконати.

Годинні тарифні ставки робітників основного виробництва, грн.

	Розряди				
	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й
Робочі по догляду за зеленими насадженнями, утримання об'єктів благоустрою, поточного ремонту	7,97	8,61	9,56	10,76	12,27
Трактористи, механізатори	8,66	9,35	10,39	11,69	13,34

Схеми посадових окладів передбачають тарифне регулювання заробітної плати керівників, спеціалістів і службовців. Ці схеми доповнюються системою показників і характеристик для віднесення працівників до певної групи з оплати праці.

Схеми посадових окладів містять перелік посад усіх найменувань і розміри місячних окладів щодо кожної посади («вилки» окладів).

14.4. ФОРМИ І СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ

На підприємствах України використовують дві форми оплати праці: *погодинну* та *відрядну*, кожна з яких має низку систем оплати праці.

Погодинна форма передбачає оплату праці залежно від відпрацьованого часу і рівня кваліфікації. Вона застосовується тоді, коли недоцільно нормувати роботи або вони взагалі не піддаються нормуванню.

Погодинна форма охоплює такі системи оплати праці:

Пряма погодинна. Заробіток за цією системою (ЗП.пог.) обчислюється:

$$\text{ЗП.пог.} = \Phi_{\text{міс}} * T_i, \text{ грн.};$$

де $\Phi_{\text{міс}}$ - фактично відпрацьований за місяць час, год./міс;

T_i - годинна тарифна ставка за розрядом робітника, грн./год,

Погодинно-преміальна система, за якою заробіток (ЗП.прем.) обчислюється:

$$\text{ЗП.прем} = \text{ЗП.пог.} + Д, \text{ грн.};$$

де **Зп.пог.** - сума заробітку, нарахованого за прямою погодинною системою оплати праці, грн.;

Д - сума преміальних доплат за досягнення певних якісних або кількісних показників, грн.

Сума доплат визначається із залежності:

$$Д = \text{ЗП.пог.} * \% \text{доплат} / 100, \text{ грн.}$$

Система посадових окладів є різновидом погодинно-преміальної системи. За цією системою оплачується праця працівників, робота яких має стабільний характер.

Відрядна форма передбачає залежність суми заробітку від кількості виготовлених виробів або обсягу виконаних робіт за певний проміжок часу.

Основними умовами застосування відрядної форми оплати праці є:

- ✓ наявність кількісних показників роботи, що безпосередньо залежать від конкретного працівника і піддаються точному обліку;
- ✓ необхідність стимулювання зростання обсягу випуску продукції.

Відрядна форма включає такі системи:

Пряма відрядна. Заробіток (**ЗП.відр.**) при цьому обчислюється за формулою:

$$\text{ЗП.відр.} = P_i * V_i, \text{ грн.};$$

де P_i - відрядна розцінка за виготовлення одного виробу i -го виду, грн./од.вим.;

V_i - фактична кількість виробів i -го виду, виготовлених робітником за певний час (найчастіше за місяць), од.вим.;

Розцінка визнається за формулою:

$$P_i = T_i * N_{\text{часу}}, \text{ грн/од.вим.};$$

де **$N_{\text{часу}}$** – витрати часу на виготовлення одиниці виміру робіт робітником певного розряду (чол.-год.). Витрати часу знаходять у відповідних ресурсних нормах або типових нормах часу (виробітку) на роботи з озеленення.

У «чистому вигляді» ця система на практиці майже не використовується, оскільки вона матеріально не стимулює досягнення високих кінцевих результатів не тільки окремим працівником, а й бригадою, цехом тощо; а також не спонукає до економії матеріальних ресурсів. Ця система оплати праці поєднується з преміюванням робітників.

Відрядно-преміальна. Сума заробітку (**Звідр.прем.**) при цій системі визначається із залежності:

$$\text{Звідр.прем.} = \text{ЗП.відр.} + \text{Дв}, \text{ грн.};$$

де **ЗП.відр.** - тарифний заробіток робітника за прямої відрядної системи оплати праці, грн.;

Дв - сума преміальних доплат, яка обчислюється за формулою:

$$\text{Дв} = \text{ЗП.відр.} * (\text{П}_1 + \text{П}_2 * \text{П}_{\text{пп}}) / 100, \text{ грн.};$$

де **П_1** - процент доплат за виконання плану;

П_2 - процент доплат за кожен процент перевиконання плану;

$\text{П}_{\text{пп}}$ - процент перевиконання плану, який можна визначити так:

$$\text{П}_{\text{пп}} = \frac{V_{\text{ф}} - V_{\text{пр}}}{V_{\text{пр}}} * 100\%;$$

де **$V_{\text{ф}}$** , **$V_{\text{пр}}$** - відповідно фактичний і запланований обсяг випуску продукції за місяць, од.вим.

Залежно від специфіки виробництва і характеру виконаної роботи для різних категорій робітників-відрядників визначаються конкретні показники і розміри преміювання згідно з Положенням про відрядно-преміальну оплату праці, яке розробляється і затверджується на підприємстві.

Відрядно-прогресивна. Заробітна плата (**Звідр.прог.**) обчислюється аналогічно відрядно-преміальній системі, але використовують інші проценти росту розцінки. Вони визначаються за прогресивною шкалою.

Процент росту розцінки визначається зі шкали залежно від процента перевиконання вихідної бази. Така шкала розробляється і затверджується підприємствами самостійно і фіксується в Положенні про застосування

відрядно-прогресивної оплати праці, яке розробляється на підприємстві за погодженням із трудовим колективом і затверджується керівником.

Непряма відрядна. Використовується при оплаті праці підсобників. Заробіток підсобника (**Знв.підс.**) можна обчислити із залежності:

$$\text{Знв.підс.} = V_{\phi} * R_{нвi}, \text{ грн.},$$

де V_{ϕ} - фактично виготовлена кількість продукції і-тим основним робітником за зміну, од.вим.;

$R_{нвi}$ - непряма відрядна розцінка при обслуговуванні і-го основного робітника, грн./од.вим. Визначається за формулою:

$$R_{нвi} = T_{змп} / (n * V_{пр}), \text{ грн.},$$

де n - кількість основних робітників, що обслуговуються одним підсобником, чол.;

$T_{змп}$ - змінна тарифна ставка підсобника, грн./зміну;

$V_{пр}$ - плановий випуск продукції і-тим основним робітником, од.вим./зміну.

Колективна система оплати праці (бригадна).

Використовується в тому разі, коли характер обладнання чи специфіка технології потребують зусиль групи працівників різної кваліфікації (наприклад, посадка дерев, роботи з озеленення об'єктів тощо).

При використанні цієї системи, спочатку розраховується заробіток всієї бригади як за прямої відрядної системи (**Збр**), застосовуючи бригадну розцінку. Потім цей заробіток розподіляється між членами бригади одним із таких методів:

1) Метод годино-коефіцієнтів. Використовується тоді, коли всі члени бригади працюють в однакових умовах.

Розподіл бригадного заробітку цим методом проводиться в такій послідовності:

1) визначають загальну кількість годино-коефіцієнтів ($\Gamma - K_{бр}$) відпрацьованих бригадою. Кількість годино-коефіцієнтів окремого робітника ($\Gamma - K_i$) визначають за формулою:

$$\Gamma - K_i = \Phi_{міс.i} * K_i,$$

де: $\Phi_{міс.i}$ - фактична кількість годин, відпрацьованих і-тим робітником, год./міс.

K_i - тарифний коефіцієнт за розрядом і-го робітника;

2) знаходять суму бригадного заробітку, що припадає на один годино-коефіцієнт (**З_{г-к}**):

$$Z_{г-к} = Z_{бр} / \Gamma - K_{бр}.$$

- 3) заробіток і-го робітника (члена бригади) (Z_i) обчислюють:

$$Z_i = \Phi_{\text{міс.і}} * K_i * Z_{1г-к}, \text{ грн.}$$

2) Метод коефіцієнта виконання норм. Використовується за умови, що члени бригади працюють у різних умовах.

Послідовність розподілу бригадного заробітку наступна:

- 1) визначають заробіток бригади у випадку стопроцентного виконання норм виробітку ($Z_{бр 100\%}$), за формулою:

$$Z_{бр 100\%} = \Phi_{\text{міс.і}} * T_i, \text{ грн.};$$

- 2) знаходять коефіцієнт виконання норм ($K_{вн}$):

$$K_{вн} = Z_{бр} / Z_{бр 100\%},$$

- 3) заробітну плату і-го робітника обчислюють:

$$Z_i = \Phi_{\text{міс.і}} * T_i * K_{вн}.$$

Акордна система.

Передбачає встановлення розцінки працівникові або групі працівників не за окремі вироби чи операції, а за весь обсяг робіт із визначенням кінцевого строку його виконання. Ця система заохочує до скорочення строків виконання робіт і тому використовується при роботах з озеленення об'єктів до свят, при ремонтних роботах, ліквідації наслідків аварій тощо.

В умовах становлення ринкових відносин на багатьох підприємствах застосовується **безтарифна система оплати праці**.

Фактична заробітна плата кожного працівника підприємства є часткою у фонді оплати праці всього колективу або колективу окремого підрозділу.

Основними елементами безтарифної системи оплати праці є:

1. кваліфікаційний рівень працівника (K_i);
2. коефіцієнт трудової участі ($K_{ТУ}$);
3. фактично відпрацьований час робітника ($Вф$). Фактично відпрацьований час визначається за табелем робочого часу.

Кваліфікаційний рівень (K) встановлюється всім членам трудового колективу залежно від виконуваних функцій, рівня кваліфікації. Кваліфікаційний рівень визначається на кожному підприємстві для окремого працівника шляхом ділення середньої ЗП працівника за встановлений час на встановлену мінімальну заробітну плату на початок періоду.

КТУ також виставляється всім працівникам і затверджується Радою трудового колективу. КТУ показує рівень вкладу працівника у кінцевий результат роботи колективу. В положенні "Про застосування КТУ" визначаються чинники, які збільшують КТУ або зменшують, базовий коефіцієнт дорівнює 1.

Розрахунок заробітної плати при використанні безтарифної системи проводиться в такій послідовності:

1. Визначається кількість балів (Бі), зароблених кожним і-тим працівником (або групою працівників одного рівня):

$$B_i = K * V_f * K_TY$$

2. Обчислюється загальна сума балів (Бсум.), зароблених всіма працівниками підприємства або підрозділу.

3. Визначається частка (d) фонду оплати праці (ФОП), що припадає на один бал:

$$d = \text{ФОП} / \text{Бсум}$$

4. Обчислюється заробітна плата і-го працівника (Зі):

$$Z_i = B_i * d, \text{ грн.}$$

Для управлінського персоналу безтарифна система оплати праці передбачає коригування їхнього заробітку залежно від обсягу реалізації продукції.

Організація праці на підприємствах будь – якого виду діяльності здійснюється у бригадній формі організації праці. Кількість робітників в бригаді не повинна бути менше 10 чол. Максимальна кількість 20-25чол. Керівництво бригадою здійснюється робітником найвищої кваліфікації. Розрізняють спеціалізовані та комплексні бригади. Для нарахування оплати праці при бригадній організації використовується колективна система оплати праці, а для збільшення мотиваційних важелів використовують систему участі у прибутку.

Система участі у прибутку передбачає розподіл певної частини прибутку підприємства між його працівниками. Такий розподіл може проводитись у формі грошових виплат або розповсюдження акцій між працівниками підприємства. Впровадження такої системи зумовлене тим, що існуючі системи оплати праці не викликають у працівників реальної заінтересованості у значних загальних результатах роботи підприємства. А справедливий і зрозумілий для всіх розподіл частини прибутку між власником підприємства, адміністрацією, спеціалістами і робітниками створює умови для сприятливого психологічного клімату в колективі і розвитку підприємства.

Виплати з прибутку залежать від рівня витрат на виробництво, цін, фінансового стану підприємства; їх розміри визначаються окремою угодою між відповідними сторонами (при укладанні тарифних угод).

Системи участі у прибутках поділяють на: систему оцінки заслуг, систему преміальних виплат, систему колективного стимулювання, систему участі у прибутках залежно від продуктивності праці та ін.

Розподіл заробітку здійснюється аналогічно як і при безтарифній системі. Але розподіляється прибуток бригади (**Пбр**) пропорційно кількості балів окремого робітника:

$$\text{Пбр} = \text{ФОП} - \text{ЗП.пог.}$$

Кількість балів визначається формулою:

$$\text{Бі} = \text{ЗП.пог.} * \text{КТУ},$$

Заробіток окремого робітника дорівнює:

$$\text{Зі} = \text{ЗП.пог.} + \text{Пі, грн.};$$

де **Пі** – прибуток окремого робітника:

$$\text{Пі} = \text{Бі} * n_i,$$

де n_i – прибуток на один бал.

Контрактна система оплати праці ґрунтується на укладенні договору між роботодавцем і виконавцем, в якому обумовлюються режим та умови праці, права і обов'язки сторін, рівень оплати праці та інше. Договір може оплачувати час знаходження виконавця на підприємстві, фірмі (погодинна оплата праці) або конкретне виконане завдання (відрядна оплата). Контракт складається у 2 примірниках на термін 2-5 років. В контракті обумовлюється режим та умови оплати праці, права і обов'язки сторін, рівень оплати праці, обсяги та види робіт робітника, умови соціального забезпечення, форми та системи оплати праці, порядок розв'язання спірних питань і відповідальності сторін.

Питання для обговорення:

1. Порівняльна характеристика різних моделей мотивації трудової діяльності.
2. Проблеми реалізації принципів мотивації в практиці діяльності підприємства.
3. Об'єктивна необхідність застосування різних форм і систем оплати праці персоналу підприємств.
4. Практика державного й договірної регулювання рівнів заробітної плати окремих категорій персоналу підприємств України.
5. Види та практика застосування доплат і надбавок до заробітної плати окремих категорій персоналу.
6. Сучасні проблеми формування й застосування системи преміювання персоналу підприємств та організацій.
7. Методичні підходи до обґрунтування розмірів премії та визначення ефективності системи преміювання працівників.
8. Участь працівників у прибутках (доходах) і власності підприємств: зарубіжний досвід та вітчизняні перспективи застосування.

9. Дайте визначення поняття «форма оплати праці».

10. Охарактеризуйте тарифну сітку працівників зеленого господарства.

Завдання для розв'язання

Задача 14.1. Бригада складається з 5 робітників. Місячний бригадний заробіток склав 5900 грн., при цьому робітник I-го розряду відпрацював 168 чол-год; II-го розряду – 176 чол-год; і 3 робітника III-го розряду по 162 чол-год кожен. Робітники III розряду працюють у шкідливих умовах. Визначить оплату праці кожного працівника.

Задача 14.2. Визначте оплату праці кожного робітника за наведеними у таблиці даними, якщо норматив фонду оплати праці складає 56,3 коп./грн обсягу виконаних робіт, обсяг робіт становить 33458,6 грн.:

<i>Прізвище</i>	<i>Відпрацьований час</i>	<i>Кваліфікаційний рівень</i>	<i>КТУ</i>
Іванов І.С.	168	1,5	1,0
Петров В.Г.	176	2,5	1,6
Фонвізін А.А.	162	1,8	1,2
Загорулько І.О.	158	2,0	1,3

Задача 14.3.. Розрахуйте оплату праці робітника, якщо розряд робіт, що виконуються 3,2; витрати часу на одиницю робіт 176,5 чол-год/ 10 саджанців. Робітник виконав роботи з садіння дерев на 125% (125 дерев, за планом – 100 дерев). За кожний процент виконання плану робітнику надається премія у розмірі 1,5%. Вкажіть форму та систему оплати праці.

Задача 14.4. Місячний оклад економіста 1800 грн при тривалості робочого дня 8 год. За графіком ним має бути відпрацьовано 22 дні. Йому було надано лист непрацездатності на 4 дні. З фонду матеріального заохочення економісту нарахована премія в розмірі 20% фактичного заробітку. Обчислити місячну заробітну плату економіста.

Задача 14.5. Визначте оплату праці кожного робітника за наведеними у таблиці даними, якщо норматив фонду оплати праці складає 56,3 коп./грн обсягу виконаних робіт, обсяг робіт вкладає 5458,6 грн.:

<i>Прізвище</i>	<i>Відпрацьований час</i>	<i>Розряд</i>	<i>КТУ</i>
Фонвізін А.А.	162	4	1,2
Загорулько І.О.	158	2	1,3

Задача 14.6. Визначте тарифний фонд оплати по підприємству, якщо робітниками відпрацьовано 1987 год. З них робітниками I розряду – 30%; II розряду – 25%; робітниками III розряду – 25%; IV розряду – 20%.

Задача 14.7. Визначити штатну чисельність бригади працівників за кваліфікаціями, якщо тривалість робочого дня складає 8 годин, плановий коефіцієнт невиходу – 1,05, відомість обсягу робіт та норми часу наведено в таблиці:

№ пп	Назва работ	Одиниці виміру	Обсяг	Норма часу, чол-год	Розряд
1	Вирівнювання поверхні площі шаром 10 см	м ²	129	0,345	3
2	Просіювання торфу	т	0,5	2,272	2
3	Внесення добрив	т	0,5	0,581	4
4	Садіння горшкової розсади	шт	2055	0,011	4
5	Нанесення малюнку	м ²	129	0,133	5
6	Полив рослин	м ²	5805	0,273	2
7	Стрижка бордюрів квітника	М ²	1161	0,259	3

Задача 14.8. Визначити фонд оплати праці при відрядної формі якщо:

№ пп	Назва работ	Одиниці виміру	Обсяг	Нормо часу, чол-год	Розряд
1	Вирівнювання поверхні площі шаром 10 см	м ²	129	0,345	3
2	Просіювання торфу	т	0,5	2,272	2
3	Внесення добрив	т	0,5	0,581	4
4	Садіння горшкової розсади	шт	2055	0,011	4
5	Нанесення малюнку	м ²	129	0,133	5
6	Полив рослин	м ²	5805	0,273	2
7	Стрижка бордюрів квітника	м ²	1161	0,259	3

Для розрахунку фонду оплати праці в задачах 14.8, 14.9 скористайтесь тарифною сіткою.

Задача 14.9. Визначити відрядний фонд оплати праці бригади робітників якщо:

№ пп	Назва работ	Одиниці виміру	Обсяг	Нормативна трудомісткість, чол-год	Розряд
1	Копання ям 0,3*0,3*0,3	ям	1000	295	3
2	Копання ям 0,5*0,5*0,5	ям	525	350,18	3
3	Копання ям 1,0*1,0*0,6	ям	700	575	3
4	Влаштування ямок глибиною до 10 см	шт	1525	102,18	2
5	Влаштування ямок глибиною більше 10 см	шт	700	58,10	2
6	Внесення добрив	шт	2225	73,425	4
7	Рознесення для садіння саджанців	шт	2225	51,92	1
8	Садіння дерев	шт	1225	2450,0	5
9	Садіння чагарників	шт	1000	100	4

Задача 14.10. Визначити погодинний фонд оплати праці якщо:

№ пп	Назва работ	Одиниці виміру	Обсяг	Норма вироботки	Розряд
1	Копання ям 0,3*0,3*0,3	ям	1000	3,4	3
2	Копання ям 0,5*0,5*0,5	ям	525	1,5	3
3	Копання ям 1,0*1,0*0,6	ям	700	0,8	3
4	Влаштування ямок глибиною до 10 см	шт	1525	15	2
5	Влаштування ямок глибиною більше 10 см	шт	700	12	2
6	Внесення добрив	шт	2225	30	4
7	Рознесення для садіння саджанців	шт	2225	44	1
8	Садіння дерев	шт	1225	0,5	5
9	Садіння чагарників	шт	1000	4	4

Тести до розділу 14

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. Мотивація високопродуктивної діяльності визначається як:

- а) місія і підпорядковані їй цілі підприємства;
- б) сукупність прогресивних норм праці;
- в) зниження показників трудомісткості продукції;
- г) сукупність заходів, що стимулюють працівників до досягнення певних цілей.

Тест 2. Моделі мотивації не можуть базуватись на:

- а) теорії потреб;
- б) теорії справедливості;
- в) теорії рівності;
- г) теорії очікування.

Тест 3. Методи мотивації можуть бути:

- а) прямі і непрямі економічні;
- б) грошові;
- в) прямі і непрямі економічні, негрошові;
- г) пільгові і загальні.

Тест 4. Виберіть найбільш повне і точне визначення терміну «оплата праці»:

- а) грошова оцінка виконаної роботи;
- б) відшкодування витрат на відтворення робочої сили;
- в) грошовий вираз вартості робочої сили, який виплачується за виконану роботу або надані послуги;
- г) грошові виплати працівникові з метою його мотивації до високопродуктивної праці;
- д) вірно «в» і «г».

Тест 5. Номінальна заробітна плата - це:

- а) грошова сума, яку одержує працівник за виконану роботу;
- б) законодавчо зафіксовані тарифні розцінки і тарифні ставки;
- в) мінімальний розмір заробітної плати, що має місце на підприємстві в певному періоді;
- г) грошовий еквівалент матеріальних благ, які можуть бути придбані за неї.

Тест 6. Реальну заробітну плату можна визначити як:

- а) грошовий вираз кількості товарів і послуг, які може придбати працівник за номінальну заробітну плату;
- б) суму основної і додаткової заробітної плати працівника;
- в) суму основної заробітної плати і виплат за преміальними та іншими мотиваційними системами;
- г) співвідношення між рівнем заробітної плати працівника в базовому і звітному періодах.

Тест 7. Основна заробітна плата працівника - це:

- а) виплати працівникові з фонду матеріального заохочення за досягнення підприємством високих кінцевих результатів роботи;
- б) розмір оплати праці, який визначається тарифними ставками,

відрядними розцінками, посадовими окладами;

в) законодавчо зафіксовані ставки згідно з рівнем кваліфікації працівника;

г) доплати понад розміри, встановлені чинним законодавством.

Тест 8. Додаткова заробітна плата - це:

а) винагорода за виконання виробничих функцій і поставлених завдань, за трудові успіхи працівника;

б) премії за підсумками роботи підприємства за рік;

в) гарантійні та компенсаційні виплати;

г) матеріальні виплати, не передбачені чинним законодавством.

Тест 9. Регулююча функція заробітної плати реалізує принцип організації оплати праці:

а) соціальної справедливості;

б) гарантованості виплат;

в) відтворюваності робочої сили;

г) диференціації рівня заробітної плати.

Тест 10. Абсолютне зростання заробітної плати - це:

а) приріст заробітної плати в абсолютній величині у звітному періоді порівняно з базовим;

б) випередження темпів зростання заробітної плати порівняно з темпами зростання продуктивності праці;

в) збільшення розмірів оплати праці у сфері матеріального виробництва;

г) збільшення всієї частини суспільного продукту, яка в грошовому виразі виділяється суспільством для задоволення усіх потреб працюючих.

Тест 11. Відносне зростання заробітної плати характеризується:

а) приростом заробітної плати у відсотках у звітному періоді, порівняно з базовим;

б) збільшенням частини суспільного продукту, яка припадає на одного працівника;

в) процентним випередженням росту заробітної плати, порівняно зі зростанням продуктивності праці;

г) випередженням темпів росту середньої заробітної плати, порівняно зі зростанням цін.

Тест 12. Державне регулювання оплати праці не передбачає:

а) встановлення мінімального рівня оплати праці;

б) встановлення рівня оподаткування доходів працівників;

в) встановлення стійкого співвідношення між величиною основної заробітної плати, допоміжної заробітної плати та інших виплат працівникам підприємств;

г) встановлення міжгалузевих співвідношень в оплаті праці.

Тест 13. Договірне регулювання оплати праці не реалізується через:

а) встановлення розмірів оплати праці в бюджетних установах;

б) механізм укладення тарифних угод різних рівнів;

в) механізм укладення колективних договорів;

г) встановлення єдиних мінімальних ставок компенсаційних виплат.

Тест 14. Тарифна система не містить елемента:

- а) тарифної сітки;
- б) середніх тарифних коефіцієнтів;
- в) тарифних ставок;
- г) схем посадових окладів.

Тест 15. Тарифна ставка будь-якого і-го розряду може бути визначена:

- а) $T_i = T_1 / K_i$;
- б) $T_i = T_1 * (K_i - K_1)$;
- в) $T_i = T_1 * K_i$;
- г) $T_i = T_1 * (1 + K_i)$.

Тест 16. «Цензи» - це:

- а) вимоги, яким повинен задовольняти робітник певної спеціальності та кваліфікації;
- б) перелік посад усіх найменувань і розміри місячних окладів кожної посади;
- в) норматив чисельності працівників кожної спеціальності на підприємстві;
- г) оцінка кількісних показників роботи працівників підприємства.

Тест 17. Погодинну форму оплати праці доцільно використовувати за умов:

- а) неможливості обліку відпрацьованого працівником часу;
- б) стабільності роботи;
- в) неможливості або недоцільності нормування робіт;
- г) наявності кількісних показників роботи, які залежать від самого працівника.

Тест 18. Якщо при нарахуванні заробітної плати використовується розцінка за весь обсяг виконаних робіт і встановлюється строк їх виконання, то така система називається:

- а) безтарифна;
- б) контрактна;
- в) акордна;
- г) погодинна;

Тест 19. Колективна форма оплати праці використовується у разі:

- а) неможливості обслуговування обладнання одним робітником;
- б) специфічна технологія вимагає використання праці групи робітників;
- в) необхідності економії фонду оплати праці підприємства;
- г) рівності кваліфікаційного рівня працівників.

Тест 20. Система участі в прибутках передбачає:

- а) залучення вільних грошових коштів працівників підприємства для розширення виробництва;
- б) розподіл певної частини прибутку підприємства між його працівниками, який здійснюється у різних формах;
- в) об'єднання грошових коштів фізичних осіб, утворення юридичної особи за умови рівного розподілу прибутку;
- г) преміювання працівників пропорційно зростанню прибутковості роботи підприємства.

РОЗДІЛ 15. СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ (ПОСЛУГ)

Основні терміни і поняття: собівартість продукції (робіт, послуг); витрати виробництва; статті витрат; елементи витрат; групування витрат виробництва (обігу); експлуатаційні витрати; калькулювання собівартості; кошторис; калькуляція; нормативний метод планування витрат; норми витрат матеріальних ресурсів; норми і розцінки з оплати праці; нормативи витрат на управління і обслуговування виробництва; планова собівартість; загальновиробничі витрати.

15.1. СКЛАД І СТРУКТУРА ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА

Кожне підприємство в процесі своєї діяльності здійснює матеріальні та грошові витрати. Всі витрати (загальні витрати підприємства) поділяються на одноразові (капітальні) та поточні (операційні або експлуатаційні). Залежно від ролі, яку відіграють витрати у процесі відтворення, їх поділяють на три групи:

1. Витрати, пов'язані з основною діяльністю підприємства. Це витрати на виробництво та реалізацію продукції, так звані поточні витрати які відшкодовуються за рахунок виручки від реалізації продукції (послуг).

2. Витрати, пов'язані з інвестиційною діяльністю, тобто на розширення та оновлення виробництва. Одноразові витрати на просте та розширене відтворення основних засобів, приріст оборотних коштів та формування додаткової робочої сили для нового виробництва. Джерелами фінансування цих витрат є амортизаційні відрахування, прибуток, емісія цінних паперів, кредити тощо.

3. Витрати на соціальний розвиток колективу (соціально-культурні, оздоровчі, житлово-побутові та інші потреби). Ці витрати не пов'язані з процесом виробництва, а тому джерелом їх фінансування є прибуток.

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі витрат підприємства мають витрати на виробництво.

Операційні витрати - це витрати операційної діяльності підприємства, тобто його основної діяльності, пов'язаної з виробництвом та реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), яка забезпечує основну частку його доходу. Операційна діяльність не включає інвестиційної та фінансової діяльності підприємства.

Операційні витрати називають ще поточними (експлуатаційними) витратами. Частина з них є циклічними і повторюваними (витрати за сировину і матеріали, на заробітну плату та ін.), а інші - мають місце постійно і незалежно від виробництва (витрати на утримання приміщень, управлінського персоналу, споруд тощо).

Крім поділу витрат на операційні та інвестиційні, виділяють витрати бухгалтерські та економічні.

Перші з них відображають реальні суми фактично здійснених підприємством витрат у формі платежів за придбані сировинно-матеріальні ресурси, виплати заробітної плати, нарахування амортизації, здійснення орендних платежів тощо. *Економічні*, крім реальних бухгалтерських витрат, включають неявні витрати підприємства, його власника у вигляді використовуваних землі, приміщень, інших власних активів, на які він формально не несе грошових витрат. Тобто, економічні витрати підприємства «перевищують» бухгалтерські на величину неявних (їх часто називають «внутрішніми») витрат.

Витрати виробництва представляють у натуральній і вартісній формах. Розрахунок необхідної кількості і облік витрат у **натуральній формі** має важливе значення для організації самого процесу виробництва на підприємстві.

Вартісна форма оцінювання витрат є вирішальною в процесі визначення ефективності виробничої діяльності підприємства, вона відображається у вартості виготовленої продукції, виконаних робіт (послуг).

Вартісною формою витрат на підготовку виробництва, виготовлення продукції та її збут є собівартість продукції.

Собівартість комплексно характеризує використання всіх видів ресурсів підприємства, вона є одним з найважливіших показників ефективності виробництва.

Для підприємства важливо визначити витрати, які відшкодовуються за рахунок собівартості, а які - за рахунок прибутку.

Собівартість продукції (робіт, послуг) - це вартісне вираження витрат підприємства (організації), пов'язаних з використанням у технологічному процесі виконання робіт і надання послуг природних ресурсів, сировинних матеріалів, палива, енергії, основних виробничих фондів, інструменту, інвентаря, трудових і фінансових ресурсів, а також інших витрат на їх виробництво і збут, включаючи встановлені державою як обов'язкові відрахування, податки і платежі.

Величина собівартості продукції залежить від технічної оснащеності підприємства, ступеня використання його виробничої потужності, досягнутого рівня організації виробництва, продуктивності, праці, норм витрат матеріалів, палива, електроенергії та ін.

Витратами на виробництво (обіг), що включаються у собівартість продукції (робіт, послуг) є:

- витрати, безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції (робіт, послуг);
- витрати, пов'язані з використанням природної сировини;
- витрати некапітального характеру, пов'язані з удосконаленням технологій та організації виробництва, підвищенням рівня якості продукції, її надійності та довговічності;
- витрати на винахідництво та раціоналізацію;
- витрати на обслуговування виробничого процесу, забезпечення виробництва сировиною, матеріалами, паливом, енергією, інструментом,

- обладнанням і т. ін.; утримання основних виробничих фондів у робочому стані; забезпечення виконання санітарно-гігієнічних вимог;
- витрати на забезпечення нормальних умов праці та техніки безпеки;
 - витрати, пов'язані з утриманням та експлуатацією фондів природоохоронного призначення;
 - витрати, пов'язані з управлінням виробництвом: утримання працівників апарату управління підприємства та його структурних підрозділів, витрати на відрядження, оплату консультаційних, інформаційних та аудиторських послуг та ін.;
 - витрати, пов'язані з підготовкою і перепідготовкою кадрів;
 - відрахування на державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення, у державний фонд сприяння зайнятості населення;
 - платежі з обов'язкового страхування майна підприємств;
 - платежі з короткострокових кредитів банків в межах встановленої ставки;
 - оплата послуг банків за виконання, згідно з укладеними договорами, операцій з платіжними документами;
 - знос основних виробничих фондів та нематеріальних активів, інші види витрат згідно з встановленим порядком.

15.2. КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОДУКЦІЇ (РОБІТ, ПОСЛУГ)

Для планування, обліку й аналізу собівартості робіт (послуг) на підприємствах необхідна правильна класифікація витрат.

В основу класифікації витрат, що формують собівартість продукції, покладено такі ознаки:

I. Ступінь однорідності витрат.

Всі витрати за цією ознакою поділяються на:

➤ **одноелементні (прсті)** - сировина і матеріали, заробітна плата тощо; ці витрати мають єдиний економічний зміст;

➤ **комплексні** - різнорідні за своїм складом і охоплюють декілька елементів витрат, їх називають ще непрямими (загальновиробничі та адміністративні витрати, втрати від браку).

II. Спосіб віднесення на окремі види продукції.

Витрати поділяються на:

➤ **прямі** (безпосередньо пов'язані з виготовленням даного виду продукції і можуть бути прямо віднесені на її одиницю);

➤ **непрямі** (пов'язані з виготовленням різних виробів і не можуть прямо бути віднесені на той чи інший вид продукції; до них належать заробітна плата управлінського і обслуговуючого персоналу, утримання й експлуатація основних фондів тощо).

III. Зв'язок з обсягом виробництва.

Витрати поділяються на:

➤ **постійні** (їх загальна сума не залежить від кількості виготовленої продукції в певних межах; до них належать витрати на утримання й експлуатацію будівель і споруд, управління).

➤ У складі постійних розрізняють умовно-постійні витрати, які неістотно змінюються при зміні обсягу виробництва;

➤ **змінні** - загальна сума витрат за певний час залежить від обсягу виробництва продукції; поділяються на:

✓ *пропорційні* - змінюються прямо пропорційно до зміни обсягу виробництва - сировина, матеріали, комплектуючі, відрядна заробітна плата;

✓ *непропорційні* - поділяються на прогресуючі і дегресуючі.

IV. За економічними елементами і калькуляційними статтями.

Ця класифікація є найважливішою.

За економічними елементами витрати формуються відповідно до їх економічного змісту.

Елементи затрат є економічно однорідними для всіх галузей і на їх основі складається кошторис витрат на виробництво.

Згідно з Національними стандартами бухгалтерського обліку в Україні Положення (стандарт) бухгалтерського обліку передбачене таке групування витрат на виробництво:

Елементи витрат на виробництво включають:

▶ Матеріальні затрати (сировина, матеріали, комплектуючі, напівфабрикати, паливо, енергія, тара; віднімається вартість повернутих відходів).

▶ Витрати на оплату праці (всі форми основної заробітної плати штатного і позаштатного виробничого персоналу підприємства).

▶ Відрахування на соціальні заходи (включають відрахування на пенсійне забезпечення, на соціальне страхування, страхування на випадок безробіття, на індивідуальне страхування, тощо).

▶ Амортизація основних фондів і нематеріальних активів (нараховані амортизаційні відрахування на повне відтворення основних фондів за нормами від балансової вартості, інших не оборотних матеріальних активів та нематеріальних активів).

▶ Інші операційні витрати операційної діяльності, які не ввійшли у вищенаведені елементи (зокрема, вартість робіт, послуг сторонніх підприємств, сума податків, зборів, крім податків на прибуток, втрати від курсових різниць, знецінення запасів, псування цінностей, сума фінансових санкцій тощо).

Важливою є класифікація витрат за статтями калькуляції.

Статті - це витрати, які відрізняються між собою функціональною роллю у виробничому процесі і місцем виникнення. За статтями витрат визначають собівартість одиниці продукції, тобто калькуляцію.

Цей перелік може бути більш широким і деталізованим або, навпаки, вужчим, залежно від галузі виробництва, його специфіки і прийнятої облікової політики.

Проте в *економічній практиці* з метою більш повного і точного врахування усіх видів витрат на виробництво і збут продукції при складанні калькуляції може використовуватися більш детальна класифікація калькуляційних статей. Вона може включати витрати на:

- ✓ сировину і матеріали (за мінусом зворотних відходів);
- ✓ куповані напівфабрикати і комплектуючі вироби;
- ✓ паливо і енергію на технологічні цілі;
- ✓ заробітну плату основних виробничих робітників;
- ✓ відрахування на соціальні заходи із зарплати основних виробничих робітників;
- ✓ підготовку і освоєння виробництва продукції;
- ✓ зношування інструмента і пристосувань цільового призначення та інші спеціальні витрати;
- ✓ утримання й експлуатацію машин та устаткування;
- ✓ загальновиробничі витрати;
- ✓ загальногосподарські витрати;
- ✓ втрати внаслідок технологічно неминучого браку;
- ✓ інші виробничі витрати;
- ✓ позавиробничі (комерційні) витрати.

Відмінність статей калькуляції від аналогічних елементів витрат полягає в тому, що в першому випадку враховуються тільки витрати на даний виріб, а в другому - всі витрати підприємства, незалежно від того, де і на які потреби вони були здійснені.

Під структурою собівартості слід розуміти співвідношення окремих елементів (статей) витрат, які виражені у відсотках до загальної їх суми.

Собівартість продукції як грошовий вираз витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції характеризує ефективність всього процесу виробництва на підприємстві, оскільки у ній відображаються:

- ♦ рівень організації виробничого процесу;
- ♦ технічний рівень;
- ♦ продуктивність праці та інше.

Собівартість продукції як показник використовується для контролю за використанням ресурсів виробництва, визначення економічної ефективності організаційно-технічних заходів, встановлення цін на продукцію. За умов самофінансування зниження собівартості є основним джерелом зростання прибутку підприємства. Розрізняють такі види собівартості (рис.15.1).

Рис. 15.1 - Види собівартості

Індивідуальна собівартість характеризує витрати окремого підприємства на виробництво і реалізацію продукції, а *галузева* - показує середні у галузі витрати на виробництво і реалізацію продукції.

Показниками собівартості продукції, що використовуються в господарській практиці, є:

- ✓ *Затрати на 1 грн. товарної продукції;*
- ✓ *Собівартість окремих видів продукції* (визначається на основі калькуляцій собівартості окремих видів продукції);
- ✓ *Зниження собівартості порівняльної товарної продукції* (використовується на підприємствах зі сталим асортиментом продукції).

15.3. ПЛАНУВАННЯ ТА КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ (РОБІТ, ПОСЛУГ)

На підприємствах складають два види планів собівартості продукції (послуг). Для встановлення всієї суми витрат на виробництво в плановому році складають кошторис.

Кошторис виробництва, узагальнюючи поелементні витрати підприємства, показує їх ресурсну структуру (витрати на матеріали,

персонал, основні фонди). Це надзвичайно важливо для аналізу чинників формування і зниження собівартості продукції.

Порядок розробки кошторису витрат на виробництво залежить від розміру підприємства, інформаційного забезпечення процесу планування та його стадії. Кошторис витрат на виробництво відображає собівартість товарної, валової і реалізованої продукції підприємства.

Зразок кошторису виробництва надано у табл. 15.1.

Таблиця 15.1. – Кошторис виробництва на _____ рік

<i>Зміст витрат</i>	<i>Сума, тис. грн.</i>
Матеріальні витрати (за відрахуванням відходів)	
Витрати на оплату праці (основна й додаткова заробітна плата)	
Відрахування на соціальні заходи	
Амортизація основних засобів та нематеріальних активів	
Інші витрати	
Усього витрат на виробництво	
Витрати, що не входять до виробничої собівартості	
Зміна залишків витрат майбутніх періодів (приріст «+», зменшення “ - “)	
Зміна залишків резервів майбутніх платежів (приріст «+», зменшення “ - “)	
Собівартість валового випуску продукції	
Зміна собівартості залишків незавершеного виробництва, напівфабрикатів, інструментів та пристосувань власного виготовлення (приріст «+», зменшення “ - “)	
Виробнича собівартість товарної продукції	
Адміністративні витрати	
Витрати на збут (комерційні)	
Повна собівартість товарної продукції	
Зміна собівартості залишків нереалізованої продукції (приріст «+», зменшення “ - “)	
Собівартість реалізованої продукції	

Собівартість товарної продукції обчислюється на основі елементів витрат, що відображаються в кошторисі, з подальшим їх коригуванням на величину витрат, які не включені у виробничу собівартість продукції (витрати на підготовку та освоєння нової продукції, позавиробничі витрати, відшкодування втрат від браку), зміну залишків витрат майбутніх періодів. Одержана сума є **собівартістю валової продукції**. Після її коригування на зміну залишків незавершеного виробництва одержується виробнича собівартість товарної продукції. Саме вона разом із сумою позавиробничих витрат становить повну собівартість товарної продукції. **Собівартість реалізованої продукції обчислюється** коригуванням собівартості товарної продукції на зміну залишків нереалізованої продукції. Собівартість

реалізованої продукції складається з виробничої собівартості продукції (робот, послуг), яка була реалізована протягом звітної періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат.

До виробничої собівартості продукції (робот, послуг) включаються:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Для внутрішньовиробничої економіки підприємства укрупнена класифікація витрат за економічними елементами не дає можливості здійснити детальний аналіз витрат, а також виявити причини, які викликали відхилення від нормального перебігу подій. Калькулювання витрат за калькуляційними статтями полягає в тому, що всі витрати формуються за ознакою виробничого призначення.

Отже, під калькуляцією собівартості розуміють процедуру обчислення вартості одиниці в розрізі калькуляційних статей. Відтак основним завданням аналізу витрат є визначення собівартості одного окремо взятого виду продукції в загальній вартості товарної номенклатури підприємства. Зразок калькуляції собівартості продукції надано у табл. 15.2.

Таблиця 15.2 – Калькуляція вирощування розсади однолітників, 100 шт.

<i>№п/п</i>	<i>Статті витрат</i>	<i>Сума, грн.</i>
1	Матеріали	
2	Паливо	
3	Електроенергія	
4	Вода	
5	Амортизація	
6	Ремонт та технічне обслуговування ОФ	
7	Витрати на оплату праці	
8	Відрахування на соціальні потреби	
9	Витрати на транспорт	
10	Інші прямі витрати	
11	Цехові витрати	
12	Всього повна собівартість	
13	Рентабельність	
14	ПДВ	
15	Економічно обґрунтована ціна за 100 рослин	

Склад окремих статей формується таким чином:

1. *Стаття «Сировина і матеріали»* включає витрати на сировину, основні і допоміжні матеріали, куповані вироби і напівфабрикати, а також

транспортно-заготівельні витрати; вартість зворотних відходів віднімається за ціною їх можливого використання чи реалізації.

2. Стаття «Паливо і енергія на технологічні цілі» включає витрати на паливо, електроенергію, пару та ін., які безпосередньо використовуються в технологічному процесі, за нормами витрат, тарифами і цінами.

3. Стаття «Заробітна плата виробничих робітників» містить витрати на оплату праці робітників, безпосередньо зайнятих виготовленням продукції (основна заробітна плата); обчислюється відповідно до трудомісткості технологічних операцій, тарифних ставок або відрядних розцінок; витрати на оплату відпусток, часу виконання державних обов'язків, доплати за виконання додаткових функцій та ін. (додаткова заробітна плата); обчислюється у відсотках до основної.

4. Стаття «Відрахування на соціальні заходи виробничих робітників» включає відрахування на обов'язкове соціальне страхування, пенсійне страхування; встановлюються у відсотках від основної і додаткової заробітної плати.

5. Стаття «Загальновиробничі витрати» містить виробничі накладні витрати на організацію виробництва й управління цехами, дільницями, відділеннями, бригадами та іншими підрозділами основного і допоміжного виробництва, а також витрати на утримання та експлуатацію машин і устаткування; обчислюються шляхом складання кошторису цих витрат на певний період і розподілу їх на одиницю продукції пропорційно основній заробітній платі виробничих робітників.

6. Стаття «Адміністративні витрати» відображає загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємства; до них належать витрати на утримання адміністративно-управлінського персоналу, витрати на їх службові відрядження, витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних актів загальногосподарського призначення (оренда, амортизація, ремонт, комунальні послуги), охорона, юридичні, аудиторські, транспортні послуги, поштово-телеграфні, канцелярські витрати та ін., обчислюються згідно із встановленими нормами, тарифами і цінами.

7. Стаття «Підготовка та освоєння виробництва» містить витрати на освоєння нових підприємств, цехів; підготовку та освоєння нової продукції; підготовчі роботи в добувній промисловості; списуються на продукцію рівними частками за встановлений період їхнього відшкодування.

8. Стаття «Інші виробничі витрати» включає сплату процентів за короткострокові позики банків, оплату робіт із сертифікації та інші витрати, які включаються у собівартість продукції, але не віднесені до перелічених раніше статей.

9. Стаття «Витрати на збут» містить витрати на пакувальні матеріали, транспортування продукції, товарів за умовами договору, витрати на маркетинг та рекламу, витрати на оплату праці і комісійні продавцям, торговим агентам, працівникам відділу збуту, амортизація, ремонт та

утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, що використовуються для забезпечення збуту продукції, товарів, робіт і послуг.

Сума перших п'яти статей становить **цехову собівартість продукції; восьми - виробничу, а усіх статей - повну собівартість продукції.**

При складанні калькуляції в зеленому господарстві необхідно брати до уваги наступне:

- різноманітність культур і сортів;
- значні відмінності в тривалості виробничого циклу (строку вирощування);
- різне призначення вирощуваних рослин;
- просування рослин протягом виробничого циклу із відділу у відділ та з шкільки в шкільку – в розсадниках із оранжерей в парники та відкритий ґрунт – у квітникарстві.

При різноманітності культур й сортів неможливо розробляти калькуляції за сортами (у біологічному сенсі) і кожній культурі окремо, необхідно калькулювати рослини за групами.

При вирощуванні багато рослин мають майже однакову агротехніку, отже і однакові витрати. Тому для визначення собівартості продукції в оранжерейх й розсадниках рослини об'єднують в групи за принципом однакової агротехніки. При цьому чим менші обсяги виробництва, тим більш укрупнені групи рослин слід використовувати при складанні калькуляції собівартості, і навпаки, при великих обсягах виробництва необхідно визначати собівартість кожної культури окремо.

Різна тривалість виробничого циклу обумовлює необхідність групування рослин за роками закладки (в середині групи). Особливо це важливо в розсадниках, де дерева та чагарники знаходяться на плантаціях по декілька років, і в квітникарських господарствах при вирощуванні багаторічних рослин.

Планування собівартості здійснюється нормативним методом, при якому розмір витрат по кожній їх складовій визначається на підставі встановлених законодавством України (відповідними нормативними актами), а також прийнятих на підприємстві норм використання сировини, матеріалів, палива тощо, норм і розцінок з оплати праці, нормативів витрат по управлінню і обслуговуванню виробництва та норм на інші елементи витрат на виробництво.

Планова собівартість по підприємству і його структурних підрозділах визначається техніко-економічними розрахунками за статтями витрат на підставі технічних норм, нормативів, інших параметрів виробничого процесу з урахуванням економічних умов виробництва, умов оплати праці, цін на ресурси, нормативів платежів і зборів, інших факторів, що визначаються законами та обов'язковими нормативними актами.

На виробниче паливо, що включається до калькуляції собівартості як комплексні витрати, складається окремий кошторис. При цьому розрахунок ведуть як в цілому, так і на 1 м² стеляжної площі. Кількість необхідного палива визначається за спеціальним розрахунком, з урахуванням втрат тепла,

в калоріях умовного палива з наступним переводом в конкретні види. Вартість визначають як добуток кількості палива на ціну.

Розподіляються витрати на опалення за окремими культурами відповідно до виробничої площі, що вони займають (в м²), строку, впродовж якого займається площа (в днях), і температурою, при якій повинні вирощуватися культури (в °С).

Для розрахунків обирається умовна одиниці: метро-день-градус. Саме на цю одиницю і визначаються витрати на виробниче опалення.

Приклад:

- 1) площа стелажів – 840 м²;
- 2) кількість днів у кварталі – 90 дн.;
- 3) витрати на опалення за квартал – 50,0 тис грн.;
- 4) метро-дні опалення в кварталі -800*90=75 600;
- 5) площа стелажів протягом кварталу буде зайнята:
культурою А – 300 м² протягом 70 днів при температурі 10 °С
культурою Б – 200 м² протягом 90 днів при температурі 12 °С
культурою В – 600 м² протягом 40 днів при температурі 15 °С
культурою Г – 250 м² протягом 60 днів при температурі 8 °С;

- б) загальна кількість метро-днів-градусів:
культура А – 300*70*10=210 000
культура Б – 200*90*12=216 000
культура В – 600*40*15=360 000
культура Г – 250*60*8 =120 000

Всього 906 000;

- 7) вартість 1 метро-дня-градуса 50 000/906 000=0,055 грн.;
- 8) витрати на опалення розподіляються по культурах так:
культура А 210 000*0,055=11 592 грн.
культура Б 216 000*0,055=11 923 грн.
культура В 360 000*0,055=19 861 грн.
культура Г 120 000*0,055=6 624 грн.

Всього 50 000 грн.

За такою ж методикою, тобто пропорційно до зайнятої рослинами площі з урахуванням тривалості вирощування розподіляються витрати по електроенергії при використанні електросвітло культури (підсвічування).

При калькулюванні собівартості складають кошториси на обслуговування основного виробництва.

Найбільш важливим є: кошторис на роботу автомобільного транспорту, тракторного парку, гужового транспорту. Ці кошториси одночасно є і плановими калькуляціями відповідних допоміжних й обслуговуючих виробництв.

Показники роботи автотранспорту наведено в табл. 15.3.

Таблиця 15.3 - Показники роботи автотранспорту

<i>Показники</i>	<i>Одиниця виміру</i>	<i>Звіт минулого року</i>	<i>План на наступний рік</i>
Середньооблікова кількість автомашин	од.	4	4
Тоннаж автомашин	т	12	12
Середній тоннаж автомашин	т	2	3
Машино-дні в господарстві	машино-день	1460	1460
Машино-дні у роботі	машино-день	876	905
Машино-дні в ремонті та очікуванні ремонту	машино-день	352	323
Коефіцієнт використання парку $K_{\text{п}}$	%	60	62
Середньодобовий випуск автомашин на лінію	од.	2,4	2,5
Тоннаж автомашин у роботі	м	7,2	7,5
Машино-години в наряді	машино-години	6132	6335
Тривалість робочого дня	години	7	7
Загальний пробіг	машино-км	62808	70952
В тому числі пробіг з вантажем	машино-км	31404	35476
Коефіцієнт використання пробігу $K_{\text{пр}}$	%	50	50
Час на завантаження і розвантаження на один рейс	години	0,6	0,5
Обсяг перевезень	т-км	75370	91520
Перевезення вантажів (план вантажообороту)	т	12561	15204
Коефіцієнт використання тоннажу $K_{\text{т}}$	%	80	86
Середньообліковий пробіг однієї автомашини	км	71,7	78,4
Середня довжина рейсу з вантажем	км	6	6
Середня технічна швидкість	км/год	21	21

Основними якісними показниками роботи автомобільного транспорту є:

- коефіцієнт використання парку;
- коефіцієнт використання пробігу;
- коефіцієнт використання тоннажу.

Коефіцієнт використання парку $K_{\text{п}}$ визначають як відношення кількості машино-днів в роботі до загальної кількості машино-днів у господарстві.

Коефіцієнт використання пробігу $K_{\text{пр}}$ визначається як відношення пробігу однієї автомашини з вантажем до її загального пробігу.

Коефіцієнт використання тоннажу визначається як відношення фактичної роботи в тоно-км до можливої роботи (середній тоннаж однієї автомашини, помножений на пробіг з вантажем).

За даними табл. 15.3 можна прослідкувати взаємозв'язок показників роботи автомобільного транспорту.

З таблиці видно, що план вантажообороту в тонах й обсяг перевезень автотранспортом в тоно-км передбачається збільшити за рахунок покращення коефіцієнта використання парку, скорочення часу на навантаження й розвантаження, коефіцієнта використання тоннажу.

Взаємозв'язок експлуатаційних показників роботи транспорту й обсягу роботи в тоно-км визначається за формулою:

$$O = P_p * T * K_T,$$

де O – обсяг роботи в т-км;

P_p – пробіг автомашин з вантажем;

T – середній тоннаж однієї автомашини;

K_T – коефіцієнт використання тоннажу.

Пробіг автомашин з вантажем визначається за формулою:

$$P_p = D * H * K_{np},$$

де D – кількість машино-днів роботи;

H – середньодобовий пробіг в км;

K_{np} – коефіцієнт використання пробігу (відношення пробігу з вантажем до загального пробігу).

Середньодобовий пробіг однієї автомашини розраховують за формулою:

$$H = \frac{acb}{b + cPK_{np}}$$

де a – тривалість робочого дня в годинах;

c – середня технічна швидкість автомашини, км/год.;

b – середня довжина рейсу з вантажем в км;

P – час на навантаження й розвантаження на один рейс в годинах;

K_{np} – коефіцієнт використання пробігу.

Час на навантаження й розвантаження та середня технічна швидкість автомашини за 1 годину визначається за діючими нормативами, що наведені в довідниках.

Вантажооборот в тонах визначають поділивши обсяг роботи в тоно-км O на середню довжину одного рейсу з вантажем:

$$O_T = O/b.$$

Покращення показників роботи автомашин значною мірою залежить від організації їх ремонтів й технічного обслуговування. Тому при плануванні роботи транспорту слід складати технічно обґрунтовані графіки ремонтів й профілактичного обслуговування.

Кошторис витрат на експлуатацію автотранспорту в підприємствах зеленого господарства та будівництва доцільно складати за формою, наведеною в табл. 15.4.

Таблиця 15.4 - Кошторис витрат на експлуатацію автотранспорту

<i>Елементи витрат</i>	<i>2010р. (фактично)</i>		<i>2011р. (по плану)</i>	
	<i>Всього, т. грн.</i>	<i>На 1 т-км, грн.</i>	<i>Всього, т. грн.</i>	<i>На 1 т-км, грн.</i>
Заробітна плата основна	45,5	0,58	50,05	0,55
Заробітна плата додаткова	4,78	0,06	5,50	0,06
Всього заробітна плата	48,28	0,64	555,55	0,61
Відрахування на соціальні потреби	17,86	0,23	20,55	0,22
Пальне та мастильні матеріали	13,5	0,18	15,47	0,17
І т.д.				

Зарплата водіїв й ремонтних робочих розраховується за чинними окладами та тарифними ставками. Пальне й амортизація машин розраховується за чинними нормами на 100 км пробігу. Кількість ремонтів визначається виходячи з норм міжремонтних пробігів, а загальна вартість ремонтів – чинними кошторисними нормами на один ремонт. Собівартість роботи автотранспорту в розсаднику або квітникарському господарстві доцільно розраховувати за 1 т-км або за 1 машино-годину роботи.

Зважаючи на те, що в розсадниках або квітникарських господарствах використовуються трактори, слід складати план роботи тракторного парку за формою, наведеною в табл. 15.5.

Таблиця 15.5 - План роботи тракторного парку

<i>Показники</i>	<i>2011р. (фактично)</i>	<i>2011р. (план)</i>	<i>%</i>
Середньооблікова річна кількість умовних 15-сильних тракторів	5	5	100
Виконано польових робіт в га м'якої пахоти	1250	1300	104
Виробіток на один умовний 15-сильний трактор в га м'якої пахоти	250	260	104
Кількість тракторо-днів в господарстві	2125	2125	100
Відпрацьовано машино-змін	850	880	103,5
Коефіцієнт використання парку, %	40	41,3	103,5

Правильне використання тракторного парку в розсадниках й квітниківських господарствах сприятиме зниженню собівартості одиниці його роботи, знижує вартість обробки ґрунту і скорочує собівартість вирощування рослин.

15.4. ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ (ПОСЛУГ) ЗЕЛЕНОГО ГОСПОДАРСТВА

Управління витратами на підприємстві передбачає цілеспрямований вплив на формування витрат, контроль за їх рівнем та економічне стимулювання їхнього зниження.

Система управління витратами включає:

- ♦ пошук та виявлення чинників, що впливають на економію усіх видів ресурсів;
- ♦ нормування витрат ресурсів;
- ♦ планування витрат за їхніми видами;
- ♦ облік та аналіз витрат;
- ♦ економічне стимулювання економії ресурсів та зниження витрат.

За кожен елемент цієї системи відповідають певні виконавці, структурні підрозділи підприємства. Вони розробляють комплекс заходів, спрямованих на зниження сукупних витрат на виробництво і реалізацію продукції.

Можливості зниження собівартості продукції можна виявляти й аналізувати за двома напрямками:

- 1) за джерелами;
- 2) за чинниками (факторами).

Джерелами зниження собівартості продукції є ті затрати, за рахунок економії яких знижується собівартість продукції, а саме:

- ✓ витрати уречевленої праці, які можуть бути знижені завдяки поліпшенню використання засобів і предметів праці;
- ✓ витрати живої праці, які можуть бути скорочені завдяки зростанню продуктивності праці;
- ✓ адміністративно-управлінські витрати.

Зниження собівартості продукції може досягатись у результаті одночасної економії всіх витрат. Однак часто економія одного виду витрат одержується за рахунок збільшення іншого, Наприклад, економія живої праці, як правило, супроводжується збільшенням амортизаційних відрахувань, спричинених зростанням витрат на придбання засобів праці.

Зниження собівартості продукції у всіх галузях забезпечується, насамперед, за рахунок *зростання продуктивності праці*, яка має двоякий вплив на собівартість. *По-перше*, в результаті підвищення продуктивності праці знижується трудомісткість, а, відповідно, - і витрати заробітної плати на одиницю продукції. *По-друге*, її зростання приводить до збільшення абсолютного обсягу виробництва, що скорочує умовно-постійні витрати на

одиницю продукції.

Визначальним джерелом зниження собівартості, особливо у матеріаломістких галузях, є *економія матеріальних витрат* на основі раціонального використання матеріальних ресурсів, а також *підвищення завантаження основних фондів, скорочення витрат на управління й обслуговування*.

Завданням підприємств зеленого господарства є вирощування рослин у розмірах, що встановлені планом, та відповідної якості. Необхідно також, щоб собівартість фактично виробленої продукції не перевищувала планову. Кожне нормально діюче підприємство повинне із року в рік скорочувати витрати на вирощування одиниці продукції.

Зниження собівартості продукції можна досягти різними шляхами. Основними з них є: впровадження досягнень технічного прогресу, механізація процесів праці і, в першу чергу, трудомісткість, раціоналізація виробничих процесів та впровадження спеціалізації виробництва.

Знизити собівартість можна і за рахунок зростання обсягів виробництва та кращого використання виробничих потужностей. Так, в зеленому господарстві правильно розроблені культурообороти і раціональна агротехніка скорочують виробничий цикл, тобто прискорюють вирощування рослин або час цвітіння, що приводить до збільшення випуску рослин з одиниці виробничої площі протягом року.

Зниження собівартості може бути досягнуто за рахунок заходів, спрямованих на зменшення процента природного відпаду, ліквідацію браку у виробництві.

Економія палива, електроенергії, матеріалів без погіршення якості продукції, скорочення «бою» вазонів, впровадження раціоналізаторських пропозицій – найважливіші шляхи зниження собівартості продукції.

Значно впливають на зниження собівартості продукції ціна на матеріали, які значною мірою залежать від підприємства.

Важливим джерелом зниження собівартості є впровадження прогресивних норм витрат матеріальних і трудових ресурсів, зменшення внутрішніх транспортних перевезень. Мобілізація всіх внутрішніх резервів.

Питання для обговорення:

1. Дайте визначення поняття «Собівартість продукції (робіт, послуг)».
2. За якими ознаками класифікуються витрати на виробництво та реалізацію продукції (послуг)?
3. Назвіть елементи витрат, калькуляційні статті.
4. В чому полягає мета складання кошторису витрат на виробництво?
5. Охарактеризуйте калькуляцію продукції зеленого господарства.
6. Розкажіть про особливості калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) підприємств зеленого господарства.
7. Як обчислюються витрати на матеріали, паливо, електроенергію?

8. Яке значення скорочення витрат на виробництво продукції в умовах ринкової економіки?
9. Назвіть шляхи скорочення витрат на виробництво продукції.
10. Як обчислюються загальновиробничі витрати?

Завдання для розв'язання

Задача 15.1. Виробничій ділянці СКП «Зеленбуд» м. Харкова надійшло замовлення на створення квітника біля пам'ятника у сквері Макаренко площею 36 м². Пам'ятник має площу 4 м². Проектом передбачається висадити «седум спектабеля» на площі 16 м², норма садіння 25 шт/ м². На іншій площі – ялівець горизонтальний, норма садіння 4 шт/ м². Визначити кількість замовлення матеріалів.

Задача 15.2. Оранжерея СКП «Зеленбуд» м. Одеса отримала замовлення на вирощування квіткової розсади для озеленення міста за даними:

№ п/п	Назва матеріалів	Одиниці виміру	Кількість
1	Петунія	шт.	3280
2	Цинія	шт.	1360
3	Тагетес	шт.	3450
4	Бегонія	шт.	3700

Визначити потребу зеленої суміші, якщо розсада вирощується у ящиках 0,6*0,3*0,1, норма садіння – 25 шт/ м².

Задача 15.3. Визначити витрати на сировину і матеріали, якщо витрати на одиницю робіт складають 2,5 кг/100 м², обсяг виконання робіт – 258 м², вартість 1 кг – 5,85 грн.

Задача 15.4. Визначити витрати на матеріали при створенні квітника по проспекту Леніна у м. Харкові площею 1 178 м², якщо:

№ п/п	Назва матеріалів	Площа, м ²	Норма садіння шт./ м ² , кг/ м ²	Вартість за одиницю, грн
1	Сеткреазія	34	40	4
2	Гіморокаліс	240	6	12
3	Петунія	128	35	4
4	Травосуміш газонних трав	776	1	25

Задача 15.5. Визначити структуру собівартості СКП «Зеленбуд» м. Дніпропетровськ, якщо:

Статті витрат	Сума, тис. грн
Матеріальні витрати	4588
Заробітна плата	6348
Відрахування на соціальні заходи	2334
Амортизація	339
Інші операційні витрати	307

Задача 15.6. Визначити собівартість 1 маш-год. роботи ЗИЛ-310, якщо середні витрати на 154 години роботи складають:

<i>№ п/п</i>	<i>Статті витрат</i>	<i>Сума, тис. грн</i>
1	Матеріальні витрати	13500,00
2	Заробітна плата	2500,00
3	Відрахування на соціальні заходи	907,5
4	Амортизація	225,7
5	Інші операційні витрати	965,8

Задача 15.7. Визначити структуру собівартості за економічними елементами витрат, використовуючи таблицю:

<i>Елементи витрат</i>	<i>Сума, тис.грн.</i>
1	2
Сировина і основні матеріали	120
Допоміжні та інші матеріали	5
Паливо зі сторони	6
Енергія зі сторони	6
Заробітна плата (основна і додаткова)	70
Відрахування на соціальні заходи	25
Амортизація основних фондів	11
Інші витрати	21
Всього витрат	264

Задача 15.8. Визначити статті «Основна заробітна плата робітників», «Додаткова заробітна плата», «Відрахування на соціальні заходи», якщо робітники відпрацювали 1960 годин, вартість однієї години роботи 8,98 грн, додаткова оплата праці складає 35%, відрахування до ФСНВУ – 0,72%, система оподаткування – звичайна.

Задача 15.9. Визначити витрати зі статті «Транспортні витрати», якщо витрати машино-годин роботи складають 14,56 на 100 м² газону, площа газону, що обробляється 1245,6 м², вартість 1 машино-години – 125,45 грн.

Задача 15.10. Визначити витрати на сировину і матеріали, якщо витрати на одиницю робіт складають 2,5 кг/ 100м², обсяг виконання робіт – 285 м², вартість 1 кг – 5,85 грн.

Задача 15.11. Визначити витрати на опалення за культурами, що вирощуються в оранжереї, на квартал за такими даними:

- 1) площа стелажів – 1 000 м²;
- 2) кількість днів у кварталі – 90 дн;
- 3) витрати на паливо за квартал – 60,0 тис. грн.;

4) протягом кварталу стелажні площі будуть зайняті:
 культурою А – 350 м² протягом 75 днів при температурі 10 °С
 культурою Б – 300 м² протягом 90 днів при температурі 15 °С
 культурою В – 600 м² протягом 50 днів при температурі 12 °С
 культурою Г – 400 м² протягом 70 днів при температурі 8 °С.

Задача 15.12. Розрахуйте коефіцієнт використання автомобільного парку K_p , коефіцієнт використання пробігу $K_{пр}$, коефіцієнт використання тоннажу K_T підприємства зеленого господарства за даними, що наведені в таблиці.

<i>Показники</i>	<i>Одиниця виміру</i>	<i>Звіт минулого року</i>	<i>План на наступний рік</i>
Середньооблікова кількість автомашин	од.	4	4
Тоннаж автомашин	т	12	12
Середній тоннаж автомашин	т	2	3
Машино-дні в господарстві	машино-день	1460	1460
Машино-дні у роботі	машино-день	876	905
Машино-дні в ремонті та очікуванні ремонту	машино-день	352	323
Середньодобовий випуск автомашин на лінію	од.	2,4	2,5
Тоннаж автомашин у роботі	м	7,2	7,5
Машино-години в наряді	машино-години	6132	6335
Тривалість робочого дня	години	7	7
Загальний пробіг	машино-км	62808	70952
В тому числі пробіг з вантажем	машино-км	31404	35476
Час на завантаження і розвантаження на один рейс	години	0,6	0,5
Обсяг перевезень	т-км	75370	91520
Перевезення вантажів (план вантажообігу)	т	12561	15204
Середньообліковий пробіг однієї автомашини	км	71,7	78,4
Середня довжина рейсу з вантажем	км	6	6
Середня технічна швидкість	км/год	21	21

Задача 15.13 Визначити змінну продуктивність однієї автомашини в підприємстві зеленого господарства за наступними даними:

середня технічна швидкість 21 км/год.; середня довжина рейсу з вантажем 6 км; тривалість простоїв під навантаженням й розвантаженням 0,5 год.; тривалість зміни 7 год.; тоннаж однієї автомашини 4 т; коефіцієнт використання тоннажу 86%.

Задача 15.14. Використовуючи дані таблиці розрахуйте показники, що не визначені. Проаналізуйте $K_{\text{п}}$, $K_{\text{пр}}$, $K_{\text{т}}$ в плановому році щодо минулого.

Показники	Одиниця виміру	Звіт минулого року	План на наступний рік
Середньооблікова кількість автомашин	од.	4	4
Тоннаж автомашин	т	12	12
Середній тоннаж автомашин	т	2	3
Машино-дні в господарстві	машино-день		
Машино-дні у роботі	машино-день	876	905
Машино-дні в ремонті та очікуванні ремонту	машино-день	352	323
Коефіцієнт використання парку $K_{\text{п}}$	%		
Середньодобовий випуск автомашин на лінію	од.	2,4	2,5
Тоннаж автомашин у роботі	м	7,2	7,5
Машино-години в наряді	машино-години		
Тривалість робочого дня	години	7	7
Загальний пробіг	машино-км		
В тому числі пробіг з вантажем	машино-км	31404	35476
Коефіцієнт використання пробігу $K_{\text{пр}}$	%		
Час на завантаження і розвантаження на один рейс	години	0,6	0,5
Обсяг перевезень	т-км	75370	91520
Перевезення вантажів (план вантажообігу)	т	12561	15204
Коефіцієнт використання тоннажу $K_{\text{т}}$	%		
Середньообліковий пробіг однієї автомашини	км	71,7	78,4
Середня довжина рейсу з вантажем	км	6	6
Середня технічна швидкість	км/год	21	21

Задача 15.15. Визначте суму додаткових витрат в розмірі 5%, якщо сума прямих витрат складає 25 000,00 грн. накладні витрати складають 18%.

Задача 15.16. Визначте витрати на непередбачені роботи, згідно встановлених норм у зеленому будівництві, з садінням 115 дерев з грудкою 1,0*1,0*0,6 з додаванням землі до 25%, якщо вартість саджанців 20 000грн.

Задача 15.17. Визначте прямі витрати на устрій дорожнього покриття площею 300 м², якщо підґрунття з піску має товщину 150 мм, з щебеню – 100 мм, покриття з асфальту – 30 мм.

Тести до розділу 15

Виберіть правильну відповідь.

Тест 1. До операційних (експлуатаційних) витрат підприємства не відносяться:

- а) витрати на придбання сировини і матеріалів;
- б) витрати на оплату праці виробничих робітників;
- г) транспортні витрати, пов'язані зі збутом продукції;
- д) витрати на придбання акцій інших підприємств.

Тест 2. З перелічених виберіть ті витрати, які не включаються у собівартість продукції:

- а) витрати на вивчення ринку;
- б) витрати на розробку технічної документації на нові вироби;
- в) грошові позики іншим сторонам;
- г) витрати на збут продукції.

Тест 3. Комплексними є витрати:

- а) витрати на оплату праці;
- б) сировина і матеріали;
- в) амортизація основних фондів.

Тест 4. Реально здійснені підприємством витрати у формі платежів на придбання ресурсів виробництва називаються:

- а) економічними витратами; в) неявними витратами;
- б) бухгалтерськими витратами; г) комплексними витратами.

Тест 5. Постійними називаються витрати, які:

- а) постійно повторюються при калькулюванні собівартості одиниці продукції;
- б) пов'язані з постійним асортиментом продукції;
- в) постійно зростають із ростом обсягу виробництва продукції;
- г) не змінюються залежно від кількості виготовленої продукції.

Тест 6. На основі елементів витрат складається:

- а) кошторис витрат на виробництво;
- б) планова калькуляція;
- в) розрахунок обсягу необхідних інвестицій;
- г) запит на фінансування будівельно-монтажних робіт.

Тест 7. Елементи витрат є економічно однорідними для:

- а) певних територій; в) окремо взятого підприємства;
- б) всіх галузей виробництва; г) всіх галузей промисловості.

Тест 8. Залежно від часу формування затрат розрізняють такі види собівартості:

- а) порівняльна, фактична, розрахункова;
- б) планова, фактична;
- в) місячна, квартальна, річна;
- г) планова, фактична, нормативна, кошторисна.

Тест 9. Індивідуальна собівартість характеризує:

- а) затрати на виробництво одиниці продукції;

б) сукупність витрат на виробництво продукції в межах окремого структурного підрозділу підприємства;

в) особистий внесок окремого працівника у виробництво одиниці виробу, виражений у грошах;

г) витрати окремого підприємства на виробництво і реалізацію продукції.

Тест 10. Зростання продуктивності праці не впливає на зниження собівартості продукції через:

а) зниження трудомісткості продукції;

б) зменшення витрат заробітної плати на одиницю продукції;

в) економію матеріальних витрат;

г) скорочення умовно - постачальних витрат на одиницю продукції.

Тест 11. Не є чинниками зниження собівартості продукції на підприємстві:

а) зміна обсягу випуску продукції;

б) підвищення технічного рівня витрат;

в) введення в дію нових підрозділів підприємства;

г) удосконалення організації виробництва і праці.

Тест 12. Калькулювання собівартості - це:

а) процес визначення допустимих норм витрат сировинно-матеріальних ресурсів, які включаються у собівартість одиниці продукції;

б) розрахунок витрат на весь обсяг випуску продукції;

в) коригування собівартості товарної продукції на зміну залишків нереалізованої продукції;

г) процес обмеження собівартості одиниці продукції.

Тест 13. Якщо витрати на проєктований виріб встановлюються залежно від зміни його техніко-економічних параметрів, то такий метод калькулювання називається:

а) нормативний;

в) параметричний;

б) об'єктивний;

д) залежно-функціональний.

Тест 14. Стаття витрат «Сировина і матеріали» не включає витрат на:

а) основні матеріали;

б) допоміжні матеріали для основного виробництва;

в) допоміжні матеріали для догляду за обладнанням;

г) куповані вироби і напівфабрикати.

Тест 15. Загальновиробничі витрати включаються в собівартість одиниці продукції шляхом:

а) сумування витрат по кожному виробничому підрозділу і ділення на обсяг випуску продукції;

б) складання кошторису цих витрат на певний період і розподілу їх на одиницю продукції пропорційно основній заробітній платі виробничих робітників;

в) складання кошторису цих витрат та їх розподілу на одиницю продукції пропорційно витратам на сировину і матеріали;

г) розрахунку кожної складової цих витрат на одиницю продукції та їх сумування.

РОЗДІЛ 16. ЦІНА І ЦІНОУТВОРЕННЯ

Основні терміни та поняття: нормативна собівартість; середньогалузева; категорії споживачів; роздрібні ціни; комунальні тарифи; планово-розрахункові тарифи; вільне ціноутворення; єдині тарифи; двоставочні тарифи; диференційовані тарифи; економічно обґрунтовані тарифи; діючі тарифи; компенсація; регулювання цін.

16.1. СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ ЦІН

Сучасні фахівці визначають «ціну» як економічну категорію.

Ціна – це сума грошей, за яку продавець хоче продати, а покупець хоче купити товар.

Одночасно ціна відображає споживчі властивості (корисність) товару, купівельну спроможність грошової одиниці, ступінь рідкості товару, силу конкуренції, державного контролю, економічну поведінку ринкових суб'єктів та інші суб'єктивні моменти.

Ціни, що відображають суспільно необхідні витрати на виробництво і реалізацію продукції, узгоджуються з вимогами закону вартості. Вони забезпечують еквівалентний обмін товарами, що відповідає принципу поділу за кількістю та якістю праці, дає змогу більш правильно використовувати вартісні показники для встановлення правильних господарських пропорцій, порівнювати витрати з результатами виробництва.

Ціна на будь-який товар складається з окремих елементів. Основними з них є собівартість і прибуток. Їх наявність у ціні є обов'язковою. Крім того, до складу ціни можуть входити: ■ акцизний збір; ■ податок на додану вартість; ■ націнки постачальницько-збутових організацій; ■ торговельні надбавки або знижки.

Ціни виконують такі функції:

- 1) *Обліково-аналітична* (забезпечує облік результатів господарювання та їх прогнозування).
- 2) *Стимулююча* (сприяє раціональному використанню обмежених ресурсів, науково-технічному прогресу, оновленню асортименту).
- 3) *Розподільча* (впливає на розподіл ресурсів, доходів та фінансів у суспільстві).
- 4) *Регульовальна* (здійснюється збалансування між окремими виробництвами, попитом і пропозицією).

Залежно від особливостей процесу купівлі-продажу та сфери економіки розрізняють такі види цін:

Світові ціни - це ціни, за якими реалізуються товари на світовому ринку; визначаються рівнем цін країни-експортера, цінами бірж та аукціонів, цінами провідних фірм-виробників світу.

Гуртові (відпускні) ціни - це ціни, за якими державні, колективні та приватні підприємства розраховуються між собою або з гуртовими посередниками за великі партії товарів. Гуртові ціни поділяються на гуртові ціни підприємства та гуртові ціни промисловості.

Закупівельні ціни - це ціни, за якими сільськогосподарські виробники (кооперативні, колективні, державні, фермерські, особисті підсобні господарства) продають свою продукцію державним, кооперативним, переробним, торговельним та іншим фірмам. Закупівельні ціни використовуються також при заготівлі продукції хутового звірівництва, рибництва, вторсировини.

Закупівельні ціни включають гуртову ціну підприємства-виробника, податок на додану вартість, акцизний та ліцензійний збори, а також витрати зазначених підприємств для закупівлі, збереження, фасування, транспортування і реалізації продукції та прибутку.

Кошторисні ціни - ціни та розцінки, які використовуються для визначення розрахункової вартості нового будівництва, реконструкції будівель та споруд, їх розширення та переоснащення.

Роздрібні ціни - ціни, за якими здійснюється продаж товарів населенню торговельними підприємствами або закладами громадського харчування. Такі ціни встановлюються підприємствами самостійно, виходячи із якості товару, кон'юнктури ринку, ціни закупівлі.

Транспортні тарифи - це плата за перевезення пасажирів або вантажів, яка сплачується транспортним підприємствам населенням або відправниками вантажів.

Тарифи на платні послуги - це розмір оплати житлових, юридичних, комунальних, туристичних, банківських, побутових та інших послуг, які надаються юридичними або фізичними особами.

За способом встановлення, згідно Господарського кодексу України, ціни поділяються на: *державні, комунальні, вільні, контрольні, ввізні.*

• *Державні ціни* (можуть бути *фіксованими* або *регульованими*) встановлюються на продукцію державних підприємств, на деякі ресурси, що мають визначальний вплив на загальний рівень і динаміку цін, соціально значимі товари та послуги. Перелік зазначених ресурсів, продукції, послуг затверджує Кабінет Міністрів України.

Відповідно до чинного законодавства державні ціни встановлюються також на продукцію (послуги) природних монополістів, на імпортні товари, придбані за рахунок коштів Державного бюджету України.

Розмір державних фіксованих цін визначається рівнем рентабельності виробництва продукції у певних галузях і полягає у встановленні гранично високих рівнів цін на окремі товари.

Державні регульовані ціни є перехідною ланкою від адміністративного встановлення цін до ринкових договірних та вільних цін. Регулювання здійснюється шляхом встановлення граничних рівнів торговельних надбавок і постачальних винагород, граничних рівнів рентабельності або шляхом запровадження обов'язкового декларування зміни цін.

- *Комунальні ціни* встановлюються на продукцію та послуги, які виробляються комунальними підприємствами, їх державне регулювання здійснюється в такий самий спосіб, що й державних цін.

- *Вільні ціни* визначаються на всі види продукції (робіт, послуг), за винятком тих, на які встановлено державні ціни. Вільні ціни визначаються суб'єктами господарювання самостійно за згодою сторін з врахуванням попиту і пропозицій на ринку товарів.

- *Контрактні ціни* (зовнішньоторговельні) – застосовуються при здійсненні експортних та імпорتنих операцій у розрахунках з іноземними контрагентами. Такі ціни формуються відповідно до цін і умов світового ринку та індикативних цін.

- *Ввізні ціни* - встановлюються на імпорتنі підакцизні товари, що оподатковуються податком на додану вартість (ПДВ) і підлягають обкладенню ввізним митом; основою розрахунків таких цін є митна вартість товарів, виражена в національній валюті.

Крім того, в сучасній практиці господарювання застосовуються різні види ринкових цін, які класифікуються без певної ознаки: демпінгові, дискримінаційні, тверді, паритетні, престижні та інші ціни.

В основі формування гуртових та роздрібних цін лежить *собівартість продукції*, яка є нижньою межею ціни. При формуванні гуртової ціни підприємства до собівартості продукції, поданої у формі калькуляції, додаються: величина прибутку, податок на додану вартість, акцизний збір.

Величина *прибутку* встановлюється виходячи із норми рентабельності на продукцію.

Податок на додану вартість (ПДВ) є видом універсального акцизу, який встановлюється за єдиною ставкою до всього обороту. Це основний вид непрямого оподаткування, який забезпечує основну масу податкових надходжень до бюджету. ПДВ встановлюється як процентна надбавка до цін. Реальним об'єктом оподаткування виступає *додана вартість* - сума заробітної плати і прибутку, оскільки при сплаті податку вираховується та його сума, що сплачена платником своїм постачальникам.

В Україні встановлена єдина ставка ПДВ і має два вираження:

20% - включення в ціни товарів, робіт, послуг; 16,67% - визначення суми ПДВ в реалізації товарів, робіт, послуг за цінами, що включають ПДВ.

Акцизний збір (АЗ) є видом специфічних акцизів, що встановлюються за індивідуальними ставками для кожного товару. Перелік підакцизних товарів і ставки акцизного збору встановлюються Верховною Радою України. Платниками акцизного збору є національні виробники підакцизних товарів та суб'єкти, що імпортують чи реалізують ці товари. Об'єктом оподаткування виступає оборот з реалізації підакцизних товарів, а для імпорتنих - їх митна вартість.

Ставки акцизного збору встановлюються в процентах та твердих розмірах. Тверді ставки встановлені в ЕСУ «екю» на одиницю товару певну величину його розміру.

Сума гуртової ціни підприємства і постачальницько-збутової націнки є **гуртовою ціною промисловості**. Постачальницько-збутова націнка включає витрати і прибуток постачальницько-збутових організацій.

Роздрібна ціна включає гуртову ціну промисловості і торговельну надбавку (знижку). Торговельна надбавка покриває витрати торговельних організацій і забезпечує їм одержання прибутку. Крім того, роздрібні ціни можуть включати спеціальні надбавки за якісні характеристики товару, додаткові послуги тощо.

Наведений вище метод розрахунку гуртових і роздрібних цін має назву витратного методу, оскільки він ґрунтується на використанні даних про всі витрати, пов'язані із виробництвом і збутом продукції. Специфіка ринкового ціноутворення полягає в тому, що зазначені витрати безпосередньо рівень ціни *не визначають*.

На рівень ціни неабиякий вплив справляє ринкова кон'юнктура, а саме такі чинники:

- Державне регулювання цін;
- Конкуренція виробників;
- Співвідношення попиту і пропозиції;
- Купівельна спроможність грошей;
- Якість товару та ін.

16.2. ЦІНОУТВОРЕННЯ. МЕТОДИ ЦІНОУТВОРЕННЯ

Ціноутворення - це процес обґрунтування, затвердження та перегляду цін і тарифів, визначення їх рівня, співвідношення та структури.

Існують дві основні системи ціноутворення: ринкове, яке функціонує на базі взаємодії попиту і пропозиції, і централізовано державного формування цін державними органами.

Ринкові відносини диктують необхідність переходу до більш удосконаленої системи цін і нових методів їх формування, що ґрунтуються на законах ринку. Повинна бути створена нова система цін, яка використовується залежно від сфери обслуговування товарного обігу.

З метою встановлення оптимального рівня цін, застосовують такі методи ціноутворення:

1. Метод «витрати + прибуток». За цим методом ціна (Ц) обчислюється за формулою

$$Ц = С + П, \text{ грн.},$$

де С - собівартість продукції, грн.;

П - величина прибутку в ціні, грн.

Прибуток визначається у відсотках до собівартості, величина яких встановлюється, виходячи із даних щодо прибутковості продукції та її конкурентоспроможності. В ринковій економіці сфера застосування цього методу обмежена.

2. Отримання цільової норми прибутку - метод ціноутворення, орієнтований на витрати і цільову норму прибутку. Фірми намагаються встановити ціну, включаючи в неї прибуток, що планується у відсотках на інвестований капітал. При цьому використовується концепція беззбитковості, і при встановленні ціни за цією методикою враховується залежність між загальними витратами і виручкою та обсягом продажу:

$$Ц = V_{зм} + (V_{пост} + П_{заг} / N), \text{ грн.};$$

де $V_{зм}$ - величина змінних затрат на одиницю продукції, грн.;

$V_{пост}$ – постійні витрати на дану продукцію за певний період (рік), грн.;

$П_{заг}$ - загальна сума прибутку, яка має бути одержана за той же період від продажу продукції, грн.;

N - обсяг продажу продукції в натуральних одиницях.

3. Оцінювання споживчої вартості - метод, що ґрунтується на оцінюванні споживчого ефекту, який має споживач від використання товару. Цей метод ціноутворення має певний ризик внаслідок невиправданого завищення або заниження ціни.

4. Пропорційне ціноутворення - метод, за якого фірми виходять не стільки з власних витрат, оцінки споживчої вартості чи попиту, скільки із цін конкурентів. При цьому методі (його називають ще «за рівнем конкуренції») ціна встановлюється як функція цін на аналогічну продукцію конкурентів, тобто:

$$Ц = f(Ц_1, Ц_2, \dots, Ц_n), \text{ грн.},$$

де n - кількість продавців аналогічної продукції.

5. Метод «очікуваного прибутку» найчастіше застосовують тоді, коли фірма планує підписати контракт і, пропонуючи більш низькі ціни, ніж інші фірми, має шанси виграти боротьбу за контракт.

6. Метод швидкого повернення витрат. Використовується підприємствами з метою активного продажу великих обсягів продукції і швидкого повернення затрачених коштів. Така поведінка може бути зумовлена невпевненістю виробників у тривалому успіхові їх продукції на ринку.

7. Метод тендерного ціноутворення застосовують тоді, коли має місце конкурентна боротьба товаровиробників за підряди у процесі тендерних торгів. Підприємство хоче завоювати контракт, а для цього потрібно запросити ціну нижчу, ніж в інших. Проте ця ціна не може бути нижчою від рівня поточних витрат.

Оптимальне ціноутворення не може орієнтуватися тільки на ринок або тільки на витрати. Найчастіше необхідно брати до уваги обидва аспекти і використовувати не один, а декілька методів ціноутворення. Отримана ціна, яка покриває витрати, повинна бути перевірена на її ринкову життєздатність, тобто можливість збуту продукції (товарів) за такою ціною з урахуванням ринкової кон'юнктури.

Існує ще ряд інших методів ціноутворення, але при використанні будь-якого з них у подальшому ціна коригується, використовується ряд знижок і доплат до ціни (за доставку, сезонні знижки, супутні послуги та ін.).

Практично підприємства встановлюють не окремі ціни на товар, а використовують цілу систему цін, щоб продавати весь асортимент своїх товарів, враховувати попит на різних, територіально віддалених ринках.

Ринкові умови господарювання вимагають впорядкування системи ціноутворення. Вона повинна відповідати законам ринкової економіки.

Досвід держав з розвинутою економікою свідчить, що стратегія ціноутворення в умовах ринку може ґрунтуватися на трьох факторах - *на витратах, попиті і конкуренції*.

Підприємствам у цих умовах надані широкі можливості у формуванні цін на товари, послуги тощо.

Цивілізований ринок - це регульований ринок, де найважливішим об'єктом регулювання є саме ціни. Держава повинна брати безпосередню участь у процесах ціноутворення, однак, слід правильно вибрати методи такої участі. Держава повинна контролювати і регулювати ціни на стратегічно важливі товари, підтримувати виробників, які продукують низькорентабельну, але необхідну споживачам продукцію через систему державних дотацій і субсидій.

Держава також повинна безпосередньо через відповідні органи контролювати ціни на продукцію підприємств-монополістів.

Важливою проблемою для підприємств у галузі ціноутворення є встановлення обґрунтованих ставок податку на додану вартість, акцизного збору та мита, які є видами непрямих податків. Ці податки спричиняють різке зростання ціни на продукцію і тим самим знижують її конкурентоспроможність. Підприємства опиняються у вкрай не вигідному становищі.

У ринковій економіці зростає потреба в експертних оцінках впливу цін на розвиток підприємств, галузей, на прискорення науково-технічного прогресу.

Цінова політика є одним із основних напрямів економічної політики держави і вона спрямована на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами ринку з метою забезпечення еквівалентності в процесі реалізації національного продукту, дотримання необхідної паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності гуртових та роздрібних цін. У *ст. 192 Господарського кодексу України* зазначається, що політика ціноутворення, порядок встановлення та застосування цін, повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо встановлення та регулювання цін, а також контроль за цінами і ціноутворенням визначаються законом про ціни і ціноутворення, іншими законодавчими актами.

Загальна формула ціни має вигляд:

$$Ц = С + П + \text{Податки,}$$

де С – собівартість робіт;

П – прибуток підприємства.

Податки, які враховуються у ціні і залежать від системи оподаткування підприємства.

Кожне підприємство має розробляти власну політику ціноутворення, використовуючи певні методи формування ціни на продукцію. Обґрунтування цін на продукцію належить до визначальних рішень, від яких залежить успіх усієї комерційної діяльності підприємства, ефективності його функціонування. Практична реалізація самостійності підприємств з питань встановлення цін на продукцію передбачає розробку **цінової політики**, яка є системою рішень підприємства, пов'язаних з визначенням рівня цін.

Розробка цінової політики підприємства покликана забезпечити умови досягнення його стратегічних цілей і завдань та окреслити принципи ціноутворення, методи визначення базового рівня цін, умови і розміри їх диференціації та коригування. Підприємство, враховуючи специфіку свого становища на ринку, може реалізувати різні цінові стратегії.

Питання для обговорення:

1. Що таке ціна продукції?
2. Які чинники впливають на рівень цін в умовах ринкової економіки?
3. Дайте класифікацію цін.
4. Що таке ціноутворення?
5. На яку продукцію встановлюють лімітні ціни?
6. Методи ціноутворення та їх характеристика.
7. Ціноутворення в умовах ринкової економіки.
8. Порядок розрахунку цін при різних системах оподаткування.
9. Як визначається розмір ПДВ, що включають в ціну?
10. Охарактеризуйте структуру гуртових цін.

Завдання для розв'язання:

Задача 16.1. Визначити ціну реалізації рододендрона з урахуванням податків підприємством «Садовий центр», якщо собівартість 1 рослини – 280,00 грн., рентабельність – 30%.

Задача 16.2. СКП «Зеленбуд» надає послуги автотранспорту споживачам на сторону. Визначити вартість (ціну) 1 маш-год., якщо планова рентабельність – 28%, собівартість складає:

<i>№пп</i>	<i>Назва автотранспорту</i>	<i>Сума витрат, грн..</i>	<i>Витрати часу, маш-год</i>
1	Автомобіль бортовий, вантажністю до 5 т	20456,45	162
2	Кран на автомобільному ході, вантажністю 6,3 т	26785,12	154
3	Екскаватор одноковшовий	24125,36	168

Задача 16.3. Роздрібна ціна вибору 350 грн. Структура роздрібною ціни наведена в таблиці (у %).

Елементи ціни	Варіанти задачі		
	1	2	3
Собівартість виробу	60	58	58
Прибуток	10	10	12
ПДВ	20	20	20
Витрати і прибуток збутових організацій	4	5	5
Витрати і прибуток торгівельних організацій	6	7	5
ВСЬОГО	100	100	100

Встановити гуртову ціну підприємства.

Задача 16.4. Визначити роздрібну ціну на виріб, якщо відомо, що виробнича собівартість виробу – 38,5 грн., витрати на збут – 8%, планова рентабельність – 19%, ПДВ – 20%, націнка збутових організацій – 3%, націнка торгівельних організацій – 3,5%.

Задача 16.5. Встановити гуртову ціну підприємства та рентабельність виробу на кожному підприємстві, що випускають однакову продукцію, якщо середня рентабельність виробу в галузі становить 18%. Вихідні дані в таблиці

Підприємство	1	2	3	4
Повна собівартість виробу, грн.	54	51	49	50
Річна програма, тис. шт./ рік	1,5	5,2	11,0	12,6

Задача 16.6. Підприємству для забезпечення самофінансування в поточному місяці слід добитись одержання прибутку на рівні 40 тис. грн. Встановлено, що досягти такого прибутку можна при забезпеченні обсягу продажу продукції, що є не меншим 12 тис. шт. за місяць. Визначить, яка ціна закладена в розрахунки, якщо постійні витрати на даний обсяг продажу дорівнюють 2,5 тис. грн., а сума змінних витрат – 24 тис. грн.

Задача 16.7. Підприємство зазнало витрат на куповані матеріальні ресурси в розрахунку на одиницю продукції в сумі 480 грн., в тому числі ПДВ – 80 грн. (20% від їхньої ціни без ПДВ).

Витрати на виробництво за економічними елементами на одиницю продукції становлять:

матеріальні витрати.....400 грн. (без ПДВ)
 витрати на оплату праці.....163 грн.
 відрахування на соціальні заходи..... 87 грн.
 амортизація основних фондів.....32 грн.
 інші витрати.....39 грн.
 Всього планова собівартість.....721 грн.
 Рівень рентабельності заданий в розмірі..... 25%.
 Встановити вільну відпускну ціну на продукцію з урахуванням ПДВ.

Задача 16.8. Встановлено регульовану роздрібну ціну на виріб з ПДВ в розмірі 90 грн. Торгівельна знижка, яка встановлюється державою, становить 6%; собівартість виробу – 10,5 грн. Визначити регульовану гуртову ціну підприємства.

Тести до розділу 16

Тест 1. Ціна товару – це:

- а) кількість грошей, яка сплачується за одиницю товару;
- б) сукупність витрат на його виробництво і збут;
- в) встановлена державою норма обміну товару на гроші;
- г) сума грошей, яка забезпечує виробникові максимальну рентабельність даного виду продукції.

Тест 2. Раціональне використання обмежених ресурсів, оновлення асортименту продукції, впровадження напрямів НТП – це прояв функції ціни:

- а) регулювальної;
- б) стимулюючої;
- в) облікової;
- г) розподільчої.

Тест 3. Ціни, за якими сільгоспвиробники реалізують свою продукцію переробними, торговельним та іншим підприємствам, називаються:

- а) гуртовими;
- б) кошторисними;
- в) вільними;
- г) закупівельними.

Тест 4. Ціни, які використовують для визначення вартості нового будівництва, переоснащення і розширення підприємства, називаються:

- а) відпускні;
- б) гуртові;
- в) регульовані;
- г) кошторисні.

Тест 5. За способом встановлення ціни поділяються на :

- а) державні, приватні, колективні;
- б) договірні, вільні;
- в) державні (комунальні), контрактні, вільні, ввізні;
- г) регульовані, фіксовані, вільні.

Тест 6. Розмір державних фіксованих цін визначається :

- а) співвідношенням попиту і пропозиції на ринку;
- б) умовами договору між покупцем і виробником;
- в) рівнем рентабельності виробництва продукції в певних галузях;
- г) умовами ввозу продукції з-за кордону.

Тест 7. Податок на додану вартість встановлюється за :

- а) процентом до повних витрат на виробництво продукції;
- б) єдиною ставкою (процентною надбавкою) до цін;

- в) індивідуальними ставками для кожного товару;
- г) нормою прибутку на один виріб.

Тест 8. Якщо гуртова ціна товару враховує транспортні витрати на його доставку покупцеві, то вона називається:

- а) вільна;
- б) регульована;
- в) «франко»;
- г) договірна.

Тест 9. Поняття «ціноутворення» визначається як:

- а) визначення витрат на виробництво продукції та їх порівняння з аналогічними показниками конкурентів;
- б) затвердження державою цін на певні товари і тарифів на послуги;
- в) встановлення співвідношення між окремими елементами в ціні окремого товару;
- г) обґрунтування, затвердження та перегляд цін і тарифів.

Тест 10. Структура гуртової ціни підприємства не передбачає врахування у ній:

- а) прибутку;
- б) податку на додану вартість;
- в) акцизного збору;
- г) торгівельної надбавки.

РОЗДІЛ 17. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Основні терміни і поняття: виручка від реалізації продукції (робіт, послуг; експлуатаційні витрати (собівартість); прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг); балансовий прибуток; позареалізаційні операції; збитки; дивіденди; чистий прибуток; середньорічна вартість основних засобів; рівень рентабельності; рівень загальної рентабельності; рівень чистої рентабельності.

17.1. ДОХОД І ПРИБУТОК ЯК ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА. ЇХ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У ринкових умовах метою функціонування будь-якого підприємства є виготовлення і реалізація продукції для задоволення ринкових потреб та одержання певної суми доходу і, відповідно, прибутку згідно з Національними стандартами бухгалтерського обліку в Україні (стандарт 3).

Головними елементами, які формують грошові кошти підприємства є дохід і прибуток підприємства.

В умовах товарного виробництва для свого функціонування підприємство повинно мати грошові кошти. Основним джерелом їх надходження є виручка від реалізації продукції. Вона відіграє важливу роль у відтворювальному процесі матеріального виробництва як одна з ланок нового кругообігу коштів підприємства. Саме з грошових надходжень від реалізації продукції відшкодовується вартість матеріальних витрат на виробництво, тобто використаної сировини, напівфабрикатів, матеріалів, електроенергії, палива і т.п., а також амортизаційні відрахування (як перенесена на собівартість продукції частина вартості основних фондів).

З відрахуванням матеріальних витрат на виробництво створюються економічні умови для нового виробничого циклу, а залишок виручки від реалізації продукції становить валовий дохід підприємства.

Таким чином валовий дохід є тією частиною валового продукту у грошовому вираженні, яка залишається після відрахування частини цього продукту, що використовується на відтворення виробництва.

Отже *валовий дохід* – це грошове вираження вартості знов створеної продукції. Його величина *визначається як різниця між виручкою та матеріальними витратами й амортизаційними відрахуваннями* у складі собівартості реалізованої продукції. Валовий дохід, таким чином, дорівнює заробітній платі плюс прибуток плюс рента.

Валовий дохід є основним узагальнюючим показником ефективності діяльності підприємства: в ньому відображається підвищення продуктивності праці, скорочення матеріаломісткості продукції, збільшення заробітної

плати; він дає змогу визначити реальний економічний ефект, який отримує народне господарство від діяльності підприємства. Звідси можна зробити висновок, що валовий дохід є основним джерелом утворення фінансових ресурсів не тільки на підприємстві, а й державного бюджету, позабюджетних фондів.

Якщо розглядати валовий дохід з погляду відтворення, то він розподіляється на оплату праці й на чистий дохід. Оплата праці – це виражена у грошовій формі вартість необхідної праці, що виступає на підприємстві у вигляді витрат на виплату основної та додаткової заробітної плати.

Згідно з економічною теорією час праці, витраченої у сфері матеріального виробництва, розподіляється на необхідний і додатковий. Протягом необхідного часу забезпечується створення життєвих коштів необхідних робітникам для підтримування і відтворення його життя. За додатковий час праці виробники створюють вартість понад вартість необхідного продукту, тобто додатковий продукт.

Додатковий продукт властивий усім суспільно-економічним формаціям, і він є однією з важливих умов їхнього успішного розвитку. Продукт додаткової праці людей, зайнятих на підприємствах, завжди призначений для задоволення суспільних потреб і виступає як чистий дохід. Таким чином, *чистий дохід* є грошовим вираженням додаткового продукту, створеного працею людей на підприємствах і *визначається як перевищення виручки від реалізації продукції над вартістю матеріальних витрат, амортизаційних відрахувань і заробітної плати, або як різниця між валовим доходом і заробітною платою.*

Як найважливіше джерело фінансових ресурсів підприємств і держави чистий дохід реалізується у формі прибутку, а також у вигляді акцизів, податку на додану вартість, відрахувань у фонди пенсійного й соціального страхування, інші державні цільові фонди.

Викладене зобразимо структурно-логічною схемою (рис. 17.1).

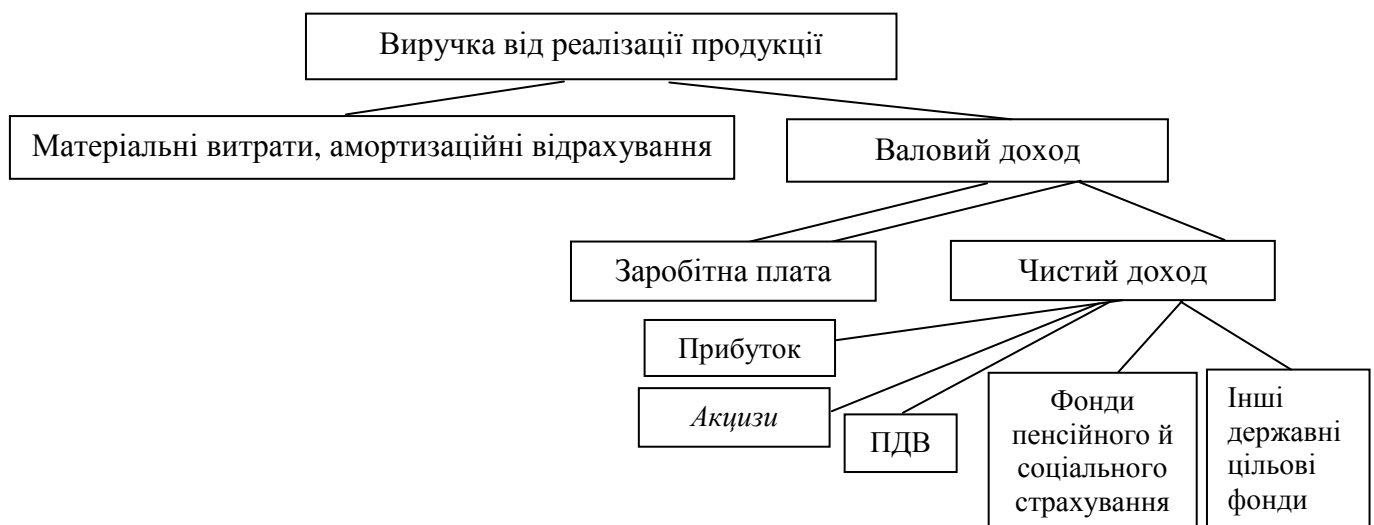

Рис. 17.1- Структурно-логічна схема утворення доходу та прибутку виробника

На рівні підприємства в умовах товарно-грошових відносин чистий дохід виступає у вигляді прибутку. Основною метою господарюючого суб'єкта, як правило, є отримання прибутку. Виробники реалізують свою продукцію споживачам і отримують виручку (дохід), але це ще не означає що вони отримують прибуток. Для виявлення фінансового результату від продажу продукції треба співставити виручку від реалізації (без акцизів, ПДВ, цільових державних фондів – валовий дохід підприємства) з валовими витратами на виробництво та реалізацію, тобто собівартістю продукції. При цьому можуть бути три варіанти:

- перший: валовий дохід підприємства (виробника) перевищує валові витрати, фінансовий результат свідчить про отримання виробником прибутку;

- другий: валовий дохід підприємства (виробника) дорівнює його валовим витратам (собівартості), фінансовий результат є нульовим. У цьому випадку відбувається лише відшкодування витрат на виробництво та реалізацію продукції. Реалізація відбулася без збитків, але відсутній і прибуток як джерело виробничого, науково-технічного і соціального розвитку;

- третій: валові витрати (собівартість) перевищують виручку від реалізації (валові доходи підприємства), підприємство отримує збитки – від'ємний фінансовий результат, що ставить його в скрутне фінансове становище, не виключається й банкрутство.

Таким чином, *прибуток – це є фінансовий результат діяльності виробника за умови, що доходи від реалізації перевищують витрати.*

Прибуток як важлива категорія ринкових відносин виконує (див. рис.17.2) такі основні функції:

- є показником, що найповніше відображає ефективність виробництва та оцінює господарську діяльність підприємства (оцінювальна функція);

- справляє стимулюючий вплив на підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства (стимулююча функція);

- є джерелом формування бюджетних ресурсів та позабюджетних фондів (фіскальна функція).

Рис. 17.2 - Функції прибутку

Значення прибутку полягає в тому, що він показує фінансовий результат, який відображає ефективність виробництва, обсяг та якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень витрат та ін. На величину прибутку та його динаміку впливають фактори як ті, що залежать, так і ті що не залежать від зусиль підприємства (див. рис. 16.3).

Наведені на рис.17.3 фактори впливають на прибуток не прямо, а через обсяг реалізованої продукції та собівартість, тому для визначення кінцевого фінансового результату необхідно співставити вартість обсягу реалізованої продукції та вартість ресурсів, використаних у виробництві, витрат на її реалізацію.

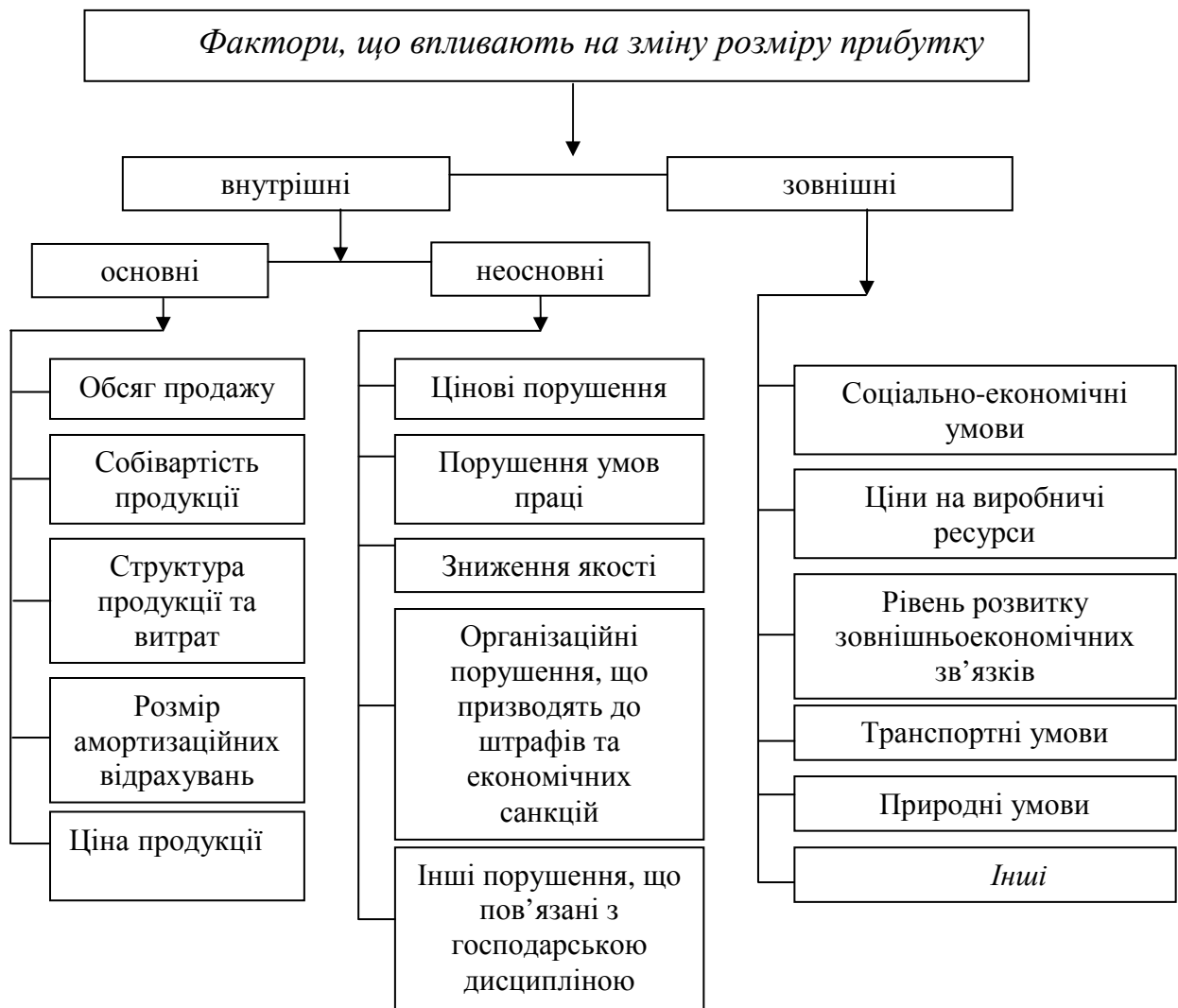

Рис. 17.3 - Фактори, що впливають на зміну розміру прибутку

Таким чином, прибуток характеризує економічний ефект, отриманий в результаті діяльності підприємства. Але всі аспекти діяльності підприємства за допомогою одного показника – прибутку оцінити неможливо. Тому для аналізу виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємства використовують систему показників.

Сутність стимулюючої функції прибутку полягає в тому, що прибуток одночасно є фінансовим результатом і основним джерелом власних фінансових ресурсів підприємства, тобто реальне забезпечення принципу самофінансування обумовлюється отриманим прибутком. За рахунок частки чистого прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства після сплати податків та інших обов'язкових платежів, здійснюється фінансування заходів щодо розширення виробничої діяльності, науково-технічного та соціального розвитку підприємств, матеріального заохочення працівників. Багатоаспектне значення прибутку посилюється з переходом економіки держави до ринкового господарювання.

Прибуток є одним з джерел формування бюджетів різних рівнів, позабюджетних фондів. Він надходить до бюджетів у вигляді податків і поряд з іншими надходженнями доходів використовується для фінансування громадських потреб, забезпечення виконання державою своїх функцій, державних інвестиційних, виробничих, науково-технічних та соціальних програм.

В Україні щодо прибутку застосовують такі визначення: валовий прибуток, балансовий (загальний) прибуток, чистий прибуток, прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства, оподатковуваний прибуток та ін. Ці визначення нормативно не закріплені і можуть застосовуватися в різних контекстах.

Узагальнюючим фінансовим показником діяльності підприємства є його балансовий прибуток. Визначення балансового прибутку дається у статистичному щорічнику України за 1996 рік. "Балансовий прибуток – це загальна сума прибутку підприємства від усіх видів діяльності за звітний період, отримана як на території України, так і за її межами, що відображена в його балансі і включає прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), в тому числі продукції допоміжних і обслуговуючих виробництв, що не мають окремого балансу, основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів та матеріальних цінностей, а також прибуток від орендних (лізингових) операцій, роялті, а також позареалізованих операцій."

Формування загального (балансового) прибутку підприємства зображено структурно-логічною схемою на (рис. 17.4).

Загальний (балансовий) прибуток підприємства формується за кількома напрямками.

Загальний (балансовий) прибуток

Прибуток (збиток) від реалізації продукції (робіт, послуг) основної діяльності

Прибуток (збиток) від реалізації продукції (робіт, послуг) інших видів діяльності:

- продукції допоміжних, підсобних і обслуговуючих виробництв;
- матеріальних цінностей;
- основних фондів;
- нематеріальних активів;
- цінних паперів;
- купівлі продажу іноземної валюти;
- орендних (лізингових) операцій.

Прибуток (збиток) від позареалізаційних операцій

- отримані штрафи, пені, неустойки від застосування санкцій;
- кредиторська заборгованість між підприємствами недержавної форми власності, щодо якої минув термін позовної давності;
- прибуток (збиток) минулих років, виявлений у звітному році;
- надходження боргів, що були раніше списані як безнадійні;
- ліквідація основних фондів;
- інші операції.

Прибуток (збиток) фінансових інвестицій:

- від державних цінних паперів (відсотки на облігації державних і місцевих позик, казначейських зобов'язань Мінфіну);
- відсотки на облігації, випущені підприємствами;
- від володіння корпоративними правами (дивіденди на акції, прибуток на вкладені кошти у статутні фонди інших підприємств);
- відсотки на кошти, розміщені на депозитних рахунках банків.

Рис. 17.4 - Структурно-логічна схема формування прибутку підприємств

Основну питому вагу в складі загального (балансового) прибутку, як правило, має прибуток від основної діяльності, тобто прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг). Розмір прибутку (збитку) від реалізації продукції (робіт, послуг) (Π_p) визначається за формулою

$\Pi_p = \text{Виручка від реалізації} - \text{ПДВ} - \text{мито} - \text{акцизи} - \text{собівартість реалізованої продукції}$

Другим напрямком формування загального (балансового) прибутку є отримання прибутку від іншої реалізації, а саме: від реалізації матеріальних і нематеріальних цінностей, реалізації продукції (робіт, послуг) допоміжних, обслуговуючих і підсобних виробництв тощо.

Прибуток від реалізації основних фондів, нематеріальних активів визначається відніманням від ціни реалізації ПДВ, витрат з реалізації і залишкової їх вартості. Прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг) допоміжних, обслуговуючих і підсобних виробництв розраховується так само як і від реалізації продукції основної діяльності. Прибуток від реалізації цінних паперів обчислюється як різниця між ціною їх реалізації і ціною придбання, а також витратами, пов'язаними з реалізацією.

Обсяг і структура прибутку від іншої реалізації можуть значно коливатись на окремих підприємствах.

Склад прибутку наступного напрямку формування загального (балансового) прибутку – від позареалізаційної діяльності підприємства в ринкових умовах значно розширився. Зросла і його питома вага в загальному обсязі балансового прибутку. До складу прибутку (збитку) від позареалізаційних операцій належать:

- штрафи, пені, неустойки, що надходять за порушення господарських договорів суб'єктами господарювання у зв'язку із застосуванням фінансових санкцій;

- штрафи, отримані за несвоєчасне погашення податкового кредиту з державного бюджету;

- надходження боргів, списаних раніше як безнадійні;

- невідшкодовані збитки від надзвичайних ситуацій (стихійних лих, пожеж, аварій);

- прибутки і збитки минулих років, виявлені у звітному періоді;

- прибуток (збиток) від спільної діяльності;

- вартісна різниця відвантаженої та отриманої частини виконаного повністю бартерного контракту;

- кредиторська заборгованість між підприємствами недержавної форми власності, щодо якої минув термін позовної давності;

- дебіторська заборгованість, щодо якої минув термін позовної давності;

- прибуток від завищення цін і тарифів;

- прибуток і збиток від ліквідації основних засобів;

- курсова різниця від операції в іноземній валюті.

Прибуток від фінансових інвестицій підприємства отримують у вигляді дивідендів на акції, від вкладання коштів у статутні фонди інших

підприємств (прибутки від володіння корпоративними правами); у вигляді відсотків на державні цінні папери, облігації підприємств та ін. В умовах розвитку ринкової економіки, фондового ринку обсяг прибутку від фінансових інвестицій і його питома вага в балансовому прибутку мають тенденцію до зростання.

У ринкових умовах роль загального (балансового) прибутку зростає. Він є основним джерелом сплати податків, формування фінансових ресурсів підприємств. Тому формування балансового прибутку, його збільшення мають важливе значення для кожного підприємства, а питання управління цими процесами є найважливішими у фінансовому менеджменті.

Загальний (балансовий) прибуток підприємства розділяється на частки, що направляються у бюджет у вигляді податків та обов'язкових платежів, а також використовуються на підприємстві для фінансування його видатків.

Законодавчо відбувається розподіл прибутку в тій його частині, що надходить до бюджетів різних рівнів у вигляді податків та інших обов'язкових платежів. Розробка напрямків витрачання прибутків, що залишаються у розпорядженні підприємства, визначення структури їх використання є компетенцією підприємства.

Основними принципами розподілу прибутку є:

- отриманий підприємством прибуток, що є результатом виробничо-господарської та фінансової діяльності, розподіляється між державою і підприємством як господарюючим суб'єктом;
- прибуток для держави надходить у відповідні бюджети у вигляді податків та зборів, ставки яких не можуть бути змінені довільно. Склад і ставки податків, порядок їх розрахунку та внесків до бюджету установлюються законодавчо;
- розмір прибутку підприємства, що залишається в його розпорядженні після сплати податків, не повинен знижувати його зацікавленість у зростанні обсягу виробництва та покращенні результатів виробничо-господарської та фінансової діяльності;
- прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства, в першу чергу спрямовується на нагромадження, яке забезпечує його подальший розвиток, і тільки решта – на споживання.

Розподілу на підприємстві підлягає чистий прибуток, тобто прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства після сплати податків та інших обов'язкових платежів. З чистого прибутку стягуються санкції, що сплачуються до бюджету та деяких позабюджетних фондів.

У сучасних умовах господарювання держава не встановлює будь-яких нормативів розподілу прибутку, але через порядок надання податкових пільг стимулює спрямування прибутку на капітальні вкладення виробничого та невиробничого характеру, на благодійні цілі, фінансування природоохоронних заходів, видатків на утримання об'єктів та установ соціальної сфери та ін.

В умовах ринкової економіки значення розподілу чистого прибутку зростає. Порядок розподілу та використання прибутку на підприємстві

фіксується у статуті підприємства і визначається положенням, що розробляється відповідними підрозділами економічних служб та затверджується керівним органом підприємства. Відповідно до статуту підприємства можуть складати кошториси видатків, що фінансуються з прибутку, або утворювати фонди спеціального призначення: фонди нагромадження (фонд розвитку виробництва або фонд виробничого та науково-технічного розвитку, фонд соціального розвитку) і фонди споживання (фонд матеріального заохочування).

Кошторис видатків, що фінансуються з прибутку, включає видатки на розвиток виробництва, соціальні потреби трудового колективу, на матеріальне заохочування працівників та благодійну діяльність.

Видатки, зв'язані з розвитком виробництва, включають: витрати на науково-дослідні, проектні, конструкторські та технологічні роботи; фінансування розробок та впровадження нових видів продукції і технологічних процесів; витрати на удосконалення технології та організації виробництва; модернізацію обладнання; витрати, зв'язані з технічним переозброєнням та реконструкцією діючого виробництва, розширенням підприємств; витрати на погашення довгострокових кредитів банків та процентів за них; витрати на проведення природоохоронних заходів та ін. Внески підприємств з прибутку як вкладення засновників у створення статутного капіталу (фонду) інших підприємств, а також кошти, перераховані союзам, асоціаціям, концернам, до складу яких входить підприємство, теж вважаються використанням прибутку на розвиток виробництва.

Прибуток, спрямований на соціальні потреби, включає в себе витрати на експлуатацію соціально-побутових об'єктів підприємства, фінансування будівництва об'єктів невиробничого призначення, організації та розвиток підсобного сільського господарства, проведення оздоровчих, культурних, спортивних та інших заходів.

Витратами на матеріальне заохочування є: одноразові заохочування за виконання особливо важливих виробничих завдань; виплата премій за створення, освоєння та впровадження нової техніки; витрати на матеріальну допомогу робітникам і службовцям; одноразові виплати ветеранам праці, що виходять на пенсію; компенсація працівникам за подорожчання вартості харчування в їдальнях, буфетах підприємства в зв'язку з підвищенням цін та ін.

Таким чином, весь прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства, поділяється на дві частини: перша збільшує майно підприємства і бере участь у процесі нагромадження, друга характеризує частку прибутку, що використовується на споживання. При цьому не обов'язково весь прибуток, спрямований на нагромадження, використовувати повністю у поточному році. Залишок прибутку, не використаний для збільшення майна, має важливе значення як резерв. Він може бути використаний у наступні роки для фінансування різних витрат, покриття збитків.

17.2. РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ЯК ВІДНОСНИЙ ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Для характеристики діяльності підприємств важливими є не тільки отримані ними абсолютні суми загального (балансового) прибутку, прибутку від основної діяльності, іншої реалізації, позареалізаційних операцій тощо, але й відносний його рівень, тобто рентабельність. Рентабельність характеризує рівень ефективності господарювання.

Щоб зробити висновок про рівень ефективності роботи підприємства, отриманий загальний прибуток (або його складові) треба порівняти з витратами. Витрати можна розглядати: як поточні витрати діяльності підприємства, тобто собівартість продукції (робіт, послуг); як авансовану вартість (авансовий капітал) для забезпечення виробничої та фінансово-господарської діяльності підприємства. Співвідношення прибутку (від реалізації продукції (робіт, послуг), балансового, чистого) з поточними витратами або авансованою вартістю характеризує поняття “рентабельність”. Коефіцієнти рентабельності можуть визначатися як у десятинному вираженні, так і у відсотках.

У найзагальнішому понятті рентабельність означає прибутковість або доходність:

- виробництва і реалізації всієї продукції (робіт, послуг);
- окремих видів продукції (робіт, послуг);
- підприємств, організацій, установ у цілому як суб'єктів господарської діяльності;
- різних галузей економіки.

Різні варіанти рішень, що приймаються для визначення прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, для розрахунку рентабельності зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності.

А) Для найзагальнішої оцінки ефективності формування прибутку використовують такі коефіцієнти рентабельності:

Коефіцієнт рентабельності активів (коефіцієнт економічної рентабельності). Він характеризує загальний рівень прибутку, що створений всіма використовуваними активами підприємства. Розрахунок цього показника здійснюється за формулою

$$КР_a = ЧП / А,$$

де $КР_a$ - коефіцієнт рентабельності усіх використовуваних активів;

$ЧП$ – сума чистого прибутку, грн.;

$А$ – середня вартість усіх використовуваних активів за той же період, грн.

За цією ж принциповою формулою можна визначити і коефіцієнти рентабельності окремих груп активів підприємства (оборотних, позаоборотних, окремих їх елементів).

Коефіцієнт рентабельності власного капіталу (коефіцієнт фінансової рентабельності). Він характеризує загальний рівень прибутку, що генерований власним капіталом підприємства і визначає ступінь ефективності використання власного капіталу. Розрахунок цього показника

здійснюється за формулою

$$КР_{вк} = ЧП / ВК,$$

де $КР_{вк}$ – коефіцієнт рентабельності власного капіталу;

$ЧП$ – сума чистого прибутку за період, грн.;

$ВК$ – середня сума власного капіталу за той же період, грн.

За аналогічною формулою можна визначити коефіцієнт рентабельності всього залученого капіталу та окремих його складових.

Б) Для оцінки ефективності формування прибутку в процесі операційної діяльності підприємства використовують такі коефіцієнти рентабельності:

- коефіцієнт рентабельності операційних активів;
- коефіцієнт маржинальної рентабельності реалізації продукції;
- коефіцієнт валової рентабельності реалізації продукції;
- коефіцієнт рентабельності реалізації продукції;
- коефіцієнт рентабельності операційних витрат;
- коефіцієнт чистої рентабельності операційних витрат.

В) Для оцінки ефективності формування прибутку в процесі інвестиційної діяльності використовують такі коефіцієнти рентабельності:

- коефіцієнт рентабельності інвестицій;
- коефіцієнт доходності фондового портфелю.

Г) Для оцінки ефективності формування прибутку в процесі фінансової діяльності використовують:

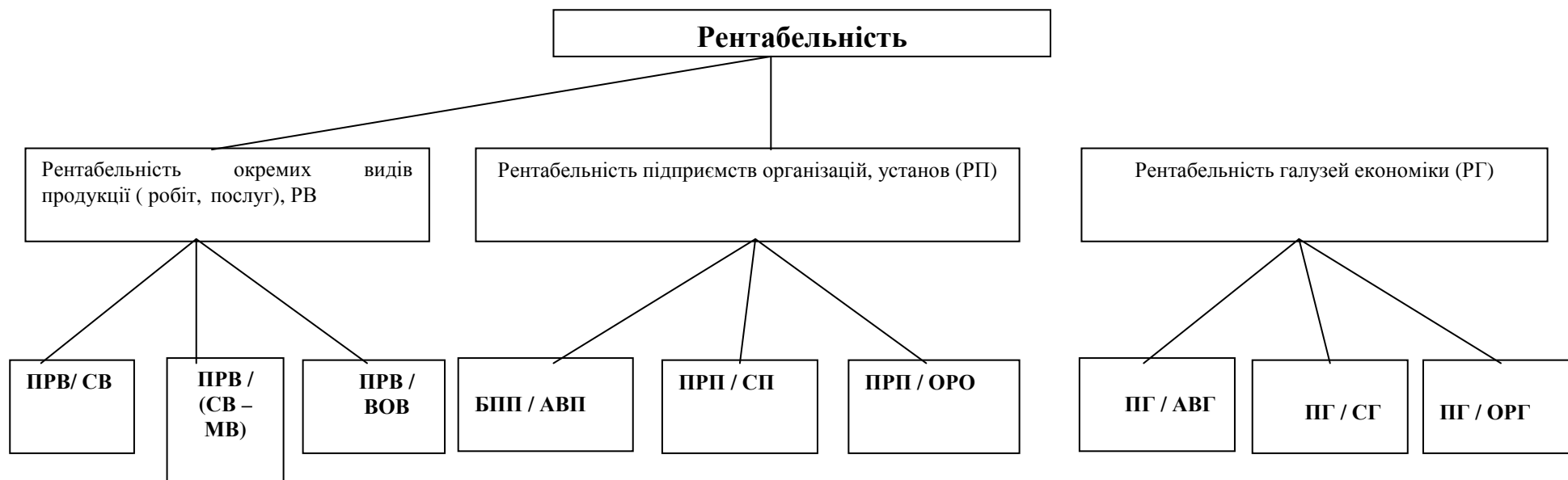
- коефіцієнт вартості залучення чужого капіталу;
- коефіцієнт вартості залучення додаткового власного капіталу із зовнішніх джерел;
- коефіцієнт рентабельності середнього залишку грошових активів на банківських рахунках.

Класифікацію показників рентабельності за ознакою “обсяг виробництва” наведено на рис. 17.5.

Обчислення рентабельності окремих видів продукції (робіт, послуг) може ґрунтуватися на показниках прибутку від їхнього випуску або реалізації, а поточні витрати при цьому можуть прийматися: собівартість продукції (виробнича або повна); собівартість продукції за виключенням матеріальних витрат; вартість продукції в оптових цінах (вартість за мінусом непрямих податків).

Для розрахунку рівня рентабельності підприємства можуть використовуватися: балансовий прибуток, прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), тобто від основної діяльності; прибуток від інших видів діяльності (фінансової, інвестиційної). При цьому прибуток зіставляється з авансованою вартістю: всього капіталу підприємства, власного капіталу, позичкового капіталу, основного капіталу, оборотного капіталу.

Для розрахунку рентабельності галузей економіки береться загальна сума прибутку, отримана підприємствами, об'єднаннями, іншими госпрозрахунковими формуваннями, що входять у відповідну галузь економіки.

258

Умовні позначки:

ПРВ – прибуток від реалізації конкретного виду продукції;
СВ – собівартість реалізованого конкретного виду продукції;
МВ – матеріальні витрати на конкретний вид продукції;
ВОВ – вартість за оптовими цінами конкретного виду продукції;

БПП – балансовий прибуток підприємства;
ПРП – прибуток від основної діяльності підприємства;
АВП – авансована вартість підприємства;
СП – побічні витрати підприємства;
ОРО – обсяг реалізації за оптовими цінами;
ПГ – прибуток галузі;
АВГ – авансована вартість галузі;
СГ – поточні витрати галузі;
ОРГ – обсяг реалізації галузі.

Рис. 17.5 - Класифікація показників рентабельності за ознакою “обсяг виробництва”

17.3. ОЦІНКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Систематична, об'єктивна оцінка фінансового стану підприємств, їхньої ліквідності, платоспроможності й фінансової стійкості необхідна для пошуку шляхів підвищення і зміцнення фінансової стабільності, яка в свою чергу є однією з умов підвищення доходності та прибутковості будь-якого підприємства. Адже відомо, що розмір прибутку підприємства багато в чому залежить від його платоспроможності. На фінансовий стан підприємства звертають особливу увагу банки, розглядаючи режим його кредитування та диференціацію відсоткових ставок.

Фінансовий стан підприємства – поняття комплексне, це результат взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, сукупності виробничо-господарських факторів. Він визначається системою показників, які відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Фінансовий стан підприємства залежить від результатів усіх видів його діяльності (виробничої, комерційної та фінансово-господарської).

Для ефективного функціонування підприємства його фінансова діяльність має бути спрямована на забезпечення систематичного надходження та ефективного використання фінансових ресурсів, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів, дотримання розрахункової і кредитної дисципліни, фінансової стійкості.

Метою аналізу фінансового стану підприємства є пошук резервів підвищення рентабельності виробництва для забезпечення спроможності виконання підприємством своїх зобов'язань перед бюджетом, банком та іншими установами.

Аналізувати фінансовий стан підприємства треба систематично і всебічно, використовуючи різні методи, прийоми та методики. Це дасть змогу визначити “больові точки” у фінансовій діяльності та застосувати способи ефективнішого використання фінансових ресурсів, їх раціонального розміщення.

Інформаційною базою для оцінювання фінансового стану підприємства є дані бухгалтерського балансу (форма 1) та додатків до нього (форма 2) , статистична та оперативна звітність.

Основними завданнями аналізу фінансового стану є:

- дослідження рентабельності та фінансової стійкості підприємства;
- дослідження ефективності використання майна (капіталу) підприємства, забезпечення підприємства власними оборотними коштами;
- визначення динаміки стану ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства;
- оцінка становища суб'єкта господарювання на фінансовому ринку та кількісна оцінка його конкурентоспроможності;
- визначення ефективності використання фінансових ресурсів.

Результати фінансового стану підприємства є необхідними для розробки планів і прогнозів його фінансового оздоровлення.

Фінансовий стан підприємства формується як результат усіх видів його діяльності. Тому оцінку фінансового стану можна здійснити тільки за допомогою комплексу, системи показників, що детально й всебічно характеризують господарське становище підприємства. Класифікацію та порядок розрахунку основних показників оцінки фінансового стану підприємства наведено в табл. 17.1.

Таблиця 17.1 - Класифікація та порядок розрахунку основних показників оцінки фінансового стану підприємства

<i>№ n/n</i>	<i>Показники оцінки</i>	<i>Порядок розрахунку або джерело одержання вихідних даних</i>
1	Показники оцінки майнового стану підприємства	
1.1	Сума господарських коштів, які є в розпорядженні підприємства	Результат нетто-балансу
1.2	Питома вага активної частини основних засобів	$\frac{\text{Вартість активної частини основних засобів}}{\text{Вартість основних засобів}} \times 100\%$
1.3	Коефіцієнт зносу основних засобів	$\frac{\text{Знос}}{\text{Вартість основних засобів за балансом (первісна)}}$
1.4	Коефіцієнт оновлення основних засобів	$\frac{\text{Балансова вартість основних засобів, які надійшли за період, що аналізується}}{\text{Балансова вартість основних засобів на кінець періоду, що аналізується}}$
1.5	Коефіцієнт вибуття основних засобів	$\frac{\text{Балансова вартість основних засобів, які вибули в період, що аналізується}}{\text{Балансова вартість основних засобів на початок періоду, що аналізується}}$
2	Показники прибутковості	
2.1	Прибутковість інвестицій у звичайні акції	$\frac{[\text{Прибуток після сплати податків та дивідендів на привілейовані акції} / (\text{Зобов'язання перед акціонерами} - \text{Загальна вартість акцій})]}{100\%}$
2.2	Прибутковість інвестицій у фірму	$\frac{\text{Прибуток після сплати податків}}{\text{Інвестиції}} \times 100\%$
2.3	Головний показник прибутковості	$\frac{\text{Прибуток до сплати податків}}{(\text{Усього активів} - \text{Нематеріальні активи})} \times 100\%$
2.4	Прибутковість активів	$\frac{\text{Прибуток після сплати податків та дивідендів на привілейовані акції}}{(\text{Усього активів} - \text{Нематеріальні активи})} \times 100\%$
2.5	Обертання необоротних активів	$\frac{\text{Обсяг реалізації}}{\text{Необоротні активи}}$
2.6	Прибутковість реалізації	$\frac{\text{Прибуток від реалізації}}{\text{Обсяг реалізації}} \times 100\%$

3	Показники ліквідності та платоспроможності	
3.1	Маневреність грошових коштів	$\frac{\text{Грошові кошти}}{\text{Власний капітал}}$
3.2	Коефіцієнт покриття загальний	$\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
3.3	Коефіцієнт покриття проміжний	$\frac{[\text{Грошові кошти}] + [\text{Дебіторська заборгованість}]}{\text{Короткострокові позикові кошти}}$
3.4	Коефіцієнт поточної ліквідності	$\frac{\text{Грошові кошти, розрахунки та інші активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
3.5	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$\frac{\text{Грошові кошти}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
3.6	Частка оборотних коштів у активах	$\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Усього активів}}$
3.7	Частка виробничих запасів у поточних активах	$\frac{\text{Запаси}}{\text{Поточні активи}}$
3.8	Частка власних оборотних коштів у покритті запасів	$\frac{\text{Власні оборотні кошти}}{\text{Запаси}}$
3.9	Коефіцієнт покриття запасів	$\frac{\text{Стабільні джерела покриття запасів}}{\text{Запаси}}$
3.10	Коефіцієнт критичної оцінки	$\frac{[\text{Гроші}] + [\text{Ринкові цінні папери}] + [\text{Дебіторська заборгованість}]}{\text{Поточні зобов'язання}}$
3.11	Період інкасації дебіторської заборгованості	$\frac{\text{Дебіторська заборгованість}}{[\text{Продаж у кредит}] : [\text{Кількість днів у періоді}]}$
3.12	Тривалість кредиторської заборгованості	$\frac{\text{Кредиторська заборгованість}}{[\text{Закупівлі}] : [\text{Кількість днів у періоді}]}$
3.13	Співвідношення довгострокових зобов'язань кредиторам та довгострокових джерел фінансування (коефіцієнт довгострокових зобов'язань)	$\frac{\text{Довгострокові пасиви}}{[\text{Зобов'язання перед акціонерами}] + [\text{Довгострокові зобов'язання}]}$
3.14	Коефіцієнт поточної заборгованості	$\frac{\text{Поточні пасиви}}{\text{Зобов'язання перед акціонерами}}$
3.15	Співвідношення грошових потоків та заборгованості кредиторам	$\frac{\text{Вхідні грошові потоки}}{\text{Заборгованість кредиторам}}$
3.16	Співвідношення грошових потоків та довгострокових зобов'язань кредиторам	$\frac{\text{Вхідні грошові потоки}}{\text{Довгострокові пасиви}}$

3.17	Коефіцієнт автономії (незалежності)	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Майно підприємства}}$
3.18	Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	$\frac{\text{Позикові кошти}}{\text{Власні кошти}}$
3.19	Співвідношення нерозподіленого прибутку до всієї суми активів	$\frac{\text{Нерозподілений прибуток}}{\text{Уся сума активів}}$
3.20	Обертання матеріальних запасів	$\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Матеріальні запаси}}$
4	Показники фінансової стійкості та стабільності підприємства	
4.1	Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу	$\frac{[\text{Довгострокові кредити}] + [\text{Довгострокові позики}]}{[\text{Власний капітал}] + [\text{Довгострокові позики}] + [\text{Довгострокові кредити}]}$
4.2	Коефіцієнт маневреності власних коштів	$\frac{[\text{Власні кошти}] + [\text{Довгострокові кредити}] + [\text{Довгострокові позики}] - [\text{Позаоборотні активи}]}{[\text{Власні кошти}] + [\text{Довгострокові кредити}] + [\text{Довгострокові позики}]}$
4.3	Коефіцієнт реальної вартості основних фондів у майні підприємства	$\frac{[\text{Вартість основних фондів}] - [\text{Сума накопиченої амортизації}]}{\text{Вартість майна підприємства за підсумком нетто-балансу}}$
4.4	Коефіцієнт концентрації	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Активи}}$
4.5	Коефіцієнт фінансової залежності	$\frac{\text{Активи}}{\text{Власний капітал}}$
4.6	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	$\frac{\text{Залучений капітал}}{\text{Усього господарських коштів}}$
4.7	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	$\frac{\text{Довгострокові зобов'язання}}{[\text{Довгострокові зобов'язання}] + [\text{Власний капітал}]}$
4.8	Коефіцієнт структури залученого капіталу	$\frac{\text{Довгострокові зобов'язання}}{\text{Залучений капітал}}$
4.9	Показник заборгованості акціонерам	$\frac{\text{Усього заборгованості акціонерам}}{\text{Усього активів}} \times 100\%$
5	Показники рентабельності підприємства	
5.1	Рентабельність основної діяльності	$\frac{\text{Прибуток від реалізації продукції}}{\text{Витрати на виробництво продукції та її реалізацію}}$
5.2	Рентабельність власного капіталу	$\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середня величина власного капіталу}}$
5.3	Рентабельність усього капіталу підприємства	$\frac{\text{Загальний прибуток}}{\text{Підсумок балансу}}$

5.4	Рентабельність змінного (перманентного) капіталу	$\frac{\text{Загальний прибуток}}{\text{Підсумок 1 розділу пасиву балансу}}$
6	Показники ділової активності	
6.1	Загальне обертання капіталу	$\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Підсумок балансу}}$
6.2	Обертання мобільних коштів	$\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Підсумок 2 та 3 розділів активу балансу}}$
6.3	Обертання матеріальних оборотних коштів	$\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Підсумок 2 розділу активу балансу}}$
6.4	Обертання готової продукції	$\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Готова продукція}}$
6.5	Обертання дебіторської заборгованості	$\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Дебіторська заборгованість}}$
6.6	Середній строк обороту дебіторської заборгованості	$\frac{360 \times \text{Дебіторська заборгованість}}{\text{Виручка від реалізації}}$
6.7	Обертання кредиторської заборгованості	$\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Кредиторська заборгованість}}$
6.8	Середній строк обороту кредиторської заборгованості	$\frac{360 \times \text{Кредиторська заборгованість}}{\text{Виручка від реалізації}}$
6.9	Фондовіддача основних засобів та інших необоротних активів	$\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Підсумок 1 розділу активу балансу}}$
6.10	Обертання власного капіталу	$\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Підсумок 1 розділу пасиву балансу}}$
7	Показники акціонерного капіталу	
7.1	Прибутковість акцій	$\frac{\text{Дивіденди власників акцій}}{\text{Ринкова ціна акції}} \times 100\%$
7.2	Дохід на звичайну акцію	$\frac{\text{Прибуток після сплати податків та дивідендів на привілейовані акції}}{\text{Кількість звичайних акцій}}$
7.3	Цінність акції	$\frac{\text{Ринкова ціна акції}}{\text{Дохід на акцію}}$
7.4	Рентабельність акції	$\frac{\text{Дивіденд на одну акцію}}{\text{Ринкова ціна акції}}$
7.5	Дивідендний дохід	$\frac{\text{Дивіденд на одну акцію}}{\text{Середній дохід на одну акцію}}$
7.6	Коефіцієнт котирування акції	$\frac{\text{Ринкова ціна акції}}{\text{Облікова ціна акції}}$

Комплексний аналіз фінансового стану підприємства полягає у визначенні тенденцій найбільш загальних показників, що характеризують фінансовий стан з усіх сторін.

Добрий фінансовий стан підприємства характеризують: стійка платоспроможність, ефективне використання капіталу, своєчасна організація розрахунків, наявність стабільних фінансових ресурсів.

Незадовільний фінансовий стан обумовлюють: неефективне розміщення коштів, брак власних оборотних коштів, наявність стійкої заборгованості за платежами, негативні тенденції у виробництві.

До найзагальніших показників комплексної оцінки фінансового стану насамперед належать показники доходності та рентабельності (їх рівень, тенденції і фактори, що на них впливають).

17.4. ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

Для визначення найважливіших напрямків підвищення економічної ефективності суспільного виробництва перш за все необхідно сформулювати критерії та показники ефективності.

Економічну і соціальну (зниження частки ручної праці, покращення умов праці та ін.) ефективність виробництва оцінюють на загальнодержавному (на рівні народного господарства) та локальному (підприємство, об'єднання) рівнях.

Узагальнюючим критерієм економічної ефективності суспільного виробництва є рівень продуктивності суспільної праці.

Продуктивність суспільної праці ($\Pi_{\text{сп}}$) вимірюється співвідношенням національного доходу (НД) і середньої чисельності працівників, зайнятих у галузях матеріального виробництва (Ч_m):

$$\Pi_{\text{сп}} = \text{НД} / \text{Ч}_m.$$

Національний дохід являє собою знову створену в галузях матеріального виробництва вартість, тобто він є частиною валового суспільного продукту (ВСП), що залишається після віднімання спожитих у процесі виробництва сировини (С), палива (П), енергії (Е) та інших засобів виробництва (І):

$$\text{НД} = \text{ВСП} - \text{С} - \text{П} - \text{Е} - \text{І}.$$

Важливими показниками економічної ефективності суспільного виробництва є трудомісткість, матеріаломісткість, капіталомісткість та фондомісткість.

Трудомісткість продукції - це величина, зворотна показнику продуктивності живої праці, визначається як співвідношення кількості праці, витраченої у сфері матеріального виробництва, і загального обсягу виробленої продукції:

$$t = T / Q,$$

де t – трудомісткість продукції;

T – кількість праці, витраченої у сфері матеріального виробництва;

Q – загальний обсяг виробленої продукції.

Матеріаломісткість – продукції визначається як співвідношення витрат сировини, матеріалів, палива, інших предметів праці та валового суспільного продукту. Матеріаломісткість продукції галузі (підприємства, об'єднання) визначається як відношення матеріальних витрат до загального обсягу виробленої продукції.:

$$m = M / Q,$$

де m – рівень матеріаломісткості продукції;

M – загальний обсяг матеріальних витрат на виробництво продукції у вартісному вираженні;

Q – загальний обсяг виробленої продукції.

Зменшення матеріаломісткості продукції є ефективним як для окремих підприємств, так і для національного господарства в цілому завдяки зниженню собівартості продукції.

Капіталомісткість продукції визначає співвідношення капітальних вкладень і створеного за їх рахунок приросту обсягу випуску продукції:

$$K Q = K / \Delta Q,$$

де $K Q$ – капіталомісткість продукції;

K – обсяг капітальних вкладень;

ΔQ – приріст обсягів випуску продукції.

Фондомісткість продукції розраховується як співвідношення середньої вартості основних виробничих фондів і обсягу виробленої продукції:

$$f_m = F / Q,$$

де f_m – фондомісткість продукції;

F – середня вартість основних виробничих фондів;

Q – загальний обсяг виробленої продукції.

У багатьох галузях національного господарства використовують показник фондівіддачі (f_b), зворотний показникові фондомісткості. Визначається фондівіддача як співвідношення обсягу виробленої продукції (Q) і середньої вартості основних виробничих фондів (F) за формулою:

$$f_b = Q / F$$

Кожен з наведених показників характеризує ефективність використання лише певного виду ресурсів і не дає повного уявлення про економічну ефективність виробництва і витрат.

Для узагальнення характеристики ефективності витрат використовують

показники загальної та порівняльної економічної ефективності витрат.

Загальна економічна ефективність визначається співвідношенням прибутку та капіталовкладень, а порівняльна - як співвідношення різниці поточних витрат і різниці капіталовкладень за варіантами. При цьому загальна та порівняльна економічна ефективність доповнюють одна одну.

Загальна економічна ефективність витрат визначається з урахуванням місця витрат:

а) по народному господарству в цілому загальна економічна ефективність витрат визначається як співвідношення приросту виробленого національного доходу (НД) і капіталовкладень (К), що призвели до цього приросту:

$$E_{нг} = \Delta НД / К;$$

б) по народногосподарських комплексах, окремих галузях, а також формах відтворення основних фондів (технічне переозброєння, реконструкція, розширення підприємств та організацій) загальна економічна ефективність витрат ($E_{пп}$) розраховується як співвідношення приросту прибутку (скорочення витрат на виробництво) або госпрозрахункового доходу ($\Delta\Pi$) і капіталовкладень (К):

$$E_{пп} = \Delta\Pi / К;$$

в) по підприємствах, що будуються, цехах, інших об'єктах та окремих підприємствах, показник ефективності ($E_{п}$) визначається як співвідношення планованого прибутку ($\Pi - C$) і капітальних вкладень (К)

$$E_{п} = (\Pi - C) / К,$$

де К – повна кошторисна вартість об'єкта, що будується (за проектом), грн.;

Ц – річний випуск продукції за оптовими цінами підприємства (без ПДВ) за проектом, грн.;

С – витрати виробництва (собівартість) річного випуску продукції (за проектом) після повного завершення будівництва і освоєння введених потужностей, грн.

У кожному окремому випадку розраховані показники загальної економічної ефективності витрат порівнюються з нормативними *, аналогічними показниками за попередній період, а також з показниками ефективності виробництва інших фірм і підприємств.

Для прийняття рішень з вибору варіантів будівництва нових або реконструкції діючих підприємств, вибору взаємозамінної продукції, впровадження нових видів техніки і т.п. розраховують порівняльну економічну ефективність витрат.

Для оцінки ефективності витрат на створення матеріально-технічної бази науково-дослідних та конструкторських робіт або на удосконалення

* нормативні показники ефективності, як правило, встановлені для кожної фірми (підприємства).

матеріального виробництва поряд з економічними визначаються соціальні й екологічні результати. Такі результати не відображаються повністю у вартісній оцінці і можуть містити в собі: ліквідацію важкої фізичної праці, оздоровлення та полегшення умов праці; підвищення рівня техніки, усунення виробничого травматизму та професійних захворювань; покращення побутових умов праці робітників; покращення стану навколишнього середовища; поєднання прискорення науково-технічного прогресу (а тепер і переходу до ринкових відносин) з оптимальною зайнятістю всього працездатного населення.

Отже для широкого аналізу економічної ефективності витрат, виявлення резервів підвищення їх ефективності, приймаючи кінцеві рішення, слід використовувати, окрім загальної і порівняльної ефективності, додаткові показники, що характеризують окремі сторони отриманого ефекту: продуктивність праці, фондівіддачу, питомі капіталовкладення, скорочення витрат на виробництво, соціальні результати.

В умовах ринкової економіки основним критерієм господарської діяльності підприємств, фірм є прибуток (Π) і рентабельність (P_{ϕ}) по відношенню до фондів ($\Phi_{\text{осн}} + Z_{\text{об}}$):

$$P_{\phi} = (\Pi \times 100) / (\Phi_{\text{осн}} + Z_{\text{об}}),$$

де $\Phi_{\text{осн}}$ – середня вартість основних фондів за період, тис. грн.;

$Z_{\text{об}}$ – середній залишок оборотних фондів за період, тис. грн.

Показники прибуток і рентабельність по відношенню до фондів доцільно доповнювати показником "Питома вага приросту прибутку за рахунок скорочення витрат на виробництво (собівартості)".

Викладене зображено структурно-логічною схемою на рис.17.6.

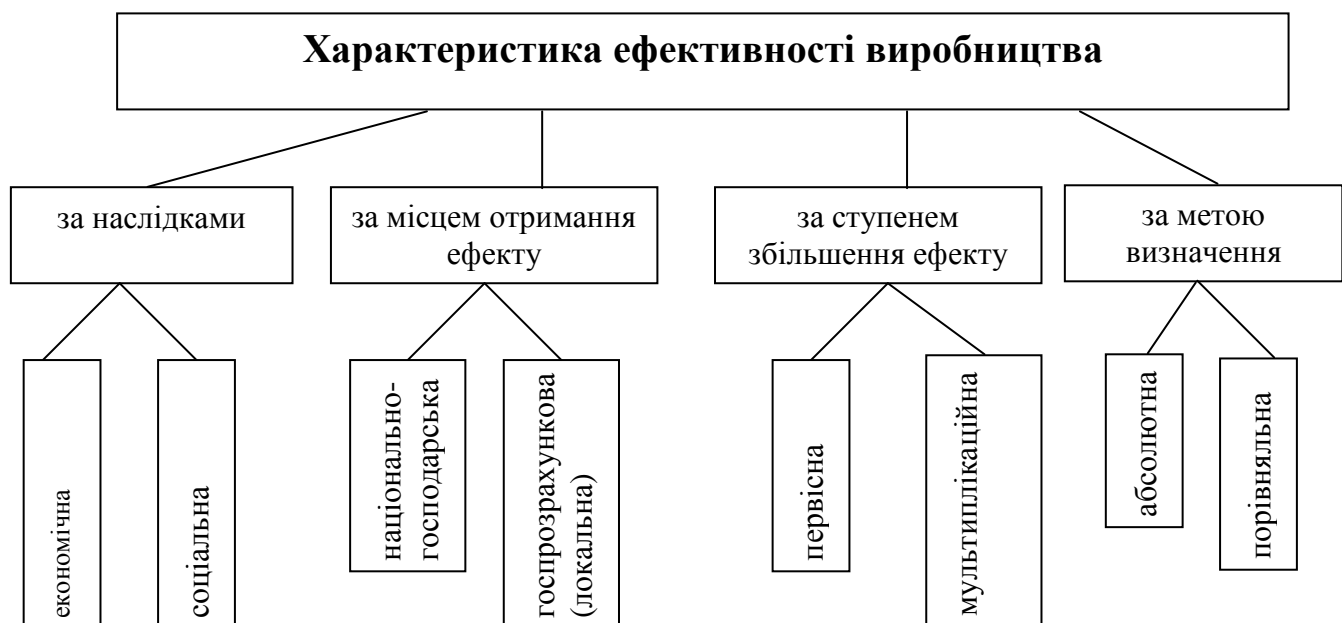

Рис. 16.6 - Структурно-логічна схема ефективності виробництва

Зростання ефективності виробництва залежить від впливу багаточисельних факторів.

Фактори зростання ефективності виробництва класифікуються за ознаками:

- видами витрат і ресурсів;
- напрямками розвитку й удосконалення виробництва;
- місцем реалізації в системі управління виробництвом.

Окрім того, всі фактори поділяються на внутрішні й зовнішні. У свою чергу, серед внутрішніх чинників вирізняються так звані тверді (технологія, устаткування, матеріали та енергія, вироби) й м'які (організація й системи, працівники, методи роботи, стиль управління).

Зовнішні чинники зростання ефективності виробництва включають: державну економічну й соціальну політику, інституційні механізми, інфраструктуру, структурні зміни в суспільстві та економіці.

Важливим фактором підвищення ефективності суспільного виробництва, забезпечення високої його ефективності є науково-технічний прогрес.

У сучасних умовах формування ринкових відносин необхідні революційні, якісні зміни, перехід до новітніх технологій, техніки наступних поколінь – докорінного переозброєння усіх галузей національного господарства на основі досягнень науки і техніки.

Найважливіші напрямки науково-технічного прогресу:

- широке втілення прогресивних технологій;
- автоматизація виробництва;
- створення і використання нових видів металопродукції, пластичних мас, кераміки та інших прогресивних матеріалів.

Крім того, треба створювати умови економічної та соціальної мотивації для творчої праці вчених, конструкторів, інженерів, робітників. Докорінні зміни в техніці й технології, мобілізація не тільки технічних, але й організаційних, економічних та соціальних факторів створять умови для значного підвищення продуктивності праці.

Одним з важливих факторів інтенсифікації та підвищення ефективності виробництва є режим економії. Ресурсозбереження повинно стати вирішальним джерелом забезпечення зростаючих потреб у паливі, енергії, сировині і матеріалах.

Значна роль у вирішенні цих питань належить промисловості, яка має забезпечити народне господарство машинами й обладнанням, що значно підвищать ефективність використання матеріалів, сировини, палива, нададуть можливість застосування вискоефективних безвідходних технологічних процесів. Саме тому так необхідна докорінна модернізація вітчизняного машинобудування – вирішальна умова прискорення науково-технічного прогресу, реконструкції всього господарства.

Підвищення ефективності суспільного виробництва значною мірою залежить від кращого використання основних фондів. Тому на підприємствах треба інтенсивно використовувати наявний виробничий потенціал з метою

досягнення ритмічності виробництва, максимального навантаження обладнання, істотно підвищити змінність роботи і збільшити, таким чином, обсяг продукції з кожної одиниці обладнання, з кожного квадратного метра виробничої площі.

Важливим фактором інтенсифікації виробництва, підвищення його ефективності є удосконалення структури економіки. Більш високими темпами необхідно розвивати галузі, що забезпечують науково-технічний прогрес та успішне вирішення соціальних завдань, досягнення кращих пропорцій між виробництвом засобів виробництва і предметів споживання.

Велике місце у підвищенні ефективності виробництва належить організаційно-економічним факторам, включаючи управління. Перш за все це розвиток і удосконалення раціональних форм організації виробництва – концентрація, спеціалізація, кооперування та комбінування.

Потребує подальшого розвитку та удосконалення виробничо соціальна інфраструктура, що істотно впливає на рівень ефективності виробництва. В управлінні – це удосконалення самих форм і методів управління, планування, економічного стимулювання всього господарського механізму.

В умовах формування ринкових відносин істотно збільшуються можливості дій усіх факторів підвищення ефективності виробництва.

Питання для обговорення :

1. Дайте характеристику доходу.
2. Охарактеризуйте прибуток як показник кінцевого фінансового результату діяльності підприємства.
3. Назвіть показники прибутковості.
4. Розкажіть про формування загального (балансового) прибутку.
5. Як використовується (розподіляється) прибуток?
6. Визначте поняття «чистий прибуток».
7. Дайте визначення поняття «рентабельність».
8. Як використовується «чистий прибуток»?
9. Як розраховується рівень рентабельності?
10. Назвіть показники фінансового стану підприємства.

Завдання для розв'язання:

Задача 17.1. Визначити загальну рентабельність СКП «Зеленбуд» м. Донецьк, якщо вартість основних засобів 51874 тис.грн, обігових засобів - 1756 тис.грн, прибуток підприємства – 269 тис.грн.

Задача 17.2. Визначити чисту рентабельність приватного підприємства «Старгарден» у 1 кварталі 2011року, якщо вартість основних засобів 38508 тис. грн, оборотних засобів – 2166 тис. грн, нерозподілений прибуток – 29,3 тис.грн, податок на прибуток 25%.

Задача 17.3. ТОВ «Француз» реалізувало 5648 шт горшкової продукції. Виручка від реалізації продукції склала 367,12 тис.грн. Собівартість реалізованої продукції – 225,65 тис.грн. Визначити рентабельність вирощування горшкової продукції.

Задача 17.4. Визначити структуру доходів підприємства «Зелена хвиля», якщо дохід від реалізації продукції - 169,54 тис.грн, дохід від оренди автотранспорту – 18,56 тис.грн, дохід від участі в капіталі – 8,9 тис.грн, інші доходи – 14,03 тис.грн.

Задача 17.5. На основі вихідних даних обчислити обсяг реалізованої продукції, її собівартість і суму прибутку. Залишок готової продукції на складі, товарів відвантажених, але не оплачених і товарів на зберіганні у покупців на початок року склав 850 тис.грн., по собівартості – 710 тис.грн. Випуск товарної продукції в плановому періоді 26580 тис.грн., за собівартістю – 2087 тис.грн. Залишок готової продукції на складі товарів відвантажених, але не оплачених на кінець року – 750 тис.грн., за собівартістю – 620 тис.грн.

Задача 17.6. На плановий період підприємством передбачене таке завдання з реалізації продукції:

Виріб	Ціна за одиницю, грн.	Собівартість виробу, грн.	План реалізації за варіантами			
			1	2	3	4
А	225	200	10000	105000	10200	10250
Б	300	265	5000	55000	5600	5800
В	470	405	9000	81000	8500	8200

Від реалізації продукції підсобного сільського господарства підприємства планується одержати 15 тис. грн., прибутку від реалізації майна – 40 тис.грн. У плановому році буде сплачено у Держбюджет податку на суму 300 тис.грн., а також погашено проценти за кредит в сумі 11 тис.грн.

Визначити суму прибутку від реалізації продукції, балансового прибутку, а також того, що підлягає розподілу на підприємстві.

Задача 17.7. Розрахувати показники рентабельності по підприємству, за даними таблиці

Показники	
Обсяг випуску продукції, натур.один.	12000
Гуртова ціна за одиницю продукції, грн.	24
Собівартість одиниці продукції, грн.	20
Прибуток від реалізації продукції підсобного господарства, грн.	4000
Збитки від позареалізаційних операцій, грн.	2000
Середньорічна вартість, грн.:	
- основних фондів	122000
- нормованих оборотних засобів	38000
Ставка податку на прибуток, %	25

Задача 17.8. Визначити балансовий прибуток і показник загальної рентабельності виробництва, за даними таблиці

Показники	Сума, тис.грн.
Обсяг реалізованої продукції	490
Повна собівартість реалізованої продукції	350
Прибуток від реалізації іншої продукції	100
Інші позареалізаційні доходи	1,25
Позареалізаційні збитки	5,00
Середньорічна вартість:	
- основних фондів	880
- нормованих оборотних засобів	180

Задача 17.9. Підприємство спеціалізується на виробництві виробів А. Визначити рівень рентабельності виробу і показники рентабельності виробництва, якщо план випуску готових виробів – 7200 шт., повна собівартість виробу – 86 грн., гуртова ціна – 110 грн., середньорічна вартість виробничих фондів – 1650 тис. грн. Прибуток підприємства оподатковується за ставкою 25%.

Задача 17.10. Встановити величину фонду споживання підприємства за такими даними:

- підприємством одержано прибуток від реалізації продукції у сумі 220 тис.грн.;
- продано основних фондів, що не були задіяні у виробництві, на суму 20 тис.грн.;
- сплачено штрафів іншим підприємствам за порушення термінів поставок продукції в сумі 4,6 тис.грн.;
- сплачено податок за ставкою 25%;
- сплачено проценти за банківській кредит в сумі 5,8 тис.грн.;
- фонд нагромадження підприємства становить 67,5 тис.грн.

Тести до розділу 17

Тест 1. Дохід підприємства – це:

а) виручка від реалізації продукції за мінусом податку на додану вартість та акцизного збору;

б) виручка від реалізації продукції та доходів від продажу цінних паперів;

в) загальних дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг без вирахування знижок, повернення товарів та податків з продажу;

г) загальний дохід від реалізації продукції за мінусом витрат на виробництво і реалізацію продукції.

Тест 2. Не є визначальним чинником, від якого залежить величина виручки від реалізації продукції підприємства:

а) чисельність зайнятих в основному виробництві;

б) обсяг виробництва продукції;

в) асортимент продукції;

г) ритмічність роботи підприємства.

Тест 3. Чистий дохід підприємства визначається як:

а) сума загального доходу та податку на додану вартість;

б) різниця між виручкою від реалізації продукції і податком на додану вартість, акцизним збором та іншими вирахуваннями з доходу;

в) сума виручки від реалізації продукції та державної дотації підприємству;

г) різниця між загальним доходом та витратами на виробництво і реалізацію продукції.

Тест 4. Прибуток підприємства – це:

а) частина загального доходу підприємства за мінусом витрат на виробництво і реалізацію продукції;

б) різниця між виручкою від реалізації продукції та виробничою собівартістю продукції;

в) частина чистого доходу, що залишається підприємству після відшкодування витрат на виробництво і реалізацію продукції та інші види діяльності;

г) різниця загального доходу підприємства та податків з продажу.

Тест 5. Операційна діяльність підприємства – це:

а) основна діяльність підприємства, що відображає профіль його роботи;

б) діяльність, пов'язана з функціями оператора на фондовому ринку;

в) операції з цінними паперами підприємства;

г) операції з необоротними активами та інвестиційними ресурсами підприємства.

Тест 6 . Операційний прибуток підприємства визначається як:

а) балансовий прибуток, скоригований на різницю фінансових доходів і фінансових витрат;

б) балансовий прибуток, скоригований на різницю інших операційних доходів та операційних витрат;

в) різниця між валовим прибутком та операційними витратами;

г) операційним доходом та витратами на виробництво і реалізацію продукції.

Тест 7. Прибуток від звичайної діяльності – це операційний прибуток, скоригований на величину:

а) фінансових та інших доходів та інших витрат;

б) надзвичайного прибутку;

в) сплачених акціонерам дивідендів;

г) сплачений відсотків на позиковий капітал.

Тест 8. Чистий прибуток підприємства розподіляється на:

а) фонд споживання і фонд нагромадження;

б) фонд розвитку виробництва і фонд інвестування;

в) фонд соціальної допомоги і фонд матеріального заохочення;

г) фонд матеріального заохочення працівників і фонд розвитку виробництва.

Тест 9. Показники прибутковості характеризують:

а) швидкість обороту обігових коштів;

б) ефективність використання усіх видів ресурсів;

в) незалежність підприємства від довгострокових зобов'язань;

г) достатність обігових коштів для погашення боргів протягом року.

Тест 10. Загальну рентабельність виробництва можна обчислити за формулою:

а) $P_{в.заг} = P_{чист} / A_{заг} * 100\%$;

б) $P_{в.заг} = P_{чист} / (S_{сер} + S_{ноз}) * 100\%$;

в) $P_{в.заг} = P_{балан} / (S_{сер} + S_{ноз}) * 100\%$;

г) $P_{в.заг} = P_{реал} / C_{реал} * 100\%$.

ЧАСТИНА 5. ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

РОЗДІЛ 18. ОСНОВИ ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ключові слова: бухгалтерський облік, види обліку, прийоми обліку, рахунки, синтетичні, аналітичні рахунки, подвійний запис і бухгалтерська документація, облікові реєстри, інвентаризація, облік основних засобів, запасів, зобов'язань, витрат, доходів і фінансового результату.

18.1. ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ ПРО БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

Бухгалтерський облік - це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про господарську діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень згідно Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" від 16 липня 1999 р. № 996-ХІУ.

Особливості бухгалтерського обліку полягають у тому, що він:

- вартісний,
- суцільний і безперервний,
- документально обґрунтований,
- використовує властиві йому способи опрацювання інформації.

Всі юридичні особи, створені в Україні, незалежно від організаційних форм і форм власності, повинні вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність.

Метою бухгалтерського обліку є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства.

Бухгалтерський облік у загальному циклі управління підприємством виконує такі функції: інформаційну, контрольну, оцінювальну, аналітичну.

Регулювання обліку в Україні здійснюється за допомогою нормативних документів Кабінету міністрів України, Міністерства фінансів, Державного комітету статистики, Головної Державної Податкової Служби, Національного банку та інших державних органів. Нормативні органи регламентують як об'єкти обліку, так і схему кореспонденції рахунків.

Основними документами бухгалтерського обліку в Україні, є:

- Закон України від 16.07.99 р. № 996-ХІV "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні";
- Національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (далі - П(С)БО).

- Порядок подання фінансової звітності, затверджений постановою кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419.

За обліковими функціями бухгалтерський облік поділяється на фінансовий, податковий і управлінський.

Фінансовий облік - комплексний системний облік майна, господарської діяльності підприємства через суцільне, повне й безперервне відображення господарських процесів за звітний період. Його ведуть відповідно до законодавства країни та міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку. Здійснюється для формування вартісних показників діяльності підприємства і виявлення зовнішніх зв'язків із постачальниками, покупцями, банками, інвесторами, акціонерами.

Податковий облік - окремий функціональний облік з метою посилення контрольної-аналітичної функції обліку правильності нарахувань та сплати податків. Здійснюється для формування показників валового доходу і валових витрат з метою обчислення прибутку і податку. Фінансовий і податковий облік регулюються законодавством. Він обов'язковий для всіх суб'єктів господарювання й оприлюднюється у фінансовій звітності та деклараціях, підлягає аудиту.

Управлінський облік - процес підготовки інформації, необхідної керівництву для потреб внутрішнього менеджменту поточної виробничої діяльності підприємства. Здійснюється для формування показників всередині підприємства за центрами відповідальності.

Основними прийомами бухгалтерського обліку є:

- документація;
- інвентаризація;
- оцінка;
- калькуляція;
- система рахунків;
- подвійний запис;
- баланс.

Всі елементи тісно пов'язані між собою.

Документація - спосіб первинної реєстрації об'єктів обліку. Документ - єдине обґрунтування відображення в обліку.

Інвентаризація - співставлення даних бухгалтерського обліку з фактичною наявністю об'єктів обліку для виявлення відхилень, виправлення помилок та контролю за збереженням цінностей.

Оцінка - відображення у грошовій формі об'єктів обліку для їх узагальнення.

Калькуляція - грошова оцінка об'єктів, вартість яких може бути визначена тільки після відображення всіх витрат.

Система рахунків - це спосіб групування господарських засобів та їх джерел за економічно однорідними ознаками та поточний облік їх змін у кількісному і вартісному параметрах. Для групування господарських засобів використовують активні рахунки, для обліку джерел - пасивні.

Подвійний запис - процес відображення господарських операцій та викликаних ними змін одночасно на двох рахунках бухгалтерського обліку в одній і тій самій сумі.

Баланс - метод групування й відображення в грошовій оцінці на певну дату господарських засобів та їхніх джерел, при якому сума господарських засобів дорівнює сумі їхніх джерел.

18.1.1. Характеристика рахунків бухгалтерського обліку

Рахунки бухгалтерського обліку - це спосіб поточного обліку, контролю та групування за економічно однорідними видами господарських засобів, їх джерел та операцій. Для обліку залишку і руху певного виду господарських засобів використовують окремий рахунок.

У таблиці 18.1 представлено зв'язок рахунків з фінансовими звітами.

Таблиця 18.1. - Узгодженість плану рахунків зі структурою фінансових звітів

План рахунків		Фінансовий звіт
Клас	Назва класу	Баланс
1	Необоротні активи	Розділ 1 активу
2	Запаси	Розділ 2 активу
3	Кошти, розрахунки та інші активи	Розділи 2 і 3 активу
4	Власний капітал та забезпечення зобов'язань	Розділи 1 і 2 пасиву
5	Довгострокові зобов'язання	Розділ 3 пасиву
6	Поточні зобов'язання	Розділи 4 і 5 пасиву
7	Доходи і результати діяльності	Звіт про фінансові результати
8	Витрати за елементами	Звіт про фінансові результати
9	Витрати діяльності	Звіт про фінансові результати
0	Позабалансові рахунки	Примітки

Усі рахунки класифікують за об'єктами відображення (активні, пасивні, активно-пасивні), рівнем узагальнення даних про господарську діяльність (синтетичні рахунки, субрахунки, аналітичні рахунки), за економічним змістом, призначенням та структурою.

За економічним змістом рахунки поділяють на три основні групи і одну доповнюючу: рахунки господарських засобів; рахунки господарських процесів; рахунки джерел формування засобів; рахунки обліку операцій, які не відображені в балансі (позабалансові рахунки).

За структурою і призначенням рахунки поділяються на основні, регулюючі, операційні, фінансово-результативні та позабалансові.

Рахунки, що призначені для обліку активів підприємства, називають *активними*. Рахунки, що відображують облік джерел формування активів, називають *пасивними*.

Рахунки мають вигляд двосторонніх таблиць, на яких окремо обліковуються збільшення і зменшення об'єктів обліку. Ліву частину рахунка називають *дебетом*, праву - *кредитом*. У міру здійснення господарських операцій їх реєструють за дебетом або кредитом рахунка. Підсумок сум операцій за дебетом рахунка називають *дебетовим оборотом*, а підсумок сум операцій за кредитом рахунка - *кредитовим оборотом*. Кінцевий залишок засобів на рахунку називають *кінцевим сальдо*, або *залишком на кінець періоду*.

За ступенем узагальнення господарських засобів, джерел їхнього утворення та господарських процесів у поточному бухгалтерському обліку рахунки поділяються на:

- синтетичні,
- аналітичні.

Рахунки, що групують ресурси підприємства, джерела їхнього утворення в узагальненому грошовому вимірюванні за економічно-однаковими ознаками, називаються *синтетичними*, а облік на цих рахунках - синтетичним.

Наприклад: такі рахунки як «Основні засоби», «Готова продукція», «Розрахунки з постачальниками» дають узагальнену інформацію про стан таких засобів підприємства і називаються синтетичними.

Рахунки, що відкривають з метою розширення систематичного обліку для деталізації складу засобів підприємства та джерел фінансування, називаються - *аналітичними*, а облік, що ведеться на цих рахунках, - аналітичним. Записи в аналітичних рахунках і відповідному синтетичному рахунку роблять по мірі виконання господарських операцій.

Кожен клас рахунків поділяється на синтетичні рахунки (рахунки першого порядку), а вони, в свою чергу, - на субрахунки (рахунки другого порядку). Кожен рахунок має назву і код.

Синтетичні рахунки мають двозначний код: перша цифра показує номер класу рахунків, друга порядковий номер у класі, починаючи з 0 до 9.

Субрахунки мають тризначний код, в якому перші дві цифри збігаються з цифрами відповідного синтетичного рахунка, а третя показує порядковий номер субрахунку, починаючи з 1 до 9.

Кожне підприємство також може відкривати необхідну кількість аналітичних рахунків, зберігаючи при цьому перші три цифри кодів згідно з Планом рахунків.

Інформацію поточного синтетичного і аналітичного обліку періодично узагальнюють по підприємству в цілому. Роблять це за допомогою *оборотних відомостей*.

Узагальнення даних обліку починається з підрахунку оборотів та залишків за дебетом і кредитом з наступним обчисленням кінцевих сальдо синтетичних та аналітичних рахунків. *Оборотні відомості* є способом періодичного узагальнення даних поточного бухгалтерського обліку, засобом перевірки записів в обліку, а також засобом перевірки правильності складання балансу.

Оборотна відомість характеризує кожен рахунок і показує сальдо на початок періоду, обороти за дебетом і кредитом за місяць і сальдо на кінець звітного періоду. Характерною особливістю оборотної відомості є те, що вона містить три пари однакових підсумків:

- початкових сальдо;
- оборотів;
- кінцевих сальдо.

Тотожність підсумків початкових сальдо впливає з балансового методу. Збіг підсумків дебетових оборотів з підсумком кредитових оборотів рахунків впливають із застосування методу подвійного запису в бухгалтерському обліку. Рівність підсумків кінцевих сальдо за дебетом і кредитом рахунків впливає з двох попередніх рівностей. Якщо підсумок по дебету всіх синтетичних рахунків не збігається з підсумками по кредиту рахунків, то це вказує на помилки в поточному бухгалтерському обліку, причинами яких можуть бути неправильні записи початкових сальдо на активних і пасивних рахунках.

18.1.2. Подвійний запис і бухгалтерська документація

Зміни у складі активів підприємства та джерел їх формування обумовлені безперервно здійснюваними господарськими операціями і тягнуть за собою такі самі зміни сум на відповідних рахунках бухгалтерського обліку.

Запис кожної господарської операції у дебеті і кредиті відповідних рахунків в однакових сумах називається *подвійним записом*. За допомогою подвійного запису в обліку забезпечується відображення цих господарських операцій в їхньому взаємозв'язку і взаємозалежності. Такий підхід забезпечує контроль за правильністю виконання і зумовлює рівність оборотів за дебетом і кредитом рахунків.

Взаємозв'язок між рахунками бухгалтерського обліку, що встановлюється подвійним записом кожної господарської операції, називається *кореспонденцією рахунків*, а рахунки, за дебетом і кредитом яких реєструється ця операція, — кореспондуючими рахунками.

Відображення об'єктів обліку у первинних бухгалтерських документах називається *документацією*.

Документ – це безперечне письмове свідчення про здійснення господарської операції або письмове розпорядження на право її здійснення.

Бухгалтерський документ – це документ певної форми і змісту, що містить інформацію про господарську операцію та юридично підтверджує факт її здійснення або розпорядження на право її проведення.

Первинний документ – це документ, який складено безпосередньо в процесі ведення господарської операції або відразу після її завершення. Дані первинних бухгалтерських документів є основою первинної облікової інформації, а первинна документація – першим етапом облікового процесу.

Зведений обліковий документ – це документ, складений на підставі декількох первинних документів для використання їх для контролю та впорядкування оброблення даних.

За ступенем узагальнення господарських операцій документи поділяються на первинні і зведені.

Первинні та зведені облікові документи можуть бути складені на паперових або машинних носіях і повинні мати такі обов'язкові реквізити: назву документа (форми); дату і місце складання; назву підприємства, від імені якого складено документ; зміст та обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції та правильність її оформлення; особисті підписи або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.

Документи складаються на бланках типових форм, затверджених Державним комітетом статистики України, а також на бланках спеціалізованих форм, затверджених міністерствами та відомствами України, або виготовлених самостійно бланках, які повинні обов'язково містити реквізити типових або спеціалізованих форм.

Первинні документи складають в момент здійснення господарської операції або відразу після її здійснення. Прикладом первинних документів є прибуткові й видаткові касові ордери, накладні, приймальні квитанції, вимоги, наряди тощо. Зведені документи складають на підставі первинних документів, вони узагальнюють господарські операції, які вже зафіксовані в первинних документах. Прикладом зведених документів є звіти касира, звіти про рух виробничих запасів, авансові звіти та ін. Застосування в обліку зведених документів значно зменшує обсяг облікових записів на синтетичних та аналітичних рахунках.

За способом використання документи поділяють на разові та накопичувальні. Разові документи використовують для оформлення кожної господарської операції в момент її здійснення (вимоги, накладні, акти, чеки, касові ордери, приймальні квитанції тощо). Накопичувальні документи використовуються для відображення протягом тижня, декади, місяця однорідних господарських операцій відповідно до їх здійснення (лімітно-забірні картки, особисті картки працівників, бригадні наряди, відомості випуску готової продукції).

За місцем складання документи поділяють на внутрішні та зовнішні. Внутрішні – це такі документи, які складають на самому підприємстві (вимоги, прибуткові ордери, звіти матеріально відповідальних осіб та ін.). Зовнішні – це такі документи, які надходять від інших підприємств і організацій (рахунки-фактури, платіжні вимоги, платіжні доручення тощо).

За призначенням бухгалтерські документи поділяються на розпорядчі, виконавчі (виправдні), бухгалтерського оформлення і комбіновані.

До розпорядчих відносять документи, які містять розпорядження на здійснення певної господарської операції. До них належать накази, письмові розпорядження, доручення, чеки на одержання грошових коштів у банку

тощо. Розпорядчі документи не підтверджують факту здійснення операцій, тому не можуть бути підставою для облікових записів.

Виконавчими (виправдними) називають документи, які підтверджують факт здійснення господарської операції. Наприклад, виписки банку з поточного рахунка, прибутковий ордер, акти, квитанції, авансові звіти та ін.

Документи бухгалтерського оформлення складаються працівниками бухгалтерії на підставі виконавчих та розпорядчих документів для підготовки облікових записів. До них належать бухгалтерські довідки, групувальні та розробні таблиці, відомості нарахування амортизації, розподілу загально виробничих витрат, звітні калькуляції тощо.

На практиці документи часто поєднують у собі ознаки всіх перелічених вище документів (розпорядчих, виконавчих і бухгалтерського оформлення), тому їх називають комбінованими. Прикладом комбінованих документів є прибуткові та видаткові касові ордери, акти на заміну матеріалів, лімітно-забірні картки, наряди на виконання робіт та ін.

За способом складання документи поділяються на документи, що складаються вручну, і документи, що складаються за допомогою ЕОМ.

Прийняті документи підлягають перевірці перед рознесенням їхніх даних на рахунки бухгалтерського обліку. Залежно від мети контролю первинних документів використовуються різні методичні прийоми їхньої перевірки: формальна, арифметична, експертна, логічна, економічна, нормативно-правова та інші.

18.1.3. Облікові реєстри бухгалтерського обліку

Облікові реєстри - це носії інформації встановленої форми і змісту, призначені для реєстрації, відображення, накопичення, групування й узагальнення господарських операцій, оформлених відповідними первинними документами, на рахунках бухгалтерського обліку.

Записи господарських операцій у реєстрах називаються обліковою реєстрацією.

Склад облікових реєстрів залежить від прийнятої на підприємстві форми бухгалтерського обліку.

У бухгалтерському обліку за зовнішнім виглядом використовують такі облікові реєстри: книги, журнали, відомості, картки.

За характером записів облікові реєстри поділяють на хронологічні, систематичні та комбіновані.

Хронологічними називають такі облікові реєстри, в яких записи здійснюють у календарній послідовності відповідно до часу здійснення і оформлення господарської операції (реєстраційний журнал операцій, касова книга тощо).

Систематичні облікові реєстри призначені для відображення у визначеній послідовності з певним групуванням однорідних за економічним змістом операцій на відповідних синтетичних і аналітичних рахунках (Головна книга, картки складського обліку та ін.).

Комбіновані - це такі реєстри, в яких поєднано хронологічні та систематичні записи (книга Журнал-Головна, журнали-ордери, відомості тощо).

За обсягом змісту облікові реєстри поділяються на реєстри синтетичного, аналітичного обліку та комбіновані.

У реєстрах синтетичного обліку ведеться облік в узагальненому вигляді за синтетичними рахунками у грошовому вимірнику, аналітичного - за аналітичними, де інформацію подають у натуральних, трудових і вартісних вимірниках. Регістром синтетичного обліку є Головна книга, реєстраційний журнал операцій, до реєстрів аналітичного обліку належать картки, книги тощо. У комбінованих реєстрах синтетичний та аналітичний облік поєднуються. До комбінованих реєстрів можна віднести окремі журнали-ордери, відомості.

За своєю будовою (формою) облікові реєстри розрізняються односторонні, двосторонні, багатографні та шахові.

В односторонніх реєстрах уся облікова інформація розміщена з однієї сторони (як правило, праворуч). Прикладом можуть бути усі типові картки аналітичного обліку.

Двосторонні реєстри складаються з двох частин: ліва призначена для обліку дебетових записів, права - для кредитових. До таких реєстрів належить Головна книга.

У багатографних реєстрах одна із граф (найчастіше дебетова) поділена на кілька граф для деталізації записів. Прикладом такого реєстру є картка аналітичного обліку витрат виробництва, в якій за дебетом рахунка «Виробництво» розшифровуються витрати, що списуються з багатьох інших рахунків.

Шахові облікові реєстри побудовані за принципом шахової дошки. Записи суми господарських операцій в таких реєстрах роблять тільки один раз у клітинці на перетині стовпчика і рядка таблиці, що означає кредит одного рахунка та дебет іншого. Така будова значно скорочує кількість записів, оскільки подвійний запис здійснюється в один робочий прийом. Шахова форма є характерною ознакою журнально-ордерної форми бухгалтерського обліку.

У реєстрах синтетичного та аналітичного обліку систематизується інформація, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах. Дані аналітичних рахунків повинні бути тотожні відповідним рахункам синтетичного обліку на перше число кожного місяця.

Облікові реєстри повинні мати назву, період реєстрації господарських операцій, прізвище і підписи або інші дані, що дають змогу ідентифікувати осіб, які брали участь у їх складанні.

Господарські операції повинні бути відображені в облікових реєстрах у тому звітному періоді, в якому вони були здійснені.

У разі складання та зберігання облікових реєстрів на машинних носіях інформації підприємство зобов'язане за свій рахунок виготовити їхні копії на паперових носіях на вимоги інших учасників господарських операцій, а

також правоохоронних органів та відповідних органів у межах їхніх повноважень, передбачених законами.

18.1.4. Інвентаризація для потреб обліку

Документування господарських операцій, їх подвійний запис на рахунках бухгалтерського обліку не можуть врахувати всього реального руху активів і зобов'язань. Є такі процеси і явища, що не піддаються повсякденній обліковій реєстрації і документуванню в момент їх здійснення. Це так звані природні втрати за деякими видами ресурсів, а також наслідки помилок, допущених під час їх приймання та відпуску, записів в облікових регістрах, а також через зловживання.

Способом бухгалтерського обліку, за допомогою якого можна виявити й врахувати те, чого не можна взяти на облік при щоденній документації господарських процесів і явищ, є інвентаризація.

Інвентаризація як складова частина методу бухгалтерського обліку є способом виявлення з наступним обліком ресурсів (активів підприємства) і джерел їх фінансування, які не піддаються документальному оформленню, для забезпечення достовірності бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Технічно інвентаризація здійснюється шляхом перевірки фактичної наявності господарських ресурсів і зіставлення їх з даними обліку. Це дає змогу виявити надлишки, нестачі, встановити причини і винних осіб у їх виникненні.

Залежно від повноти охоплення перевіркою ресурсів розрізняють повну та часткову інвентаризацію.

Повна інвентаризація охоплює всі ресурси підприємства та їх джерела; часткова - окремі їх види та групи (наприклад, товари, паливо, транспортні засоби, готівку в касі тощо).

За часом проведення інвентаризація може бути місячною, квартальною, піврічною та річною.

За характером інвентаризації бувають планові та позапланові (раптові). Планові інвентаризації передбачаються планом проведення інвентаризацій, який складається на початку року і затверджується керівництвом. Позапланові (раптові) наперед не плануються, а проводяться в міру потреби за розпорядженням керівництва, за вимогою перевіряючого органу, у випадках стихійного лиха, крадіжки, пожежі, аварії тощо.

Порядок і строки проведення інвентаризації регламентуються "Інструкцією з інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, документів та розрахунків" (наказ МФУ від 11 серпня 1994 р. № 69 із змінами, внесеними наказом МФУ від 05.12.97 № 268).

Інвентаризація здійснюється постійно діючою інвентаризаційною комісією, склад якої затверджує керівник підприємства. Відповідальність за організацію інвентаризації несе власник (керівник) підприємства, який

визначає кількість інвентаризацій, строки їх проведення, перелік господарських об'єктів, ресурсів і розрахунків, що підлягають інвентаризації під час кожної із них, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим: при реорганізації підприємства і зміні форми власності; перед складанням річної бухгалтерської звітності, але не раніше 1 жовтня; при зміні матеріально відповідальних осіб; при встановленні фактів крадіжок або зловживань, псуванні цінностей; на вимогу судово-слідчих органів; у разі аварій, пожежі, стихійного лиха; у разі переоцінки товарно-матеріальних цінностей; при ліквідації підприємства.

Одержані дані після інвентаризації заносять в інвентаризаційні описи, які складають у двох примірниках. Описи складають окремо по кожній матеріально відповідальній особі і за місцем зберігання цінностей.

Остаточні результати проведеної інвентаризації можна визначити лише за порівняльними відомостями. У них відображаються усі позиції, де виникли відхилення від облікових даних. До складання порівняльної відомості бухгалтерія має ретельно перевірити правильність усіх записів на рахунках.

Результати інвентаризації відображаються в обліку в такому порядку: виявлені надлишки оприбутковують і зараховують на доходи підприємства; вартість нестачі, псування або інших втрат у межах норм списується на витрати діяльності підприємства, а в сумах, що перевищують ці норми, - на винних осіб; якщо винних не встановлено, суму нестачі відносять також на витрати звітного періоду.

18.2. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ І ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ ДЛЯ СФЕРИ ОЗЕЛЕНЕННЯ

Облік основних засобів на підприємствах здійснюють відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 П(С)БО “Основні засоби”.

Основні засоби в бухгалтерському обліку класифікуються за 9 групами, однією з яких є «багаторічні насадження».

Кожному об'єкту при надходженні надається інвентарний номер, який наноситься на об'єкт і в подальшому проставляється у всіх документах, на підставі яких відбувається внутрішнє переміщення об'єкта, або його вибуття, а також в інвентарній картці (Ф № 03-6).

Інвентарна картка - реєстр аналітичного обліку основних засобів. У ній містяться такі дані: інвентарний номер, назва об'єкта, коротка технічна характеристика, місце експлуатації, дата введення в експлуатацію, рік випуску або будівництва, норма амортизації, дата вибуття з експлуатації, відомості про переоцінку, реконструкцію, модернізацію об'єкта та інші.

Операції з основними засобами відображаються на рахунку 10 “Основні засоби”.

За дебетом рахунка 10 відображається надходження (придбаних, створених, безоплатно отриманих) основних засобів на баланс підприємства,

які обліковуються за первісною вартістю; сума витрат, пов'язана з поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що веде до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єкта; сума дооцінки вартості об'єкта основних засобів.

За кредитом - вибуття основних засобів унаслідок продажу, безоплатної передачі або невідповідності критеріям визнання активом, а також у випадку часткової ліквідації об'єкта основних засобів, сума уцінки основних засобів.

На субрахунку 108 "Багаторічні насадження" здійснюють облік відповідно багаторічних насаджень.

Амортизацію (знос) основних засобів обліковують відповідно до П(С)БО 7 "Основні засоби" і Податкового Кодексу України.

Всі операції щодо амортизації основних фондів проходять по рахунку 13 «Знос необоротних активів» і його субрахунках - 131 «Знос основних засобів», 132 «Знос інших необоротних матеріальних активів», 133 «Знос нематеріальних активів».

Оскільки основні засоби в процесі експлуатації зношуються, з метою відновлення їхніх властивостей і запобігання передчасному виходу з ладу проводять поточний або капітальний ремонт. Відмінності між ними зумовлені обсягом робіт, періодичністю проведення, складністю, міжремонтними термінами.

Одним з видів експлуатаційних витрат підприємства є витрати на впорядкування та озеленення території.

Витрати на влаштування нових тротуарних доріжок або висадку багаторічних рослин, що пов'язані з реконструкцією території, можуть призвести до збільшення майбутніх економічних вигід, тому підлягають капіталізації та збільшують первісну вартість основних засобів, водночас витрати на реконструкцію території, що прилягає до будівлі, яка знаходиться на балансі підприємства, збільшують первісну вартість цієї будівлі. Якщо такі роботи проводяться на території, що не відноситься до будівлі чи споруди або прилягає до орендованої будівлі, тоді на вартість робіт створюється об'єкт основних фондів.

Таким чином, у бухгалтерському обліку капіталізовані витрати на впорядкування та озеленення території будуть амортизуватися у складі вартості об'єкта основних засобів відповідно до вимог п. 23 П(С)БО 7 та внутрішньої облікової політики підприємства.

Витрати на зарівнювання вибоїн в асфальтових тротуарах, на заміну тротуарної плитки або щорічну висадку однорічних рослин на клумби є витратами на підтримання об'єкта основних засобів у робочому стані, тому на підставі п. 15 П(С)БО 7 включаються до складу загальногосподарських витрат у бухгалтерському обліку і до валових витрат – в податковому.

У податковому обліку порядок включення до валових витрат витрат на впорядкування та озеленення території визначається пп. 8.7.1 «Закону про оподаткування прибутку». Згідно з цим підпунктом платник податків має

право протягом звітнього періоду віднести на валові витрати витрати на поточний і капітальний ремонт основних фондів, що підлягають амортизації, у сумі, яка не перевищує 10% сукупної балансової вартості всіх груп основних фондів станом на початок такого звітнього періоду. А на суму витрат, що перевищує встановлене обмеження, він збільшує балансову вартість окремого об'єкта основних фондів групи 1 на початок розрахункового кварталу.

Крім того, при визначенні об'єкта оподаткування для цілей Закону про оподаткування прибутку необхідно пам'ятати, що згідно з пп. 8.1.4 цього Закону витрати на ремонт, реконструкцію, модернізацію та інші поліпшення невиробничих фондів не підлягають амортизації, отже, у нашому випадку амортизації будуть підлягати тільки витрати на впорядкування та озеленення території, що прилягає до виробничих будівель і споруд, або новостворені виробничі об'єкти основних фондів.

Інвентаризація зелених насаджень відбувається відповідно до «Інструкції з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України».

Інвентаризація зелених насаджень проводиться бюро технічної інвентаризації, підприємствами, організаціями, які мають на це право, а також балансоутримувачами об'єктів благоустрою державної чи комунальної форми власності, які мають технічні можливості, відповідних фахівців, за погодженням з виконавчими органами міських, селищних, сільських рад раз на п'ять років з квітня до жовтня.

У результаті проведення інвентаризації на кожний об'єкт зеленого господарства складається паспорт об'єкта благоустрою зеленого господарства, який затверджується власником, користувачем, балансоутримувачем, керівником підприємства, організації, установи, на території яких розташовані зелені насадження, та підписується виконавцем робіт з інвентаризації і передбачає:

- визначення загальної площі, зайнятої об'єктами зеленого господарства, у тому числі деревами, чагарниками, квітниками, газонами, стежками тощо;
- визначення кількості дерев і чагарників за видами насаджень, породами, віком, діаметром на висоті 1,3 м стовбурів дерев та стану їхнього утримання;
- визначення вартості об'єкта загалом і його окремих ділянок;
- вчасне внесення змін, які відбулися в зелених насадженнях, у креслення, паспорти об'єктів зеленого господарства та зведені дані про зелені насадження населеного пункту.

18.3. ОБЛІК ЗАПАСІВ

Операції щодо запасів на підприємстві обліковуються згідно з П(С)БО 9 «Запаси».

Для ведення бухгалтерського обліку запаси класифікують на такі групи:

- сировина, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб;

- незавершене виробництво у вигляді незакінчених обробкою і складанням деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів. Незавершене виробництво на підприємствах, що виконують роботи та надають послуги, складається з витрат на виконання незакінчених робіт (послуг), щодо яких підприємством ще не визнано доходу;

- готова продукція, що виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом;

- товари у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу;

- молодняк тварин і тварини на відгодівлі, продукція сільського і лісового господарства.

Відповідно до наведеної класифікації у плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій передбачені для обліку наявності і руху запасів рахунки класу 2.

Запаси, що надходять від постачальників, супроводжуються такими документами: накладна на відпуск товарно-матеріальних цінностей, податкова накладна, рахунок-фактура тощо.

Матеріально відповідальна особа (завідувач складу, комірник), приймаючи запаси на складі, здійснює перевірку відповідності даних документів постачальника фактичній наявності цінностей. У разі повної відповідності здійснюється оприбуткування запасів на складі, тобто прийняття їх для зберігання. Це підтверджується складанням прибуткового ордера (форма № М-4).

Основні реквізити прибуткового ордера: номенклатурний номер, назва, сорт, розмір, одиниця виміру, кількість за даними документів і прийнята на склад, ціна, сума, підписи того, хто здав цінності (експедитор, представник постачальника тощо), і того, хто прийняв (завідувач складу, комірник).

На підставі документів про оприбуткування здійснюються записи в картках складського обліку (форма М-12), які є реєстром аналітичного обліку запасів на складі. Ці картки виписуються в бухгалтерії підприємства і передаються на склад. Записи по кожній операції руху (надходження і вибуття зі складу) здійснюються комірником або завідувачем складу.

Основні реквізити картки складського обліку: назва матеріалу, коротка технічна характеристика, номенклатурний номер, норма запасу, дата запису, № документа, на підставі якого здійснено оприбуткування або видача матеріалу, від кого одержано або кому видано, надходження, видаток, залишок після кожної операції.

Для обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів передбачено рахунок 22.

Облік насіння та розсади квіток до висадки у ґрунт здійснюється на

рахунку 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети». А з моменту передачі в експлуатацію (висадки у ґрунт) їх вартість списується на витрати звітного періоду (п. 23 П(С)БО 9 «Запаси»). В бухгалтерському обліку ця операція відображається записом по кредиту рахунка 22 і дебету рахунка 92 «Адміністративні витрати».

Виробничі запаси відпускаються зі складу підприємства для виробництва продукції, надання послуг, виправлення браку, обслуговування устаткування, пакування готової продукції тощо. Крім того, виробничі запаси можуть бути реалізовані на сторону або використані для фінансових інвестицій.

Основними документами, на підставі яких здійснюється відпуск виробничих запасів, є лімітно-забірні карти (форми № 8 і 9) і накладні-вимоги (форма № 11).

Наприкінці місяця всі документи про видачу запасів зі складу передаються за реєстром до бухгалтерії для відображення витрат у системі рахунків бухгалтерського обліку.

Оскільки складський облік запасів у сучасних умовах ведеться переважно в натуральному виразі, то для відображення витрат запасів за рахунками бухгалтерського обліку необхідно здійснити оцінку витрачених запасів. З цією метою використовуються облікові ціни.

Облікова ціна - ціна, за якою запаси відображаються у поточному обліку.

Методи визначення облікових цін: ідентифікованої собівартості одиниці запасів; середньозваженої собівартості; собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО); собівартості останніх за часом надходження запасів (ЛІФО); нормативних витрат; ціни продажу.

Залишки незавершеного виробництва на початок звітного періоду є одним із видів запасів підприємства.

До незавершеного виробництва відносяться продукція, роботи, що не пройшли всіх стадій (фаз, переділів) виробництва, передбачених технологічним процесом, а також вироби, які не укомплектовані та не пройшли випробувань і технічного приймання.

Витрати на незавершене виробництво визначаються за даними рахунка 23 «Виробництво», на якому протягом звітного періоду ведеться облік операційних витрат виробничого характеру.

Величина витрат незавершеного виробництва впливає на фактичну собівартість готової продукції, виконаних робіт та послуг. З цієї причини для перевірки об'єктивності облікових даних про незавершене виробництво періодично проводиться його інвентаризація по всіх стадіях та переділах технологічного процесу. Оцінка незавершеного виробництва здійснюється, виходячи з ступеня виконання робіт чи готовності продукції, як правило, на рівні фактичних витрат за всіма статтями калькуляції.

До *напівфабрикатів* належить продукція, що не пройшла всіх встановлених технологічним процесом стадій виробництва і потребує доопрацювання або укомплектації.

У системі рахунків наявність та рух напівфабрикатів на підприємстві відображається лише у тому разі, якщо частина напівфабрикатів власного виробництва реалізується на сторону, як це відбувається у зеленому господарстві.

Оприбуткування напівфабрикатів на складі і відвантаження їх покупцю здійснюється на підставі саме тих документів, що використовуються для обліку руху готової продукції.

До *готової продукції* належить продукція, обробка якої закінчена та яка пройшла випробування, приймання, укомплектування згідно з умовами договору із замовником, відповідає технічним умовам і стандартам. Облік готової продукції ведеться за первісною вартістю. Однак протягом місяця у поточному обліку можуть використовуватись облікові ціни. Вартість готової продукції, випущеної з виробництва, реалізованої замовнику, визначена в облікових цінах у кінці місяця, доводиться до первісної вартості шляхом відображення відхилення первісної вартості від облікової ціни.

Випуск з виробництва готової продукції і оприбуткування її на складі здійснюється на підставі накладної, яка складається у двох примірниках. Один примірник використовується для оприбуткування продукції на складі, другий - повертається цеху, який випустив продукцію.

Відвантаження готової продукції замовнику здійснюється на підставі накладної, яка виписується робітником складу і підписується представником покупця або робітником транспортно-експедиційного відділу. Підставою для виписки накладної є наказ комерційної служби підприємства транспортно-експедиційному відділу про те, кому і в якій кількості відвантажити продукцію.

Після відбирання і відвантаження продукції на підставі наказ-накладної, або накладної виписується рахунок-фактура, де вказується покупцю назва відвантаженої продукції, її кількість, належна сума з врахуванням податку на додану вартість.

Для узагальнення інформації про наявність та рух готової продукції підприємства використовується рахунок 26 «Готова продукція».

Для бухгалтерського обліку наявності та руху грошових коштів на поточному рахунку в національній валюті призначений рахунок 131 «Поточний рахунок в національній валюті». Він активний, призначений для обліку засобів господарства, основний, грошовий.

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності регламентуються положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», що затверджено наказом Міністерства фінансів України від 8 жовтня 1999 року № 237.

Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод, а її сума може бути достовірно визначена.

Поточна дебіторська заборгованість за одержані виробничі запаси, виконані роботи та послуги визнається активом одночасно з визнанням

доходу від реалізації продукції, робіт і послуг.

18.4. ОБЛІК ЗОБОВ'ЯЗАНЬ І РОЗРАХУНКІВ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ І ПІДРЯДНИКАМИ

Зобов'язання - це джерела залучених коштів підприємства, які, крім власного капіталу, формують пасив балансу. Згідно стандарту 2 «Баланс» зобов'язання - заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої; як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди.

Методичні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання регламентуються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», яке затверджене наказом Міністерства фінансів України 31.01.2000 за № 20.

Довгострокові зобов'язання за кредитами банку обліковуються на рахунку 50 «Довгострокові позики». За кредитом цього рахунка відображаються суми одержаних довгострокових позик, а також переведення короткострокових відстрочених позик до складу довгострокових.

Аналітичний облік довгострокових позик організується щодо кожної позики зокрема. Аналітичні рахунки об'єднуються залежно від виду позики в субрахунки: 501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті», 502 «Довгострокові кредити банків в іноземній валюті», 503 «Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті», 504 «Відстрочені довгострокові кредити банків в іноземній валюті», 505 «Інші довгострокові позики в національній валюті», 506 «Інші довгострокові позики в іноземній валюті».

Постачальники - це юридичні і фізичні особи, які здійснили для підприємства поставку виробничих запасів, малоцінних і швидкозношуваних предметів, необоротних активів чи інших цінностей. За поставку виникли зобов'язання, які підлягають оплаті.

Підрядники - це юридичні та фізичні особи, які виконали для підприємства будівельні, ремонтні чи інші роботи.

Облік договорів та їх виконання ведеться відділом постачання або окремою особою за призначенням керівника. Для цього відкривається книга (журнал) обліку вантажів, що надійшли.

Для бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками і підрядниками передбачений рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками». За кредитом цього рахунка обліковується виникнення зобов'язання перед постачальниками і підрядниками за одержані від них матеріальні цінності, виконані роботи чи надані послуги; а за дебетом - погашення заборгованості перерахуванням із поточного рахунка чи готівкою з каси.

Аналітичний облік розрахунків організується щодо кожної юридичної чи фізичної особи, що є постачальником чи підрядником. Аналітичні рахунки

об'єднуються в субрахунки: 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками», 632 «Розрахунки з іноземними постачальниками».

Для поповнення нестачі власних коштів для операційної діяльності підприємство оформляє в банку позику строком до одного року. Для її одержання з банком укладається договір, в якому передбачається: цільове використання позикових коштів, строк користування позикою, сума і плата за позику (процент, що сплачується підприємством). Після оформлення кредитного договору банк відкриває для підприємства кредитний рахунок, на якому і обліковуються надані та погашені кредити.

Синтетичний облік розрахунків за короткостроковими позиками ведеться на рахунку 60 «Короткострокові позики».

Аналітичний облік короткострокових позик організується окремо за кожною позикою. Аналітичні рахунки об'єднуються в такі субрахунки: 601 «Короткострокові позики банків у національній валюті», 602 «Короткострокові позики банків в іноземних валютах», 603 «Відстрочені короткострокові позики банків в національній валюті», 604 «Відстрочені короткострокові позики банків в іноземній валюті», 605 «Прострочені позики в національній валюті», 606 «Прострочені позики в іноземній валюті».

Одним із важливих поточних зобов'язань, що систематично виникають у процесі господарської діяльності, є зобов'язання *перед працюючими* по заробітній платі.

Синтетичний облік використання фонду оплати праці і розрахунків з працюючими ведеться на рахунку 66 «Розрахунки з оплати праці», який має два субрахунки: 661 «Розрахунки за заробітною платою», 662 «Розрахунки з депонентами».

18.5. ОБЛІК ВИТРАТ

Витратами звітного періоду визнаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені.

Витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені.

Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, в якому вони були здійснені.

Витрати класифікуються за видами діяльності:

Звичайна діяльність - будь-яка діяльність підприємства, а також операції, які забезпечують її або виникають внаслідок здійснення такої діяльності.

Операційна діяльність - основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною або фінансовою діяльністю.

Основна діяльність - операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, послуг), що є визначальною метою створення підприємства та забезпечують основну частину його доходу.

Інвестиційна діяльність - придбання та реалізація тих необоротних активів, а також фінансових інвестицій, які є складовою еквівалентів грошових коштів.

Фінансова діяльність - діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства.

Надзвичайна діяльність - операції або події, які відрізняються від звичайних і не відбуваються часто або регулярно.

Витрати, пов'язані зі здійсненням операційної діяльності (операційні витрати), включають: собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати.

Елемент витрат представляє собою сукупність економічно однорідних витрат. За елементами операційні витрати поділяються на матеріальні, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші операційні витрати.

Для обліку витрат за елементами у плані рахунків бухгалтерського обліку передбачені рахунки класу 8 «Витрати за елементами». За дебетом цих рахунків протягом звітного періоду здійснюється відображення витрат по мірі їх виникнення, а за кредитом списання у кінці звітного періоду на дебет рахунка 79 «Фінансові результати», або на дебет рахунків класу 9 «Витрати діяльності», якщо облік витрат на підприємстві ведеться за рахунком 82 «Відрахування на соціальні заходи».

Облік витрат за видами діяльності передбачає групування витрат за їх призначенням на рахунках класу 9 «Витрати діяльності».

Витрати операційної діяльності поділяються на такі, що безпосередньо пов'язані з виготовленням продукції, наданням послуг чи виконанням робіт, і витрати, що пов'язані з організацією, управлінням, обслуговуванням і забезпеченням основної діяльності. Перша група витрат включається до собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг), а друга обліковується відокремлено. До неї відносяться адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати.

Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) - основна складова собівартості реалізованої продукції, яка формується протягом звітного періоду на рахунку 23 «Виробництво».

Під час розподілу загальновиробничих витрат необхідно враховувати фактичний рівень потужності діяльності підприємства у співставленні його з нормальним.

Нормальна потужність - очікуваний середній обсяг діяльності, що може бути досягнутий за умов звичайної діяльності підприємства протягом кількох років або операційних циклів з урахуванням запланованого обслуговування виробництва.

Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат, виходячи з фактичної потужності звітного періоду, постійні -

виходячи з нормальної потужності. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг).

Для обліку загальновиробничих витрат у плані рахунків бухгалтерського обліку передбачено рахунок 91 «Загальновиробничі витрати».

Реалізована протягом звітного періоду продукція, надані послуги, виконані роботи накопичуються на рахунку 90 «Собівартість реалізованої продукції».

Для обліку вищевказаних витрат у плані рахунків бухгалтерського обліку передбачені рахунки 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші операційні витрати».

До витрат фінансової діяльності відносяться витрати на проценти за користування кредитами отриманими, за облігаціями випущеними, за фінансовою орендою, а також витрати, пов'язані із залученням позикового капіталу.

Витрати інвестиційної діяльності включають в себе витрати на капітальне будівництво, придбання та виготовлення основних засобів, нематеріальних активів, придбання довгострокових та поточних фінансових інвестицій, а також витрати, пов'язані з реалізацією необоротних активів і фінансових інвестицій.

Облік витрат на капітальні та фінансові інвестиції ведеться на рахунках класів 1 і 3, а саме на рахунках 14 «Довгострокові фінансові інвестиції», 15 «Капітальні інвестиції», 35 «Поточні фінансові інвестиції».

На рахунках класу 9 ведеться облік лише витрат від участі в капіталі і витрат від реалізації необоротних активів і фінансових інвестицій.

Облік витрат, пов'язаних з реалізацією необоротних активів і фінансових інвестицій, ведеться на рахунку 97 «Інші витрати». Цей же рахунок призначений для обліку витрат звичайної діяльності, що не знайшли відображення на інших рахунках класу 9. До таких витрат, зокрема, відносяться: втрати від неопераційних курсових різниць, уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій, списання необоротних активів тощо.

Сучасна система бухгалтерського обліку розглядає витрати підприємства на сплату податку на прибуток як витрати діяльності. Для обліку податку на прибуток, нарахованого протягом року, використовується рахунок 98 «Податки на прибуток».

Витрати від надзвичайних подій включають втрати від стихійного лиха, від техногенних катастроф і аварій та інші. Їх облік ведеться за рахунком 99 «Надзвичайні витрати».

Бухгалтерський облік витрат з благоустрою (озеленення) території включає:

- облік витрат на придбання посадкового матеріалу;
- облік витрат на виконання робіт з озеленення території власними силами та силами підрядних організацій;
- віднесення витрат до витрат періоду чи включення до вартості

об'єктів основних засобів з подальшою амортизацією таких витрат протягом періоду корисного використання таких основних засобів.

На підставі даних бухгалтерського обліку визначають:

- суми, які відносяться до складу валових витрат, або суми, які збільшують балансову вартість об'єктів основних фондів з подальшим розрахунком амортизаційних відрахувань при обчисленні об'єкта обкладення податком на прибуток;

- суми, які враховуються при обчисленні податку на додану вартість.

Витрати на утримання зелених насаджень, наприклад підсів газонів (до 25% загальної площі), є витратами періоду і відносяться до складу загальногосподарських витрат. У податковому обліку такі витрати включають до складу валових витрат у повному обсязі.

18.6. ОБЛІК ДОХОДІВ І ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У бухгалтерському обліку доходи - це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, внаслідок чого збільшується власний капітал підприємства.

Для того щоб відображати в бухгалтерському обліку і складанні фінансової звітності, зокрема, «Звіту про фінансові результати», події, пов'язані з отриманням доходів, вони поділяються за видами діяльності.

У бухгалтерському обліку для обліку доходів Планом рахунків передбачено 7 клас рахунків - «Доходи і результати діяльності». Цей клас рахунків можна вважати тимчасовим, оскільки він закривається в кінці кожного звітного періоду. Ці рахунки відображають стан доходів за певний звітний період. Тимчасові рахунки починають новий звітний період із нульового сальдо, на яких накопичується інформація про доходи за даний період, що дає змогу використовувати накопичену інформацію при складанні проміжної звітності (квартальної, за півроку, за дев'ять місяців). У кінці періоду рахунки доходів (як, до речі і рахунки витрат) закриваються через списання їх сальдо на рахунок 79 «Фінансові результати». Інструкція до нового Плану рахунків дозволяє закривати рахунки доходів та витрат щомісяця або по закінченні звітного року.

У бухгалтерському обліку і фінансовій звітності доходи відображаються в момент їхнього виникнення незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів - це означає, що облік доходів і складання звітності здійснюється на підставі облікового принципу *нарахування*. Складена згідно з принципом нарахування фінансова звітність інформує користувача не лише про проведені операції, які супроводжувались виплатою або одержанням грошових коштів, але й про зобов'язання сплатити грошові кошти в майбутньому, та про ресурси, наведені у грошовому вираженні, які будуть отриманні у майбутньому.

Планом рахунків для відображення доходів у бухгалтерському обліку передбачені рахунки: 70 «Дохід від реалізації», 71 «Інший операційний дохід»,

72«Дохід від участі в капіталі», 73«Інші фінансові доходи», 74«Інші доходи», 75«Надзвичайні доходи», 76«Страхові платежі», 79«Фінансові результати».

Закінчується 7 клас рахунків рахунком 79 «Фінансові результати». Цей рахунок призначений для обліку і узагальнення інформації про фінансові результати підприємства від звичайної діяльності та надзвичайних подій.

Фінансовий результат визначається за кожним видом діяльності шляхом зіставлення доходів і витрат звітного періоду.

Рахунок 79 «Фінансові результати» має такі субрахунки: 791 «Результат основної діяльності», 792 «Результат фінансових операцій», 793 «Результат іншої звичайної діяльності», 794 «Результат надзвичайних подій».

Питання для обговорення:

1. Визначте поняття «облік» та «звітність».
2. Вкажіть об'єкт, зміст і завдання обліку.
3. Наведіть характеристики видів господарського обліку.
4. Вкажіть і охарактеризуйте функції обліку у системі управління підприємством.
5. Охарактеризуйте документацію як джерело первинної облікової інформації.
6. У чому полягає сутність законодавчої основи порядку документального оформлення господарських операцій?
7. Перелічіть і охарактеризуйте вимоги до оформлення документів.
8. Наведіть класифікацію документів та охарактеризуйте їх.
9. Розкрийте зміст і значення уніфікації та стандартизації.
10. Розкрийте сутність, порядок проведення та оформлення результатів інвентаризації.

Тести до розділу 18

Виберіть правильну відповідь

Тест 1. Інвентаризація – це:

- а) перевірка фактичної наявності усіх матеріальних цінностей підприємства, визначення їх стану, звірка їх з даними бухгалтерії;
- б) з'ясування надлишків або нестач матеріальних цінностей;
- в) оцінка ступеню зараження рослин шкідниками або хворобами;
- г) формування рослин.

Тест 2. Поняття «облік» включає:

- а) спостереження, вимірювання та реєстрацію певних явищ;
- б) контроль за виконанням фінансової та податкової політики;
- в) контроль за ходом будівництва на об'єктах озеленення;
- г) прийняття управлінських рішень.

Тест 3. Облік та звітність поділяють на:

- а) оперативний, статистичний, бухгалтерський, податковий;
- б) господарський, сукупний, модельований;
- в) елементний, хронологічний, декларативний.

Тест 4. Звітність підприємств - це:

- а) система доведення досягнутих результатів діяльності до органів державного управління;
- б) інвентаризація основних фондів;
- в) спосіб оформлення господарських операцій;
- г) суспільне і безперервне спостереження за господарськими операціями.

Тест 5. Документ - це:

- а) матеріальний носій, на якому, за допомогою різних засобів і способів, зафіксовано інформацію в доцільній для сприйняття формі;
- б) масове тиражування бланків;
- в) первинна та зведена інформація.

Тест 6. Під уніфікацією розуміють:

- а) розробку єдиних зразків документів для оформлення однотипних господарських операцій на підприємствах незалежно від виду діяльності та форм власності;
- б) опрацювання документів на ПЕОМ;
- в) масове тиражування бланків;
- г) здешевлення вартості документів.

Тест 7. Стандартизація документів - це:

- а) класифікація документів за певними ознаками;
- б) встановлення бланків однотипних документів найбільш раціонального розміру і форми із завчасним визначенням розміщення відповідних реквізитів;
- в) закладка рослин.

Тест 8. До первинних документів у зеленому будівництві та господарстві відносяться:

- а) акт закладки рослин; акт посіву культур; акт виконання робіт; витратна та приходна накладні; вимога на відпуск матеріалів; приходні та витратні касові ордери; акт на загибель рослин; акт списання матеріалів; інвентаризаційна відомість та інші;
- б) бухгалтерський баланс; звіт про фінансові результати; відомість нарахування заробітної плати;
- в) стратегічний план розвитку підприємства.

Тест 9. Бухгалтерський облік виконує такі функції:

- а) інформаційну, контрольну, аналітичну;
- б) виробничу, управлінську, завантаження машин та механізмів;
- в) вимірювання, спостереження, суспільно-економічних явищ.

Тест 10. Метою бухгалтерського обліку є:

- а) надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства;
- б) складання бухгалтерського балансу;
- в) збір поточної інформації.

РОЗДІЛ 19. АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Основні терміни та поняття: аналіз; синтез; економічний аналіз; аналіз господарської діяльності; техніко-економічний аналіз; факторний аналіз; фактор; факторна система; метод; методика аналізу; порівняння; деталізація аналітичних показників; групування; динаміка; індекс; ланцюгові підстановки; аналітико-синтетичне дослідження; аналітична робота; темп зростання; факторна модель; моделювання показників господарської діяльності; резерви виробництва; експертні оцінки; причинно-наслідкові зв'язки економічних показників.

19.1. СУТЬ, ПРЕДМЕТ, ЗМІСТ, ЗАВДАННЯ І ОСНОВНІ ПРИЙОМИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

При вивченні господарської діяльності підприємств використовуються різноманітні методи дослідження, серед яких важливе місце займають аналіз (від грецького *analysis* - розкладання, розчленування) і синтез (від грецького *synthesis* - з'єднання, складання).

Аналітичний метод дослідження знайшов широке застосування у багатьох галузях сучасної науки. У хімії, фізиці, біології, медицині та інших природно-технічних науках при аналізі використовуються машини, прилади, реактиви та ін., що забезпечують розчленування цілого на складові частини.

Однак такі прийоми розчленування не можуть бути використані при аналізі економічних явищ (показників). Тут досліджуваний об'єкт думкою (абстрактно) розчленовується на окремі складові частини. Абстрактний метод дає змогу з'ясувати суть процесу (об'єкта), який вивчається, його природу, структуру і залежність від різних факторів.

Для більш глибокого і всебічного вивчення економічних явищ аналіз доповнюється іншим методом досліджування - синтезом, що в перекладі на українську мову означає сполучення, узагальнення. Таким чином після розчленування досліджуваного об'єкта на складові частини і вивчення їх необхідно відновити його єдність, що досягається за допомогою синтезу. Синтез дозволяє з'єднати окремі частини і елементи явища в єдине ціле, чого не може забезпечити аналіз. Це свідчить про те, що аналіз і синтез органічно взаємозв'язані. Без аналізу немає синтезу (узагальнень у вигляді висновків, пропозицій, рекомендацій, бізнес-планів, прогнозів, виробничих програм, стратегій розвитку тощо).

Економічний аналіз – це є розчленування досліджуваних економічних категорій (узагальнюючих показників) на складові частини (первинні показники) з метою їх подальшого вивчення і узагальнення.

Узагальнення результатів економічного аналізу - синтез полягає в тому, що, по-перше, виявляються основні фактори (причини), які справили

вирішальний вплив на зміну результатів роботи підприємства і на яких треба зосередити головну увагу; по-друге, відбирається загальне, найбільш характерне у господарській діяльності аналізованого підприємства чи організації, що відображається у відповідних висновках, пропозиціях і рекомендаціях.

У сучасних умовах економічний аналіз господарської діяльності набуває першочергової ваги, тому що стає ефективним засобом удосконалення системи управління. Роль його полягає в тому, що, по-перше, він лежить в основі складання різноманітних планів, прогнозів, програм, стратегій соціально-економічного розвитку підприємств та організацій, по-друге, виконує функцію контролю за ходом їх виконання; по-третє, є ефективним засобом виявлення внутрішньовиробничих резервів, що виникають всередині кожного підприємства при використанні організації праці та виробництва, кращому застосуванні виробничих фондів, матеріальних ресурсів тощо; по-четверте, аналіз здійснює важливу функцію в оперативному керівництві господарською діяльністю підприємств та організацій.

Таким чином, економічний аналіз і синтез виступають базою для обґрунтування й зважування управлінських рішень у межах інноваційного, інвестиційного, виробничого, фінансового та інших видів діяльності підприємства. На цій основі здійснюється комплексна аналітико-синтетична оцінка всіх сторін його діяльності, з позицій досягнення максимально можливого соціально-економічного кінцевого результату за рахунок оптимального і ефективного використання наявних ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових).

Предметом вивчення економічного аналізу є результати господарської діяльності підприємств (організацій), їх структурних підрозділів, об'єднань, що формуються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, які відображаються у планових, звітних, облікових та інших джерелах інформації. Інакше кажучи, предметом економічного аналізу є пізнання причин формування і зміни результатів господарської діяльності підприємств (вивчення причинно-наслідкових зв'язків між досліджуваними натуральними економічними явищами і процесами господарювання).

Об'єктами економічного аналізу є показники, що виражають суть економічних процесів і явищ, які відбуваються на різноманітних рівнях господарювання (рівнях проведення аналізу).

Суб'єктами економічного аналізу є ті, хто його виконує (планово-економічні служби, виконавці окремих структурних підрозділів аналізованого підприємства, кредитно-фінансові органи, аудиторські фірми, інвестори, податкові адміністрації та ін.).

Зміст економічного аналізу складають ті показники (об'єкти), що підлягають аналітичному дослідженню.

Метою економічного аналізу є одержання певних висновків про стан і закономірності розвитку досліджуваних економічних явищ (процесів) і розробка пропозицій та рекомендацій, необхідних для прийняття і

обґрунтування управлінських рішень (складання планів-прогнозів, бізнес-планів, програм, стратегій, господарських договорів, контрактів, наказів, розпоряджень, усних вказівок та ін.).

Основними завданнями економічного аналізу є:

- об'єктивна оцінка господарської діяльності аналізованих підприємств;
- виявлення внутрішніх резервів (невикористаних потенціальних можливостей) подальшого підвищення ефективності і якості роботи досліджуваних суб'єктів господарювання;
- розробка відповідних заходів, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на реалізацію виявлених резервів та обґрунтування управлінських рішень.

Для успішної реалізації завдань економічного аналізу необхідно дотримуватись певних базових принципів, правил (вимог), які покладені в основу аналітичних досліджень і регулюють процедуру їх проведення. Виходячи з цього, аналіз повинен бути оперативним, конкретним, систематичним, комплексним, об'єктивним і ефективним.

Аналіз виробничо-експлуатаційної діяльності підприємства здійснюється за допомогою системи наочно обґрунтованих методичних і технічних прийомів дослідження.

Найважливішими прийомами (способами) упорядкування, систематизації, наукової обробки і узагальнення економічної інформації, які застосовуються в процесі аналізу виробничо-експлуатаційної діяльності підприємств і організацій, є наступні.

Прийом порівняння показників

Порівняння - це найбільш важливий і поширений прийом аналізу, який дозволяє визначити взаємозв'язок і взаємозалежність між економічними явищами, їх розвиток, окремі характеристики, встановити ті чи інші закономірності, виявити фактори, що впливають на зміну аналізованих показників, оцінити результати господарської діяльності підприємств і організацій.

У процесі економічного аналізу господарської діяльності підприємств рекомендується використовувати такі основні порівняння:

- зіставлення фактичних показників з плановими, щоб визначити ступінь виконання плану;
- порівняння фактичних показників з прогнозом на поточний рік, що дає змогу оцінити, в якій мірі збувається намічений прогноз, інакше кажучи, визначити, наскільки реальний стан аналізованого об'єкту відповідає прогнозованому;
- зіставлення планових показників поточного з показниками попереднього періоду, завдяки чому можна перевірити напруженість планових завдань і якість планування;
- порівняння показників звітного періоду з такими самими показниками за попередні періоди дає можливість виявити динаміку техніко-

економічних показників, що показує, як аналізоване підприємство поліпшило свою роботу;

- зіставлення показників роботи даного підприємства з такими показниками інших підприємств (особливо підприємств-конкурентів) дозволяє виявити передовий досвід господарювання, а також установити, чи є аналізоване підприємство конкурентоспроможним;

- порівняння звітних показників з досягненнями розвинутих країн, щоб встановити існуючий розрив і розробити необхідні заходи для його подолання;

- зіставлення досягнутих результатів із середньогалузевим рівнем дає можливість оцінити організаційно-технічний рівень аналізованого підприємства, визначити його рейтинг і місце, яке воно посідає у цій галузі;

- порівняння звітних показників з прогресивними показниками, нормами і нормативами, що дозволяє виявити на даному підприємстві невикористані резерви;

- зіставлення показників роботи даного підприємства із середніми показниками діяльності господарства району, міста, області, окремого регіону, країни у цілому допомагає визначити організаційно-технічний та економічний рівень розвитку аналізованого підприємства;

- порівняння досягнутих результатів з його виробничим потенціалом дозволяє встановити, в якій мірі аналізоване підприємство наблизилося до найвищого рівня використання наявних ресурсів і ефективності господарювання;

- зіставлення різноманітних показників господарської діяльності підприємства, наприклад, порівняння темпу зростання, продуктивності праці з темпом зростання фондоозброєності допомагає визначити, як використовуються основні фонди даного підприємства.

Наведені вище основні форми порівняння можна використовувати для економічного аналізу не тільки підприємства в цілому, а також для здійснення оцінки господарської діяльності його окремих структурних підрозділів (служб, цехів, дільниць, бригад, ланок, робочих місць і т.п.), що має велике значення для поширення передового досвіду господарювання.

Деталізація економічних показників

Деталізація - це найбільш суттєвий прийом аналізу. Суть його полягає в тому, що аналізовані процеси і явища послідовно розкладають за різними ознаками на окремі складові частини.

Деталізацію узагальнюючих економічних показників можна проводити за часом, місцем одержання підсумкових показників, а також за їх складом (структурою).

Деталізація підсумкових показників за часом дозволяє розчленувати річні показники по кварталах, місяцях, декадах, днях, змінах, годинах. Внаслідок цього одержують часткові показники, які відрізняються один від одного за величиною. Їх вивчення допомагає встановити найбільш успішні періоди роботи підприємства, з'ясувати недоліки у виконанні окремих

операцій, резерви у використанні техніки, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, дати оцінку ритмічності його діяльності.

Деталізація узагальнюючих показників за місцем їх одержання - це розчленування досягнутих результатів по підприємству в цілому на ряд часткових показників в розрізі окремих його структурних підрозділів (служб, цехів, дільниць, бригад, ланок, робочих місць) і конкретних виконавців, що має велике значення для виявлення передових і відстаючих дільниць і працівників. Застосування під час економічного аналізу цієї форми деталізації дозволяє визначити ступінь участі кожного підрозділу у формуванні узагальнюючого аналізованого показника, оцінити міру відповідальності та ін.

Деталізація узагальнюючих показників за їх складом дає можливість визначити структуру підсумкових показників і роль окремих складових елементів в їх формуванні, що сприяє виявленню основних факторів, які вплинули на зміну рівня досягнутих результатів. Особливо це важливо для аналізу собівартості продукції (послуг), де шляхом деталізації її складових частин (матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація основних фондів та ін.) можна виявити причини високих витрат і намітити шляхи їх скорочення. Аналізуючи, в свою чергу, кожну окрему статтю (елемент), визначають суму економії чи перевитрат, виявляють причини останніх і намічають заходи щодо їх усунення. Якщо є економія, вивчають, у результаті яких заходів її одержано, з тим, щоб закріпити ці заходи і використати на інших видах виробництва.

Балансовий прийом

Баланс (від французького „balance” , букв. ваги) – це кількісне співвідношення, яке показує надходження та витрачання грошових коштів, матеріальних і трудових ресурсів, що використовуються при проведенні фінансово-економічного аналізу.

Балансовий прийом широко використовують як спосіб зіставлення взаємопов'язаних показників господарської діяльності з метою виявлення і обчислення їх взаємного впливу. При цьому зв'язок між досліджуваними показниками виражається у формі рівності підсумків, одержаних під час різноманітних зіставлень. Рівність підсумків (баланс) є підтвердженням того, що під час економічного аналізу були враховані всі взаємодіючі фактори і що зв'язок між ними відображено правильно. Відсутність рівності свідчить про неповне виявлення факторів або допущення помилок при обчисленні величин впливу окремих факторів, а також про існуючі на підприємстві порушення. Шляхом встановлення рівності визначають нестачу або лишок, тобто ведуть аналіз забезпеченості підприємства тими чи іншими ресурсами.

Суть використання балансового прийому в економічному аналізі полягає у складанні різноманітних балансів, які характеризують наявність ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових), їх використання або потребу у ресурсах і джерелах їх покриття. Наприклад, баланс робочої сили показує потребу підприємства у робочих кадрах і джерелах робочого покриття; баланс робочого часу характеризує загальні ресурси часу і їх використання;

матеріальні баланси відображають потребу підприємства у матеріалах і вказують джерела їх покриття та ін.

Зіставлення планових і звітних балансів між собою за відхиленнями дозволяє визначити вплив факторів-аргументів (в абсолютних і відносних величинах) на зміну узагальнюючого показника, виявити резерви підвищення ефективності роботи аналізованого підприємства.

Метод статистичних групувань

Метод групування часто застосовують під час аналізу масових соціально-економічних явищ, факторів і показників. У системі аналітичних методів групування займають особливе місце. Це пояснюється тим, що на відміну від інших методів статистичне групування виконує дві функції: по-перше, розподіляє сукупності на однорідні групи, а, по-друге, визначає межі й можливості застосування інших методів (середніх величин та ін.). Використання цих методів потребує однорідності аналізованих сукупностей, що зумовлює статистичне групування як неминучий етап обробки вихідної інформації.

Суть групування полягає в розподілі аналізованої сукупності на групи за якісно однорідними для них ознаками.

У практиці аналітичної роботи групування використовують для вирішення трьох основних завдань:

- виявлення соціально-економічних типів досліджуваних явищ;
- вивчення складу і структури аналізованої сукупності за тими чи іншими істотними ознаками;
- дослідження взаємозв'язку і залежності між окремими показниками.

Групування проводять за атрибутивними (якісними) та кількісними (варіаційними) ознаками. Якщо групування виконують за атрибутивною ознакою, то число груп відповідає числу її різновидів. Так, при аналізі працівників підприємства за рівнем освіти можна виділити наступні групи: з вищою, незакінченою вищою освітою, середньою спеціальною, середньою та неповною середньою. При групуванні за кількісною ознакою необхідно вибрати кількість груп та інтервали групування. Інтервали груп можуть бути рівні й нерівні. Застосування нерівних інтервалів групування пояснюється тим, що для більшості економічних явищ кількісні зміни розміру ознаки мають неоднакове значення для нижчих і вищих груп. У кожному випадку необхідно брати до уваги те, скільки одиниць аналізованої сукупності потрапляє в кожен групу.

Якщо інтервали будуть занадто малими, то утвориться багато ін. чисельних груп і не можна буде виявити існуючі закономірності. У свою чергу, якщо брати надто широкі інтервали, то групи будуть складатися з одиниць, які якісно відрізняються, вони будуть неоднорідними.

Приєм статистичних групувань застосовують під час аналізу використання ресурсів підприємства, для вивчення впливу різного рівня факторів на кінцеві результати господарської діяльності (обсяг продукції, прибуток) та інші узагальнюючі економічні показники (продуктивність

праці, собівартість продукції, рентабельність та ін.), а також для визначення залежності між цими ж показниками.

Метод абсолютних, відносних і середніх величин

Метод абсолютних, відносних і середніх величин є найважливішим способом аналізу економічних явищ і процесів.

Абсолютні величини (показники) застосовують в аналізі для характеристики розмірів (рівнів, обсягів) аналізованих явищ (обсяг продукції, кількість працівників, прибуток та ін.). За способом вираження вони поділяються на індивідуальні й сумарні. Індивідуальні абсолютні величини виражають розміри кількісних ознак окремих одиниць аналізованої сукупності (заробітна плата одного працівника, тривалість його робочого періоду та ін.). Сумарні величини характеризують розмір тієї чи іншої ознаки усіх одиниць аналізованої сукупності, їх отримують в результаті сумування індивідуальних (фонд заробітної плати, робочого часу працівників, доход, витрати на виробництво продукції та ін.).

У процесі економічного аналізу абсолютні показники використовують для характеристики наявності ресурсів підприємства (матеріальних, трудових, фінансових), розмірів виробництва, фондів заробітної плати, робочого часу, для визначення впливу окремих факторів на досягнуті результати господарювання.

Економічний аналіз передбачає використання не тільки абсолютних, а і відносних показників, які відображають кількісні співвідношення аналізованих соціально-економічних явищ.

Алгебраїчною формою відносних величин є частка від ділення двох однойменних або різнойменних величин. Числівник відношення є величиною, яку хочуть зіставити, а займенник розглядається як база порівняння або основа відносною величини.

У практиці економічного аналізу відносні величини (показники) використовують для вирішення таких аналітичних завдань: оцінки виконання плану, дотримання норм витрат сировини чи пального, стандартів якості продукції, характеристики структури аналізованої сукупності, оцінки динаміки і інтенсивності розвитку досліджуваних явищ та ін.

Відповідно до цих завдань в економічному аналізі застосовують такі види відносних величин:

- *планового завдання* - оцінка планової швидкості розвитку аналізованих явищ (відношення запланованого рівня показника до базисного), наприклад, запланований темп зростання обсягу продукції (послуг);
- *виконання плану* - аналіз ступеня виконання планового завдання (відношення фактичного рівня аналізованого показника до запланованої величини), наприклад, процент виконання виробничої програми підприємства;
- *динаміки* - аналіз інтенсивності розвитку економічного явища (відношення фактичного рівня аналізованого показника звітнього періоду до

аналогічної величини попереднього періоду), наприклад, темп зростання доходів підприємства;

- *структури* - аналіз складу і структури досліджуваної сукупності (відношення частки до цілого в межах однієї сукупності), наприклад, питома вага окремих економічних елементів витрат у загальній величині експлуатаційних витрат підприємства;

- *інтенсивності* - аналіз інтенсивності розвитку економічних явищ (співвідношення двох різнойменних величин, що характеризують різні, але зв'язані у своєму розвитку економічні явища), наприклад, фондвіддача основних фондів, продуктивність праці;

- *координації* - аналіз структури сукупності (співвідношення окремих частин цілого, одна з яких приймається за базу порівняння в межах однієї сукупності), наприклад, скільки службовців припадає у середньому на одного робітника;

- *порівняння* - характеризують співвідношення однойменних показників, які відносяться до різних господарських об'єктів (підприємств, галузей) або територій (міста, регіону, країни) і мають однакову часову визначеність, наприклад, частка від ділення собівартості одиниці продукції одного господарства на аналогічний показник другого підприємства.

Важливим засобом економічного аналізу є середні величини, за допомогою яких одержують узагальнюючу характеристику якісно однорідних сукупностей (середня заробітна плата, середній рівень продуктивності праці та ін.). В економічному аналізі найбільш часто використовують такі середні величини: арифметична, гармонічна, геометрична, хронологічна та ін.

Слід зазначити, що середню арифметичну і гармонійну величину застосовують для вивчення розподілу сукупності, середню геометричну – для обчислення середнього темпу зростання того чи іншого показника, середню хронологічну - для визначення середнього рівня динамічного ряду.

Однією з важливих умов застосування середніх величин є якісна однорідність аналізованої сукупності, для якої вони розраховуються. У цьому разі такі середні матимуть реальний смисл і в достатній мірі характеризуватимуть типовий рівень ознаки. У зв'язку з цим застосування в економічному аналізі середніх величин не можна відокремлювати від прийому статистичних групувань. Це означає, що аналізовану сукупність спочатку необхідно розкласти за досліджуваною ознакою на окремі однорідні групи, а потім для кожної з них розрахувати свою середню величину.

Ряди динаміки

Динаміка (від грецького *dynamis* – сила) – це зміна різноманітних суспільних явищ та процесів в часі. Для вивчення і порівняльного аналізу змін досліджувальних техніко-економічних показників в часі використовують статистичний спосіб „ряди динаміки”.

Ряди динаміки є надзвичайно важливим прийомом аналізу, оскільки дають змогу виявити закономірності розвитку економічних процесів за ряд

періодів і відтворити їх у цифровій формі.

Ряд динаміки (динамічний ряд) - це послідовність чисел (рівнів), що характеризує зміну явища в часі. Кожний динамічний ряд являє собою послідовність двох елементів - рівень, що характеризує величину аналізованої ознаки, і час (момент або інтервал), до якого він відноситься. За ознакою часу ряди поділяють на моментні й інтервальні. Якщо рівень ряду фіксує стан явища на певний момент часу (на 1 січня, на 1 лютого, на 1 березня і т.п.), то його називають моментним. В інтервальному ряді рівень виступає як агрегований результат процесу за певні періоди часу (наприклад, виробництво продукції за окремі роки, квартали).

Однією з узагальнюючих характеристик динамічних рядів є *середній рівень*. В інтервальному ряді він розраховується як проста середня арифметична, у моментному ряді з рівними відрізками часу - як середня хронологічна.

Для опису динамічних рядів використовується також система взаємозв'язаних показників: абсолютний приріст, темп зростання, темп приросту, абсолютне значення одного відсотка приросту, середній темп зростання і приросту. Обчислення цих показників ґрунтується на зіставленні рівнів ряду. Базою для порівняння може бути або попередній рівень, або початковий. У першому випадку база порівняння змінна, в другому - постійна. Якщо кожний рівень зіставляється з попереднім, то одержані при цьому показники називають ланцюговими. Якщо ж за базу обраний початковий рівень, то показники називають базисними.

Абсолютний приріст характеризує розмір збільшення (зменшення) рівня ряду за певний період. Абсолютні прирости можуть бути обчислені як ланцюгові, так і базисні. Вони розраховуються як різниця рівнів динамічного ряду. Середній абсолютний приріст розраховується за формулою середньої арифметичної простої з ланцюгових приростів.

Темп зростання характеризує інтенсивність зміни рівнів динамічного ряду і являє собою кратне відношення рівнів у формі коефіцієнта чи відсотка. Темпи зростання також можуть бути обчислені як ланцюгові та базисні. Добуток ланцюгових темпів зростання за певний період дорівнює відповідному базисному темпу зростання за цей же період.

Темп приросту - це відношення абсолютного приросту до попереднього або початкового рівня. У першому випадку він є ланцюговим, у другому - базисним.

Абсолютне значення одного відсотка приросту - це відношення абсолютного ланцюгового приросту до ланцюгового темпу приросту. Його величина дорівнює 1/100 частини попереднього рівня.

Середній темп зростання і темп приросту дозволяє визначити загальну тенденцію зміни аналізованого показника за весь пройдений період, охоплений рядом динаміки.

Він обчислюється за формулою середньої геометричної. При цьому можуть бути такі варіанти розрахунку:

1) на основі ланцюгових темпів зростання

$$\bar{x} = \sqrt[n]{x_1 x_2 x_3 \dots x_n},$$

де \bar{x} - середній темп зростання аналізованого показника;

$x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ – ланцюгові темпи зростання; n – число ланцюгових темпів зростання.

2) на основі кінцевого і базисного (початкового) рівнів динамічного ряду

$$\bar{x} = \sqrt[k-1]{\frac{P_k}{P_1}}.$$

Тут P_k і P_1 - відповідно кінцевий і базисний рівні динамічного ряду;
 k - число рівнів.

У табл. 19.1. наведено аналітичні показники, які рекомендується використовувати під час аналізу динаміки економічних процесів і явищ, що відбуваються на підприємствах.

Таблиця 19.1. Аналітичні показники динаміки доходів підприємства зеленого господарства

Показники	Формула розрахунку	Роки			
		1	2	3	4
Доходи, тис.грн.	-	15950	16510	17253	18150
Показники динаміки					
1. Абсолютний приріст, тис. грн.					
а) ланцюговий	$P_k - P_{k-1}$	-	560	743	897
б) базисний	$P_k - P_1$	-	560	1303	2200
2. Темп зростання, %					
а) ланцюговий	$\frac{P_k}{P_{k-1}} 100$	-	103,5	104,5	105,2
б) базисний	$\frac{P_k}{P_1} 100$	-	103,5	108,2	113,8
3. Темп приросту, %					
а) ланцюговий	$\frac{P_k - P_{k-1}}{P_{k-1}} 100$	-	3,5	4,5	5,2
б) базисний	$\frac{P_k - P_1}{P_1} 100$	-	3,5	8,2	13,8
4. Абсолютне значення одного відсотка приросту, тис. грн.	$0.01 P_{k-1}$	-	159,50	165,10	172,53
5. Середній рівень ряду, тис. грн.	$\sum_1^k \frac{P}{k}$	$(15950+16510+17253+18150)/5 = 16966$			
6. Середній темп зростання, %	$\sqrt[k-1]{\frac{P_k}{P_1}} 100$	$\sqrt[3]{\frac{18150}{15950}} 100 = 104,4\%$			

Індексний метод

Індексний метод широко використовується у практиці аналітичної роботи для вивчення ступеня виконання різних планових завдань, визначення динаміки аналізованих показників, розрахунку впливу окремих факторів на зміну результатів виробничо-експлуатаційної діяльності підприємств і організацій міського господарства.

За своєю суттю індекс (від латинського „index” – показчик, показник) - це відносна величина (динаміки, виконання плану), що характеризує зміну рівня будь-якого економічного явища в часі, просторі чи порівняно з планом, нормою, стандартом. Різновидом індексів є процент виконання плану, темпи і коефіцієнти зростання (ланцюгові, базисні, середні).

Розрізняють індивідуальні й загальні індекси. Індивідуальні індекси характеризують зміну одного якого-небудь обсягу виробництва конкретної продукції, ціни одиниці товару певного виду та ін. Загальні індекси характеризують зміну рівня показника, до складу якого входять різні елементи (однорідні або неоднорідні). Наприклад, у першому випадку маємо дані про ціни на гвоздики у кількох продавців (магазини, кіоски підприємства зеленого господарства). У другому випадку - обсяг виробництва різномірної продукції (послуг) одним або кількома підприємствами.

У разі застосування в аналізі індексного методу рекомендується дотримуватись відповідних умовних позначень, які прийняті у практиці аналітичної роботи. Показники базисного періоду мають у формулах підрядковий знак "0", а поточного - "1". Якщо зміна явища вивчається не за два, а більше періодів, то кожний з них позначається відповідно "0", "1", "2", "3" та ін. Показник, зміну якого вивчають, називають індексованим.

Якщо за базу порівняння приймається рівень попереднього періоду, то індекси називають ланцюговими, якщо один і той же початковий - базисними.

При використанні індексного методу для розв'язання аналітичних задач слід мати на увазі закономірності (правила), виражені у вигляді певних взаємозв'язків між показниками:

1. Добуток ланцюгових індексів дорівнює кінцевому базисному індексу.
2. Частка від ділення наступного базисного індексу на попередній дорівнює відповідному ланцюговому індексу.
3. Індеси аналізованих показників мають між собою такий же взаємозв'язок, як і абсолютні рівні цих показників.
4. Частка від ділення одиниці на індивідуальний індекс першого показника дорівнює індивідуальному індексу, що характеризує зміну оберненого йому показника.

Нижче наведені приклади використання цих правил у практиці аналітичної роботи.

Приклад 1. Доходи підприємства від продажу квіткової продукції за останні чотири роки зростали такими темпами (% до попереднього року): перший рік – 100,3; другий - 102,5; третій - 105,1 і четвертий рік - 107,2.

За наведеними вище даними необхідно дати оцінку динаміці зміни доходів за весь період.

Для розв'язання цієї аналітичної задачі потрібно використати правило взаємозв'язку ланцюгових і базисних індексів (перемножити ланцюгові індекси):

$$1,003 \cdot 1,025 \cdot 1,051 \cdot 1,072 = 1,158, \text{ або } 115,8 \%$$

Таким чином, доходи організації за весь наведений період збільшилися на 15,8%.

Приклад 2. Обсяг виробництва квіткової продукції на підприємстві зеленого господарства в звітному періоді стосовно базисного збільшився на 6%, матеріальні витрати на 4%.

Необхідно дати узагальнюючу оцінку ефективності використання матеріальних ресурсів на підприємстві.

Оцінку ефективності використання матеріальних ресурсів на підприємстві можна зробити на основі індекса матеріаловіддачі, котрий розраховується наступним чином:

$$\text{Індекс матеріаловіддачі} = \frac{\text{Індекс обсягу виробництва квіткової продукції}}{\text{Індекс матеріальних затрат}} = \frac{106}{104} = 1,019, \text{ або } 101,9\%$$

Це означає, що ефективність використання матеріальних ресурсів на аналізованому підприємстві в звітному періоді порівняно з базисним підвищилась на 1,9%, що з позитивної сторони характеризує його виробничо-господарську діяльність.

Приклад 3. Чисельність працівників підприємства зеленого господарства в звітному періоді стосовно базисного зросла на 3,5 %, вартість основних виробничих фондів підвищилась на 3%, обсяг продукції збільшився на 2%, прибуток зріс на 1,5%.

Потрібно дати аналітичну оцінку ефективності господарської діяльності даного підприємства за розглянутий період.

Для розв'язання цієї задачі необхідно насамперед розрахувати індекси похідних показників, що характеризують ефективність використання ресурсів підприємства. В якості таких показників можна використати наступні:

$$\text{Індекс продуктивності праці} = \frac{\text{Індекс обсягу продукції}}{\text{Індекс чисельності працівників}} = \frac{102}{103,5} = 0,986, \text{ або } 98,6\%$$

$$\text{Індекс фондівіддачі основних фондів} = \frac{\text{Індекс обсягу продукції}}{\text{Індекс основних фондів}} = \frac{102}{103} = 0,99, \text{ або } 99\%$$

$$\text{Індекс фондоозброєності праці} = \frac{\text{Індекс основних фондів}}{\text{Індекс чисельність працівників}} = \frac{103}{103,5} = 0,995, \text{ або } 99,5\%$$

$$\text{Індекс рентабельності праці} = \frac{\text{Індекс прибутку}}{\text{Індекс чисельності працівників}} = \frac{101,5}{103,5} = 0,981, \text{ або } 98,1\% ;$$

$$\text{Індекс рентабельності основних фондів} = \frac{\text{Індекс прибутку}}{\text{Індекс основних фондів}} = \frac{101,5}{103} = 0,985, \text{ або } 98,5\% ;$$

$$\text{Індекс рентабельності продукції} = \frac{\text{Індекс прибутку}}{\text{Індекс продукції}} = \frac{101,5}{102} = 0,995, \text{ або } 99,5\% .$$

Розраховані індекси зазначених вище похідних показників свідчать про те, що ефективність використання ресурсів підприємства, а також рівень рентабельності виконаних робіт в звітному періоді порівняно з базисним значно знизилась, що негативно з економічної точки зору характеризує господарську діяльність даного підприємства. Так, продуктивність праці за аналізований період зменшилась на 1,4%, фондовіддача відповідно знизилась на 1,0%, фондоозброєність праці – на 0,5%, рівень рентабельності праці зменшився на 1,9%, рентабельність основних фондів знизилась на 1,5% і рентабельність обсягу робіт зменшилась на 0,5%.

Метод ланцюгових підстановок і його різновидності

Цей метод застосовується в аналізі виробничо-експлуатаційної діяльності підприємств і організацій для визначення кількісного впливу окремих взаємозв'язаних факторів на зміну узагальнюючого економічного показника (обсяг виконаних робіт, послуг, доход, прибуток та ін.). Його використовують тільки тоді, коли між показниками, які досліджують, є функціональна пропорційна залежність і аналізований показник може бути поданий у вигляді добутку декількох факторів.

Для вивчення впливу окремих факторів на зміну аналізованого показника необхідно перш за все правильно побудувати його *факторну модель (формулу)*, яка не може бути довільною. В основі побудови такої факторної моделі (вихідної формули) лежить послідовність включення факторів у систему та черговість їх вивчення. Застосовуючи цей метод, треба усвідомлювати взаємозв'язок між показниками, розрізняти, які показники є кількісними, а які якісними. Спочатку у вихідній формулі (моделі) аналізованого показника необхідно записувати кількісний фактор (кількість одиниць), а потім якісний (показник, розрахований на одиницю кількісного фактора). Для забезпечення цього положення треба кожний фактор подати через його розмірність (дріб), де є чисельник і знаменник. Модель (вихідна розрахункова формула) аналізованого показника буде правильно побудована у тому разі, коли чисельник розрахункової формули попереднього фактора одночасно є знаменником розрахункової формули наступного. У такій формулі добуток кожних послідовно взятих факторів, починаючи від першого до будь-якого наступного, має чіткий економічний смисл, а добуток усіх факторів є величиною аналізованого показника.

Застосування ланцюгових підстановок вимагає суворого дотримання послідовності дослідження впливу факторів на рівень об'єкта (показника), що вивчається. У літературі з економічного аналізу зустрічаються різні модифікації цього прийому. Найбільш поширеними з них є: *ланцюгова схема розрахунку* впливу факторів, *спосіб обчислення абсолютних різниць і індексна схема розрахунку*.

Суть ланцюгової схеми розрахунку полягає в послідовній заміні величин базисних (планових) показників як факторів впливу на загальний аналізований показник, фактичною величиною цих факторів. Внаслідок такої послідовної заміни досліджуваних факторів утворюється ряд добуток факторних показників (ланцюгова схема розрахунку). Результат кожного добутку після зміни досліджуваного показника порівнюють з результатом до його зміни. Різниця між ними характеризує абсолютний вплив цього фактора на зміну аналізованого показника. Кількість підстановок дорівнює числу факторів, вплив яких виявляють, а кількість розрахунків на одиницю більша, тому що з початку у формулу підставляють усі базисні (планові) величини і визначають базисний (плановий) узагальнюючий аналізований показник. Для визначення відносного (у процентах) впливу окремих факторів необхідно величину абсолютного впливу кожного фактора поділити на базисне (планове) значення аналізованого показника і результат помножити на 100. На основі одержаних результатів перевіряють правильність розрахунків за допомогою такої рівності: сумарний вплив факторів (абсолютний або відносний) дорівнює загальній зміні аналізованого показника (абсолютній або відносній). Для визначення співвідношення впливу екстенсивних і інтенсивних факторів обчислюють питому вагу впливу кожного фактора. З цією метою вплив кожного фактора треба поділити на загальну зміну аналізованого показника.

Прийом обчислення абсолютних різниць полягає в знаходженні різниці між фактичною і базисною (плановою) величинами факторних показників і визначенні впливу цих змін на загальне відхилення за узагальнюючим показником. При використанні цього прийому необхідно дотримуватись такого правила: абсолютне відхилення по кожному з факторів розрахункової формули (моделі) слід помножити на наступні базисні (планові) й попередні фактичні показники.

Індексна схема розрахунку методу ланцюгових підстановок передбачає використання під час економічного аналізу індексів факторних показників, а не їх абсолютних величин. При цьому слід дотримуватись такого правила: базисне (планове) значення аналізованого показника треба помножити на індекси попередніх факторів розрахункової формули та на відносний приріст (зниження) фактора, вплив якого обчислюється. Відносний приріст (зниження) під час розрахунків виражають у вигляді часток та визначають як різницю між індексом факторного показника і одиницею.

Результати розрахунків прийомами обчислення абсолютних різниць та за допомогою індексної схеми збігаються з одержаними при застосуванні ланцюгової схеми розрахунку. Вони можуть в певній мірі відрізнятися

внаслідок округлення чисел під час розрахунків.

Нижче наведена методика розрахунку впливу окремих факторів на загальну зміну аналізованого показника за допомогою методу ланцюгових підстановок.

Приклад 1. Необхідно виконати факторний аналіз обсягу продукції (послуг) підприємства зеленого господарства за даними табл. 19.2.

Таблиця 19.2. - Показники роботи підприємства

<i>Показники</i>	<i>Умовні позначення</i>	<i>Базисний рік</i>	<i>Звітний рік</i>	<i>Абсолютні різниці</i>	<i>Індекс показників (I)</i>
Обсяг продукції (послуг), тис. грн.	Q	17253	18150	897	1,052
Фактори					
Середня чисельність працівників, чол.	T	300	310	10	1,03333
Продуктивність праці одного працівника, тис. грн.	V	57,51	58,55	1,04	1,01808

Як видно з даних таблиці, обсяг продукції у звітному періоді порівняно з базисним збільшився на 897 тис. грн., або на 5,2 %. Це збільшення може відбуватися під впливом двох факторів - зміни середньої чисельності працівників та продуктивності їх праці. Необхідно визначити вплив кожного фактора окремо на зміну аналізованого показника обсягу продукції, тобто здійснити його факторний аналіз. Для розв'язання цієї задачі використаємо метод ланцюгових підстановок.

Спочатку потрібно скласти вихідну розрахункову формулу (модель) аналізованого показника - обсягу продукції (послуг). Що стосується нашого прикладу, то вона матиме наступний вигляд:

$$Q = TV.$$

Тут фактор T (середня чисельність працівників) по відношенню до фактора V є кількісним, а фактор V по відношенню до фактора T -якісним, бо обчислюється на його одиницю.

Потім на основі вихідної розрахункової формули аналізованого показника складають ланцюгову схему розрахунку впливу факторів. Це здійснюють шляхом послідовної заміни базисних показників показниками звітного року. Якщо значення аналізованого і факторних показників базисного року позначити через $Q_0 = T_0V_0$, а аналогічне значення звітного року як $Q_1 = T_1V_1$, то ланцюгова схема розрахунку впливу факторів матиме такий вигляд (тис. грн.):

$$\begin{array}{ccc} \begin{array}{c} T_0V_0 \\ 300 \times 57,51 \\ 17253 \end{array} & \longrightarrow & \begin{array}{c} T_1V_0 \\ 310 \times 57,51 \\ 17828 \end{array} & \longrightarrow & \begin{array}{c} T_1V_1 \\ 310 \times 58,55 \\ 18150 \end{array} \end{array}$$

Для обчислення впливу кожного з факторів на відхилення аналізованого показника необхідно від кожного наступного члена (добутку) ланцюгової схеми розрахунку відняти абсолютну величину кожного попереднього. У наведеному прикладі вплив факторів обчислюється за наступними формулами:

вплив збільшення середньої чисельності працівників (знаком Δ позначено приріст аналізованого показника)

$$\Delta Q_T = T_1 V_0 - T_0 V_0 = 17828 - 17253 = 575;$$

вплив зростання продуктивності праці одного працівника

$$\Delta Q_V = T_1 V_1 - T_1 V_0 = 18150 - 17828 = 322.$$

Сумарний абсолютний вплив факторів дорівнює загальному абсолютному приросту обсягу продукції:

$$\Delta Q = \Delta Q_T + \Delta Q_V = 575 + 322 = 897 \text{ тис. грн.}$$

Для обчислення відносного впливу факторів треба величину абсолютного впливу кожного фактора поділити на базисне значення обсягу продукції і результат помножити на 100 (%):

відносний вплив середньої чисельності працівників

$$(575 : 17253)100 = 3,3\%;$$

відносний вплив продуктивності праці одного працівника

$$(322 : 17253)100 = 1,9\%.$$

Сумарний відносний вплив факторів дорівнює загальному відносному приросту обсягу продукції:

$$3,3 + 1,9 = 5,2\%$$

Для визначення структури впливу факторів, тобто їх питомої ваги (частки) у загальній величині приросту аналізованого показника необхідно одержаний частковий вплив кожного фактора поділити на цей загальний приріст обсягу продукції і результат помножити на 100:

питома вага впливу середньої чисельності працівників

$$(575 : 897)100 = 64,1\%;$$

питома вага впливу продуктивності праці одного працівника

$$(322 : 897)100 = 35,9\%.$$

Для здійснення перевірки правильності одержаних результатів визначають алгебраїчну суму питомої ваги впливу кожного фактора (вона повинна дорівнювати числу 100):

$$64,1 + 35,9 = 100,0 \%$$

Розрахунок впливу факторів за допомогою прийому обчислення абсолютних різниць

Розрахунок впливу зазначених вище факторів на загальний приріст обсягу продукції за допомогою цього прийому здійснюється за такими формулами (тис. грн.):

вплив зміни середньої чисельності працівників

$$\Delta Q_T = (T_1 - T_0) V_0 = (310 - 300) \cdot 57,51 = 575;$$

вплив зростання продуктивності праці одного працівника

$$\Delta Q_V = (V_1 - V_0) T_1 = (58,55 - 57,51) \cdot 310 = 322.$$

Обчислення впливу факторів за допомогою індексної схеми розрахунку

Розрахунок впливу досліджуваних факторів на загальний приріст обсягу продукції за допомогою цієї модифікації ланцюгових підстановок здійснюється на основі вихідної розрахункової формули аналізованого показника $Q = TV$ і індексів факторних показників (I_T і I_V). При цьому індексна схема розрахунку впливу зазначених чинників на зміну аналізованого показника матиме наступний вид:

$$\begin{array}{ccc} Q_0 & \longrightarrow & Q_0 i_T & \longrightarrow & Q_0 i_T i_V \\ 17253 & & 17253 \times 1,03333 & & 17253 \times 1,03333 \times 1,01808 \\ 17253 & & 17828 & & 18150 \end{array}$$

Віднімаючи від кожного наступного члена індексної схеми розрахунку абсолютну величину кожного попереднього, отримаємо наступні формули для обчислення впливу окремих чинників на зміну аналізованого показника (тис. грн.):

вплив зміни середньої чисельності робітників

$$\Delta Q_T = Q_0 i_T - Q_0 = Q_0 (I_T - 1) = 17828 - 17253 = 575 ;$$

вплив зростання продуктивності праці одного працівника

$$\Delta Q_V = Q_0 I_T I_V - Q_0 i_T = Q_0 I_T (I_V - 1) = 18150 - 17828 = 322.$$

Результати розрахунку впливу факторів для більшої наочності рекомендується подати у вигляді аналітичної таблиці (табл. 19.3.).

Таким чином, обсяг продукції у звітному періоді проти базисного зріс на 897 тис. грн. (5,2%), у тому числі за рахунок збільшення середньої чисельності працівників - на 575 тис. грн. (3,3%), а за рахунок зростання їх продуктивності - на 322 тис. грн. (1,9%). Питома вага впливу першого фактора (екстенсивного) складає 64,1%, другого (інтенсивного) - 35,9%.

Це означає, що економічний розвиток аналізованого підприємства відбувається переважно на екстенсивній основі.

Таблиця 19.3. - Результати розрахунку впливу факторів на зміну обсягу продукції (послуг)

<i>Приріст аналізованого показника</i>	<i>Вплив факторів</i>		<i>Структура впливу факторів (питома вага), %</i>
	<i>абсолютний, тис. грн.</i>	<i>відносний, %</i>	
Загальний приріст обсягу продукції	897	5,2	100,0
у тому числі за рахунок: збільшення середньої кількості працівників	575	3,3	64,1
зростання продуктивності праці одного працівника	322	1,9	35,9

Зазначимо, що наведена методика факторного аналізу може бути застосована для будь-якого іншого набору факторів і відрізка часу. При цьому доречно наголосити, що такий аналіз передбачає дослідження

виробничих умов, причин, факторів, що склалися, і результатів, наслідків, що впливають з них.

Крім зазначених вище прийомів аналізу, під час вивчення господарської діяльності підприємства широко використовуються і інші, зокрема, вибірковий метод, графічний, статистичні таблиці, метод експертних оцінок, а також математичні методи із застосуванням ЕОМ.

Для об'єктивного і всебічного аналізу виробничо-експлуатаційної діяльності підприємств і організацій зеленого господарства використовують всі види інформації (від латинського *informatio* - роз'яснення, викладення, інформування) про їх роботу. Такими джерелами інформації є: планово-нормативні, облікові, звітні й позаоблікові.

Економічний аналіз здійснюється систематично усіма службами (підрозділами) і відділами підприємства за певні періоди часу (рік, півріччя, квартал, місяць, декада, тиждень, день, зміна тощо), виходячи з їх службових обов'язків і виконуючих функцій під загальним методичним керівництвом спеціалістів-аналітиків (економістів, аудиторів-бухгалтерів, фінансистів тощо).

Будь-які результати аналітичного дослідження господарської діяльності підприємства в цілому або його структурних підрозділів повинні бути оформлені у вигляді відповідних документів. Оформлення результатів економічного аналізу здійснюється за допомогою двох форм: описової, коли цифрові дані пояснюються текстом (заключення, пояснювальна записка до річного звіту, аналітична записка, доповідь, доповідна записка, довідка, рапорт-звіт, постанова, наказ, розпорядження, коментар тощо), і безтекстової, коли тексту немає, а результати аналізу оформляються у вигляді аналітичних таблиць, графіків, схем, моделей, алгоритмів тощо.

Описова форма узагальнення результатів економічного аналізу застосовується при вивченні господарської діяльності підприємства за тривалі звітні періоди (рік, півріччя, квартал, місяць), *безтекстова* - під час оперативного аналізу (за декаду, тиждень, добу, зміну).

Обсяг і зміст аналітичних документів повинні відповідати програмі економічного аналізу і охоплювати всі питання, передбачені нею.

19.2. АНАЛІЗ ВИКОНАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ

Виробнича програма підприємства – це завдання щодо кількості, асортименту і якості продукції (робіт, послуг), яку вони повинні виробити й реалізувати у звітному періоді, виходячи з потреб міського населення. Це є головний розділ виробничої діяльності кожного підприємства, основа для складання інших складових частин бізнес-плану та обчислювання різноманітних економіко-статистичних і аналітичних показників.

Виходячи з цього, аналіз виконання виробничої програми має дуже важливе значення у практиці проведення аналітичної роботи на підприємстві. Основними завданнями аналізу виконання виробничої програми є:

об'єктивна оцінка ступеня виконання плану виробництва та реалізації продукції (послуг) підприємствами зеленого господарства; виявлення внутрішньовиробничих резервів подальшого зростання обсягу і поліпшення якості наданих послуг; розробка заходів, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на реалізацію виявлених резервів.

Для аналізу виробничої програми підприємств використовуються різні показники й вимірники. Вибір тих чи інших показників для аналізу виконання плану виробництва та реалізації продукції (послуг) залежить від її складу та умов роботи підприємства.

У практиці аналізу господарської діяльності підприємств можна використовувати такі показники їх продукції (послуг): 1) натуральні; 2) умовно-натуральні; 3) вартісні; 4) нормативно-трудова.

Основним методом обліку продукції є її облік у натуральному вираженні.

Роль натуральних показників при аналізі виробничої програми комунальних підприємств в умовах ринкової економіки зростає, оскільки саме вони дають змогу оцінити ступінь задоволення потреб споживачів у певних послугах і врахувати їх якісні характеристики.

Сумарним вираженням загальної кількості різномірної продукції (послуг) може бути її грошова оцінка. Тому підприємства поряд з натуральними показниками використовують і вартісні вимірники їх продукції (послуг), що знаходить втілення під час аналізу виробничої програми у вартісному вимірі підприємств зеленого господарства. Це є доход (виручка) від реалізації їх продукції (послуг), що дає змогу аналізувати їх розвиток по окремому місту, області або країні в цілому, а також оцінювати і співставляти витрати і результати.

Зазначимо, що організація аналізу господарської діяльності будь-якого підприємства, організації чи фірми в цілому або окремих її сторін не має жорсткої регламентації системою нормативних актів, як це, наприклад, має місце при організації облікового процесу. Для того, щоб забезпечити організованість на належному рівні, слід враховувати багатогранність аналітичного процесу, потребу постійного пошуку резервів виробництва на всіх ділянках господарювання. Цієї упорядкованості можна досягти за рахунок створення проекту організації аналітичної роботи щодо проведення економічного аналізу господарської діяльності підприємства. Такий проект (програма) потребує деталізації аналітичного процесу в розрізі окремих об'єктів аналізу. У ньому можна передбачити багато елементів аналітичного процесу, що мають творчий характер (напрями деталізації, критерії порівняння й оцінювання, класифікація чинників тощо). Слід, однак, підкреслити, що зафіксувати з вичерпною повнотою творчу частину аналітичного процесу неможливо і навіть недоцільно, тому що вона залежить від рівня кваліфікації, досвіду, інтуїції і здібностей фахівця-аналітика.

Враховуючи це, рекомендується аналіз виконання виробничої програми проводити приблизно у такій послідовності. Спочатку можна проаналізувати динаміку зміни обсягу виробництва і реалізації продукції

(послуг) за ряд періодів (років, кварталів, місяців). Для цього необхідно перш за все використати відомий статистичний метод “Ряди динаміки” і на його основі обчислити та проаналізувати такі показники динаміки, які будуть відображати швидкість і інтенсивність зміни обсягу виробництва продукції (послуг) за певний інтервал часу: абсолютний приріст продукції (послуг), темп її зростання і темп приросту, абсолютне значення одного процента приросту, середній темп зростання і приросту.

Наведені вище показники динаміки розраховують як з постійною, так і змінною базою порівняння. У першому випадку кожен рівень ряду динаміки порівнюють з одним базисним рівнем (звичайно початковим), прийнятим за основу порівняння, а в другому - кожен рівень ряду порівнюють з попереднім.

Порівняння показників виробничої програми звітної періоду з такими ж самими показниками за попередні періоди дає можливість встановити ті чи інші закономірності зміни обсягу виробництва продукції (послуг) за досліджуваній інтервал часу, виявити тенденцію (тренд) розвитку аналізованих показників, оцінити інтенсивність їх змін, обґрунтувати планові (прогнознi) величини цих показників на майбутній період.

У процесі аналізу виробничої програми доцільно також обчислити планові (прогнознi) показники динаміки обсягу продукції (послуг) і потім зіставити їх з фактичними. Такий порівняльний аналіз показників динаміки дає змогу оцінити, в якій мірі збувається намічений прогноз розвитку виробництва обсягу продукції (послуг), визначити, наскільки фактичний стан виробничої програми відповідає прогнозному.

Зазначимо, що фактичні рівні динаміки показників виробничої програми змінюються внаслідок дії різних факторів. Характер їх коливання неоднаковий. Однак можна виділити найбільш типові тенденції розвитку або сезонні коливання, і за допомогою статистичних методів кількісно їх оцінити. До таких тенденцій розвитку аналізованих показників можна віднести наступні: а) рівномірне зростання або зниження обсягу виробництва продукції (послуг); б) уповільнене зростання (зниження); в) прискорене зростання (зниження).

Під час аналізу динаміки виробничої програми для раціонального, систематизованого і наочного викладу узагальнюючих динамічних показників можна використовувати різні аналітичні таблиці як за формою, так і за змістом. У підметі відповідної статистичної таблиці приводять перелік зазначених вище показників динаміки, а в присудку – відображають їх кількісні характеристики.

Аналізуючи показники виробничої програми, треба оцінити ступінь виконання плану виробництва та реалізації продукції (послуг).

Для аналізу і оцінки виконання плану за обсягом продукції та виконаної роботи (наданих послуг) необхідно перш за все зіставити фактичні показники виробничої програми з плановими і на основі цього порівняння визначити їх абсолютні й відносні відхилення, а також процент виконання плану.

Для оцінки виконання плану за обсягом продукції (послуг) можна використати таку аналітичну таблицю (див. табл. 19.4.).

Таблиця 19.4. - Оцінка виконання плану за обсягом продукції (послуг)

Аналізовані показники обсягу продукції (послуг)	Одиниця виміру	Базисний період	Звітний період		Відхилення (+, -)				Виконання плану, %	Темпи зростання, %	
			за планом	фактично	абсолютні розміри		у процентах			за планом	фактично
					від плану	від базисного періоду	від плану	від базисного періоду			
1.											
2.											
3.											
та ін.											

При аналізі виконання плану за обсягом продукції (послуг) не можна обмежуватись вивченням тільки загальних кількісних показників, тому що за ними, іноді навіть високими, можуть критися істотні недоліки роботи підприємства. Зокрема, об'ємні показники продукції не свідчать про її асортимент (окремі види наданих послуг). Тому поряд з визначенням ступеня виконання плану за загальним обсягом продукції необхідно також проаналізувати його виконання за асортиментом. Для того, щоб дати оцінку виконаного плану за асортиментом, порівнюють планову і фактично випущену кількість кожного з окремих видів продукції. При цьому вважають, що план за асортиментом виконується лише в тому випадку, коли фактичний випуск кожного з видів продукції дорівнює плановому або перевищує його. Якщо по одному з виробів план випуску недовиконаний, то рівень виконання плану за асортиментом визначається за найменшим процентом виконання відповідного виробу, але при цьому зовсім не враховується виконання плану інших видів продукції. Це означає, що в разі невиконання плану хоча б по одному виробу виконання плану по інших видах продукції враховується в розмірі не більше 100 %.

Поряд з оцінкою виконання плану за асортиментом необхідно також проаналізувати структуру продукції (послуг) і визначити, як її зміна вплинула на виконання плану. З цією метою обчислюють питому вагу випуску кожного виду продукції в загальному її обсязі за планом і звітом. Одержані показники структури порівнюють між собою і дають оцінку її зміни. Потім розраховують вплив змін структури (структурних зрушень) на виконання плану випуску продукції (послуг). Для цього насамперед показники планової структури множать на підсумковий показник фактичного випуску продукції (послуг), а добутки складають. Ці добутки являють собою

фактичний (можливий) випуск продукції (послуг) кожного виду за плановою структурою. Зіставлення обчисленої вартості випуску продукції кожного з її видів з фактичною покаже, на яку суму вироблено тих чи інших видів продукції понад план, а на яку – недовиконано в результаті впливу структурних зрушень.

Особливо важливе значення при аналізі виробничої програми має вивчення обсягу виробництва продукції (послуг) в розрізі окремих структурних підрозділів того чи іншого підприємства (служб, цехів, дільниць, бригад, ланок, робочих місць). Така форма економічного аналізу дає можливість виявити передові і відстаючі дільниці аналізованого підприємства, а також дозволяє визначити ступінь участі кожного його підрозділу у формуванні узагальнюючих показників обсягу продукції (послуг) і оцінити міру відповідальності кожного учасника виробництва. Для цього обчислюють абсолютні і відносні відхилення фактичного обсягу продукції від планового в розрізі окремих структурних підрозділів аналізованого господарства, розраховують планову структуру виробництва продукції і на цій основі визначають питому вагу участі кожного підрозділу в загальному проценті відхилення від плану в цілому по підприємству.

Однією з умов успішної роботи підприємства є ритмічний випуск продукції (надання послуг). Як відомо, аритмія призводить до простою робітників та устаткування, штурмівщини, що, в свою чергу, приводить до додаткових витрат, підвищеного зносу основних фондів, інших негативних явищ. Тому при аналізі виробничої програми належну увагу приділяють вивченню ритмічності виробництва. Ритмічна робота підприємства забезпечується тоді, коли кожний структурний підрозділ працює за графіком і з повною завантаженістю, своєчасно виконує план випуску продукції (надання послуг) за окремий відрізок часу звітного періоду.

Зазначимо, що ритмічна робота підприємства забезпечується тоді, коли кожний його підрозділ працює за графіком і з повною завантаженістю, своєчасно виконує завдання випуску продукції. Тому в ході оперативного аналізу встановлюють, як щоденно виконується план випуску продукції, як здійснюється накреслений годинний графік роботи того чи іншого структурного підрозділу, які фактори сприяли цьому і які заважали. Такий підхід дозволяє визначити, протягом яких днів і годин виконувався або не виконувався намічений план випуску продукції, виявити недоліки в організації виробництва, звернути особливу увагу на слабкі місця для того, щоб забезпечити нормальну, ритмічну роботу всього підприємства.

Під час аналізу виробничої програми підприємства слід також дати оцінку і проаналізувати зміни в якості його роботи, зокрема, якості продукції, що є одним з найважливіших завдань, яке стоїть перед господарською діяльністю підприємства. Це пов'язано з тим, що в сучасних умовах господарювання економічне становище будь-якого підприємства на ринку товарів та послуг визначається перш за все рівнем конкурентоспроможності, який перебуває в тісному взаємозв'язку з якістю продукції (послуг). Вивчаючи якість продукції, обов'язково визначають, чи відповідає вироблена

продукція (надана послуга) існуючим стандартам, якими передбачено певні межі можливих відхилень від встановленого параметра. Якщо фактичні дані наближаються до крайніх можливих, це означає, що якість продукції (послуги) погіршується і можлива поява нестандартної продукції, тобто браку.

Зауважимо, що репутація виробників продукції (послуг) в значній мірі оцінюється на ринку товарів і послуг за їх новизною і якістю. Тому постійне оновлення і поліпшення якісних характеристик продукції (послуг), своєчасне забезпечення нею міського населення, виходячи з його потреб, є одним з найефективніших способів підвищення рейтингу підприємств, надійним способом реклами і успіху їх господарської діяльності.

У ході аналізу, як правило, від дослідження підсумкових показників переходять до більш детального вивчення їх за характеристикою факторів зміни, пошуку резервів і шляхів їх мобілізації. В результаті цього великого значення набуває факторний аналіз виробничої програми, тобто визначення впливу окремих факторів на зміну обсягу продукції (робіт, послуг). Як відомо, виробнича програма підприємства залежить від численних і різноманітних факторів, серед яких важливу роль мають техніко-експлуатаційні чинники. Слід зауважити, що на кожному підприємстві, виходячи з його галузевих та інших особливостей, існують свої специфічні тільки для нього фактори, що необхідно враховувати при здійсненні техніко-економічного аналізу його виробничої програми.

Аналізуючи вплив окремих факторів на обсяг продукції, треба мати на увазі, що залежно від конкретних умов (наявність інформації, завдань аналізу і т.п.) можна розраховувати вплив на зміну аналізованих показників продукції (послуг) різної кількості факторів (двох, трьох та ін.). Це означає, що в процесі факторного аналізу виробничої програми використовуються різноманітні розрахункові формули (моделі), що дає змогу в будь-який час визначити вплив тих чи інших факторів на зміну досліджуваних показників продукції (послуг).

Аналітичні розрахунки впливу окремих факторів на відхилення фактичних показників продукції від планових (базисних) здійснюють різними способами, з яких найбільш поширений метод ланцюгових підстановок.

Виробнича програма підприємств зеленого господарства включає наступні основні складові: виробничу (розсадники, насінні і квіткові господарства); будівельну (виконання робіт по озелененню); експлуатаційну (догляд за зеленими насадженнями). Основними натуральними показниками виробничої програми цих підприємств є кількість вирощених (реалізованих) дерев, кущів, квітів, розсади, горшечних культур тощо.

Абсолютна величина цих показників залежить від виробничої площі, зайнятої виробництвом відповідної продукції, а також від продуктивності (результативності) виконаних робіт (збирання розсади, горшечних культур, кущів, квіткової продукції та ін.. з одиниці наявної виробничої площі). Цей

взаємозв'язок показників можна зобразити у вигляді такої схеми (див. рис. 19.1.)

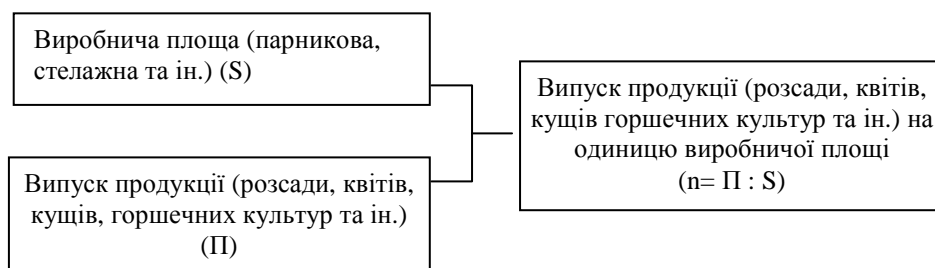

Рис. 19.1. Схема взаємозв'язку аналізованих і факторних показників

З наведеної схеми взаємозв'язку випливає наступна розрахункова формула досліджуваного показника для його факторного аналізу:

$$П = S \times n$$

Застосовуючи до наведеної вище розрахункової формули прийом ланцюгових підстановок, визначають, як підкреслювалось раніше, абсолютний і відносний вплив кожного з техніко-експлуатаційних факторів на загальну зміну аналізованих показників, що характеризують виробничу програму підприємств. У процесі факторного аналізу виробничої програми з'ясовують причини відхилень фактичних значень окремих факторів від їх планових, базисних та інших параметрів по використанню ресурсів, виконанню господарських операцій, здійсненню виробничих процесів, кількості і якості виробленої продукції (наданих послуг), що має важливе значення для виявлення неврахованих у плані резервів. Глибокий факторний аналіз кінцевих результатів діяльності підприємства дозволяє правильно і своєчасно передбачати тенденції розвитку виробництва, здійснювати необхідні заходи з планування і використання науково-технічного прогресу.

Таким чином, зміст комплексного аналізу виробничої програми полягає в системному вивченні різних сторін діяльності підприємства, його структурних підрозділів з метою одержання інформації, необхідної для обґрунтування управлінських рішень, об'єктивної оцінки досягнутих кінцевих результатів, виявлення і мобілізації резервів збільшення випуску продукції (послуг), підвищення її якості і рівня комунального обслуговування зростаючих потреб міського населення.

19.3. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ

Основні фонди є одним з найважливіших факторів розвитку виробництва. Їх стан і ефективність використання безпосередньо впливають на кінцеві результати виробничо-експлуатаційної діяльності підприємства. Більш повне використання основних фондів дає можливість збільшити випуск продукції (послуг), зменшити її собівартість, одержати додатковий прибуток за рахунок економії засобів виробництва. Збільшення обсягу

виробничих основних фондів, удосконалення їх якісного складу виступають передумовою поліпшення умов праці, підвищення її продуктивності. У зв'язку з цим при вивченні господарської діяльності підприємства зеленого господарства важливе значення надається глибокому і всебічному аналізу їх основних виробничих фондів. У ході аналізу треба вивчити динаміку основних фондів за ряд періодів, забезпеченість ними виробництва, їх склад і структуру, наявність і рух, технічний стан, фондоозброєність праці, ефективність використання основних фондів і виробничого обладнання, визначити їх вплив на кінцеві показники роботи підприємства.

При аналізі динаміки основних фондів за будь-який інтервал часу використовують такі показники: середню вартість виробничих основних фондів і вартість основних фондів на початок (кінець) відповідних періодів (рік, квартал, місяць). Для цих показників розраховують їх ланцюгові та базисні абсолютні прирости, темпи зростання і приросту, абсолютне значення одного процента приросту, середній темп зростання і приросту. Шляхом порівняння наведених показників виявляють закономірності й окремі тенденції у зміні основних виробничих фондів аналізованого підприємства.

Для вивчення забезпеченості підприємства основними фондами залучають наступні показники: середню вартість виробничих основних фондів, середню вартість їх активної частини і частку активної частини засобів праці у вартості виробничих основних фондів. Оцінку забезпеченості підприємства основними фондами можна зробити на основі аналітичної таблиці, в підметі якої відображають наведені вище показники, а в колонках присудку записують цифрові дані, що характеризують абсолютні значення цих показників у базисному періоді, звітному (за планом і фактично), а також темпи зростання.

У ході аналізу треба вивчити склад і структуру основних фондів. Це здійснюють за різними ознаками. Залежно від поставлених завдань у практиці аналітичної роботи широко використовують групування основних фондів за виробничим призначенням, формами власності, галузями народного господарства, натурально – предметним складом, за територіальною ознакою, формою підпорядкування підприємств тощо. Велике значення для економічного аналізу має класифікація основних фондів за їх натурально – предметним складом. Це такі групи: будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини і обладнання, транспортні засоби, інструмент, виробничий і господарський інвентар і т.д.

Згідно з класифікацією основних фондів необхідно проаналізувати їх структуру, тобто частку окремих груп у їх загальній вартості. Структура основних фондів висвітлює особливості окремих підприємств житлово-комунального господарства, залежить від специфіки їх виробничо-експлуатаційного процесу, рівня його механізації і автоматизації. Порівняння структури засобів праці однотипних підприємств із загально галузевою дає змогу виявити відмінність технічної озброєності різних виробництв, резерви в підвищенні продуктивності праці і використанні основних фондів.

Важливим є вивчення технологічної (видової) класифікації і на її основі визначення частки активної (наприклад, робочі машини і устаткування та ін.) і пасивної частини основних фондів (насамперед це будівлі і т.п.). Підвищення активної частини основних фондів свідчить про те, що їх структура є прогресивною. У процесі аналізу треба визначити вплив структури основних фондів (частки їх активної частини) на загальну зміну узагальнюючих показників роботи підприємства (обсяг продукції, продуктивність праці, фондівіддача, прибуток та ін.). Під час аналізу складу і структури основних фондів можна використати аналітичну табл. 19.5.

Таблиця 19.5. - Оцінка складу і структури основних фондів

<i>Групи основних фондів</i>	<i>На початок звітнього періоду</i>		<i>На кінець звітнього періоду</i>		<i>Відхилення (+, -)</i>	
	<i>тис. грн.</i>	<i>%</i>	<i>тис. грн.</i>	<i>%</i>	<i>тис. грн.</i>	<i>%</i>
Будівлі						
Споруди						
Передавальні пристрої						
Машини і обладнання						
Транспортні засоби						
Інструмент						
Виробничий і господарський інвентар і т. д.						
Разом		100,0		100,0		

Зазначимо, що склад і структуру основних фондів можна також аналізувати за іншими ознаками.

Для характеристики наявності і руху основних фондів, їх відтворення (як правило, за рік) перш за все необхідно побудувати і проаналізувати відповідний баланс руху основних фондів, який відображає такі вартісні показники: наявність основних фондів на початок року, величину їх надходження в звітному році – всього, в тому числі введених в дію нових основних фондів, величину вибуття в звітному році – всього, в тому числі ліквідованих, наявність основних фондів на кінець року і їх наявність на кінець року за мінусом зносу (залишкова вартість).

Для вивчення руху основних фондів використовують показники надходження, оновлення і їх вибуття, які виступають узагальнюючою характеристикою інтенсивності цього процесу. Загальний коефіцієнт надходження розраховують як відношення повної вартості основних фондів, що надійшли в звітному періоді на підприємство, до повної вартості засобів праці на кінець періоду.

Особливе значення під час аналізу надається дослідженню надходження нових основних фондів. З цією метою розраховують коефіцієнт оновлення, що характеризує частку нових основних фондів, які надійшли в звітному періоді на підприємство, в загальному обсязі основних фондів на кінець року.

Коефіцієнт вибуття основних фондів свідчить про те, яка частка основних фондів, наявних на початок звітного року, вибула за цей період внаслідок зносу.

Ці показники доцільно проаналізувати за ряд періодів, а також в розрізі окремих видів основних фондів. Якщо індекс коефіцієнта оновлення основних фондів випереджає індекс коефіцієнта їх вибуття, то це свідчить про те, що на даному підприємстві йде покращення виробничих умов за рахунок зростання його технічної бази. Ефективність використання основних фондів підвищується в тому випадку, коли, за інших рівних умов, абсолютна величина коефіцієнта оновлення їх активної частини буде перевищувати абсолютну величину коефіцієнта оновлення усіх засобів праці. Крім цього, слід підкреслити, що з точки зору інтересів виробництва, його ефективності темпи зростання основних фондів повинні випереджати аналогічні темпи зростання чисельності працівників.

У процесі аналізу актуальним є вивчення технічного стану основних фондів, що важливо для наукового обґрунтованого планування їх відтворення. Для характеристики технічного стану основних фондів використовують коефіцієнти зносу і придатності засобів праці. Коефіцієнт зносу визначають як відношення суми зносу до повної вартості основних фондів. У свою чергу, коефіцієнт придатності розраховують як відношення залишкової вартості основних фондів до їх повної, або як різницю між 100% і коефіцієнтом зносу. Наведені коефіцієнти вивчають в динаміці за ряд періодів. Доцільно також визначати і аналізувати їх за окремими групуваннями засобів праці, які мають різний ступінь зносу.

Особливу увагу під час аналізу основних фондів слід звернути на озброєність ними праці. Постійне зростання виробничих основних фондів, удосконалення їх приводить до підвищення рівня озброєння праці, що сприяє росту її продуктивності, обсягу виробництва і підвищенню його ефективності. Для вивчення озброєності праці основними фондами використовують такі показники: фондоозброєність праці одного робітника і технічна озброєність праці одного робітника. Перший показник розраховують діленням середньорічної вартості основних фондів на середню чисельність працівників (робітників). Технічну озброєність праці визначають діленням найбільш активної частини основних фондів (машин та обладнання) на ту ж середню чисельність працівників (робітників).

На основі цих показників дають оцінку озброєності праці основними фондами. Слід зазначити, що чим вища озброєність робітника основними фондами (зокрема, їх найбільш активною частиною), тим буде вищою, за інших рівних умов, його продуктивність. У процесі аналізу необхідно

визначити вплив фондоозброєності праці на її продуктивність і обсяг виробництва продукції (послуг).

Збільшення обсягу виробництва, підвищення його ефективності досягається значною мірою за рахунок поліпшення використання діючих засобів праці. Це зумовлює велику увагу до здійснення економічного аналізу ефективності використання основних фондів. Ефективність використання основних фондів характеризується системою показників, в якій виділяють загальні й часткові. У залежності від поставленої мети застосовують ті чи інші показники.

Загальними показниками використання основних фондів є: фондівіддача, фондоємність і рентабельність.

Ці показники є важливим мірилом використання основних виробничих фондів. Вони показують, скільки продукції або прибутку одержується з однієї гривні основних виробничих фондів, свідчать про те, наскільки ефективно використовуються будівлі, споруди, передавальні пристрої, силові й робочі машини та ін. У процесі економічного аналізу фактичні значення наведених показників порівнюють з плановими, з даними попередніх періодів, аналогічними показниками інших підприємств, зокрема підприємств-конкурентів, що дозволяє певною мірою встановити, чи є аналізоване підприємство конкурентоспроможним.

Поряд з розглянутими вище загальними показниками для характеристики ефективності використання основних фондів під час аналізу застосовують і часткові показники. Це передусім показники, за допомогою яких дають кількісну і якісну характеристику різним сторонам роботи виробничого устаткування.

Особливу увагу під час аналізу звертають на вивчення співвідношення темпів зміни трьох показників: продуктивності праці (V), її фондоозброєності (W) і фондівіддачі основних фондів (f). Між цими показниками існує такий взаємозв'язок:

$$V = W f.$$

Індекси цих показників також взаємозв'язані:

$$I_V = I_W I_f.$$

У результаті зіставлення темпів зміни цих показників можуть бути різні випадки співвідношення їх зміни:

1) якщо продуктивність праці росте швидше, ніж її озброєність, то фондівіддача зростає, це є характерним для виробництва, що інтенсивно розвивається;

2) якщо, навпаки, фондоозброєність праці зростає швидше, ніж її продуктивність, то фондівіддача основних фондів зменшується, що свідчить про екстенсивний шлях розвитку аналізованого підприємства.

Завершуючи аналіз, необхідно зробити відповідні висновки, накреслити низку заходів та пропозицій щодо покращення структури основних фондів, їх своєчасного оновлення і підвищення ефективності використання.

19.4. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ

Перехід до ринкових відносин на сучасному етапі розвитку нашої країни ставить перед відповідними державними органами важливі завдання щодо перебудови економіко-аналітичної роботи з вивчення зайнятості трудових ресурсів, перерозподілу робочої сили, перепідготовки кадрів, ринку праці і т.п. Це в повній мірі відноситься до підприємств зеленого господарства, де підвищення рівня та якості обслуговування міського населення потребують значної кількості робочої сили і покращення ефективності її використання. При цьому слід наголосити, що праця, наявність і ефективне використання трудових ресурсів, підвищення продуктивності праці відіграють вирішальну роль у процесі виробництва продукції (послуг) .

У зв'язку з цим великої ваги набуває аналіз праці, оцінка ефективності її використання у виробничому процесі, вивчення впливу окремих трудових факторів (чисельність працівників, їх структура, тривалість робочого періоду і робочого дня одного працівника, продуктивність праці та ін.) на зміну кінцевих результатів діяльності аналізованого підприємства.

Виходячи з цього, під час аналізу праці необхідно вивчити динаміку чисельності працівників за останні періоди часу, забезпеченість ними підприємства, їх склад і структуру за окремими ознаками, рух робочої сили, ефективність використання робочого часу, проаналізувати продуктивність праці, визначити вплив трудових факторів на виконання виробничої програми.

Аналіз динаміки чисельності працівників за окремі періоди часу здійснюють за допомогою таких показників: середньооблікової чисельності працівників і облікової чисельності працівників на початок (кінець) аналізованих періодів часу. Для цих показників обчислюють відповідні показники динаміки (абсолютні й відносні прирости, темпи зростання та ін.) і на основі їх порівняння виявляють закономірності та окремі тенденції у зміні кадрового потенціалу підприємства.

Вивчення забезпеченості підприємства трудовими ресурсами починають з встановлення відповідності між передбаченою планом (нормами) кількістю персоналу і його фактичним числом. На основі цього визначають наявність абсолютного надлишку або нестачі чисельності працівників у зв'язку з досягнутим рівнем виконання виробничої програми. Крім того встановлюють відносну нестачу або надлишок робітників. Останні показники визначають шляхом зіставлення фактичної середньооблікової кількості робітників з плановою, яка перерахована на процент виконання плану випуску продукції. При цьому рекомендується також обчислити і проаналізувати коефіцієнт укомплектованості підприємства кадрами, що являє собою відношення фактичної середньооблікової кількості працівників до планової (нормативної) .

Слід зазначити, що зроблені розрахунки абсолютного (відносного) надлишку або нестачі кількості робітників, а також коефіцієнт

укомплектованості підприємства кадрами є узагальненими. Тому в процесі аналізу їх потрібно деталізувати в розрізі окремих категорій працівників, спеціальностей, структурних підрозділів підприємства і т.п. Необхідно також встановити співвідношення між робітниками, які зайняті на основних виробничих процесах і які на допоміжних.

Особливо важливе значення під час аналізу чисельності працівників має вивчення їх складу і структури за статтю, віком, стажем роботи, кваліфікацією, професіями, рівнем освіти, формами організації та оплати праці і т.д. Групування працюючих за цими ознаками дає змогу удосконалювати склад робочої сили, її розподіл та використання, планувати підготовку кадрів, їх рух і відтворення.

З питанням забезпечення підприємства робочою силою пов'язане питання про її рух, зокрема, плинність трудових ресурсів. Рух робочої сили являє собою процес поновлення, вивільнення та переміщення облікової чисельності працівників. Цей процес аналізують за допомогою перш за все балансу руху робочої сили. У ньому наводять дані про облікову чисельність працюючих на початок аналізованого періоду, кількість прийнятих на роботу, кількість звільнених та облікову чисельність на кінець даного періоду. Особливе місце у складі причин звільнення належить плинності кадрів, до якої входять звільнення за власним бажанням та за порушення трудової дисципліни.

На основі вказаних показників обчислюють такі коефіцієнти, що характеризують інтенсивність руху робочої сили:

- коефіцієнт загального (валового) обороту – розраховується як відношення суми прийнятих на роботу працівників і тих, які вибули за звітний період, до середньооблікової кількості працівників;
- коефіцієнт обороту кадрів по прийому – відношення кількості прийнятих на роботу до середньооблікової чисельності працюючих;
- коефіцієнт обороту кадрів по звільненню – відношення кількості звільнених до середньооблікової чисельності працюючих;
- коефіцієнт відновлення працівників – відношення прийнятих працівників на роботу за звітний період до кількості працівників, які вибули за цей період;
- коефіцієнт плинності кадрів – відношення кількості звільнених за власним бажанням та за порушення трудової дисципліни до середньооблікової чисельності працюючих.

Ці показники бажано вивчати в динаміці за ряд періодів, а також в розрізі окремих категорій працюючих і структурних підрозділів підприємства.

Після аналізу руху треба встановити, як були використані трудові ресурси протягом аналізованого звітного періоду. Завдання аналізу при цьому полягає перш за все в тому, щоб визначити правильність і ступінь використання робітників.

Велику увагу приділяють аналізу використання кадрового потенціалу підприємства за його чисельністю. З цією метою використовують показники середньої облікової, явочної та середньої фактичної чисельності працюючих. Як відомо, середньооблікову чисельність працюючих за місяць визначають діленням загальної суми явок та неявок на кількість календарних днів періоду. Середня явочна чисельність показує число працівників підприємства, які з'явилися на роботу в робочі дні, і обчислюється шляхом ділення загальної кількості явок на кількість робочих днів у періоді. Середню кількість фактично працюючих одержують, поділивши загальну кількість відпрацьованих людино-днів на кількість робочих днів у періоді. На основі цих показників можна розрахувати і аналізувати такі коефіцієнти:

- коефіцієнт використання облікового складу працюючих – відношення середньої кількості фактично працюючих до їх середньооблікової чисельності;
- коефіцієнт явок на роботу – відношення середньої явочної чисельності працюючих до їх середньооблікової чисельності;
- коефіцієнт використання явочного складу працюючих – відношення середньої кількості фактично працюючих до їх середньої явочної чисельності.

Слід зазначити, що ці три коефіцієнти взаємозв'язані: перший коефіцієнт дорівнює добуткові двох інших.

Зіставлення вищезгаданих показників чисельності дає змогу виявити резерви у використанні робочої сили. З цією метою необхідно визначити кількість робітників, повністю завантажених протягом досліджуваного звітного періоду, і число працівників, завантажених недостатньо. Крім цього треба встановити причини недостатнього використання певної частини працюючих і внаслідок цього накреслити конкретні організаційно – технічні заходи для ліквідації такого стану на підприємстві.

Важливим у практиці аналітичної роботи є проведення аналізу використання робочого часу. Зрозуміло, що в раціональному використанні робочого часу закладено резерви збільшення обсягу продукції (послуг) та зростання продуктивності праці. Основним джерелом і похідним матеріалом для аналізу використання робочого часу на підприємстві є його баланс. Він являє собою таблицю, що складається з двох частин. Ліва частина цієї таблиці (тобто балансу) відображає ресурси робочого часу – календарний, табельний та максимально можливий фонди. Календарний фонд робочого часу розраховують на основі кількості календарних днів досліджуваного періоду та середньооблікової чисельності працюючих. Він дорівнює загальній сумі явок та неявок на роботу за звітний період. Табельний фонд відрізняється від календарного на загальну суму неявок у святкові і вихідні дні. Максимально можливий фонд робочого часу відрізняється від табельного на кількість неявок працюючих у зв'язку з черговою відпусткою. Цей фонд характеризує реальні ресурси робочого часу підприємства. У правій частині вищезгаданого балансу наведено розподіл реального використання максимально можливого фонду на відпрацьований час, а також

час, не використаний з поважних причин, і прямі втрати робочого часу. Баланс робочого часу може складатися у людино-днях чи людино-годинах.

Порівнюючи звітний і плановий баланси робочого часу, можна визначити відхилення від плану за окремими видами невиходів на роботу (відпустки, виконання державних обов'язків, хвороби та ін.), виявити незаплановані невиходи (з дозволу адміністрації, прогули), а також встановити величину простоїв.

При більш детальному аналізі максимально можливого фонду робочого часу можна дослідити його склад і структуру за окремими елементами, а також динаміку їх зміни за аналізований період.

На основі балансу робочого часу розраховують і аналізують різні похідні абсолютні й відносні показники використання робочого часу. Це, насамперед, такі показники:

- середня тривалість робочого періоду одного працівника - загальна кількість людино-днів, відпрацьованих працівниками за звітний період /середньооблікова чисельність працівників;
- середня тривалість робочого дня одного працівника - загальна кількість людино-годин, відпрацьованих працівниками за звітний період / загальна кількість людино-днів, відпрацьованих працівниками за звітний період;
- коефіцієнт використання тривалості нормального робочого періоду - середня фактична тривалість робочого періоду /нормальна тривалість робочого періоду згідно з трудовим законодавством;
- коефіцієнт використання тривалості нормального робочого дня - середня фактична тривалість робочого дня /нормальна тривалість робочого дня згідно з трудовим законодавством;
- коефіцієнт використання календарного фонду робочого часу - величина відпрацьованого робочого часу /календарний фонд робочого часу;
- коефіцієнт використання табельного фонду робочого часу - величина відпрацьованого робочого часу / табельний фонд робочого часу;
- коефіцієнт використання максимально можливого фонду робочого часу - величина відпрацьованого робочого часу /максимально можливий фонд робочого часу.

Порівнюючи фактичну величину наведених вище показників з їх плановим значенням, одержують втрати робочого часу (цілоденні й внутрішньозмінні) в абсолютному і відносному обчисленні. Цілоденні й внутрішньозмінні простої слід проаналізувати щодо причин їх виникнення (незабезпеченість інструментами і матеріалами, несправність устаткування та ін.) і визначити вплив втрат робочого часу на виконання виробничої програми. Для цього треба втрати робочого часу в людино-днях (людино-годинах) помножити на середньоденну (середньогодинну) продуктивність праці одного робітника. Цей показник являє собою економічний збиток, що одержує аналізоване підприємство в результаті втрат робочого часу.

Висновки аналізу використання трудових ресурсів на підприємстві мають дуже важливе значення і для вивчення продуктивності праці. Це зумовлено тим, що продуктивність праці являє собою один з головних

показників роботи підприємства. Зростання продуктивності праці є основним джерелом збільшення обсягу продукції (послуг), зниження її собівартості та подальшого підвищення рівня рентабельності виробництва.

Виходячи з цього, необхідно здійснити аналіз виконання плану продуктивності праці, вивчити динаміку цього показника за ряд попередніх періодів, визначити вплив окремих факторів на його зміну, розрахувати вплив продуктивності праці на кінцеві результати роботи підприємства.

При аналізі продуктивності праці одного працівника використовують такі показники:

середньогодинна продуктивність праці ($V^Г$)

$$\frac{\text{обсяг продукції}}{\text{відпрацьовані людино-години}} ;$$

середньоденна продуктивність праці ($V^Д$)

$$\frac{\text{обсяг продукції}}{\text{відпрацьовані людино – дні}} ;$$

середня продуктивність праці за період (рік, квартал, місяць) (V)

$$\frac{\text{обсяг продукції}}{\text{середньооблікова чисельність працівників}} .$$

Наведені показники між собою взаємозв'язані такими формулами:

$$V^Д = t V^Г ;$$

$$V = Д V^Д = Д t V^Г ,$$

де $Д, t$ – відповідно середня фактична тривалість робочого періоду і робочого дня.

У сучасних умовах господарювання великого значення набуває пошук резервів подальшого зростання продуктивності праці, бо цей показник характеризує якісний бік використання робочої сили на підприємстві. Крім цього, слід мати на увазі, що продуктивність праці є одним із найважливіших узагальнюючих показників діяльності кожного підприємства. Це вимагає дуже ретельного дослідження цього показника під час будь-якого аналізу.

Велике значення має визначення впливу трудових факторів, зокрема, продуктивності праці на обсяг виробництва продукції. Для цього перш за все необхідно побудувати вихідні розрахункові формули обсягу продукції з таким розрахунком, щоб у їх складі були відповідні трудові фактори.

На основі проведеного аналізу треба розробити організаційно – технічні заходи щодо поліпшення структури чисельності працівників, зменшення втрат робочого часу і підвищення продуктивності праці.

19.5. АНАЛІЗ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ (ПОСЛУГ)

Собівартість продукції (послуг) – це грошовий вираз всіх витрат на її виробництво та реалізацію. У системі економічних показників, що характеризують господарську діяльність підприємства, собівартість являє собою важливий якісний показник, в якому знаходяться відображення всі сторони його роботи (науково-технічний рівень, організація виробничого процесу, продуктивність праці та ін.). Показники собівартості використовують як основу при визначенні цін на продукцію та послуги, а також при розрахунках суми прибутку і рівня рентабельності. Виходячи з цього, при дослідженні господарської діяльності підприємства важливе місце займає аналіз собівартості продукції (послуг).

Значення аналізу собівартості продукції обумовлюється тим, що він спрямовується на виявлення нових внутрішніх резервів її зниження, а значить, на збільшення прибутку підприємства і підвищення рентабельності його роботи. Завдання, що ставляться перед аналізом собівартості продукції, різноманітні, найважливішими серед них є: встановлення динаміки собівартості продукції за ряд останніх періодів, оцінка виконання планового завдання по її зниженню, встановлення причин, що зумовили утворення відхилень фактичної собівартості продукції від її планової величини, вивчення складу і структури собівартості продукції за певними ознаками, здійснення факторного аналізу окремих економічних елементів витрат, визначення впливу важливих факторів на загальну величину одержаної економії чи допущеної перевитрати.

При аналізі динаміки можна використовувати такі показники: собівартість всієї продукції і собівартість одиниці продукції. Для останніх, як уже зазначалося, розраховують відповідні аналітичні показники динаміки і на їх основі встановлюють окремі тенденції в зміні собівартості продукції (послуг). Зрозуміло, що при цьому необхідно аналізовані показники собівартості відкоригувати відповідно до змін, обумовлених інфляцією.

Важливим узагальнюючим показником є витрати на одиницю виробленої продукції (послуг). Цей показник обчислюють як частку від ділення повної собівартості продукції на їх обсяг. Аналіз виконання плану із витрат на одиницю продукції починають з порівняння фактичного рівня з рівнем витрат, передбаченим плановим завданням. Одночасно розраховують і аналізують індивідуальні індекси планового завдання ($i_{п}$), виконання плану ($i_{ф}$) та динаміки ($i_{д}$), що характеризують зміни собівартості одиниці продукції на конкретному підприємстві:

$$i_{п} = Z_{п} : Z_0 ; \quad i_{ф} = Z_{ф} : Z_{п} ; \quad i_{д} = Z_{ф} : Z_0 ,$$

де Z_0 , $Z_{ф}$ – фактична собівартість одиниці продукції у базисному та звітному періодах;

$Z_{п}$ – планова собівартість одиниці продукції у звітному періоді.

Порівняння чисельника й знаменника наведених вище індексів дає можливість визначити розміри планової, надпланової та фактичної економії витрат на виробництво одиниці продукції:

$$\mathcal{E}_n = Z_n - Z_0 ;$$

$$\mathcal{E}_{np} = Z_{\phi} - Z_n ;$$

$$\mathcal{E}_{\phi} = Z_{\phi} - Z_0 ,$$

де \mathcal{E}_n , \mathcal{E}_{np} , \mathcal{E}_{ϕ} – відповідно планова, надпланова і фактична економія витрат на виробництво одиниці продукції.

Особливу увагу необхідно звернути в процесі аналізу на вивчення собівартості продукції за різними ознаками. Залежно від поставленої мети і цілей аналізу склад і структуру собівартості продукції можна вивчати за такими ознаками:

- ступенем складності (однорідності) витрат – одноелементні (матеріали, заробітна плата та ін.) і комплексні, що охоплюють декілька елементів витрат (утримання і експлуатація обладнання, загально-господарські витрати тощо) ;
- способом віднесення на окремі види продукції – прямі (безпосередньо пов'язані з виготовленням даного виду продукції і можуть бути віднесені на її одиницю) і непрямі (пов'язані з виробництвом різних виробів і тому не можуть прямо відноситися на той чи інший вид продукції, наприклад, заробітна плата управлінського і обслуговуючого персоналу і т.п.) ;
- видами витрат – витрати за економічними елементами і витрати за статтями калькуляції;
- участю у виробничому процесі – виробничі й позавиробничі;
- місцем (центрами) виникнення витрат – витрати підприємства і його окремих структурних підрозділів;
- призначенням – основні й накладні;
- центрами відповідальності – групування витрат в розрізі окремих структурних підрозділів, які мають можливість враховувати виконання менеджерами їх службових обов'язків щодо управління відповідними видами витрат (ресурсів) та ін.

Важливою в економічному аналізі є класифікація витрат за економічними елементами і калькуляційними статтями. За економічними елементами витрати формуються відповідно до їх економічного змісту. Вони групуються за такими елементами:

- матеріальні витрати;
- витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- амортизація основних фондів;
- інші операційні витрати .

При аналізі витрат за цими ознаками обчислюють їх структуру за планом і фактичну, порівнюють фактичну структуру з плановою і з структурою за попередні періоди, виявляють відхилення фактичної структури витрат від планової і минулих періодів, визначають причини відхилень. Вихідні дані для аналізу і відповідні аналітичні розрахунки можна зобразити у такій таблиці (див. табл. 19.6.).

Таблиця 19.6. - Склад і структура собівартості продукції (послуг) за економічними елементами операційних витрат

Економічні елементи витрат	Витрати, тис. грн.		Структура витрат, %			Відхилення (+,-), %			
	попередній період	звітний період		попередній період	звітний період		плану від попереднього періоду	факт звітного періоду від попереднього	факт звітного періоду від попереднього
		за планом	фактично		за планом	фактично			
Матеріальні затрати									
Витрати на оплату праці									
Відрахування на соц. заходи									
Амортизація									
Інші операційні витрати									
Разом				100	100	100			

Вивчаючи структуру собівартості продукції у звітному періоді (вертикальний аналіз), необхідно зіставити її зі структурою економічних елементів витрат інших підприємств галузі (порівняльний аналіз), а також дослідити динаміку зміни економічних елементів витрат у часі (горизонтальний аналіз) для визначення тенденцій цих змін (трендовий аналіз).

Аналізуючи витрати за економічними елементами, треба детально вивчити причини, що зумовили зміни у складі й структурі витрат, а також визначити їх вплив на загальну зміну собівартості продукції.

У ході подальшого вивчення собівартості продукції слід виконати факторний аналіз окремих економічних елементів витрат. Для цього потрібно перш за все побудувати вихідні розрахункові формули аналізованих елементів витрат і за допомогою відповідних прийомів факторного аналізу визначити вплив окремих факторів на одержану економію чи допущену перевитрату по кожному з них.

Становить аналітичний інтерес класифікація витрат за статтями калькуляції. Це витрати, що відрізняються між собою функціональною роллю у виробничому процесі і місцю виникнення. Статті калькуляції відрізняються від економічних елементів витрат тим, що перші враховують

тільки витрати на даний виріб (вид робіт), а другі – всі витрати підприємства, незалежно від того, де і на які потреби вони були здійснені.

На підприємствах житлово-комунального господарства ці витрати групуються за такими статтями: сировина й матеріали; паливо для використання з технологічною метою; енергія; покупні ресурси (для підприємств і організацій водопровідного та теплового господарства); роботи і послуги виробничого характеру сторінних підприємств і організацій; зворотні відходи(вираховуються); витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; витрати, пов'язані з підготовкою та освоєнням нових потужностей виробництв; витрати на утримання та експлуатацію машин та обладнання; позавиробничі (комерційні) витрати.

Для більшої наочності під час аналізу можна використати статистичну таблицю, в підметі якої наводять перелік статей калькуляції, а в колонках присудку записують цифрові дані по кожній із наведених статей витрат, що характеризують їх склад і структуру в базисному і звітному періодах, відповідні відхилення і темпи зростання.

При аналізі витрат за статтями калькуляції слід мати на увазі, що вони є комплексними. У зв'язку з цим спочатку необхідно їх розчленувати на окремі економічні елементи витрат, здійснити факторний аналіз останніх, а потім визначити вплив елементів витрат на зміну відповідних статей калькуляції. У свою чергу, потрібно обчислити вплив окремих статей калькуляції на загальну зміну собівартості продукції (послуг).

Заслуговує на увагу групування витрат на умовно-постійні (заробітна плата, нарахована за тарифними ставками, посадовими окладами, податки, амортизаційні відрахування, орендні платежі, відрахування на соціальне страхування, поштово-телеграфні витрати та ін.) та змінні (заробітна плата, нарахована за виконану роботу за відрядними розцінками, витрати на сировину та матеріали тощо). У ході аналізу виявляють абсолютні й відносні відхилення за окремими видами витрат, а також непродуктивні витрати. Для цього використовують дані аналітичного обліку витрат по кожному структурному підрозділу підприємства.

При подальшому аналізі доцільно обчислити і проаналізувати різноманітні показники-індикатори, що дають якомога більшу характеристику собівартості продукції (послуг). До них можна віднести такі показники:

$$\frac{\text{витрати}}{\text{обсяг продукції}} ; \frac{\text{витрати}}{\text{кількість устаткування}} ; \frac{\text{витрати}}{\text{кількість працівників}} ;$$
$$\frac{\text{витрати}}{\text{відпрацьований час}} ; \frac{\text{витрати}}{\text{величина доходу та ін}}$$

Бажано зіставити фактичну величину наведених вище показників – індикаторів з їх плановим значенням, з аналогічними показниками попереднього періоду, з такими ж показниками інших підприємств (особливо

підприємств – конкурентів) , із середньогалузевим рівнем, що дає змогу різнобічно оцінити виявлені закономірності у зміні собівартості продукції (послуг), відзначити успіхи й недоліки, намітити шляхи і відповідні заходи щодо усунення негативних тенденцій.

19.6. АНАЛІЗ ДОХОДІВ, ПРИБУТКУ ТА РІВНЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ

Одним з важливих фінансових показників, що характеризує господарську діяльність підприємств, є обсяг реалізації продукції (послуг) у вартісному вираженні, тобто величина їх доходів. Іншими словами, це є загальна сума виручки, яку одержує підприємство від реалізації своїм споживачам (населенню, промисловості та ін.) виробленої продукції, виконаних робіт і наданих послуг. Від цього показника безпосередньо залежить величина прибутку того чи іншого підприємства, рівень рентабельності його роботи. Тому перед кожним підприємством завжди ставилося і ставиться завдання добиватися систематичного збільшення абсолютної величини наведеного показника.

У зв'язку з цим при вивченні господарської діяльності підприємств зеленого господарства велику увагу приділяють аналізу їх доходів. Під час аналізу цього показника необхідно дослідити його динаміку за ряд попередніх періодів, оцінити ступінь виконання плану, вивчити склад і структуру доходів у розрізі окремих джерел, споживачів, визначити вплив найважливіших факторів на їх зміну, здійснити порівняльний аналіз різноманітних показників – індикаторів, що всебічно характеризують діяльність підприємства з точки зору одержання доходів і визначення його конкурентоспроможності.

Слід підкреслити, що ці завдання вирішують за допомогою тих же аналітичних прийомів і підходів, що й при аналізі виконання виробничої програми та інших показників (порівняння, деталізація, ряди динаміки, індекси, методи факторного аналізу та ін.). Передусім треба оцінити достовірність інформації, використаної для аналізу, що треба врахувати при вирішенні наступних завдань. Після цього оцінюють виконання плану надходження суми виручки від реалізації продукції (послуг) в цілому по аналізованому підприємству наростаючим підсумком з початку досліджуваного періоду. Це дає змогу вивчити зміну аналізованого показника за кварталами (місяцями) звітної періоду, оцінити суму недержаної виручки в цілому і за окремими її елементами, визначити величину завданої внаслідок цього шкоди і намітити організаційні заходи щодо подолання допущених недоліків.

Необхідно детально проаналізувати склад і структуру доходів у розрізі окремих джерел одержання виручки від реалізації виробленої продукції (наданих послуг). Визначають фактичну й планову структуру за звітний період, фактичну структуру за попередній період і шляхом їх зіставлення встановлюють основні структурні зміни в динаміці аналізованого показника.

Особливу увагу слід приділити факторному аналізу доходів, тобто вивченню впливу окремих факторів на зміну цього показника в звітному періоді. Важливо підкреслити, що величина доходів (D) залежить від таких узагальнюючих факторів: обсягу реалізації продукції (послуг) в натуральному вираженні (Q) і середнього тарифу (ціни) одиниці реалізованої продукції (Ц). Цей взаємозв'язок наведених показників можна зобразити такою формулою:

$$D = Q \cdot Ц .$$

Вплив зазначених факторів на зміну величини доходів обчислюють за наступними розрахунковими формулами:

а) вплив зміни обсягу реалізованої продукції (ΔD_Q)

$$\Delta D_Q = (Q_1 - Q_0) \cdot Ц_0 ;$$

б) вплив зміни середнього тарифу (ціни) одиниці продукції ($\Delta D_{Ц}$)

$$\Delta D_{Ц} = Q_1 (Ц_1 - Ц_0) .$$

Сумарний вплив цих факторів дорівнює загальному абсолютному приростові аналізованого показника (ΔD):

$$\Delta D = \Delta D_Q + \Delta D_{Ц} .$$

Аналогічні результати впливу наведених факторів на зміну суми доходів можна одержати на основі застосування індексної схеми розрахунку:

$$\Delta D_Q = D_0 (I_Q - 1) ;$$

$$\Delta D_{Ц} = D_0 I_Q (I_{Ц} - 1) ,$$

де D_0 – величина доходів в базисному (плановому) періоді;

$I_Q, I_{Ц}$ – відповідні індекси обсягу реалізації продукції і середнього тарифу одиниці реалізованої продукції.

При більш детальному факторному аналізі доходів можна визначити вплив на його зміну і інших факторів.

Зокрема можна використати наступну формулу:

$$D = S \cdot n \cdot Ц ,$$

де S – виробнича площа (парникова, стелажна та ін.); n – випуск продукції (розсади, квітів, кущів, горшечних культур та ін.) на одиницю виробничої площі; $Ц$ - ціна одиниці відповідного виду продукції.

Вплив наведених чинників на загальну зміну показника доходу розраховують за допомогою методів факторного аналізу.

Для більш детального і всебічного дослідження доходів від реалізації комунальних послуг можна (як і при аналізі собівартості продукції) обчислити і належним чином проаналізувати різноманітні коефіцієнти – індикатори (мультиплікатори):

$$\frac{\text{доходи}}{\text{витрати}} ; \frac{\text{доходи}}{\text{виробничі фонди}} ; \frac{\text{доходи}}{\text{кількість працівників}} ;$$

$$\frac{\text{доходи}}{\text{відпрацьований час}} ; \frac{\text{доходи}}{\text{кількість устаткування та ін.}}$$

Порівняльний аналіз цих показників (зіставлення фактичних їх значень з плановими, попередніми періодами, підприємствами – конкурентами, із середньогалузевим рівнем та ін.) дає можливість встановити реальний стан досліджуваного підприємства відносно його доходів і конкурентоспроможності, визначити місце (рейтинг), яке воно посідає в галузі, й розробити конкретні пропозиції щодо подальшого збільшення суми виручки від реалізації продукції (послуг).

У сучасних ринкових відносинах прибуток є один з основних показників господарської діяльності підприємства. Він відображає кінцевий фінансовий результат його роботи і в певній мірі характеризує ефективність використання наявних ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових). В умовах ринку прибуток є джерелом усіх фінансових ресурсів підприємства. У зв'язку з цим, в економічному аналізі господарської діяльності підприємства, аналіз прибутку займає одне з провідних місць.

Враховуючи це, під час аналізу фінансових результатів підприємства використовуються наступні показники прибутку (збитку): валовий прибуток (збиток) - визначається як різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг); прибуток (збиток) від операційної діяльності - розраховуються як алгебраїчна сума валового прибутку (збитку), іншого операційного доходу, адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат; прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування - визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків); прибуток від звичайної діяльності - розраховується як різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податків з прибутку (збиток від звичайної діяльності дорівнює збитку від звичайної діяльності до оподаткування та сумі податків на прибуток);

Чистий прибуток (збиток)- визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від звичайної діяльності та надзвичайного прибутку (збитку) і податків з надзвичайного прибутку. Це є різниця між сумою прибутку до оподаткування і сумою внесених у бюджет податків з прибутку, економічних санкцій та інших обов'язкових платежів підприємства, які покривають за рахунок прибутку.

Серед наведених показників найважливіший є чистий прибуток, який використовується для оцінювання кінцевих результатів діяльності підприємства, оскільки характеризує ступінь його ділової активності, ефективність менеджменту та фінансового благополуччя.

В ринкових умовах господарювання чистий прибуток є основою економічного й соціального розвитку підприємства. Постійне зростання чистого прибутку це є джерело фінансування розвитку виробництва (реінвестування прибутку), виплати дивідендів, створення резервних фондів, задоволення соціальних і матеріальних потреб працівників підприємства, добродійної діяльності. Слід також підкреслити, що зростання абсолютної

величини цього показника зміцнює конкурентні позиції підприємства на ринку капіталу.

У ході аналізу показників прибутку необхідно вивчити їх динаміку за ряд періодів, виявити і кількісно оцінити вплив різних чинників на їх зміну, визначити резерви подальшого збільшення. Під час аналізу можна використати наступний рисунок (див. рис. 19.1.) та таблицю (див. табл. 19.7.).

Таблиця 19.7 - Порівняльний аналіз показників прибутку

Показники	Базисний період, тис. грн.	Звітний період, тис. грн.	Відхилення (+, -)		Темп зростання, %
			тис. грн.	%	
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції					
Собівартість реалізованої продукції					
Валовий прибуток від реалізації продукції					
Інші операційні доходи					
Адміністративні витрати					
Витрати на збут					
Інші операційні витрати					
Прибуток від операційної діяльності					
Дохід від участі в капіталі					
Інші фінансові доходи					
Фінансові і інші витрати					
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування					
Податок на прибуток від звичайної діяльності					
Прибуток від звичайної діяльності					
Надзвичайні доходи					
Надзвичайні витрати					
Податки з надзвичайного прибутку					
Чистий прибуток					

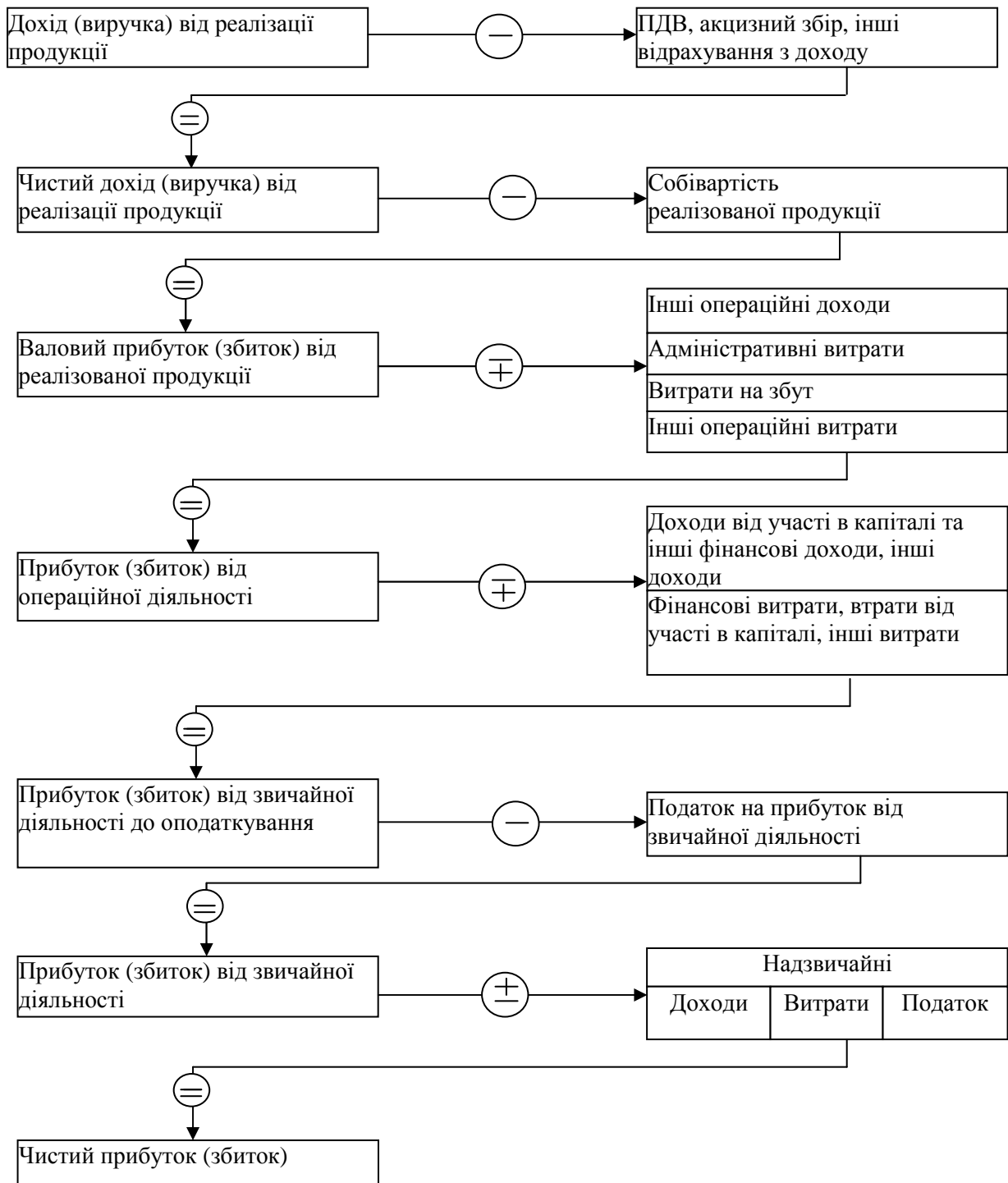

Рис. 19.1. - Аналітична схема взаємозв'язку показників прибутку (збитку) підприємства

При вивченні прибутку важливе значення має його вертикальний аналіз, тобто дослідження складу і структури цього показника у розрізі окремих елементів. Аналізуючи склад і структуру прибутку підприємства від звичайної діяльності, можна використати таку аналітичну таблицю (див. табл. 19.8.).

Таблиця 19.8 - Склад і структура прибутку від звичайної діяльності

Показники	Базисний період, тис. грн.	Звітний період, тис. грн.	Структура, %		Відхилення (+, -)		Темп зростання, %
			базисний період	звітний період	тис. грн.	%	
Прибуток від операційної діяльності							
Прибуток від участі в капіталі							
Інші фінансові доходи							
Прибуток від звичайної діяльності			100,0	100,0		-	

Особливу увагу необхідно приділити аналізу прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) основної діяльності комунального підприємства. Як уже зазначалось, цей показник являє собою різницю між доходами підприємства і собівартістю продукції (експлуатаційними втратами). Це значить, що на зміну прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) впливають дві узагальнюючі групи факторів: перша група - фактори, що впливають на зміну доходів підприємства, друга - фактори, від яких залежить собівартість продукції (робіт, послуг). Цілий ряд первинних факторів, що впливають на зміну доходів і собівартості продукції (а заодно і на величину прибутку) були розглянуті вище. Слід зазначити, що кожен з цих факторів впливає на зміну кінцевого фінансового результату підприємства самостійно, найчастіше вони діють одночасно і в різних напрямках, а величина прибутку формується, як їх алгебраїчна сума. Сукупна дія всіх цих первинних факторів виявляється в зміні обсягу реалізації продукції, її структури, собівартості і рівня цін (тарифів), які, врешті-решт, безпосередньо впливають на величину аналізованого показника прибутку. Розрахунок впливу цих факторів на зміну прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) для підприємств зеленого господарства можна здійснити на основі такої формули:

$$П = S \cdot n \cdot Ц \cdot p^n .$$

Розрахунок впливу зазначених вище чинників на зміну прибутку того чи іншого підприємства обчислюють за допомогою відповідних модифікацій методу ланцюгових підстановок.

Великого значення під час аналізу набуває вивчення динаміки співвідношень наступних трьох показників, що характеризують фінансову діяльність підприємства: доходів, витрат і прибутку. Найдоцільніше виконувати такий порівняльний аналіз наведених показників за декілька періодів, відстежуючи тенденції їх зміни з метою своєчасного здійснення відповідних заходів. З цією метою можна використати наступну таблицю (див. табл. 19.9.).

Таблиця 19.9. - Порівняльний аналіз динаміки співвідношень фінансових показників підприємства

<i>Показники</i>	<i>Періоди</i>				
	<i>перший (базисний)</i>	<i>другий</i>	<i>третій</i>	<i>четвертий</i>	<i>п'ятий</i>
Доходи, тис. грн.					
У відсотках до базисного періоду					
У відсотках до попереднього періоду					
Витрати, тис. грн.					
У відсотках до базисного періоду					
У відсотках до попереднього періоду					
Прибуток, тис. грн.					
У відсотках до базисного періоду					
У відсотках до попереднього періоду					

У процесі аналізу прибутку доцільно також вивчати динаміку зміни цього показника в зіставленні з темпами зростання таких важливих показників діяльності підприємства, як кількість працівників, величина основних фондів (капіталу) і обсяг продукції (послуг). Оптимальним з економічної точки зору в певній мірі можна вважати наступне співвідношення індексів цих показників:

$$1 < I_T < I_\Phi < I_Q < I_\Pi,$$

де I_T, I_Φ, I_Q, I_Π - відповідно індекс чисельності працівників, основних фондів, обсягу продукції (послуг), прибутку.

Порівняльний аналіз співвідношень зміни цих показників дає змогу отримати найбільш інформативні аналітичні висновки. Так, наведене вище співвідношення дає підставу стверджувати, що трудовий і технічний потенціали аналізованого підприємства зростають, збільшується порівняно з ними обсяг продукції, більш високими темпами зростає прибуток. Це дозволяє позитивно оцінити виробничо-господарську діяльність досліджуваного підприємства.

Слід зазначити, що ефективність роботи підприємства значною мірою залежить від якості прийнятих управлінських рішень, що стосується ефективності використання одержаного прибутку. Основними напрямками використання чистого прибутку є: виробничо-технічний і соціальний розвиток підприємства, матеріальне заохочення працівників та інші витрати. У процесі порівняння планових і фактичних даних про використання прибутку за цими напрямками необхідно визначити відповідні абсолютні і відносні відхилення від витрат, що заздалегідь закладалися у бізнес-план, а також підрахувати втрати, що є непродуктивними (оплата економічних санкцій та ін.). Усі непродуктивні втрати слід оцінити з точки зору наявності упущеної можливості їх уникнення у майбутньому.

Слід мати на увазі, що прибуток підприємства сам по собі не характеризує рівень ефективності господарської діяльності підприємства. Тому для більш повної оцінки роботи підприємства використовують відносний показник прибутку – рентабельність (від німецького *rentabel* - дохідний, прибутковий). Цей показник визначає доходність підприємства. Рентабельність виробництва в її класичному визначенні розраховується як відношення прибутку до середньої вартості основних виробничих фондів та нормованих оборотних коштів.

Крім наведеного вище показника рентабельності, у практиці аналітичної роботи використовують і інші.

Залежно від поставленої мети і цілей аналізу можна обчислювати і досліджувати різноманітні показники-індикатори, що характеризують рентабельність капіталу, активів, продукції, інвестиційних проектів та ін.

Рентабельність продукції характеризує ефективність витрат на її виробництво і збут. Цей показник обчислюється як відношення прибутку до повної собівартості реалізованої продукції або до її обсягу. У сучасних умовах господарювання в обліково-аналітичній теорії та практиці використовують різні варіанти оцінки рівня рентабельності продукції (рентабельності продажів) залежно від того, який з показників фінансового результату беруть в основу розрахунку. Найчастіше це показники валового, операційного і чистого прибутку. Виходячи з цього, розраховують наступні показники рентабельності продажу:

валова рентабельність реалізованої продукції (продажу) - відношення валового прибутку до величини чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

операційна рентабельність реалізованої продукції (продажу) - відношення операційного прибутку до величини чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

чиста рентабельність реалізованої продукції (продажу) - відношення чистого прибутку до величини чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Рентабельність застосованих (інвестованих) ресурсів визначається як відношення прибутку підприємства до вартості виробничих фондів, балансових активів, власного чи акціонерного капіталу.

У ході аналізу необхідно вивчити динаміку перелічених вище показників рентабельності за ряд періодів, зробити порівняння з аналогічними галузевими показниками, з такими ж показниками підприємств-конкурентів, що дозволить визначити, чи є аналізоване підприємство конкурентоспроможним.

Для більш наочного зображення вихідної і розрахункової аналітичної інформації під час аналізу можна використати наступну таблицю (див. табл. 19.10.).

Таблиця 19.10 - Вихідні дані для аналізу рівня рентабельності

	<i>Показники</i>	<i>Базисний період</i>	<i>Звітний період</i>	<i>Темп зростання, %</i>
1.	Виручка від реалізації продукції, тис. грн.			
2.	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.			
3.	Середня вартість виробничих фондів, тис. грн.			
4.	Власний капітал, тис. грн.			
5.	Активи, тис. грн.			
6.	Валовий прибуток від реалізації продукції, тис. грн.			
7.	Операційний прибуток, тис. грн.			
8.	Чистий прибуток, тис. грн.			
9.	Рентабельність поточних витрат (р.6 : р.2), %			
10.	Валова рентабельність продажу (р.6 : р.1), %			
11.	Операційна рентабельність продажу (р.7 : р.1), %			
12.	Чиста рентабельність продажу (р.8 : р.1), %			
13.	Рентабельність виробничих фондів (р.6 : р.3), %			
14.	Рентабельність власного капіталу (р.8 : р.4), %			
15.	Рентабельність активів (р.8 : р.5), %			

Закінчується аналіз прибутку і рентабельності відповідними висновками і підсумком резервів збільшення прибутку і підвищення рентабельності його роботи за рахунок використання резервів зростання виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), зниження її собівартості, позавиробничих витрат і ліквідації збитків від іншої діяльності.

Питання для обговорення:

1. Дайте визначення понять «аналіз» і «синтез»?
2. В чому полягає сутність економічного аналізу і синтезу?
3. Що вивчає аналіз?
4. Назвіть об'єкти і суб'єкти аналізу.

5. Визначте рівні проведення аналізу.
6. Сформулюйте мету економічного аналізу.
7. Які завдання стоять перед економічним аналізом?
8. Яким вимогам повинен відповідати економічний аналіз?
9. Дайте визначення методу як науки.
10. Назвіть характерні особливості методу економічного аналізу.
11. Що розуміють під факторами аналізу?
12. Основні методичні прийоми економічного аналізу.
13. Назвіть основні прийоми порівняння.
14. У чому полягає суть деталізації?
15. У чому сутність балансового методу?
16. Які функції виконує метод статистичних групувань?
17. Визначте роль абсолютних, відносних і середніх величин.
18. Охарактеризуйте ряди динаміки і індексний метод.
19. У чому полягає суть ланцюгових підстановок.
20. Назвіть завдання аналізу виробничої програми.
21. Назвіть прийоми аналізу виробничої програми.
22. Як здійснюється аналіз чисельності персоналу?
23. Назвіть прийоми та методи аналізу.
24. Як здійснюється аналіз оплати праці?
25. Які показники використовують для аналізу собівартості?
26. Як здійснюється аналіз прибутку?
27. Назвіть показники аналізу фінансового стану.

Тести до розділу 19

Тест 1. Термін «аналіз» у переводі з грецької означає:

- а) визначення взаємозв'язку показників;
- б) вимірювання та узагальнення даних про зміну економічних явищ та процесів;
- в) вивчення впливу окремих чинників та узагальнення даних про зміну економічних явищ та процесів;
- г) об'єднання окремих складових економічних явищ;
- д) розчленування об'єкта на його окремі частини.

Тест 2. Причинно-наслідкові зв'язки економічних явищ та процесів є:

- а) методом економічного аналізу;
- б) об'єктами економічного аналізу;
- в) предметом економічного аналізу;
- г) суб'єктами економічного аналізу.

Тест 3. Економічні показники діяльності підприємства є:

- а) методом економічного аналізу;
- б) об'єктами економічного аналізу;
- в) предметом економічного аналізу;
- г) суб'єктами економічного аналізу.

Тест 4. Метою економічного аналізу є:

- а) оцінка інвестиційної діяльності підприємства;
- б) розрахунок показників, що характеризують діяльність підприємства;
- в) створення аналітичного забезпечення для системи менеджменту;
- г) використання економіко-математичних методів для дослідження явищ та процесів;
- е) визначення резервів.

Тест 5. Резерви виробництва – це:

- а) запаси готової продукції на складі;
- б) невикористані можливості або упущені вигоди;
- в) збільшення середньої заробітної плати;
- г) зменшення норм використання сировини.

Тест 6. До позабюджетних джерел інформації економічного аналізу відносяться:

- а) статистичний облік і звітність;
- б) оперативний облік і звітність;
- в) вибіркові дані;
- г) бухгалтерський облік і звітність.

Тест 7. Метод економічного аналізу – це:

- а) системне, комплексне вивчення економічних явищ та процесів;
- б) збір інформаційних даних;
- в) перевірка інформаційної бази та підготовка до аналізу.

Тест 8. Факторний аналіз передбачає:

- а) класифікацію факторів за просторовою ознакою;
- б) оцінку зміни факторів у просторі та часі;
- в) поділ факторів на кількісні та якісні;
- г) кількісну та якісну оцінку зміни досліджуваних показників.

Тест 9. Який метод економічного аналізу використовують для розрахунку впливу окремих чинників на зміну досліджуваних показників:

- а) прийом деталізації;
- б) ланцюгові підстановки;
- в) індексний метод;
- г) спосіб обчислення абсолютних різниць;
- д) кореляція.

Тест 10. Метод ланцюгових підстановок дозволяє:

- а) оцінити зміну параметрів у часі;
- б) визначити вплив факторів на результативний показник;
- в) визначити тип функціонального зв'язку;
- г) виявити тенденцію та закономірності зміни та розвитку економічних явищ та процесів.

СЛОВНИК

Адміністративно - господарські видатки - витрати, пов'язані з управлінням і обслуговуванням підприємств, організацій.

Акт ревізії - документ, який складає ревізор після перевірки правильності і законності фінансово-господарської діяльності підприємства, організації, установи. В А.Р. викладаються документально обгрунтовані факти, виявлені ревізією недоліки. А.Р. підписують ревізор, керівник і головний бухгалтер підприємства (установи, організації) яке перевірялося.

Акцепт - форма безготівкових розрахунків. Використовується в основному негативний А., тобто платник письмово повідомляє банк тільки в разі незгоди сплатити за розрахунковими документами, що надійшли на його адресу на протязі 3 робочих днів. Якщо на протязі 3 днів платник не відмовився від сплати, платіжне доручення вважається акцептованим. А. може бути наступним і попереднім. При наступному А. платник може відмовитися від сплати протягом 3 днів після списання коштів з його рахунку. При попередньому А. банк може списати кошти з рахунку платника тільки після закінчення строку А., тобто через 3 дні, якщо платник не відмовиться від сплати.

Активи - ресурси, які контролюються підприємством внаслідок минулих дій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

Аудит - перевірка, що здійснюється з метою підвищення рентабельності підприємства.

Асоціація господарська - договірне об'єднання підприємств, яке створюється з метою спільного здійснення виробничо-господарських функцій.

Асоційоване підприємство - підприємство, в якому інвестору належить блокуючий (більш 25 відсотків) пакет акцій (голосів) і яке не є дочірнім або спільним підприємством інвестора.

Активне ціноутворення — встановлення цін у межах політики управління збутом з метою досягнення найвигідніших обсягів продажу, середніх витрат на виробництво й цільового рівня прибутковості операцій.

Акціонерне товариство — форма організації господарської діяльності на основі залучення грошових засобів шляхом продажу акцій підприємства, капітал якого складається з внесків пайовиків-акціонерів і засновників.

Акція — цінний папір, емісія якого здійснюється акціонерним товариством і дає право власнику, члену акціонерного товариства брати участь в управлінні та отримувати дивіденди з прибутку.

Амортизаційні відрахування — грошові засоби, що є джерелом простого і розширеного відтворення основних фондів.

Амортизація — поступове перенесення вартості основних фондів на виготовлений з її допомогою продукт або послугу чи цільове нагромадження коштів і подальше використання їх для оновлення зношених основних фондів.

Атестація продукції — комплекс організаційно-технічних і економічних заходів, що передбачають систематичне проведення об'єктивного оцінювання техніко-економічних показників якості продукції.

База - сукупність показників за конкретний час, які використовуються як основа для порівняння.

Базисна ціна - фіксована в договорах або преїскурантах ціна товару з установленими параметрами якості, специфікації, розміру, складу та ін.

Баланс — система показників, що характеризує будь-яке явище шляхом зіставлення або протиставлення окремих його сторін.

Баланс доходів і видатків (фінансовий план) - документ, в якому характеризуються фінансові результати діяльності господарських структур різних рівнів управління.

Банкрутство — поняття, що означає юридично визначену неможливість підприємства (організації, банку) платити за боргами з причини браку засобів

Бартер - вид товарообмінної операції, обмін товарами на еквівалентну суму, без переказу відповідних грошових сум.

Безгосподарне майно - таке, що не має власника або власник якого невідомий.

Безспірне стягнення - списання коштів з рахунків у банку без згоди їх власників.

Бізнес-план — програма діяльності підприємства, план чітких заходів досягнення конкретних цілей діяльності, включаючи оцінювання очікуваних витрат і доходів.

Бізнес-план підприємства — структурований план основних аспектів діяльності розвитку підприємства, розроблюваний на основі стратегії підприємства.

Бізнес-проект — структурований опис усіх аспектів розробки, здійснення і реалізації проекту.

Брокер - посередник, який сприяє здійсненню операцій між зацікавленими сторонами - клієнтами. Як правило укладає угоди за дорученням і за рахунок клієнтів. одержуючи за свої послуги винагороду.

Брутто - а) валовий дохід без врахування витрат; б) маса товару з упаковкою.

Будівельне виробництво – комплекс взаємозв’язаних трудових процесів і виробничих стосунків, спрямованих на отримання будівельної продукції. У трудовому процесі беруть участь виконавці, засоби і предмети праці. Кінцевим результатом трудового процесу є готовий продукт – будівельна продукція.

Будівельні матеріали, як правило, характеризуються сталими за часом властивостями і поділяються на *природні* (пиломатеріали, камінь, пісок, глина) і *штучні* (цемент, вапно, скло) матеріали, а за умовами роботи і призначенням – на *конструкційні* (природні та штучні кам’яні матеріали, в’язучі речовини, метали, полімери, деревина, композиційні матеріали) і *матеріали спеціального призначення* (теплоізоляційні, акустичні, гідроізоляційні, покрівельні, антикорозійні, опоряджувальні).

Будівельний об’єкт – будинок або споруда в процесі зведення – постійно змінює свої властивості й ступінь готовності, бо він знаходиться у безперервному процесі поступової реалізації проекту, що обумовлює зміну умов виробництва на конкретному будівельному майданчику.

Будівельне підприємство - підприємство, яке діє у сфері будівництва та виконує наукові, експериментальні, пошукові та проектні роботи, добуванні сировинних ресурсів та їх переробці, виготовленні матеріалів, виробів та конструкцій, будіванні усіх видів споруд та будівель, транспортному обслуговуванні. Діяльність б. п. забезпечується наявністю у їхньому розпорядженні необхідних ресурсів: людських, грошових, матеріальних, енергетичних. За допомогою та при участі цих ресурсів у результаті виробничого процесу створюється продукція б. п., її створення - мета діяльності б. п. Науково-технічний процес відбивається на змінах технології, використанні нової техніки; призводить до необхідності реконструкції, технічного переозброєння, модернізації обладнання. У ряді випадків виникає необхідність розширення виробництва. Науково-технічний

прогрес відбивається також і на продукції підприємства, зміни якої призводять до необхідності зміни технології та організації б.п. Можливі усі види власності б. п.: державна, колективна, особиста. Набувають розповсюдження сумісні підприємства.

Будівельна продукція – це закінчені будівництвом і введені в експлуатацію будинки і споруди або їхні частини. Будівельна продукція може мати промислове, цивільне, сільськогосподарське та інше призначення у вигляді промислового підприємства, цеху, комплексу житлових будинків і споруд, окремих будинків, інженерних споруд або окремих конструктивних частин чи закінчених робіт.

Бюджет - план доходів і видатків держави, установ, підприємств на певний строк (бюджетний період).

Бюджетне фінансування - джерела формування коштів державних підприємств і покриття видатків на спеціальні заходи (підготовку кадрів, утримання дитячих закладів і т. ін.).

Валова виручка — повна сума грошових надходжень від реалізації товарної продукції, робіт, послуг і матеріальних цінностей.

Валовий дохід — кінцевий результат діяльності підприємства, який є різницею між валовою виручкою та усіма витратами на виробництво та реалізацію продукції.

Валовий прибуток — частина валового доходу підприємства, яка залишається в нього після відрахування усіх обов'язкових платежів.

Вартість — грошова оцінка цінності конкретного об'єкта.

Вексель — вид цінного папера, письмове боргове зобов'язання встановленої форми, що дає його власнику безапеляційне право вимагати від векселедавця безумовної сплати зазначеної суми грошей до певного терміну.

Венчурний капітал це інвестиції в формі випуску нових акцій, що відіграють провідну роль у господарському фінансуванні. В. К. - це капітал, який вкладається в нові сфери діяльності. Він, як правило, пов'язаний з великим ризиком.

Виробництво — процес створення матеріальних благ, необхідних для задоволення суспільних потреб.

Виробнича дільниця — найменша адміністративно-виробнича ланка, в якій колектив працівників здійснює комплекс предметно або технологічно спеціалізованих робіт.

Виробнича структура підприємства — структура, що характеризує склад, кількість та типи виробничих підрозділів і форми зв'язків між ними.

Виручка підприємства - кошти, одержані підприємством від продажу товарів, реалізації послуг і виконання робіт.

Відтворення основних фондів - відшкодування зношених засобів праці в грошовому виразі і зміна їх в натурі, створення фонду нагромадження для розширення виробництва, його модернізації і капітального ремонту. Розширення в.о.ф. – підвищення фондооснащення матеріального виробництва, а отже, і підвищення продуктивності праці. Тривалість циклу в.о.ф. визначається техніко-економічним розрахунком з урахуванням *морального і фізичного зносу* цих фондів. Джерелом фінансування в.о.ф. є *амортизаційні відрахування*.

Гурток якості — група співробітників, які регулярно зустрічаються з метою спільного пошуку шляхів оптимізації виконання роботи.

Диверсифікація виробництва — перехід від однопрофільного до багатопрофільного виробництва з широкою номенклатурою продукції, що випускається.

Дивіденд — частина прибутку акціонерного підприємства, що розподіляється між акціонерами після сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Економічна ефективність — відносний показник, що є результатом співвідношення між отриманим ефектом та витратами.

Економічна цінність товару — ціна кращого з доступних покупцю альтернативних товарів (ціна байдужості) плюс цінність для нього тих властивостей цього товару, які відрізняють його від цієї кращої альтернативи.

Ефект ціни — зміна вигаду підприємства від продажу попереднього обсягу продукції за рахунок зміни ціни на неї.

Знос основних фондів — поступова втрата основними фондами їх корисних властивостей.

Інвестиції — довгострокові вкладення з метою створення нових і модернізації діючих підприємств, освоєння новітніх технологій і техніки, збільшення виробництва і отримання прибутку.

Інтенсифікація — процес економічного розвитку за рахунок більш інтенсивного використання усієї сукупності ресурсів на основі прискорення НТП.

Капітальні вкладення — витрати матеріальних, трудових і грошових ресурсів, спрямовані на їх відтворення та збільшення основних фондів.

Комунікація — процес передачі та отримання звернення, в якому беруть участь дві сторони: відправник і отримувач.

Лізинг — спосіб фінансування інвестицій, який ґрунтується на довгостроковій оренді майна за умови збереження права власності за орендодавцем.

Лінійна структура — структура, що ґрунтується на зосередженні усіх виробничих і управлінських функцій у керівника, повноваження якого є лінійними й виходять від вищої ланки управління до нижчої.

Лінійно-функціональна структура — структура, що поєднує переваги лінійної і функціональної структур та ґрунтується на єдності розпорядження і кваліфікованому здійсненні функцій управління спеціальним апаратом фірми.

Маркетинг — наукова концепція та похідна від неї комплексна система організації виробництва і збуту продукції, зорієнтована на задоволення потреб конкретних споживачів та отримання прибутку на основі дослідження та прогнозування товарного ринку.

Науково-технологічна підготовка виробництва — комплекс нормативно-технічних заходів, що регламентують конструкторську, технологічну підготовку виробництва продукції.

Нейтральна стратегія ціноутворення — визначення цін, виходячи з того співвідношення "ціна/цінність", яке відповідає більшості інших товарів, що продаються на ринку.

Оборот оборотних засобів — послідовний перехід оборотних засобів із однієї форми в іншу.

Оборотні виробничі фонди — предмети праці, що використовуються у виробництві.

Оборотні засоби — виражені в грошовій формі засоби підприємства, вкладені у виробничі запаси, незавершене виробництво, готову продукцію тощо.

Організаційна структура управління підприємством — форма системи управління, яка виражає спосіб її внутрішньої організації, взаємозв'язки та підпорядкованість її складових елементів.

Основні виробничі фонди — засоби праці, за допомогою яких виробляється продукція.

Основні невиробничі фонди — предмети довгострокового користування, що обслуговують невиробниче споживання.

Пасивне ціноутворення — встановлення цін тільки на основі витратного методу або тільки під впливом цінових рішень конкурентів.

Підприємство — самостійний суб'єкт господарювання, створений для виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг з метою задоволення суспільних потреб і отримання прибутку.

Політика ціноутворення — система основних принципів, яких підприємство планує дотримуватися при визначенні цін на свої товари або послуги.

Попит — потреба в певних товарах, виражена в бажанні й здатності придбати їх.

Потреба — специфічна форма задоволення людських потреб.

Проект — унікальний набір скоординованих робіт з визначеними початковою та кінцевою датами.

Реклама — платне представлення і просування товарів та послуг за допомогою засобів масової інформації.

Рентабельність виробництва — показник ефективності виробництва, що визначається відношенням загального прибутку до середньорічної вартості основних виробничих фондів і нормованих оборотних засобів.

Рентабельність продукції — показник ефективності виробництва, відношення прибутку від реалізації продукції до її собівартості.

Ризик — усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами.

Ринок — сукупність покупців і продавців, які укладають угоди з приводу конкретних товарів.

Стратегія "зняття вершків" — встановлення цін на рівні, більш високому, ніж, на думку більшості покупців, повинен коштувати товар з такою економічною цінністю, та отримання високої прибутковості продажу у

вузькому сегменті ринку.

Стратегія підприємства — комплекс рішень, які приймають менеджери підприємства, щодо розміщення ресурсів та досягнення довготривалих конкурентних переваг на цільових ринках.

Стратегія цінового прориву — встановлення цін на рівні, більш низькому, ніж, на думку більшості покупців, заслуговує товар з такою економічною цінністю, та отримання більшої маси прибутку за рахунок збільшення обсягу продажу й захоплення частки ринку.

Стратегія ціноутворення — система методів та способів, за допомогою яких можна реалізовувати в конкретних умовах господарювання відповідну політику.

Структура (від лат. *structura* — побудова) **підприємства** — категорія, що відображає склад його виробничих та управлінських підрозділів, систему взаємозв'язків щодо обміну матеріальними та інформаційними потоками між ними.

Тактика ціноутворення — набір конкретних практичних заходів з управління цінами на продукцію підприємства, які використовуються для вирішення поставлених перед ціновиками завдань.

Теорії фірми — концепції які тлумачать (описують) фактори виникнення, функціонування і ліквідації фірми (підприємства).

Технологія виробництва — спосіб отримання кінцевих результатів виробництва з наявних ресурсів підприємства.

Товар — все те, що пропонує продавець для задоволення потреб або бажань покупця.

Трансакційні витрати — витрати на отримання необхідної інформації і формування умов реалізації акту обміну.

Управління — процес цілеспрямованого, систематичного впливу управляючої підсистеми на ту, що управляється.

Фондовіддача — вартісна оцінка кількості продукції в розрахунку на гривню основних виробничих фондів.

Фондомісткість — показник, обернений фондовіддачі. Обраховується як відношення середньої вартості основних виробничих фондів до обсягу виробленої продукції.

Франчайзинг — змішана форма великого та малого підприємства; система взаємовигідних партнерських відносин.

Функціональна структура — структура, що характеризується підпорядкованістю виробничих підрозділів (виконавців) одночасно лінійним керівникам і загальному персоналу управління.

Цех — відносно адміністративно та територіально відокремлений підрозділ підприємства, в якому здійснюється комплекс робіт відповідно до внутрішньозаводської спеціалізації.

Ціна — гроші, які платять покупці за право володіти товаром.

Ціннісне ціноутворення — встановлення ціни таким чином, щоб це забезпечувало підприємству отримання більшого прибутку за рахунок досягнення вигідного для нього співвідношення "цінність/витрати".

Цінність — єдність ціни і корисності.

Цінова зона — вузький діапазон коливання цін навколо середньої ціни, що входить до цінового ряду.

Ціновий ряд — існуючі одночасно співвідношення цін на різні моделі або модифікації одного товару одного підприємства або усіх підприємств, що діють на даному ринку.

Якість продукції — сукупність корисних споживчих властивостей продукту, що визначають його здатність задовольняти потреби людини та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України № 436- IV від 16.01.2003. - К.: Атіка, 2003. - 208с.
2. Кодекс законів про працю від 10.12.1971р. № 322- VIII, зі змінами і доповненнями.
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України, зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - №31.
4. Про інвестиційну діяльність: Закон України, зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - №47.
5. Про оплату праці/ Закон України від 24.03.1995р. № 108/95-ВР в редакції Закону України від 06.02.1997 № 50/97-ВР, зі змінами і доповненнями.
6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 16.01.2003р. №433-IV.
7. Про підприємства в Україні: Закон України № 887 від 27.03.1991р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 24.
8. Про підприємництво: Закон України № 698 - XII від 07.02.1991р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 14.
9. Про закупку товарів, робіт та послуг за державні кошти: Закон України № 1490 -III від 22.02.2000р., зі змінами і доповненнями.
10. Про господарські товариства: Закон України № 1576 - XII від 19.09.1991р. //Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 49.
11. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України в редакції від 22.05.1997р. № 283/97-ВР, зі змінами і доповненнями.
12. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 03.12.1990р. № 507 - XII, зі змінами і доповненнями.
13. Закон №1699 — Закон України від 20.04.2000 р. №1699-111 «Про планування і забудову територій».
14. Закон про оподаткування прибутку - Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР.
15. Інструкція №291 — Інструкція по застосуванню Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій, затверджена наказом Мінфіну України від 30.11.99 р. №291.
16. Лист Держкомбуду № 7/11- лист Державного комітету будівництва, архітектури і житлової політики України «Про визначення понять поточного та капітального ремонтів житлових та громадських будівель» від 13.01.1998 р. № 7/11.
17. Наказ Державного комітету Будівництва, архітектури та житлової політики України № 226 від 24.12.2001 «Інструкції з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України»

18. П(С)БО 14 - Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», затверджене наказом МФ України від 28.07.2000 р. № 181.
19. П(С)БО 16 - Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене наказом МФ України від 31.12.1999 р. № 318.
20. П(С)БО 7 - Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене наказом МФ України від 27.04.2000 р. № 92.
21. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 8 жовтня 1999 р. N 237
22. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 січня 2000р. № 20
23. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. № 290
24. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 28 жовтня 2003 року № 601
25. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р. N 246
26. Положення № 32/288 - «Положення про безпечну та надійну експлуатацію виробничих будівель і споруд», затверджене спільним наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України і Держнаглядохоронпраці України від 27. 11. 97 р. № 32/288.
27. Агафонова Л.Г., Рога О.В. Підготовка бізнес – плану (практикум). – К.: Знання, 2000.
28. Алексеева М.М. Планирование деятельности фирмы: Уч. – метод.пособие. – М.: Финансы и статистика, 1997. - 248 с.
29. Балабанов И.Т. Анализ и планирование финансов хозяйствующего субъекта. – М: Финансы и статистика, 1994.
30. Бердникова Т.П. Анализ и диагностика финансово – хозяйственной деятельности предприятий : Уч. пособие. – М.: ИНФРА, 2001. - 215 с.
31. Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов. Пер. с англ. под. ред. Л.П. Белых. – М.: “Банки и биржи”, ЮНИТИ. 1997. – 631 с.
32. Богуславский В.Л. Экономика предприятий. – М.: Финансы и статистика, 2000.
33. Бойчик І.М. Економіка підприємств: Навч. посібник. Друге видання, виправлене і доповнене – К.: Атака, 2006. – 528 с.
34. Бухалков М.И. Внутрифирменное планирование – М. : ИНФРА–М, 2000.
35. Бухгалтерський облік: Навч.-метод, посібник для самост. вивч. дисц. / Л. Г. Ловінська, Л. В. Жилкіна, О. М. Голенко та ін - К.: КНЕУ, 2002. - 370 с.

36. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. – К.: МП “ИНТЕМ “ЛТД”, 1995. – 448 с.
37. Волкова О.Н., Ковалев В.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2000. – 424 с.
38. Гаєвська Л.М. Економіка та організація діяльності фірми : Навчальний посібник. - К. і Ірпінь: АДПС України, 2000.
39. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - Київ, Центр навчальної літератури, 2006. - 488с.
40. Градов А.П. Экономическая стратегия фирмы – СПб.: Питер, 2000.
41. Забродский В.А., Кизим Н.А. Оценка финансовой устойчивости производственно – экономической системы. – Харьков.: Основа, 2000.
42. Івахненко В.М. Курс економічного аналізу: Навч. – метод. посібник – К.: КНЕУ, 2000. – 263 с.
43. Идрисов А.Б., Картышев С.В., Постников А.В. Стратегическое планирование и анализ эффективности инвестиций. – М.: ИИД “Филинь”, 1998. – 267 с.
44. Ізмайлов К.В. Фінансовий аналіз : Навч. посібник. – К.: МАУП, 2000. - 152 с.
45. Ильин А.И., Сеница Л.П. Планирование на предприятии - Минск: Новое знание. 2000.
46. Коробов М.Я. Фінансово – економічний аналіз діяльності підприємств. К.: Знання, КОО,2000.
47. Котлер Ф. Основы маркетинг / Пер. с англ.; М: Прогресс, 1994.
48. Курс економіки / Под ред. Б.А. Райзберга / - М.: Инфра – М, 1999.
49. Любушин Н.П., Лещева В.Б., Дьякова В.Г. Анализ финансово – экономической деятельности предприятия. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.
50. Мазманов Б.Г. Управление оплатой труда. – М.: Финансы и статистика. – 2001.
51. М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. Основы менеджмента. – М.: Дело, 1992.
52. Пелихов Е.Ф., Довгаль Г.В. Конкурентоспособность фирмы и продукции и эффективность инновационно – инвестиционной деятельности : Уч. пособие. – Харьков: ХГИ “НУА”, - 2000. – 46 с.
53. Планування діяльності підприємства / За заг. ред. В.Є. Маслюка.- К.: КНХ, 2002. - 252 с.
54. Примак Т.О. Економіка підприємства – К.: Вікар, 2001.
55. Савицкая Г.А. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. - Минск: Нов. знание, 2000. - 688с.
56. Самуельсон П. Економіка: Підручник. – Львів. Світ. 1993.
57. Стивенсон В.Д. Управление производством . Пер. с англ. – М.: Бинوم, 1999.
58. Тарасевич В.М. Ценовая политика предприятия . – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.

59. Черняк В.З., Черняк А.В., Довдиенко И.Д. Бизнес – планирование – М.: 2000.
60. Чистов С.М., Никифоров А.Є. та ін. Державне регулювання економіки. – К: КНЕУ. – 2000. - 316 с.
61. Економіка міського господарства / За ред. Т.П. Юр'євої. – Харків: ХДАМГ, 2002.
62. Економіка будівництва.: Навч. посібник. / За ред. О.С. Іванілова. – Харків.: Вища школа, 2001-584 с.
63. Економіка підприємства / За ред. С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2000.
64. Экономика предприятия / Под ред. В.А. Горфинкеля. – М.: Юнити, 2001.
65. Економіка підприємства: Навч.-метод, посібник для самост. вивч. дисц./ Г.О.Швиданенко, С.Ф. Покропивний, С.М.Клименко та ін. - К.: КНЕУ, 2000. - 248с.
66. Экономика предприятия : Учебник / Под ред. Н.А. Сафронова. – М.: Изд-во “Юрист”, 1998. Экономика предприятия / Под ред. Орлова П.А. и др. – Харьков: ХГЭУ. 2000. – 387 с.
67. Экономика предприятия (фирмы) / Под ред. О.И. Волкова. – М.: Инфра – М, 2002.
68. Економічний аналіз : Навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатюк; За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченко. – К.: КНЕУ, 2001. - 540 с.
69. Юр'єва Т.П. Економіка підприємств міського господарства: Навч. посібник. – Харків: ХДАМГ, 1997. - 170 с.

ДОГОВІРНА ЦІНА

Формувальна обрізка

/найменування будівництва, черги комплексу/

здійснюване в 2011 році

Вид договірної ціни: «тверда договірна ціна»

Визначена згідно ДБН Д.1.1-1-2000

Складена в поточних цінах станом на 16.08.2011

№ п/п	Обґрунтування	Найменування витрат	Вартість, тис. грн.			
			Всього	В тому числі		
				будівельних робіт	монтажних робіт	інших витрат
1	Розрахунок № 1-1	Прямі витрати В тому числі: Заробітна плата будівельників і монтажників Вартість експлуатації будівельних машин і механізмів	3,767	3,767		
			0,414	0,414		
			3,353	3,353		
2	Розрахунок № 1-2	Загальновиробничі витрати	0,545	0,545		
3		Всього прямі витрати і загальновиробничі витрати	4,312	4,312		
4	Розрахунок №5	Кошторисний прибуток	0,187	0,187		
5	Розрахунок №6	(2,71 грн/чол.г.) Кошти на покриття адміністративних витрат будівельно- монтажних органі- зацій (1,23 грн/чол.г.)	0,085			0,085
		Всього без ПДВ	4,584	4,499		0,085
6	ДБН Д.1.1-1-2000 п.3.1.22	Податок на додану вартість (ПДВ)	0,91680			0,91680
		Всього з ПДВ	5,50080	4,49900		1,00180

Формувальна обрізка
найменування будівництва

ЛОКАЛЬНИЙ КОШТОРИС

Нова локальний кошторис
найменування робіт і витрат

Підстава: Кошторисна вартість 4,312 тис. грн.
в тому числі:
Будівельних робіт 4,312 тис. грн.
Кошторисна трудомісткість 0,069 тис. чол.-г.
Кошторисна заробітна плата 0,999 тис. грн.
Середній розряд робіт 2,9 розряд

Складена в поточних цінах за станом на 16.08.2011

№ п/п	Шифр і № позиції	Найменування робіт і витрат	Кількість	Варт. один., грн.		Загальна вартість, грн.			Витрати праці робітників, чол.-г. не зайнятих обл.машин		
				всього	експл. машин	всього	заробітної плати	експл. машин	Обсл. машини		
									заробітної плати	в т.ч. зарплати	на одиницю
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1	P18-118-2	Формувальна обрізка дерев висотою понад 5 м 100 шт	0,1	<u>37670,13</u> 4139,21	<u>33530,92</u> 5312,23	3767	414	<u>3353</u> 531	<u>333,27</u> 344,02	<u>33</u> 34	
Разом прямі витрати за кошторисом						3767	414	<u>3353</u> 531	<u>333,27</u> 344,02	<u>33</u> 34	
Прямі витрати загальнобудівельних робіт				грн.		3767					
Всього заробітна плата				грн.			945				
Загальновиробничі витрати				грн.		545					
Трудомісткість загальновиробничих витрат				Чол.-г.						2	
Заробітна плата в загальновиробничих витратах				грн.			54				
Всього вартість загальнобудівельних робіт				грн.		4312					
Прямі витрати за кошторисом				грн.		3767					
Всього заробітна плата				грн.			945				
Всього трудомісткість				Чол.-г.						67	
Загальновиробничі витрати				грн.		545					
Трудомісткість загальновиробничих витрат				Чол.-г.						2	
Заробітна плата в загальновиробничих витратах				грн.			54				
Усього за кошторисом				грн.		4312					
Кошторисна трудомісткість				Чол.-г.						69	
Кошторисна заробітна плата				грн.			999				

Формувальна обрізка
найменування будівництва

ВІДОМІСТЬ РЕСУРСІВ

до Договірної ціни

поточні ціни вказані станом на 16.08.2011

№ п/п	Шифр Ресурса	Найменування	Од. вим.	Кількість	Поточна ціна за одиницю грн.	В тому числі		
						Відпуск. ціна грн.	Трансп. складова грн.	загот. склад грн.
1	2	3	4	5	Всього, грн.	Всього, грн.	Всього, грн.	Всього, грн.
I. Витрати праці								
1	1	Витрати праці будівельників	Чол.-г.	33	12,55	-	-	-
2		Середній розряд робіт, виконуваних робочими будівельниками	Розряд	2,9	-	-	-	-
3	3	Витрати праці робітників, зайнятих управлінням і обслуговуванням машин	Чол.-г.	34	15,6176	-	-	-
4		Середній розряд ланки робітників, зайнятих управлінням і обслуговуванням машин	Розряд	4,6	-	-	-	-
5		Витрати праці працівників, заробітна плата яких враховується у складі загально-виробничих витрат	Чол.-г.	2	27,0	-	-	-
		Разом кошторисної трудомісткості	Чол.-г.	69	14,4783	-	-	-
		В тому числі:		-	-	-	-	-
		- нормативна трудомісткість	Чол.-г.	67	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9
		Розрахункової трудомісткості Середній розряд робіт	Чол.-г. Розряд	2 2,9	- -	- -	- -	- -
II. Будівельні машини та механізми								
1	С203-1003	Автогідропідйомник, висота підйому 22м	Маш.-г.	22,339	<u>150,10</u> 3353	-	-	-
		Разом	грн.	-	3353	-	-	-
		Бензин	кг	183,1802	10,767		1972,3151	
		Масильні матеріали	кг	8,7122	11,776		102,5363	
		Гідравлічна рідина	кг	2,0105	12,47		25,0197	
Підсумкові показники								
		Кошторисна трудомісткість (I)	Чол.-г.	69	999,0			
		Будівельні машини та механізми (II)	Маш.-г.	-	3353			

Формувальна обрізка
найменування будівництва

РОЗРАХУНОК ВАРТОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ МАШИН

Складена в поточних цінах станом на 16.08.2011

№ п/п	Шифр машин і механізмів	Найменування	Одиниці виміру	Кількість	Ціна, грн.	Вартість, грн.	
1	С203-1003	Автогідропідйомник, висота підйому 22м	Маш.-г.	22,339	150,10	3353	
		ЗП машиністів	Чол.-г.	1,0	15,44	15,44	
		Середній розряд ланки Амортизаційні	Розряд	4,6	15,44	-	
		відрахування (63916,26/3)/(34,1*1750,0)					0,36
		- Сумарна первинна вартість відповідної групи однотипових машин	грн.	63916,26			
		- Кількість однотипових машин	Штук	3			
		- термін корисного використання	Років	34,1			
		- річна норма амортизації	Год.	1750,0			
		Оснащення:	Кг	8,2	10,7670		1,8
		Вартість бензину	Кг	0,39	11,7760		88,29
		Вартість мастильних матеріалів	Кг	0,09	12,4700		4,59
		Вартість гідравлічної рідини	Кг	0,09	12,4700		1,12
		Вартість ремонту і ТО в т.ч. заробітна плата	Чол.-г.	0,34	15,44		30,19
Вартість перебезування в т.ч. заробітна плата	Чол.-г.	0,2	15,44		5,25		
					8,31		
					3,09		
		Всього:	Чол.-г.	22,34	15,44	3353	
		ЗП машиністів				344,92	
		Амортизаційні відрахування				8,04	
		Оснащення				40,21	
		Вартість ремонту і ТО				674,42	
		в т.ч. заробітна плата	Чол.-г.	7,6	15,44	117,28	
		Вартість перебезування в т.ч. заробітна плата	Чол.-г.	4,47	15,44	185,64	
		Бензин	Кг	183,1802	10,767	69,03	
		Мастильні матеріали	Кг	8,7122	11,776	1972,32	
		Гідравлічна рідина	Кг	2,0105	12,47	102,54	
						25,02	

Формувальна обрізка
Найменування будівництва

РОЗРАХУНОК № 1-2
загальновиборничих витрат у складі договірної ціни

К1 - Усереднений коефіцієнт переходу від нормативно-розрахункової трудомісткості робіт, які передбачаються в прямих витратах, до трудовитрат працівників, заробітна плата яких враховується в загальновиборничі витрати

К2 - Усереднений показник визначення коштів на покриття загальновиборничих витрат, грн/чол.-г.

Складено в поточних цінах станом на 16.08.2011

191

№ поз. лк	Шифр і № позиції	Кіл-сть	Нормативно-розрах. Кошторисна трудомісткість прямих витрат Чол.-г	К1 0,4123	Трудомісткість (4*5) Чол.-г	Вартість чол.-г працівників, заробітна плата яких враховується в ЗВВ , грн	І блок Заробітна плата (6*7) Грн	Заробітна плата в прямих витратах грн	ІІ блок Єд. внес. на заг. обов'язкове держ. соц. страх.	К2 0,7821	ІІІ блок кошти на покриття інших статей	Всього
Новий локальний кошторис												
1	P18-118-2	0,1	<u>677,2914</u> 67	0,036 28	<u>24,5738</u> 2	21,93	<u>538,90</u> 54	<u>9451,44</u> 945	<u>3688,43</u> 369	1,728 44	<u>1170,66</u> 117	<u>5397,99</u> 540
Усього за кошторисом			67		2		54	945	369		117	540
Кошти на оплату перших п'яти днів непрацездатності внаслідок захворювання або травми, з урахуванням ЄСВ (54+945)*0,0000												
Кошти на оплату ЄСВ, нарахованого на суму допомоги з тимчасової непрацездатності (понад 5 днів) (54+945)*0,004650												5
Усього загальновиборничі витрати за кошторисом												545
Усього за договірною ціною			67		2		54	945	369		117	540
Кошти на оплату перших 5 днів непрацездатності внаслідок захворювання або травми												
Кошти на оплату ЄСВ, нарахованого на суму допомоги з тимчасової непрацездатності (понад 5 днів)												5
Усього загальновиборничі витрати												545

Формувальна обрізка
найменування будівництва

РОЗРАХУНОК № 5

Кошторисний прибуток

Нормативно-розрахункова трудомісткість прямих витратах і загальновиборничих витрат Чол.-г 69

Всього нормативно-розрахункова кошторисна трудомісткість Чол.-г 69

в тому числі
будівельні роботи Чол.-г 69

№ кошторису	найменування об'єктів	Кошторисна трудомісткість в прямих і ЗВ витратах Чол.-г.	Показник грн./Чол.-г.	Кошторисний прибуток грн.
1	2	3	4	5
Розрахунок кошторисного прибутку від прямих і загальновиборничих витрат				
По виду будівництва: Ремонтні і реставраційно-відновлювальні роботи на пам'ятках архітектури і містобудування, вартість яких визначена за збірником РЕСНра №№ 4,6,7,10,11,16,19,21				
	Новий локальний кошторис	69	2,71	187
	Всього по виду будівництва	69		187
	Всього кошторисного прибутку від прямих витрат і ЗВВ	69		187
Розрахунок прибутку від додаткових витрат				
	Ремонтні і реставраційно-відновлювальні роботи на пам'ятках архітектури і містобудування, вартість яких визначена за збірником РЕСНра №№ 4,6,7,10,11,16,19,21 (69 – 69)*(69/69)	0,00	2,71	0
	Всього кошторисного прибутку від додаткових витрат	0		0

Всього кошторисного прибутку грн. 187,00

В тому числі Будівельні роботи (69/69)*187 грн. 187,00

ДОГОВІРНА ЦІНА

вирубання дерев і вивіз порубочних

залишків

/найменування будівництва, черги комплексу/

здійснюване в 2011 році

Вид договірної ціни: «тверда договірна ціна»

Визначена згідно ДБН Д.1.1-1-2000

Складена в поточних цінах станом на 16.08.2011

№ п/п	Обґрунтування	Найменування витрат	Вартість, тис. грн.			
			Всього	В тому числі		
				будівельних робіт	монтажних робіт	інших витрат
1	Розрахунок № 1-1	Прямі витрати	7,367	7,367		
		В тому числі				
		Заробітна плата будівельників і монтажників	1,714	1,714		
		Вартість матеріальних ресурсів	0,404	0,404		
		Вартість експлуатації будівельних машин і механізмів	5,249	5,249		
2	Розрахунок № 1-2	Загальновиробничі витрати	1,536	1,536		
3		Всього прямі витрати і загальновиробничі витрати	8,903	8,903		
4	Розрахунок №5 Розрахунок №6	Кошторисний прибуток (2,71 грн/чол.г.)	0,556	0,556		
5		Кошти на покриття адміністративних витрат будівельно-монтажних організацій (1,23 грн/чол.г.)	0,252			0,252
		РАЗОМ	9,711	9,459		0,252
6	ДБН 1.1-2000 п.3.1.22	Комунальний податок	0,002			0,002
		Всього без ПДВ	9,713	9,459		0,254
	Закон України	Податок на додану вартість (ПДВ)	1,94260			1,94260
		Всього з ПДВ	11,6556	9,45900		2,19660

вирубування дерев і вивіз порубочних залишків
найменування будівництва

ЛОКАЛЬНИЙ КОШТОРИС
вирубування дерев і вивіз порубочних залишків
найменування робіт і витрат

Підстава: Кошторисна вартість 8,903 тис. грн.
в тому числі:
Будівельних робіт 8,903 тис. грн.
Кошторисна трудомісткість 0,205 тис. чол.-г.
Кошторисна заробітна плата 2,819 тис. грн.
Середній розряд робіт 3,2 розряд

Складена в поточних цінах
станом на 16.08.2011

№ п/п	Шифр і № позиції	Найменування робіт і витрат	Кількість	Варт. один., грн.		Загальна вартість, грн.			Витрати праці робітників, чол.-г. не зайнятих обл. машин	
				всього заробітної плати	експл. машин в т.ч. зарплати	всього	заробітної плати	експл. машин в т.ч. зарплати	Обслуг. машини	
									на одиницю	всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	P18-113-4	видалення сухостійних, аварійних і фаутичних дерев м'яких листяних порід частинами із застосуванням телескопічних вишок, діаметр стовбура до 50 см, м ³	1,949	<u>355,16</u> 87,05	<u>247,47</u> 46,43	692	170	<u>482</u> 90	<u>6,79</u> 3,02	<u>13</u> 6
2	P18-113-5	видалення сухостійних, аварійних і фаутичних дерев м'яких листяних порід частинами із застосуванням телескопічних вишок, діаметр стовбура до 60 см, м ³	4,448	<u>339,79</u> 83,84	<u>236,11</u> 44,30	1511	373	<u>1050</u> 197	<u>6,54</u> 2,88	<u>29</u> 13
3	P18-113-8	видалення сухостійних, аварійних і фаутичних дерев м'яких листяних порід частинами із застосуванням телескопічних вишок, діаметр стовбура понад 80 см, м ³	9,11	<u>306,83</u> 75,84	<u>213,38</u> 40,04	2795	689	<u>1944</u> 365	<u>5,90</u> 2,60	<u>54</u> 24

4	P18-113-12	видалення сухо- стійних, аварійних і фаутих дерев твердих листяних порід частинами із застосуванням телескопічних вишок, діаметр стовбура до 50 см, м ³	3,71	<u>528,03</u> 129,87	<u>367,42</u> 68,94	1959	482	<u>1363</u> 256	<u>10,13</u> 4,48	<u>38</u> 17
5	C311-20	перевезення до 20 км, т	11,82	<u>34,71</u>	<u>34,71</u> 3,58	410		<u>410</u> 42	<u>0,29</u>	<u>3</u>
Разом прямі витрати за кошторисом						7367	1714	<u>5249</u> 950		<u>134</u> 63
Прямі витрати загальнобудівельних робіт						грн.	7367			
Вартість матеріалів, виробів, конструкцій						грн.	404			
Всього заробітна плата						грн.	2664			
Загальновиробничі витрати						грн.	1536			
Трудовіткість загальновиробничих витрат						Чол.-г.		8		

Заробітна плата в загальновиробничих витратах	грн.	155	
Всього вартість загальнобудівельних робіт	грн.	8903	
Прямі витрати за кошторисом	грн.	7367	
Вартість матеріалів, виробів, конструкцій	грн.	404	
Всього заробітна плата	грн.	2664	
Всього трудовіткість	Чол.-г.		197
Загальновиробничі витрати	грн.	1536	
Трудовіткість загальновиробничих витрат	Чол.-г.		8
Заробітна плата в загальновиробничих витратах	грн.	155	
Усього за кошторисом	грн.	8903	
Кошторисна трудовіткість	Чол.-г.		205
Кошторисна заробітна плата	грн.	2819	

вирубання дерев і вивіз порубочних залишків
найменування будівництва

ВІДОМІСТЬ РЕСУРСІВ
до договірної ціни

поточні ціни вказані станом на 16.08.2011

№ п/п	Шифр Ресурса	Найменування	Од. вим.	Кількість	Поточна ціна за одиницю грн.	В тому числі		
						Відпуск. Ціна, грн.	Трансп. складова грн.	загот. складова, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I. Витрати праці								
1	1	Витрати праці будівельників	Чол.-г	134	12,79	-	-	-
2		Середній розряд робіт, виконуваних робочими – будівельниками	Розряд	3,2	-	-	-	-
3	3	Витрати праці робітників, зайнятих управлінням і обслуговуванням машин	Чол.-г	60	15,1333	-	-	-
4		Середній розряд ланки робітників, зайнятих управлінням і обслуговуванням машин	Розряд	4,6	-	-	-	-
5	3	Витрати праці робітників, зайнятих управлінням і обслуговуванням автотранспорту при перевезенні ґрунту і будівельного сміття	Чол.-г	3	14,0			
6		Витрати праці працівників, заробітна плата яких враховується у складі загально-виробничих витрат	Чол.-г	8	19,375	-	-	-
		Разом кошторисної трудомісткості	Чол.-г	205	13,7512	-	-	-
		В тому числі:		-	-	-	-	-
		- нормативна трудомісткість	Чол.-г	194	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9
		Розрахункової трудомісткості Середній розряд робіт	Чол.-г Розряд	11 3,2	- -	- -	- -	- -
II. Будівельні машини та механізми								
1 2	C203-1003 C311-20	Автогідропідйомник, висота підйому 22м Перевезення до 20 км	Маш.-г т	38,33 11,82	<u>126,26</u> 4840 <u>34,71</u> 410	- -	- -	- -
		Разом	грн кг кг кг	- 314,3044 14,9486 3,4497	5250 7,48 10,35 14,56	-	- 2351,1499 154,8524 50,2120	-
III. Механізований інструмент								
1	C270-107	Бензопила	Маш.-г	45,689				
		Разом вартість ресурсів, спожитих механізованим інструментом і врахованих у вартості матеріалів Бензин Мастильні матеріали	грн кг кг	- 31,9826 15,9913	405 7,48 10,35		239,2302 165,5102	
Підсумкові показники								
		Кошторисна трудомісткість (I)	Чол.-г	205	2819,0			
		Будівельні машини і механізми (II)	грн	-	5250			
		Будівельні матеріали, вироби і конструкції	грн	-	405			

вирубування дерев і вивіз порубочних залишків
найменування будівництва

РОЗРАХУНОК ВАРТОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ МАШИН

Складена в поточних цінах станом на 16.08.2011

№ п/п	Шифр машин і механізмів	Найменування	Одиниці виміру	Кількість	Ціна, грн	Вартість, грн
1	2	3	4	5	6	7
1	C203-1003	Автогідропідйомник, висота підйому 22м	маш.-г	38,33	126,26	4840
		ЗП машиністів	чол. -г	1,0	15,38	15,44
		Середній розряд ланки	розряд	4,6	15,38	-
		Амортизаційні відрахування				8,27
		Оснащення				
		Вартість бензину				1,61
		Вартість мастильних матеріалів	кг	8,2	7,4800	61,34
		Вартість гідравлічної рідини	кг	0,39	10,3500	4,04
		Вартість ремонту і ТО	кг	0,09	14,5600	1,31
		в т.ч. заробітна плата				27,50
		Вартість перебезування	чол.-г	0,34	15,38	5,23
		в т.ч. заробітна плата				6,81
			чол.-г	0,2	15,38	3,08
2	C311-20	Перевезення до 20 км	т	11,82	34,71	410
		Всього:				5250
		Вартість транспортних витрат				410
		Вартість експлуатації машин	чол.-г	38,33	15,38	4840
		ЗП машиністів				589,51
		Амортизаційні відрахування				316,99
		Оснащення				61,71
		Вартість ремонту і ТО				1054,06
		в т.ч. заробітна плата	Чол.-г	13,03	15,38	200,46
		Вартість перебезування	Чол.-г	7,67	15,38	261,03
		в т.ч. заробітна плата				118,06
		Бензин	Кг	314,3044	7,48	2351,15
		Мастильні матеріали	Кг	14,9486	10,35	154,85
		Гідравлічна рідина	Кг	3,4497	14,56	50,21

вирубання дерев і вивіз порубочних залишків
найменування будівництва

РОЗРАХУНОК № 5

Кошторисний прибуток – 2,71 грн/чол.г

Мінлива	Найменування вихідних даних і витрат	Значення
1	2	3
	Вихідні дані	
П1	Нормативно-розрахункова кошторисна трудомісткість прямих витратах і загально-виробничих витрат за номенклатурою об'єктів і робіт глав 1-7, чол.-г	205,00
	у тому числі	
П3	будівельні роботи, чол.-г	205,0
П6	розрахункова кошторисна трудомісткість в коштах на зведення та розбирання титульних тимчасових будівель і споруд, чол.-г	-
П11	розрахункова кошторисна трудомісткість в додаткових витратах при виконанні будівельно-монтажних робіт у зимовий період, чол.-г	-
П16	розрахункова кошторисна трудомісткість в додаткових витратах при виконанні будівельно-монтажних робіт у літній період просто неба, чол.-г	-
П21	Всього, чол.-г	205,0
	у тому числі	
П23	будівельні роботи, чол.-г	205,0
Норма приб.	усереднений показник для визначення кошторисного прибутку згідно п.5 Доповнення 12 до ДБН Д.1.1-1-2000. грн/чол.-г	2,71
	Розрахунок	
ПРИБ.СР	розмір кошторисного прибутку від будівельних робіт, грн. (205,0 *2,71)	556
П26	Всього, грн. ПРИБ = 556,0	556

вирубування дерев і вивіз порубочних залишків
найменування будівництва

РОЗРАХУНОК № 1-2

загальновиробничих витрат у складі договірної ціни

K1 - Усереднений коефіцієнт переходу від нормативно-розрахункової трудомісткості робіт, які передбачаються в прямих витратах, до трудовитрат працівників, заробітна плата яких враховується в загальновиробничі витрати

K2 - Усереднений показник визначення коштів на покриття загальновиробничих витрат, грн./чол.-г.

Складено в поточних цінах станом на 16.08.2011

№ поз. лк.	Шифр і № позиції	Кількість	Нормативнорозрах. Кошторисна трудо- місткість прямих витрат, чол.-г	K1 0,4123	Трудо- місткість (4*5) Чол.-г	Вартість чол.-г. пра-цівників, заробітна плата яких врахо-вується в ЗВВ, грн.	I блок Заробітна плата (6*7) грн.	Заро- бітна плата в прямих витратах грн.	II блок єд. внес. на заг. обов'язкове держ. соц. страх. (8+9)*36.92%, грн.	K2 0,7821	III блок кошти на покриття інших статей (4*11) грн.	Всього (8+10+12) грн.
Нова локальний кошторис												
1	P18-113-4	1,949	<u>9,8084</u> 19	0,03628	<u>0,3559</u> 1	21,85	<u>7,78</u> 15	<u>133,48</u> 260	<u>52,15</u> 102	1,72844	<u>16,95</u> 33	<u>76,88</u> 150
2	P18-113-5	4,448	<u>9,4198</u> 42	0,03628	<u>0,3418</u> 2	21,85	<u>7,47</u> 33	<u>128,14</u> 570	<u>50,07</u> 223	1,72844	<u>16,28</u> 72	<u>73,82</u> 328
3	P18-113-8	9,11	<u>8,5026</u> 78	0,03628	<u>0,3085</u> 3	21,85	<u>6,74</u> 61	<u>115,68</u> 1054	<u>45,20</u> 412	1,72844	<u>14,70</u> 134	<u>66,64</u> 607
4	P18-113-12	3,71	<u>147,6114</u> 55	0,03628	<u>0,5301</u> 2	21,85	<u>11,58</u> 43	<u>198,81</u> 738	<u>77,68</u> 288	1,72844	<u>25,25</u> 94	<u>114,51</u> 425
5	C311-20	11,82	<u>0,287</u> 3	0,04041	<u>0,0116</u>	21,85	<u>0,25</u> 3	<u>3,58</u> 42	<u>1,41</u> 17	1,72844	<u>0,50</u> 6	<u>2,16</u> 26
Усього за кошторисом			197		8		155	2664	1042		339	1536
Кошти на оплату перших п'яти днів непрацездатності внаслідок захворювання або травми, з урахуванням ЄСВ (155+2664)*0,0000												
Усього загальновиробничі витрати за кошторисом												1536

вирубування дерев і вивіз порубочних залишків
найменування будівництва

РОЗРАХУНОК № 6

Кошти на покриття адміністративних витрат будівельно-монтажних організацій - 1,23 грн/чол.-г

Мінлива	Найменування вихідних даних і витрат	значення
1	2	3
НормаАдм	Вихідні дані Згідно п.3.1.18.4 ДБН Д.1.1-1-2000 розмір коштів на покриття адміністративних витрат будівельно-монтажних організацій визначається за усередненим показником, наведеним у п.3 Доповнення 13 до ДБН Д.1.1-1-2000, грн/чол.-г.	1,23
П1	Загальна кошторисна трудомісткість по об'єкту, чол.-г.	205,0
Админ. ПР	Розрахунок розмір коштів на покриття адміністративних витрат будівельно-монтажних організацій $П1 * \text{НормаАдм} = 205,0 * 1,23$	252

вирубання дерев і вивіз порубочних залишків
найменування будівництва

РОЗРАХУНОК № ПЗ/1.22
комунального податку

Мінлива	Найменування вихідних даних і витрат	значення
1	2	3
	Вихідні дані	
П1	Розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, грн	17,0
П2	Ставка комунального податку, %	10,0
П3	Кошторисна трудомісткість (всього), чол.-г	205,0
П4	Розрахункова кількість робочих годин при 40-годинному тижні	166,83
	Розрахунок	
Ставка Ком	Коефіцієнт ставки комунального податку (П2/100) = (10,0/100,0)	0,1
ЦЕНАЧ	Ціна 1 чол. год. при мінімальному неоподаткованому податком доході, грн. (П1/П4)=(17,0/166,83)	0,102
МІНФ	Мінімальний фонд заробітної плати будівництва, грн.(ЦЕНАЧ * П3)= (0,102*205,0)	21
Ком.ПР	Комунальний податок, грн (МІНФ * СтавкуКом)=(21,0*0,1)	2

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ЧАСТИНА 1. ПІДПРИЄМСТВО В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ГОСПОДАРЮВАННЯ	6
РОЗДІЛ 1. ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ФОРМА ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	6
1.1. Сутність та значення підприємництва	6
1.2. Види та типи підприємницької діяльності	8
1.3. Правові аспекти існування підприємництва	9
1.4. Стратегія підприємництва (підприємства). Види ринків	11
1.5. Партнерські зв'язки у підприємстві	13
Питання для обговорення	17
Тести до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ	21
2.1. Поняття, цілі й напрямки діяльності підприємства	21
2.2. Правові аспекти функціонування підприємства	24
2.3. Класифікація підприємств	26
2.4. Добровільні та інституціональні об'єднання підприємств	29
2.5. Ринкове середовище господарювання підприємств	30
Питання для обговорення	33
Тести до розділу 2	33
РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	36
3.1. Сутність управління	36
3.2. Функції та принципи управління	38
3.3. Методи управління	39
3.4. Організаційні структури управління, їх переваги та недоліки	41
Питання для обговорення	44
Тести до розділу 3	45
ЧАСТИНА 2. РЕСУРСИ	48
РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ ФОНДИ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ	48
4.1. Поняття, склад, структура і оцінка основних фондів	48
4.2. Знос та амортизація основних фондів. Методи нарахування амортизації	53
4.3. Відтворення основних фондів	59
4.4. Використання основних фондів	59
Питання для обговорення	61
Завдання для розв'язання	62
Тести до розділу 4	64

РОЗДІЛ 5. НЕМАТЕРІАЛЬНІ РЕСУРСИ Й АКТИВИ	67
5.1. Поняття та оцінка нематеріальних ресурсів та активів	67
5.2. Амортизація нематеріальних активів	71
Питання для обговорення	73
Тести до розділу 5	73
РОЗДІЛ 6. ОБОРОТНІ КОШТИ ПІДПРИЄМСТВА	77
6.1. Сутність оборотних засобів, їх склад та структура. Класифікація оборотних коштів	77
6.2. Визначення потреби в оборотних засобах	81
6.3. Оборотність оборотних коштів та шляхи їх прискорення	83
Питання для обговорення	85
Завдання для розв'язання	86
Тести до розділу 6	88
РОЗДІЛ 7. ТРУДОВІ РЕСУРСИ	91
7.1. Поняття та класифікація кадрів підприємства	91
7.2. Визначення потреби чисельності персоналу	95
7.3. Продуктивність праці	98
Питання для обговорення	100
Завдання для розв'язання	100
Тести до розділу 7	102
РОЗДІЛ 8. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ	105
8.1. Формування фінансових ресурсів	105
8.2. Організація фінансів підприємства	107
Питання для обговорення	109
Тести до розділу 8	109
РОЗДІЛ 9. ІНВЕСТИЦІЙНІ РЕСУРСИ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ	112
9.1. Поняття і класифікація інвестицій	112
9.2. Планування виробничих інвестицій	116
9.3. Ефективність виробничих інвестицій. Показники оцінки економічної ефективності інвестицій	118
9.4. Економічна ефективність капітальних вкладень	121
Питання для обговорення	126
Тести до розділу 9	127
ЧАСТИНА 3. ВИРОБНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА	129
РОЗДІЛ 10. ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	129
10.1. Сутність, принципи та методи прогнозування	129
10.2. Планування як функція управління підприємством	132
10.3. Принципи та методи планування	134

10.4. Індикативне планування	136
10.5. Бізнес-план	140
Питання для обговорення	143
Тести до розділу 10	144
РОЗДІЛ 11. ВИРОБНИЧІ ПОТУЖНОСТІ ТА ВИРОБНИЧА ПРОГРАМА ПІДПРИЄМСТВ ЗЕЛЕНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА БУДІВНИЦТВА	147
11.1. Сутність та розрахунок виробничих потужностей підприємств зеленого господарства та будівництва	147
11.2. Виробнича програма. Її сутність та розрахунок показників виробничої програми підприємств	150
11.3. Якість продукції (послуг) підприємств	154
Питання для обговорення	159
Завдання для розв'язання	159
Тести до розділу 11	162
РОЗДІЛ 12. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА	164
12.1. Озеленення як складова зовнішнього благоустрою міст	164
12.2. Організація міського зеленого господарства	168
12.3. Організація виробництва на підприємстві	169
12.4. Організація робіт на об'єкті зеленого будівництва	175
Питання для обговорення	178
Тести до розділу 12	178
РОЗДІЛ 13. ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА ТА МАТЕРІАЛЬНА БАЗА ВИРОБНИЦТВА	182
13.1. Сутність техніко-технологічної бази та її складові елементи	182
13.2. Напрямки технічного розвитку зеленого господарства та будівництва	183
13.3. Економічна сутність та організація матеріального забезпечення діяльності підприємства	186
13.4. Розрахунок потреби в матеріалах	189
13.5. Економія матеріальних ресурсів. Її значення	191
Питання для обговорення	192
Завдання для розв'язання	192
Тести до розділу 13	192
ЧАСТИНА 4. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА	196
РОЗДІЛ 14. МОТИВАЦІЯ ТА ОПЛАТА ПРАЦІ	196
14.1. Мотивація праці та її вплив на результати роботи	196
14.2. Поняття та функції оплати праці	197
14.3. Організація оплати праці	200
14.4. Форми і системи оплати праці	203
Питання для обговорення	208
Завдання для розв'язання	209

Тести до розділу 14	212
РОЗДІЛ 15. СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ (ПОСЛУГ)	215
15.1. Склад і структура витрат підприємства	215
15.2. Класифікація витрат на виробництво та реалізацію продукції (робіт, послуг)	217
15.3. Планування та калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг)	220
15.4. Шляхи зниження собівартості продукції (послуг) зеленого господарства	229
Питання для обговорення	230
Завдання для розв'язання	231
Тести до розділу 15	235
РОЗДІЛ 16. ЦІНА І ЦІНОУТВОРЕННЯ	237
16.1. Сутність, функції та види цін	237
16.2. Ціноутворення. Методи ціноутворення	240
Питання для обговорення	243
Завдання для розв'язання	243
Тести до розділу 16	245
РОЗДІЛ 17. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	247
17.1. Доход і прибуток як основні показники фінансових результатів діяльності підприємства. Їх формування та використання	247
17.2. Рентабельність як відносний показник ефективності діяльності підприємства	256
17.3. Оцінка фінансово-економічного стану підприємства	259
17.4. Економічна та соціальна ефективність виробництва	264
Питання для обговорення	269
Завдання для розв'язання	269
Тести до розділу 17	271
ЧАСТИНА 5. ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	273
РОЗДІЛ 18. ОСНОВИ ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ	273
18.1. Загальні поняття про бухгалтерський облік	273
18.1.1. Характеристика показників бухгалтерського обліку	275
18.1.2. Подвійний запис і бухгалтерська документація	277
18.1.3. Облікові регістри бухгалтерського обліку	279
18.1.4. Інвентаризація для потреб обліку	281
18.2. Бухгалтерський облік основних засобів і його особливості для сфери озеленення	282
18.3. Облік запасів	284
18.4. Облік зобов'язань і розрахунків з постачальниками і працівниками	288
18.5. Облік витрат	289

18.6. Облік доходів і фінансових результатів	292
Питання для обговорення	293
Тести до розділу 18	293
РОЗДІЛ 19. АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	295
19.1. Суть, предмет, зміст, завдання і основні прийоми економічного аналізу	295
19.2. Аналіз виконання виробничої програми	312
19.3. Аналіз ефективності використання основних фондів	318
19.4. Аналіз ефективності використання праці	323
19.5. Аналіз собівартості продукції (послуг)	328
19.6. Аналіз доходів, прибутку та рівня рентабельності	332
Питання для обговорення	340
Тести до розділу 19	341
СЛОВНИК	343
ЛІТЕРАТУРА	352
ДОДАТКИ	356

Навчальне видання

ЮР'ЄВА Тамара Петрівна
ЛУК'ЯНОВ Віктор Іванович
КОСТЮК Василь Остапович
ЮР'ЄВА Світлана Юріївна
БУРАК Олена Миколаївна
КОШЛЯК Ольга Михайлівна

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ЗЕЛЕНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА БУДІВНИЦТВА

Навчальний посібник

В авторській редакції

Відповідальний за випуск *П. Т. Бубенко*
Комп'ютерне верстання *Є. Г. Панова*
Дизайн обкладинки *Т. Є. Клочко*

Підп. до друку 05.10.2011р.
Друк на ризографі
Тираж 500 пр.

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 22,4
Зам. №

Видавець і виготовлювач:
Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4064 від 12.05.2011 р.